

กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :
กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
LEARNING PROCESSES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT
ACCORDING TO THE PHILOSOPHY OF SUFFICIENCY ECONOMY: A CASE
STUDY OF THE PAWA VILLAGE AGROFORESTRY COMMUNITY, KAENG
HANG MAEO DISTRICT, CHANTHABURI PROVINCE

ดุชนิพนธ์
ของ
ยุวดี ธีญชนะ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

พฤษภาคม 2566

กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :
กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
LEARNING PROCESSES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT
ACCORDING TO THE PHILOSOPHY OF SUFFICIENCY ECONOMY: A CASE
STUDY OF THE PAWA VILLAGE AGROFORESTRY COMMUNITY, KAENG
HANG MAEO DISTRICT, CHANTHABURI PROVINCE

ดุชนินิพนธ์
ของ
ยุวดี ธิญทนะ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

พฤษภาคม 2566

ใบรับรองคุณวุฒิบัตร

เรื่อง

กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง:
กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
Learning Processes and Sustainable Development According to the Philosophy of
Sufficiency Economy: A Case Study of the Pawa Village Agro-Forestry
Community, Kaeng Hang Maeo District, Chanthaburi Province

ยุวดี ธีญทนะ

คณะกรรมการสอบคุณวุฒิบัตร

ประธานสอบคุณวุฒิบัตร

(ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

ประธานที่ปรึกษาคุณวุฒิบัตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ)

กรรมการที่ปรึกษาคุณวุฒิบัตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยนัตต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

กรรมการสอบคุณวุฒิบัตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวเรศ ใจเย็น)

ได้รับอนุมัติจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวงค์ อุบลี)

วันที่.....เดือน 26 มิ.ย. 2566 พ.ศ.....

ยุวดี ธัญชนะ. (2566). กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี. ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด. (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน). จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ ร.ด. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ)	ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ร.ด. (รัฐศาสตร์)	กรรมการ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และเพื่อนำเสนอตัวแบบที่เหมาะสมในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน วิทยานิพนธ์นี้จะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแนวกรณีศึกษาและถอดบทเรียนเทคนิคที่ใช้ ได้แก่ การวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้มีผลนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนนวนเกษตรพวา โดยการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น กิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ กิจกรรมวิถีเกษตรแบบนวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชน เนื่องจากได้เรียนรู้ถึงคุณค่าที่ได้มา คือ ความสามัคคีในชุมชน การเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนตัวแบบที่เหมาะสมในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มชุมชนนวนเกษตรพวา ควรมีการปรับเปลี่ยนจากตัวแบบเดิมที่เน้นเรื่องความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน มาสู่การใช้กลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการขยายเครือข่ายเพิ่มเติมทางสังคม อันเป็นผลมาจากการที่กลุ่มชุมชนนวนเกษตรพวาประสบกับปัญหาการขยายตัวของระบบทุนนิยมและการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้, การพัฒนาที่ยั่งยืน, หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, ชุมชนนวนเกษตรพวา

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Yuwadee Thunthana (2023). **Learning Processes and Sustainable Development According to the Philosophy of Sufficiency Economy: A Case Study of the Pawa Village Agroforestry Community, Kaeng Hang Maeo District, Chanthaburi Province**. Dissertation Ph.D. (Interdisciplinarity of Sustainable Development). Chanthaburi: Rambhai Barni Rajabhat University.

Dissertation Advisors

Assistant Professor Chamlong Saensanoh Ph.D. (Political Economy and Governance)	Chairman
Associate Professor Chaiyon Praditsilp Ph.D. (Political Science)	Member

Abstract

This research aimed to study the learning processes and sustainable development according to the Sufficiency Economy Philosophy in the agroforestry community located in Pawa Sub-district, Kaeng Hang Maeo District, Chanthaburi Province and to propose and apply a proper model according to the Sufficiency Economy Philosophy for sustainable development. The research approaches used in this study included the qualitative research methodology which was based on the case study and lessons-learned method. The data collection techniques consisted of documentary research, oral history, in-depth interviews, and small group interviews. The research findings revealed that the learning processes resulted in the sustainable development of the Pawa Agroforestry Community by organizing the Boon Plong Khuen Thin Festival, the Aran Piyawong Forest Park, the Agroforestry Way, the Satja Saving Group, the Local Cooperative Store, local product manufacturing, and community engagement exchange. The values learned from the projects and activities included: harmony in the community, income increase and cost reduction, as well as environmental conservation. The appropriate driven model used to strengthen the Sufficiency Economy Philosophy in the Pawa Agroforestry Community should be changed from the former model which focused on community knowledge, local resources, and community management to the local participatory mechanism and process as well as more social networking due to the problems of capitalism and globalization facing the Pawa Agroforestry Community nowadays.

Keywords: Learning Processes, Sustainable Development, Sufficiency Economy Philosophy, Pawa Agro-Forestry Community

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลือให้คำแนะนำอย่างดียิ่งจาก ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวเรศ ใจเย็น

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการจัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหา ตรวจสอบความถูกต้องด้านการพิมพ์ ให้ความร่วมมือในการลงพื้นที่วิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของการใช้ภาษา เช่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หยาดรุ้ง สุวรรณรัตน์ นายมนัส พัฒนาผล และนายปิยะวัฒน์ ศุภอุดมวิบูลย์

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทั้งที่ปรากฏชื่อและไม่ปรากฏชื่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ทุกท่าน และผู้ให้ขวัญกำลังใจในการทำวิจัยให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อาทิ นายสำราญ ัญญะ นางพรรณณี ัญญะ ซึ่งเป็นบิดามารดาผู้ให้กำเนิด คณาจารย์และคณบดีนักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาสหวิทยาการ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างขวัญกำลังใจในการทำวิจัยในครั้งนี้ จนกระทั่งสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ยุวดี ัญญะ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญ	(4)
สารบัญภาพ	(8)
สารบัญตาราง	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหาการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	5
1.3 ขอบเขตการศึกษา	5
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	7
2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	7
2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	10
2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม	13
2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมพลังชุมชน	19
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
บทที่ 3 วิธีวิทยาการวิจัย	37
3.1 แนวทางในการวิจัย	37
3.2 วิธีการวิจัย	38
3.2.1 แนวกรณีศึกษา	38
3.2.2 การถอดบทเรียน	38
3.2.3 แนวชาติพันธุ์วรรณา	39
3.3 เทคนิคการวิจัย	40
3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล	40
3.3.2 การตรวจสอบข้อมูล	42
3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล	43
3.3.4 การบริหารงานวิจัยในภาคสนาม	44

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 บริบททางประวัติศาสตร์ของตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา	46
4.1 บริบททางด้านเศรษฐกิจ	48
4.1.1 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและการแลกเปลี่ยน	48
4.1.2 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขาย	49
4.1.3 ยุคเศรษฐกิจเพื่อขาย	50
4.2 บริบทด้านการเมืองการปกครอง	51
4.3 บริบททางด้านสังคม และวัฒนธรรม	53
4.4 การก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา	55
บทที่ 5 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	64
5.1 กรณีศึกษาประเพณีบุญปลงคืนถิ่น	64
5.1.1 ชั้นการวิเคราะห์ปัญหา	64
5.1.2 ชั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย	65
5.1.3 ชั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม	65
5.1.4 ชั้นการประสออุปสรรคและการแก้ไข	67
5.1.5 ชั้นสรุปบทเรียน	68
5.1.6 ชั้นก้าวสู่ความยั่งยืน	71
5.2 กรณีศึกษาสวนป่าอรัญปิยวงศ์	72
5.2.1 ชั้นการวิเคราะห์ปัญหา	72
5.2.2 ชั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย	73
5.2.3 ชั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม	73
5.2.4 ชั้นการประสออุปสรรคและการแก้ไข	76
5.2.5 ชั้นสรุปบทเรียน	77
5.2.6 ชั้นก้าวสู่ความยั่งยืน	79
5.3 กรณีศึกษาวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ ร้านค้าชุมชน	81
5.3.1 ชั้นการวิเคราะห์ปัญหา	81
5.3.2 ชั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย	81
5.3.3 ชั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม	81
5.3.4 ชั้นการประสออุปสรรคและการแก้ไข	84

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.3.5	84
5.3.6	86
5.4	87
5.4.1	87
5.4.2	87
5.4.3	87
5.4.4	91
5.4.5	93
5.4.6	94
5.5	95
5.5.1	95
5.5.2	95
5.5.3	96
5.5.4	98
5.5.5	99
5.5.6	99
บทที่ 6	
6	103
6.1	103
6.1.1	103
6.1.2	106
6.1.3	112
6.2	118
6.2.1	118
6.2.2	122

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.3 ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	126
6.3.1 กลไกและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน	128
6.3.2 การขยายเครือข่ายเพิ่มเติมทางสังคม	130
บทที่ 7 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	142
7.1 สรุปผลการศึกษา	142
7.2 การอภิปรายผลการศึกษา	144
7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	148
7.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	148
บรรณานุกรม	149
ประวัติย่อผู้วิจัย	160

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า	
2.1	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	10
2.2	ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process หรือ SLP)	15
2.3	กระบวนการเสริมพลังชุมชน ของ เปาโล แฟร์รี่ (Paulo Freire)	21
2.4	กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของซอล อลินสกี (Saul D Alinsky)	24
2.5	กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack)	26
2.6	“ทางคู่ขนาน” ในการดำเนินโครงการ “จากบนลงสู่ล่าง” กับ “จากล่างขึ้นสู่บน”	32
6.1	ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววงเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี	112
6.2	ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววงเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี	127
6.3	ทางคู่ขนานในการดำเนินโครงการจากบนลงสู่ล่างกับจากล่างขึ้นสู่บน	134
6.4	ผังบริหารโครงการพัชรสุธาธารนุรักษ์	136

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 แสดงการให้คำนิยาม “องค์ประกอบ 9 มิติ” ของการเสริมพลังชุมชน	28
6.1 แสดงประเพณีในช่วง 12 เดือนของกลุ่มกาย	105
6.2 แผนแม่บทสร้างความสมดุระหว่างคนกับช้างป่าโครงการพัชรสุธาธารุรักษ์ ระยะ 3 ปี	135

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นสิ่งที่ทุกประเทศทั่วโลกล้วนให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากผู้นำประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจำนวน 193 ประเทศ ร่วมลงนามรับรองริ้วการการพัฒนาที่ยั่งยืน 2030 หรือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2558 เป็นวาระการพัฒนาที่มุ่งหวังผลสัมฤทธิ์ภายใน พ.ศ. 2573 สำหรับประเทศไทยนั้น พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี มีความมุ่งมั่นในการที่จะบรรลุเป้าหมาย โดยได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นสมาชิกสหประชาชาติ ซึ่งมีจำนวน 77 ประเทศ ในการขับเคลื่อนสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับโลกและดำเนินการขับเคลื่อนในการพัฒนาประเทศไทยโดยเชื่อมโยงกับแนวคิด “ศาสตร์พระราชา” ผ่านการดำเนินงานของคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (กพย.) ซึ่งกลยุทธ์ที่รัฐบาลไทยพยายามส่งเสริมและเผยแพร่ กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อเป็นกลไกนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ชล บุนนาค, 2560 : 1-3)

การพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ เป็นวาระของประชาคมโลกซึ่งมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 17 ข้อ (วาระการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ, ออนไลน์ 6 เมษายน 2563 : ม.ป.ป.) สำหรับการขับเคลื่อนเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน (The 2030 Sustainable Development Agenda) ของสหประชาชาติในประเทศไทยนั้น มีการดำเนินการภายใต้กลไกสำคัญ คือ คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ใน พ.ศ. 2558 ซึ่งมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy : SEP) เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการส่งเสริมความเข้าใจและการประเมินผลการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึง “เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547 : 7-17)

ในเวทีระดับโลกได้ยกย่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นหลักการที่มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (คณะกรรมการธิการติดตามการบริหารงบประมาณ, 2560 : ม.ป.ป.) ทั้งนี้เพราะหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนล้วนให้ความสำคัญกับคนเป็นอันดับแรก ซึ่งนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยเริ่มต้นทำในสิ่งที่จำเป็นที่สุดของประชาชนก่อน เช่น การลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ต่อจากนั้นจะดำเนินการในเรื่องของระบบสาธารณสุขป็นขั้นพื้นฐาน และสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ รวมถึงการให้ความรู้ด้านวิชาการ ด้านเทคโนโลยี และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดประโยชน์สูงสุด การอัญเชิญหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ (20 ปี) รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) โดยมุ่งเน้นที่จะน้อมนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ไปสู่การปฏิบัติสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรมในทุก

ระดับ ด้วยการสร้างกลไกการขับเคลื่อนผ่านการบูรณาการกับทุกภาคส่วนในลักษณะของพหุภาคี (ปริยานุช ธรรมปียา, 2555 : 5-17 ; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560 : 17)

สำหรับการขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ที่กำหนด ทิศทางการพัฒนาเพื่อให้ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการ สืบสาน รักษา ต่อยอดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการวางแผนเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ ที่ประกอบด้วยองค์ความรู้ทางวิชาการแบบรอบด้านที่ใช้ความรอบคอบ คำนึงถึงเหตุผล ความพอประมาณ ภูมิคุ้มกันบนฐานแห่งความรู้ คุณธรรมและความเพียร ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ และเงื่อนไขทั้งระดับประเทศและระดับโลก ทั้งในช่วงปัจจุบันรวมถึงในอนาคต ตามศักยภาพของทุน ทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศ ให้มีความสำคัญในการเสริมสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันกับ ประเทศอื่น และความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างมั่นคง ความสมดุลในการกระจายโอกาส และความสมดุลทางธรรมชาติที่มีการบริหารจัดการที่พร้อมรับความเสี่ยงจากภายในและภายนอก ประเทศ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

เนื่องจากหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ทั้งนี้เพราะหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดและ หลักในการปฏิบัติที่จะช่วยให้กระบวนการขับเคลื่อนเป็นไปอย่างมั่นคงและยั่งยืน ในขณะที่เป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติเป็นเป้าหมายที่เปรียบเสมือนภาพในจินตนาการที่ผู้คนบนโลก ประารถนา การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวความคิดและทิศทาง การพัฒนาระบบเศรษฐกิจระดับมหภาคของประเทศในช่วง พ.ศ. 2540 ขณะที่ประเทศไทยประสบ วิกฤตเศรษฐกิจและสังคมอย่างหนักได้น้อมนำหลักการสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยมีเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมี ความสุข และเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำให้เกิดวิถีการพัฒนาเพื่อบ่มเพาะความยั่งยืนซึ่งมี 4 ประการ ได้แก่ 1) การพัฒนาที่เน้นความสมดุล 2) การกำหนดเป้าหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 3) การให้ ความสำคัญกับความเจริญก้าวหน้าที่มีความมั่นคง โดยเริ่มจากรากฐานอย่างเป็นขั้นตอน และ 4) การพัฒนาคุณภาพคนให้มีคุณธรรมและมีความรู้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเต็มภาคภูมิ เมื่อนำหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบภารกิจ เพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศ จะช่วยให้เกิดผลของการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเจริญก้าวหน้าโดยไม่สร้าง ปัญหาหรือสร้างปัญหาให้น้อยที่สุดในระหว่างการพัฒนา (ปริยานุช ธรรมปียา, 2555 : 17-103)

หลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้เพราะเป็น การดำเนินงานที่อยู่ภายใต้ความรู้และคุณธรรม บนหลักการของความมีเหตุผล ความพอประมาณ และมีภูมิคุ้มกันสำหรับรับมือกับวิกฤตที่อาจเกิดขึ้น หลักคิดนี้สามารถประยุกต์ใช้ได้ในการดำเนินชีวิต และการดำเนินการของทุกภาคส่วนเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารตำรา บทความ งานวิจัย ศึกษาจากสถานที่จริงที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในแต่ละชุมชน และภูมิปัญญาที่ประสบความสำเร็จภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงล้วนมีความยั่งยืนทั้งสิ้น จึงเป็นที่ประจักษ์ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ สอดคล้องกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน สอดคล้องกับพระราชบัญญัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 10 ที่มีพระราชประสงค์ให้มหาวิทยาลัยราชภัฏทุกแห่งทั่วประเทศไทย ได้พัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้า และสอดคล้องกับสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องการให้ชุมชนในพื้นที่สามารถนำไปใช้ได้จริง โดยศึกษาจากพื้นที่จริงและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่ายังไม่ม้งานวิจัยใดที่ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นวิธีการที่สำคัญประการหนึ่งที่จะสามารถนำไปสู่การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้อย่างไร และมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติอย่างไรบ้าง จึงได้พยายามแสวงหาวิธี แนวทางทำการสำรวจข้อมูลโดยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อเป็นการยืนยันว่า กระบวนการเรียนรู้โดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ การพัฒนาที่ยั่งยืนได้จริง อย่างไรก็ตาม การศึกษาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยทั่วไปมี การศึกษาในหลายประเด็น เช่น การศึกษาด้านหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการทรงงานและ การศึกษาบริบทของชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ซึ่งปัจจัย หนึ่งในที่สำคัญในการศึกษาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังกล่าว เป็นการศึกษา กิจกรรมการดำเนินงานที่ทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ประสบในสถานการณ์จริง สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่มีการพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง ก้าวผ่านสู่ความสำเร็จและมีความยั่งยืน โดยการถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึง ผลการศึกษาในชั้นการวิเคราะห์ปัญหา ชั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย ชั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม ชั้นการประสบอุปสรรคและการแก้ไข ชั้นสรุปบทเรียน และขั้นก้าวสู่ความยั่งยืน สามารถนำไป เผยแพร่เป็นแบบอย่างที่ดีที่ประสบความสำเร็จต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน สามารถนำไปขยายผล ต่อไปอย่างเป็นรูปธรรม อย่างประจักษ์แจ้งและเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปได้

การศึกษากระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวนวนเกษตรของชุมชนวนเกษตรพาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึง การสร้างเครือข่ายชุมชนวนเกษตร อันได้แก่ การทำการเกษตรแนววนเกษตร ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในชุมชนพา กล่าวคือ ชาวบ้านที่อพยพมาอยู่ในพื้นที่ตำบลพา ซึ่งสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตพื้นที่ ป่าสงวน จากการศึกษาประวัติศาสตร์ พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เกิดการอพยพมาตั้งถิ่นฐานใน ชุมชนพา ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนพามีสภาพภูมิณีเวศที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ซึ่งกลุ่มผู้ที่อพยพมาตั้งถิ่น ฐานดังกล่าวประกอบด้วยกลุ่มคน 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ กลุ่มที่หนึ่งเป็นกลุ่มคนท้องถิ่นในจังหวัด จันทบุรีที่มีอาชีพตัดไม้เพื่อส่งขายให้แก่ โรงเลื่อย กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือกวย ซึ่งคนกลุ่ม

นี้มักถูกคนไทยเรียกว่า คนสวย ที่แปลว่า คนชายขอบ และกลุ่มที่สามเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากภาคอีสานเป็นหลัก กลุ่มคนดังกล่าวนี้ อพยพเข้ามาอาศัยในชุมชนพวา มีการร่วมกันปลูกป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรมหลังจากการปิดสัมปทาน ภายใต้การนำของผู้เฒ่าทางศาสนา คือ พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมโม) หรือพระอาจารย์สาย จากนั้นจึงมีการรวมกลุ่มกันในชุมชนพวา ก่อรูปเป็นชุมชนวนเกษตรเพื่อทำการเกษตรแนววนเกษตรเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินในชุมชน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 4-5)

นอกจากนี้แล้ว การขับเคลื่อนของชุมชนวนเกษตรพวาที่อาศัยแนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังได้มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน ดังจะเห็นได้จากการจัดงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น โดยกำหนดจัดให้ทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการสืบสานประเพณีของชาวกว๊านและชาวอีสาน ในการระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษ การเสียสละความอุดมสมบูรณ์ในภาคเกษตร การผ산วัฒนธรรมในชุมชนที่หลากหลายกันอย่างกลมกลืน โดยมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอันดีงาม การมีน้ำใจเสียสละ มีความจริงใจ อุทิศตนเป็นผู้ให้ต่อส่วนรวม มีกิจกรรมที่สอดแทรกจิตสำนึกให้มีความรักและห่วงใยในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนพวา มีกิจกรรมการเผยแพร่ความรู้ให้บุคคลทั่วไป การแจกพันธุ์กล้าไม้ให้กับหน่วยงานและบุคคลที่สนใจได้นำไปปลูกเพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียว กิจกรรมการปลูกต้นปรังซึ่งเป็นพืชเอกลักษณ์ประจำถิ่นโดยมีการสอดแทรกธรรมะในเรื่องการปลงให้กับผู้ร่วมงานอีกด้วย มีการระดมพลังจากหลายหน่วยงานทั้งในภาครัฐ เอกชน ทั้งในและนอกพื้นที่เข้าร่วมงาน กิจกรรมเวทีเสวนาชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เสนอความคิดเห็น ชี้แนะแนวทางอย่างสร้างสรรค์ มีความเป็นกัลยาณมิตร ก่อองค์ความรู้โดยปราศผู้ท้องถิ่น นักวิชาการ หน่วยงานในท้องถิ่นที่มีความรู้ความสามารถ เป็นต้น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

การแก้ปัญหานี้สินในครัวเรือนที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจขั้นวิกฤตอย่างหนัก โดยการเข้าร่วมโครงการวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่ประสบผลสำเร็จในการเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ การเข้าร่วมโครงการดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรพวา มีกิจกรรมที่น่าสนใจมากมายที่สามารถเป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่นได้ศึกษา เช่น กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชนที่มีการจำหน่ายสินค้าของชุมชนวนเกษตรพวาจำพวกพืชผักสมุนไพรในท้องถิ่น ยาสมุนไพรโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังเช่น นายบรรทม สมแสน การผลิตของใช้ในครัวเรือนที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน การผลิตปุ๋ยชีวภาพเพื่อปรับปรุงฟื้นฟูคุณภาพดินทำให้ลดต้นทุนในการทำเกษตร กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กิจกรรมจัดการกลุ่มและสวัสดิการชุมชนเพื่อให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการลดภาวะหนี้สินในครัวเรือนและเป็นการสร้างผลิตภัณฑ์ในชุมชน โดยใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อการผลิตอย่างสร้างสรรค์ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ชุมชนวนเกษตรพวาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งย่นเป็นระยะเวลาเกินกว่า 20 ปี ด้วยปัจจัยที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมายประกอบด้วยวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนและมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีความรู้รัก ความสามัคคี และการร่วมมือของคนในชุมชนวนเกษตรพวาซึ่งตรงกับหลักการทรงงาน อีกทั้งยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถนำไปเป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาชุมชนได้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 19-45)

จะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาที่มีระบบเป็นขั้นตอน ภายในความสมเหตุสมผล แต่เนื่องจากผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า ยังไม่มีนักวิชาการท่านใดศึกษาแนวทางดังกล่าวไว้ โดยอาศัยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการถอดบทเรียนจากชุมชนวนเกษตรพวามีการดำเนินชีวิตโดยอาศัยแนวทางพัฒนาภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนกระทั่งสามารถนำไปสู่ความสำเร็จ ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การสร้างตัวแบบที่เหมาะสมสำหรับใช้พัฒนาให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนในจังหวัดจันทบุรี คำถามวิจัยหลักที่นำไปสู่การศึกษาก็คือ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้เกิดการพัฒนาที่เกิดความยั่งยืนได้อย่างไร ด้วยเหตุดังกล่าว จึงเป็นการสร้างความสนใจให้ผู้วิจัยทำการศึกษารวบรวมกระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี นี้ขึ้นมา โดยคาดหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยสามารถใช้เป็นต้นแบบที่เหมาะสมให้กับชุมชนในจังหวัดจันทบุรีนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เกิดความยั่งยืน โดยอาศัยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อนำเสนอตัวแบบที่เหมาะสมในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับชุมชนในจังหวัดจันทบุรีให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ในการกำหนดขอบเขตของการวิจัยสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยของกำหนดขอบเขตการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาไว้ ดังนี้

ขอบเขตในด้านเนื้อหาของการศึกษา

ในการวิจัยนี้กำหนดขอบเขตเนื้อหาของการศึกษาไว้ในประเด็นที่ข้องเกี่ยวกับการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่มีประวัติศาสตร์ของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิถีทางธรรมชาติ โดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้จนกระทั่งเกิดการพัฒนายั่งยืน สามารถนำมาเป็นแบบอย่างได้เหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพประสิทธิผล โดยการถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีการวิเคราะห์ปัญหา จุดมุ่งหมาย รูปแบบในการดำเนินกิจกรรมการประสบอุปสรรคและการแก้ไขปัญหา การสรุปบทเรียน และขั้นก้าวสู่ความยั่งยืน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

เป็นการพัฒนาทฤษฎีเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มีความสอดคล้องในทิศทางเดียวกัน

2. ประโยชน์ในเชิงนโยบาย

ตัวแบบที่ได้พัฒนาจากงานวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี และชุมชนอื่นที่มีความสนใจให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย

1. กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนในการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรพอเพียง โดยมีกระบวนการตั้งแต่การกำหนดปัญหา การตั้งจุดมุ่งหมาย การดำเนินรูปแบบของกิจกรรม การวิเคราะห์อุปสรรคและดำเนินการแก้ไข การสรุปบทเรียน จนกระทั่งนำไปสู่ระยะยั่งยืน โดยอาศัยการประชุมกลุ่ม

2. การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สนองการพัฒนาตามแนวการพัฒนาของชุมชนวนเกษตรพอเพียง ที่ต้องการตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ลดทอนความสามารถของคนในรุ่นต่อมาที่จะได้รับการตอบสนองตามความต้องการของพวกเขา

3. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำรงชีวิตบนทางสายกลาง ด้วยความพอเพียง ยึดความพอประมาณ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต การมีความรู้และคุณธรรม คำนึงถึงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

4. ชุมชนวนเกษตรพอเพียง หมายถึง กลุ่มชาวบ้านในตำบลพวาที่ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรในการดำเนินชีวิต โดยมีการอนุรักษ์ระบบนิเวศของป่าไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยจะสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง โดยจะแบ่งหัวข้อในการนำเสนอเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development)

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Philosophy of sufficiency economy)

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมพลังชุมชน (Community empowerment)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development)

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในวงการวิชาการปัจจุบันมี 2 ความหมายตามที พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2552 : 3-30) กล่าวว่า การพัฒนาแนวกระแสแรกเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามคณะกรรมาธิกาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา คือ มุ่งพัฒนาควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนประชากร ส่งผลให้เกิดปัญหาทรัพยากร ร่อยหรอและการเกิดมลภาวะ ในส่วนกระแสที่สองคือ การพัฒนาตามแนวคิดของยูเนสโกที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนกระแสแรกโดยคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วย สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) (1990 : 43) หรือเรียกอีกชื่อว่า คณะกรรมาธิการบรันด์แลนด์ (Brundtland Commission) กล่าวถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนที่สนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่น ต่อมาที่จะตอบสนองความต้องการของพวกเขา (Sustainable development is development which meets the needs current generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs) ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน (Brundtland Commission, 1987)

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2556 : 12) กล่าวว่า หลักการสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการสร้างสมดุลระหว่าง 3 มิติของการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย 1) มิติ การพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ กระจายรายได้ให้ เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ 2) มิติการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน มุ่งพัฒนาคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะและ มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพ และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ 3) มิติการพัฒนา สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพ

เดิมได้ การปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายได้ การผลิตที่สามารถทดแทนทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดสิ้นได้

ความเป็นมาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกระแสแรกเริ่มนับตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อราวสองร้อยกว่าปีที่ผ่านมา การพัฒนาของแต่ละประเทศทั่วโลกมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทุกด้าน จนกระทั่งเกิดความเสื่อมโทรมทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านคุณธรรมจริยธรรม และคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ส่งผลให้สังคมโลกอยู่ในภาวะวิกฤตทางสังคมที่มีปัญหา และการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เป็นที่มาของการจัดประชุมระดับโลกเพื่อร่วมมือกันพิจารณาหามาตรการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2515 ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน มีชื่อว่าการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on Human and Environment) ผลจากการประชุมดังกล่าวเป็นที่มาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development)

จากนั้นองค์การสหประชาชาติได้มีการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development : UNCED) เมื่อ พ.ศ. 2535 ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เป็นที่มาของการจัดทำแผนแม่บทโลกที่ใช้เป็นกรอบทิศทางในการพัฒนาประเทศไปสู่ ความยั่งยืน ซึ่งการประชุมในครั้งนั้น ประเทศสมาชิกจำนวน 178 ประเทศรวมทั้งประเทศไทยได้ร่วม ลงนามในการปฏิบัติตามแผนแม่บทดังกล่าว อีก 10 ปีต่อมาจึงขยายแนวคิดไปสู่การประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World summit on sustainable development) เพื่อกระตุ้นให้แต่ละประเทศให้หันมาให้ความสนใจกำหนดกรอบทิศทางในการพัฒนาประเทศอย่างองค์รวม เพื่อมุ่งสู่ดุลยภาพการพัฒนา

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนกระแสที่สองโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติ ได้เสนอว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนควรตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยึดถือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ความยั่งยืน เป็นแนวคิดเชิงนิเวศวิทยาร่วมกับนัยทางเศรษฐกิจ โดยที่ความเจริญเติบโตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติซึ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคมที่ยั่งยืน มุ่งให้ระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้ (UNESCO, 2005 : 14 : Brown, 1984 : 1-2 อ้างถึงใน Yomi Noibai, 1991 : 3) ดังที่ ธันวา จิตต์สงวน (2560 : 8) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนควรมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ การสร้างความเจริญเติบโต (Growth) การกระจายที่เท่าเทียม (Distribution) และส่งผ่านข้ามเวลาได้ (Transfer)

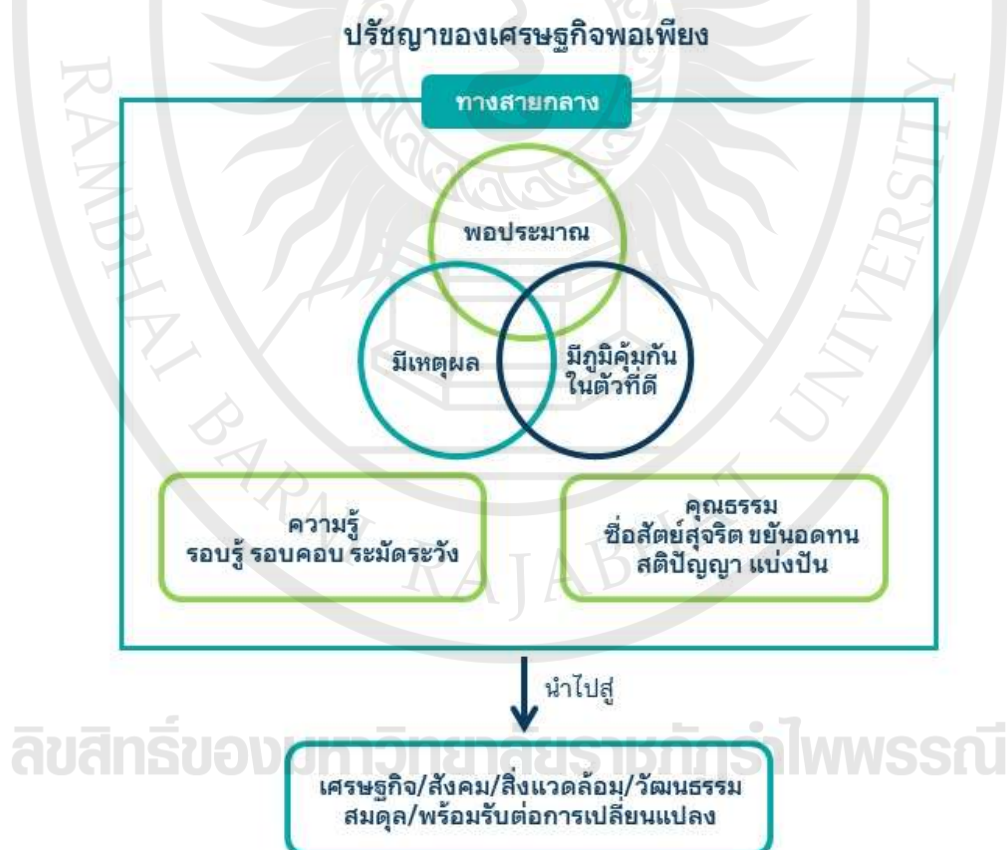
กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สนองการพัฒนาตามแนวการพัฒนาของชุมชนนิกษตร ที่ต้องการตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ลดทอนความสามารถของคนในรุ่นต่อมาที่จะได้รับการตอบสนองตามความต้องการของพวกเขา

United Nations (2017) องค์การสหประชาชาติ กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) ซึ่งเริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2558 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2573 โดยมี 17 เป้าหมาย ดังนี้

- เป้าหมายที่ 1 ไม่มีความยากจนทุกรูปแบบในทุกที่
- เป้าหมายที่ 2 ไม่มีความหิวโหย มีความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการ และส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 3 สร้างชีวิตให้มีสุขภาพดีและส่งเสริมสวัสดิภาพสำหรับทุกคนในทุกวัย
- เป้าหมายที่ 4 สร้างการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุม เท่าเทียม และสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกคน
- เป้าหมายที่ 5 ความเท่าเทียมทางเพศและให้พลังอำนาจกับผู้หญิงและเด็ก
- เป้าหมายที่ 6 มีการบริหารจัดการน้ำสะอาดและถูกหลักสุขาภิบาลอย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 7 การเข้าถึงพลังงานสะอาดที่ทันสมัย ในราคาไม่แพงได้อย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 8 ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อเนื่อง การจ้างงานที่เหมาะสมอย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 9 สร้างโครงสร้างพื้นฐาน ส่งเสริมอุตสาหกรรมและนวัตกรรมอย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 10 ลดความไม่เท่าเทียมกันทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ
- เป้าหมายที่ 11 ชุมชนและเมืองยั่งยืน มีความปลอดภัย ยืดหยุ่น และมีความยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 12 สร้างหลักประกันให้มีรูปแบบการบริโภคและการผลิตที่มีความรับผิดชอบอย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 13 ปฏิบัติการเพื่อสิ่งแวดล้อมอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดจากภาวะโลกร้อน
- เป้าหมายที่ 14 อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในมหาสมุทร ทะเลและใต้ทะเลเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 15 การปกป้อง ป่าไม้ และสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การจัดการป่าไม้ หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่และหยุดการสูญเสียดังกล่าว
- เป้าหมายที่ 16 ส่งเสริมสันติภาพ ความยุติธรรม และความเข้มแข็งในสังคมที่สงบสุขอย่างครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคมให้ครอบคลุมในทุกระดับ
- เป้าหมายที่ 17 เสริมกลไกการดำเนินงานที่เข้มแข็งในการฟื้นฟูสภาพหุ้นส่วนความร่วมมือทั่วโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ในการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นสหประชาชาติได้เสนอแนวทางไว้ 17 เป้าหมาย แต่ในงานวิจัยนี้จะใช้เป้าหมายที่ 11 ก็คือ เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัย มีภูมิคุ้มกัน และเกิดความยั่งยืน ซึ่งการที่จะบรรลุเป้าหมายอย่างยั่งยืนจะต้องผสมผสานกับมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่จะต้องได้รับการมีส่วนร่วมจากภาครัฐ เอกชน ชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรมาบูรณาการอย่างเหมาะสม

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (philosophy of sufficiency economy)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและได้ให้แนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและดำรงอยู่อย่างมั่นคง ยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มาจากประสบการณ์จริงของการพัฒนาในแต่ละโครงการของรัชกาลที่ 9 ใช้เป็นแนวทางของการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ตลอดไปจนถึงระดับรัฐโดยยึดหลักทางสายกลาง มีความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มาจากโลกภายนอก จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน โดยยึดหลักความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน บนเงื่อนไข ความรู้ และคุณธรรม (อภิชัย พันธเสน, 2547; สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2550 : 31; จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2551 ; สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร), 2550 : 5-23) ปรากฏได้ดังภาพที่ 2.1 ดังนี้

ภาพที่ 2.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา : (www.sec.or.th, 2563)

จากภาพปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้น เป็นแนวทางปฏิบัติหรือผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี การปฏิบัติในระดับตนเองและในระดับองค์กร เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาแห่งวิถีชีวิตที่มีความหลากหลายและสามารถยืดหยุ่นความเป็นอยู่ของชีวิตของตนได้ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้พระราชทานความหมายของคำพอเพียงไว้ตามพระราชดำรัส ที่พระราชทานในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ดังนี้ (ภูมิพลอดุลยเดช, 2552)

“...คำว่าพอเพียงมีความหมายกว้างไกลออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับการใช้เองเท่านั้น แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน พอมีพอกินนี้แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง...”

“...พอเพียงนี้หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอแม้บางอย่างอาจจะดูฟุ่มเฟือย ถ้าทำให้มีความสุข แต่ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ...”

“...การพึ่งพาตนเอง หมายความว่า ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอซื้อจากคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง...”

โดยมีกรอบแนวคิดเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควร โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยภาวะวิกฤติเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา รวมถึงคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นที่การปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน ข้อมูลดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ ธันวา จิตต์สงวน (2560 : 30-35) ; มุลนิธิชัยพัฒนา (ออนไลน์ : มปป.) ; รัชชนก กลิ่นชาติ (2564 : 30) กล่าวถึง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตนเอง ความรู้ และคุณธรรม

กล่าวโดยสรุป แนวคิดของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง บนความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรม ในการวางแผน ตัดสินใจ และการกระทำ เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ในการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในชุมชนนี้ ผู้วิจัยจะอาศัยหลักการทรงงานเป็นแนวทางในการประยุกต์หลักการทรงงาน 27 ประการของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งเป็นหลักการที่พระองค์ท่านทรงใช้และทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำในการทรงงาน โดยเฉพาะในการในการดำเนินการโครงการในพระราชดำริต่าง ๆ ของพระองค์สมควรที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตการทำงานเป็นอย่างยิ่ง สามารถนำหลักการทรงงานของพระองค์ไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ 27 ประการ ดังนี้ 1) ชื่อสัตย์ สุจริต

จริงใจต่อกัน 2) อ่อนน้อม ถ่อมตน 3) ความเพียร 4) รู้ รัก สามัคคี 5) ทำเรื่อย ๆ ทำแบบสังฆทาน 6) มีความสุขในการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น 7) ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทำงานอย่างผู้รู้จริง 8) ระเบิดจากข้างใน 9) ทำตามลำดับขั้น 10) ภูมิสังคม 11) องค์กรรวม 12) ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด 13) ขาดทุนคือกำไร 14) ปลุกป่าในใจคน 15) ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ 16) อธรรมปราบอธรรม 17) ประโยชน์ส่วนรวม 18) การพึ่งตนเอง 19) เศรษฐกิจพอเพียง 20) เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา 21) แก้ปัญหาที่จุดเล็ก คิด Macro เริ่ม Micro 22) ไม่ติดตำรา ทำใ้ง่าย 23) การมีส่วนร่วม 24) พออยู่พอกิน 25) บริการรวมที่จุดเดียว 26) ร่าเริง รื่นเริง คึกคัก ครึกครื้น กระฉับกระเฉง มีพลัง เป็นปัจจัยของการทำงานที่มีประสิทธิภาพ และ 27) ชัยชนะของการพัฒนา (ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน, 2555 : 8)

การนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน ให้สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข ยึดความประหยัด ยึดทางสายกลางในการดำเนินชีวิต ใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การวางแผนการทำงานประจำวันให้ดี การบริหารเวลาโดยจัดลำดับความสำคัญของงานเพื่อให้มีความเหมาะสมกับระยะเวลา

ในงานวิจัยนี้จะนำเสนอหลักการทรงงานเฉพาะประเด็นที่โดดเด่นของชุมชนวนเกษตรพอเพียง 6 ข้อ ได้แก่

รู้ รัก สามัคคี ซึ่ง “รู้” คือ การที่จะลงมือทำอะไรจะต้องรู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหาและวิธีการแก้ปัญหานั้น ส่วน “รัก” คือ เมื่อเรารู้ครบด้วยกระบวนการที่เราจะทำแล้ว เราจะต้องใช้ความรักในการพิจารณาที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติและแก้ไขปัญหานั้นให้ได้ ส่วน “สามัคคี” คือ การที่คนเราจะลงมือปฏิบัติงาน เราควรคำนึงเสมอว่าเราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ แต่จะต้องทำงานร่วมมือร่วมใจกับคนอื่น เป็นองค์การ เครือข่าย เป็นหมู่ คณะหรือเมืองในการช่วยกันแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

ประโยชน์ส่วนรวม หมายถึง การให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความยากลำบากและเดือดร้อน โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ มีการพิจารณาและเลือกการปฏิบัติการกิจในการให้การช่วยเหลือ การแก้ปัญหาคความยากจน ความยากลำบากในการประกอบอาชีพให้มีการอยู่ดีกินดี โดยการจัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อยังประโยชน์และแก้ปัญหาส่วนรวมได้แบบยั่งยืนตลอดไป

การพึ่งตนเอง เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตต่อไปได้ ก่อนที่จะพัฒนาให้สามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวหน้าต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

การมีส่วนร่วม หมายถึง การนำหลักการประชาพิจารณ์ มาใช้ในการบริหารงาน บริหารโครงการอยู่เสมอ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชน เจ้าหน้าที่และสาธารณชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการขับเคลื่อนในแต่ละโครงการ เพื่อรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนและความต้องการของสาธารณชน ซึ่งสามารถทำให้แก้ไขปัญหาคความยากจน

และตอบโจทย์ของปัญหาที่ทำให้ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนได้อย่างตรงจุดและตรงความต้องการทั้งสิ้นอยู่เสมอ

พออยู่พอกิน เป็นการพัฒนาและช่วยเหลือเพื่อให้พสกนิกรประสบความสุขสมบูรณ์ในชีวิต มีความกินดีอยู่ดี มีชีวิตอยู่ในขั้นพออยู่พอกินก่อน จึงขยับขยายให้มีขีดสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป

กล่าวได้ว่า ในการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนวนเกษตรพอๆ ตั้งแต่ระดับปัจเจก กลุ่มคน ชุมชน ได้นำหลักการทรงงานเกี่ยวกับรู้ รัก สามัคคี ประโยชน์ส่วนรวม การพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง การมีส่วนร่วม และพออยู่พอกิน มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการขับเคลื่อนกิจกรรม จนกระทั่งก่อให้เกิดประโยชน์สุขและเกิดความยั่งยืน

การนำแนวความคิดการทำเกษตรแนววนเกษตรมาประยุกต์ใช้กับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลด้านวนเกษตรจากข้อมูลที่หลากหลาย พบว่า วนเกษตรเป็นการทำเกษตรที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำเกษตร โดยการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยเป็นองค์ประกอบหลัก ผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก โดยอาศัยร่มเงาและความชื้นจากพืชชั้นบนที่ขึ้นปกคลุม มีการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งชนิดของพืชและสัตว์ เหตุผลที่มาของรูปแบบวนเกษตรมาจากการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ จากการบุกรุกเพื่อใช้ประโยชน์ทางการเกษตรโดยมีป่าไม้ (Forestry) เป็นทรัพยากรหลักในการจัดการ โดยมีลักษณะพิเศษ คือ การอยู่ร่วมกันของพื้นที่ป่ากับการเกษตรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและแนวความคิดวนเกษตร มีความสอดคล้องกันเพราะเป็นการพัฒนาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนบนความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี รวมถึงการใช้ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรม ในการวางแผนเพื่อตัดสินใจและดำเนินการ

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura, 1977 : 12-23) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน เป็นผู้พัฒนาแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมโดยรวมบุคคลและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันในกระบวนการเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเรียนรู้หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยเลียนแบบพฤติกรรมมักเกิดจากการสังเกตเห็นผู้อื่น สิ่งแวดล้อมมีบทบาทสำคัญเนื่องจากเป็นสิ่งเร้าที่กระตุ้นกระบวนการเรียนรู้ ดังเช่นพฤติกรรมที่ก้าวร้าวของมนุษย์มักมาจากสิ่งแวดล้อม 3 แหล่ง ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว ชุมชนและสื่อมวลชน การวิจัยแสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองที่ชอบวิธีแก้ปัญหาเชิงรุกในการแก้ปัญหาของพวกเขามักจะมีลูกที่ใช้กลยุทธ์เชิงรุกเพื่อจัดการกับคนอื่น การวิจัยยังพบว่าชุมชนที่ความกล้าหาญในการต่อสู้มีมูลค่าสูง มักมีพฤติกรรมก้าวร้าวสูงกว่า นอกจากนี้ผลการวิจัย ยังแสดงให้เห็นว่าการดูโทรทัศน์สามารถส่งผลกระทบต่อผู้คนได้อย่างน้อย 4 ประการได้แก่ 1) เป็นการสอนรูปแบบการปฏิบัติที่ก้าวร้าว 2) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ก้าวร้าว 3) ทำให้ผู้คนรู้สึกไม่สบายใจและทำให้ผู้คนใช้ความรุนแรงและ 4) มันหล่อหลอมผู้คน ภาพแห่งความ

เป็นจริง สภาพแวดล้อมยังเปิดโอกาสให้ผู้คนเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของบุคคลอื่น ตัวอย่างเช่น นักเรียน ไม่โง่งการสอบเพราะพวกเขาารู้ถึงผลที่ตามมาแม้ว่าพวกเขาจะไม่เคยประสบกับผลที่ตามมาก็ตาม

อย่างไรก็ตาม อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura, 1977: 27-35) เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ไม่ได้หยุดอยู่แค่อิทธิพลของครอบครัวชุมชนและสื่อกระบวนการภายใน (ความคิด ส่วนบุคคล ค่านิยม ฯลฯ) แต่จะกำหนดความถี่และความรุนแรงที่แต่ละบุคคลจะเลียนแบบและนำไปใช้ ความแตกต่างหลักระหว่างทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมในยุคแรกกับมุมมองของ Bandura หลักการนี้เรียกว่าตีเทอรัมมิซึมซึ่งกันและกันซึ่งหมายถึง กระบวนการพัฒนาการเป็นแบบสองทิศทาง และแต่ละคนต้องให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมของตนเพื่อที่จะเรียนรู้สิ่งนั้น กระบวนการนี้เริ่มตั้งแต่แรกเกิด พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่ ขับเคลื่อนด้วยเป้าหมายและเราควบคุมพฤติกรรมของเราผ่านการชั่งน้ำหนักผลประโยชน์และปัญหาที่เราจะได้รับเนื่องจากพฤติกรรมบางอย่าง

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจึงเป็นกระบวนการเผยแพร่ความรู้ ความคิด พฤติกรรม หรือแม้แต่วัตถุ สิ่งของ เทคนิควิธีการ เครื่องมือ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในสังคมที่มีระบบสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ ความคิด และมีการใช้สื่อรวมทั้งกระบวนการสื่อสารในสังคม โดยเฉพาะในปัจจุบันที่เทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับการสร้างให้เกิดเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ การสร้างเครือข่ายที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ง่าย มีการเรียนรู้ทางสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นแนวคิดที่มาจากการเรียนรู้จากผู้อื่นโดยได้รับประสบการณ์จากการฟัง ดู อ่านงานผู้อื่นมากกว่าทำด้วยตนเอง (Vicariousness) ซึ่งอาจเป็นการรับเอา (Adopting) พฤติกรรมของผู้อื่นเป็นแบบแผนในการกำหนดพฤติกรรมตนเอง อาจเกิดจากการสังเกต พบเห็นอยู่เป็นประจำ และอาจมีแรงจูงใจ ความประทับใจที่แตกต่างกันในกลุ่มผู้รับเอาแบบแผนพฤติกรรมมาใช้เป็นแบบอย่างหรือเป็นต้นแบบการสร้างแบบแผนของตนเองขึ้น

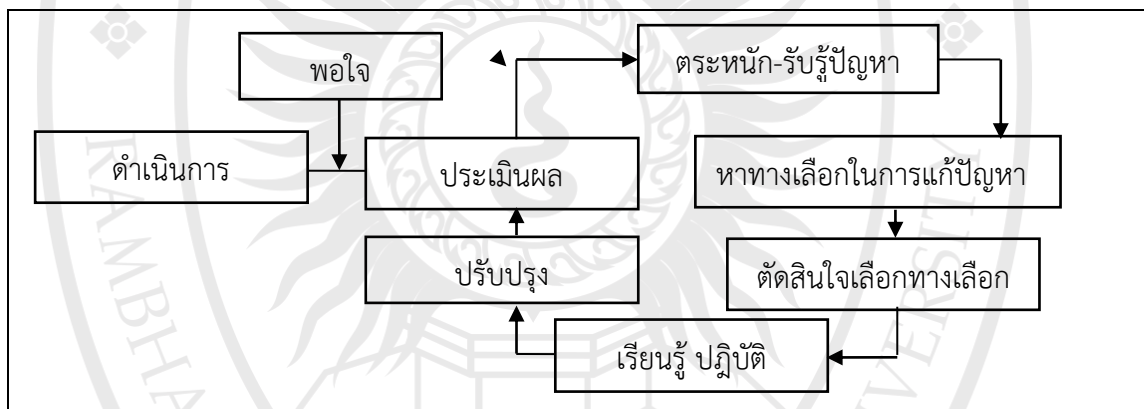
กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นการเรียนรู้ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผู้คนเรียนรู้จากกันและกันในรูปแบบที่เป็นประโยชน์ต่อระบบสังคมและระบบนิเวศ บริบททางสังคมที่แตกต่างกันทำให้แต่ละบุคคลสามารถเลือกพฤติกรรมใหม่โดยการสังเกตว่าผู้คนที่กำลังทำอะไรอยู่ภายในสภาพแวดล้อม การเรียนรู้ทางสังคมและการเรียนการสอนทางสังคมเน้นการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและสิ่งแวดล้อมในการสร้างความหมายและอัตลักษณ์

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม คือ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระดับที่กว้างกว่า การเรียนรู้รายบุคคลหรือกลุ่ม โดยผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process หรือ SLP) ตามที่ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 : 127-129) มี 6 ขั้นตอน ได้แก่

1. การตระหนักรู้ปัญหา (Identify Problem) นับเป็นขั้นตอนแรกในการแก้ปัญหาที่มาจากการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาร่วมกัน

2. การหาทางเลือกในการแก้ปัญหา (Explore Alternative) มีขั้นตอนในการหาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาที่หลากหลาย เช่น การวิเคราะห์สาเหตุ การพิจารณาสาเหตุที่แท้จริง และวิธีการแก้ปัญหา การแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสม อย่างหลากหลายและมีประสิทธิภาพ
 3. การตัดสินใจหาทางเลือก (Select Appropriate Alternative) ที่เหมาะสมกับกับสถานการณ์ในปัจจุบันของชุมชน
 4. การเรียนรู้และลงมือปฏิบัติตามทางเลือก (Learning and Implementing) โดยการวางแผนในการดำเนินงานตามทางเลือกที่กำหนด ตามขั้นตอน ตามหน้าที่ที่รับผิดชอบ ก่อให้เกิดทักษะและการเรียนรู้
 5. การปรับปรุง (Improvement) ในระหว่างการทำงานเป็นระยะจนกระทั่งสำเร็จ
 6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการประเมินว่ากิจกรรมใดสามารถแก้ปัญหาได้เพียงใด ถ้าไม่สามารถแก้ปัญหาก็มีการพิจารณาหาวิธีการร่วมกันใหม่อีกครั้ง
- ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process หรือ SLP) สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากภาพที่ 2.2 ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.2 : ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process หรือ SLP)
ที่มา : (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2543 : 129)

จากภาพดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางสังคมล้วนมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทั้งในมิติประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและอื่น ๆ ในส่วนของภาคเกษตรกรรมมีแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตที่ต้องดำเนินไปตามวิถีเกษตรกรรมและชุมชนของเกษตรกร ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนแผนการผลิตในรูปแบบการทำการเกษตรแบบทางเลือก เช่น การทำการเกษตรแบบธรรมชาติแนววนเกษตร เป็นต้น

กล่าวได้ว่า การเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต มนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งก่อนตาย เพราะการเรียนรู้จะช่วยให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเรียนรู้มีการเปลี่ยนแปลงความคิดโดยมีสถานการณ์เป็นตัวกำหนด มีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ

ในขณะนี้นิพนธ์จะใช้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมในระดับชุมชน ดังนั้นจึงขอเสนอหัวข้อที่สำคัญ หลักการของการเรียนรู้ในชุมชน รูปแบบการเรียนรู้และแก้ปัญหา การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และเทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ในระดับชุมชน ดังนี้

ปารีชาติ วลัยเสถียร (2547 : 11) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสิ่งที่เรียนรู้และผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน การที่ชุมชนมีประชาสังคมเข้มแข็งเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพราะการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในกิจกรรมสาธารณะย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วย

ปารีชาติ วลัยเสถียร (2547 : 253) กล่าวว่า กระบวนการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างบุคคล ชุมชน สังคม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีมีความสมบูรณ์ นับว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาคนและนำไปสู่การพัฒนาสังคมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุที่ว่าทุนหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ย่อมลดน้อยลงหรือมีความเสื่อมโทรมมากขึ้นซึ่งต่างจากทุนคือความรู้ ความดีและความงามที่ยังใช้ยิ่งงอกงาม ถ้าบุคคลมีความรู้ มีความสามารถในการจัดการได้อย่างเหมาะสม และเกิดคุณค่าอย่างสูงสุด สามารถบริหารจัดการองค์กรและพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ด้วยการใช้ทรัพยากรภายนอกให้น้อยที่สุด ด้วยความดีในการสำนึกในคุณค่าของทรัพยากร และด้วยความงามในการบริหารจัดการที่ดี ย่อมเป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนา

2.1.3.1 หลักการของการเรียนรู้ในชุมชน

ปีเตอร์ เซงเก้ (Peter M.S.Senge) (1990) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนต้องเริ่มด้วยกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ของชุมชน คือ วิธีการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นการผสมผสานกัน ในหลายศาสตร์ หลักการของการเรียนรู้มีด้วยกัน 5 ประการ ได้แก่ การคิดอย่างเป็นระบบ (Systems Thinking) ความสามารถที่จะเรียนรู้ ย่อมมีความเข้าใจในรูปแบบโดยมีเป้าหมายที่จะให้เกิดขึ้นในอนาคต (Shared Vision) ซึ่งอาจเกิดจากการตั้งสมมติฐานหรือสามัญการ (Generalization) การมีรูปแบบของการพัฒนาที่ต้องการบรรลุ (Mental Model) นั่นคือการมีเป้าหมายที่ชัดเจน และเป้าหมายที่เกิดขึ้นจะต้องมาจากความคิดความเห็น ร่วมกันของสมาชิก (Building a Shared Vision) และหลักการสุดท้ายต้องเรียนรู้ร่วมกัน (Team Learning)

สรุปได้ว่า หลักการสำคัญในการเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย การคิด ความสามารถที่จะเรียนรู้ การมีรูปแบบของการพัฒนาที่ชัดเจน โดยมีเป้าหมายที่มาจากความคิดความเห็น และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม

2.1.3.2 รูปแบบการเรียนรู้และแก้ปัญหา

การเรียนรู้และแก้ปัญหามี 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) การสร้างประสบการณ์ให้แน่นแฟ้น (Concrete Experience, CE) เป็นวิธีการเรียนรู้ในลักษณะรู้จริง ความรู้จะฝังใจไปตลอดระยะเวลาอันเท่าไรยิ่งจำได้ เพราะรับจากประสบการณ์ เช่น น้ำแข็งมีความเย็น เป็นต้น 2) สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น (Reflective Observation, RO) เป็นวิธีการเรียนรู้จากการสรุปโดยสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น สังเกตว่าก่อนฝนตกอากาศจะร้อนอบอ้าว สรุปว่า อากาศร้อนอบอ้าว เพราะการคายความร้อนแฝง ก่อนที่จะเปลี่ยนสถานะจากไอน้ำมาเป็นหยดน้ำ เป็นต้น 3) เกิดความคิดในเชิงนามธรรม (Abstract Conception, AC) เป็นการเรียนรู้ที่ใช้ความคิดในการ

พิจารณาปรากฏการณ์หรือความรู้ ใช้หลักเหตุและผลในการสร้างหลักการ เช่น ใช้เหตุผลที่ได้จากการสังเกตพฤติกรรมที่แสดงถึงการมีความยุติธรรม ว่าเกิดจากความพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น และ 4) ขอบการทดลอง (Active Experimentation, AE) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เกิดจากการทดลอง เช่น ทำการทดลองแยกน้ำด้วยกระแสไฟฟ้า พบว่า น้ำประกอบด้วยธาตุไฮโดรเจนและออกซิเจนในสัดส่วน 2 ต่อ 1 เป็นต้น (มานพ ศรีคุลยโชติ, 2530 : 1-4 ; มาลี จุฑา, 2544 : 70)

นอกจากนี้ เชียร์ศรี วิวิธสิริ (2527 : 127) กล่าวว่า มนุษย์มีวิธีการเรียนรู้ได้หลายวิธี ดังนี้ 1) การเรียนรู้แบบการลองผิดลองถูกจนกระทั่งสำเร็จ 2) การเรียนรู้ด้วยการกระทำซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ 3) การเรียนรู้ด้วยการสังเกตพิจารณาใช้เหตุผลมาสนับสนุน เช่น การสังเกตว่าร้านที่คนมาใช้บริการมากมักจะเป็นร้านที่ทำอาหารอร่อย เป็นต้น 4) การเรียนรู้ด้วยการกระทำขึ้นอยู่กับเสริมแรง และ 5) การเรียนรู้โดยใช้สติปัญญาอาศัยความสามารถทางสมองเป็นสิ่งสำคัญ

เดวิด คอลบ์ (David Kolb) (1984) กล่าวว่า การศึกษาของผู้ใหญ่ได้พัฒนาเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้ที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ตามความถนัด ซึ่งจะช่วยให้บุคคลรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้ของตนเอง คอลบ์ได้กล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของผู้ที่เรียนรู้ไว้ว่ามีอยู่ 4 กลุ่ม คือ 1) เรียนรู้จากความรู้สึก 2) เรียนรู้โดยการสังเกตและการฟัง 3) เรียนรู้โดยการคิด และ 4) เรียนรู้โดยการกระทำ สอดคล้องกับ Wood and Braus (1993) ซึ่งผู้เรียนใช้การเรียนรู้จากการเห็น ร้อยละ 29 เรียนรู้โดยการฟัง ร้อยละ 34 และเรียนรู้โดยประสบการณ์หรือการกระทำ ร้อยละ 37 (Smith, 2000)

สรุปได้ว่า รูปแบบการเรียนรู้และแก้ปัญหาเกิดมาจากความรู้สึกนึกคิด การสังเกตจากการดู การฟัง นำไปสู่การกระทำ และเกิดประสบการณ์ เกิดความชำนาญ

2.1.3.3 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สมุณธา พรหมบุญ และคณะ (2541 : 39-42) ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 200-203) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 3 วิธีการ ดังนี้ 1) กระบวนการกลุ่ม (Group Dynamics, Group Process) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เป็นการฝึกทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การให้คำปรึกษาและแนะแนว มีแรงจูงใจร่วมกัน ทุกคนมีความสำคัญต่อกัน 2) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative Learning) เน้นการจัดสภาพแวดล้อมในการ เรียนรู้เป็นกลุ่มเล็ก การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ การให้กำลังใจกัน การรับผิดชอบต่อตนเอง การดูแลเพื่อนในกลุ่ม ความสำเร็จเป็นของทุกคน 3) การเรียนรู้แบบการสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivist) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่แสวงหาและสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง การพัฒนาความรู้ โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นำความรู้ใหม่มาตรวจสอบและเชื่อมโยง มีความรู้เดิมเป็นพื้นฐานและความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้นส่งผลต่อคุณภาพ

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ของกลุ่มโดยใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ และการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ความรู้ โดยแสวงหาและสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง การพัฒนาความรู้

โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นำความรู้ใหม่มาตรวจสอบและเชื่อมโยง มีความรู้เดิมเป็นพื้นฐาน และความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้นส่งผลต่อคุณภาพ

2.1.3.4 เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ในระดับชุมชน

การจัดการเรียนรู้ในระดับชุมชนแก่สาธารณชนในวงกว้างมีคนเป็นจำนวนมากโดยใช้วิธีการให้การศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้เรียน ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มุ่งให้เกิดทักษะ การปฏิบัติ สาระของข้อมูลและความรู้ต้องสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย และเน้นให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างให้ชุมชน คิดเป็น พุดเป็น ทำเป็น

โดยมีรูปแบบของการให้ความรู้ ได้แก่ 1) การรณรงค์ด้วยสื่อ ใช้วิธีการแจก เอกสารและคู่มือต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน การติดแผ่นโปสเตอร์ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์ 2) การให้ โอกาสด้านการศึกษาในระบบและนอกระบบด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดบรรพชาสามเณร การฝาก ญาติโยมอุปการะส่งเสียให้เรียน การจัดหน่วยการศึกษาทางไกล เป็นต้น 3) การฝึกงาน เช่น การสอน ทักษะไปพร้อม ๆ กับการทำงาน การฝึกอาชีพ เป็นต้น 4) การจัดโรงเรียนทางเลือก เช่น โรงเรียน การทำมาหากิน โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก 5) ห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล เก็บรวบรวมผลงานขององค์กรและ งานอื่นที่เกี่ยวข้องไว้บริการชุมชน 6) การสาธิต มักทำภายในหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเห็นและเข้าใจ อย่างใกล้ชิด มักจะเป็นกิจกรรมร่วมของหมู่บ้าน เช่น ทำบ่อสาธิตการเลี้ยงปลา สาธิตการขยายพันธุ์ พืช เป็นต้น เป็นการฝึกให้ชาวบ้านได้ทำจริงและทำเองได้ในโอกาสต่อไป 7) การฝึกอบรม ส่วนใหญ่ จะเป็นการให้ความรู้เฉพาะเรื่องโดยเชิญวิทยากร หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้ความรู้โดยตรง ในหมู่บ้าน หรือการส่งตัวแทนชาวบ้านหรือผู้สนใจไปรับการอบรมกับโครงการอื่น ๆ นอกพื้นที่ 8) การศึกษาดูงานและทัศนศึกษา ได้แก่ การพากลุ่มเป้าหมายไปดูตัวอย่างงานพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งที่เป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว เพื่อเป็นบทเรียนส่งเสริมการแลกเปลี่ยนและ การเรียนรู้กับผู้ที่เคยทำหรือกำลังทำกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นตัวอย่างจริง และได้แลกเปลี่ยนกัน ในระดับบุคคลและกลุ่ม สร้างแรงบันดาลใจและเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ได้บทเรียน ได้ข้อคิด และความรู้ ต่าง ๆ แก่ผู้มาดูงาน และพบว่ากิจกรรมดูงานและทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ มาก 9) การสัมมนา ส่วนใหญ่เน้นที่กลุ่มผู้นำจะมีการสัมมนาแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างผู้นำในพื้นที่ หรือระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ 10) การพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ เป็นกิจกรรมที่จัดทั้งในระดับของผู้นำภายในและสมาชิกชาวบ้าน การค้นหาผู้รู้ที่เป็นปราชญ์เชิงชุมชน ให้มาพบเพื่อรู้จักและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ประสานให้เกิดความรู้ใหม่ทำโดยการจัดกลุ่ม พุดคุยแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างชาวบ้านกับผู้นำหรือระหว่างผู้นำกันเอง 11) เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ผ่านสื่อมวลชน เพราะสื่อมวลชนเป็นกลไกในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารในวงกว้างและมีบทบาท อย่างสำคัญในการให้การศึกษาแก่สาธารณชนได้เป็นอย่างดี การนำเสนอข่าวไม่เพียงแต่สะท้อน ความเป็นจริงแต่ยังมีบทบาทในการชี้นำอีกด้วย รวมทั้งยังสามารถเป็นแรงกดดันเพื่อให้ปัญหา คลี่คลายลงได้ 12) การจัดเวทีและงานมหกรรมเพื่อการรณรงค์ เป็นแนวทางการทำงานซึ่งยกระดับ จากการนำเสนอสภาพปัญหาสู่การเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหในระดับนโยบาย (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2543 : 195-197)

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนในการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีกระบวนการตั้งแต่การกำหนดปัญหา การตั้งจุดมุ่งหมาย การดำเนินรูปแบบของกิจกรรม

การวิเคราะห์อุปสรรคและดำเนินการแก้ไข การสรุปบทเรียน จนกระทั่งนำไปสู่ระยะยั่งยืน โดยอาศัยการประชุมกลุ่ม

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมพลังชุมชน (Community empowerment)

2.1.4.1 ความหมายของการเสริมพลังชุมชน

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 9-10) ได้สำรวจความหมายของการเสริมพลังชุมชนจากนักคิดที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ ดังนี้

เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) ได้ให้ความหมายของการเสริมพลังชุมชนว่าเป็นกระบวนการที่ชาวบ้านตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมปิดปากเงียบ และสิ้นหวังได้รวมตัวกันผ่านสารเสวนา (dialogue) และการปฏิบัติการ (praxis) จนก่อรูปมโนธรรมสำนึก (conscientization) ซึ่งเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลง สู่ชีวิตที่มีคุณค่า และมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม

ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) ได้ให้ความหมายของการเสริมพลังชุมชนว่าเป็นกระบวนการที่ผู้ยากไร้ (the have-nots) ได้ตระหนักถึงผลประโยชน์ร่วม อันเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยผ่านการจัดตั้ง นำไปสู่การใช้อำนาจเชิงบวกเพื่อการเคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายในการฟื้นฟูศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์ ความยุติธรรม และการดำรงชีพที่ดีกว่าเดิม

เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack) ได้ให้ความหมายของการเสริมพลังชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่ชุมชนได้สร้างสิ่งมีค่าและคุณลักษณะที่ทำให้พวกเขามีอำนาจในการกำหนดชีวิตของพวกเขาเอง มีความตั้งใจอย่างชัดเจนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง โดยผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนโยบายสาธารณะ การตัดสินใจของรัฐ และการกระจายทรัพยากร

จิม ไอพี (Jim Ife, 2015) ได้ให้ความหมายของการเสริมพลังชุมชนว่า กระบวนการของผู้เสียเปรียบในการท้าทายหรือเปลี่ยนแปลงวาทกรรมหลัก เพื่อนำไปสู่การต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยชีวิต การเติบโต และมีอิสระจากประสบการณ์ที่ทำให้เสียเปรียบ แนวคิดนี้จึงเป็นรูปแบบของ อำนาจที่จะกระทำ (power to) กับ อำนาจร่วม (power-with)

อารีฟูดิน และคนอื่น ๆ (Arifudin, et al., 2013) ได้ให้ความหมายของการเสริมพลังชุมชนว่า การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถ สำหรับเข้าร่วมพัฒนาชนบทให้มีความยั่งยืน ตัวชี้วัดก็คือ การเพิ่มขีดความสามารถและแรงจูงใจเพื่อให้พวกเขาแก้ปัญหาและตัดสินใจได้อย่างอิสระ ทำให้มีอำนาจ มีทักษะในการวางแผนและนำไปปฏิบัติอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

บรินเคอร์ฮอฟ และอาซฟาร์ (Brinkerhoff & Azfar, 2006) ได้ให้ความหมายของการเสริมพลังชุมชนว่า การที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมมือกัน ในการเพิ่มอิทธิพล เพิ่มการควบคุม และสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของพวกเขา โดยสมาชิกต่างมีผลประโยชน์ร่วมอย่างเพียงพอ (Sufficient commonality of interests) สามารถสร้างแรงจูงใจให้เกิดการกระทำร่วมได้

จากนิยามของนักวิชาการทั้ง 6 ท่านเกี่ยวกับความหมายของการเสริมพลังชุมชน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 10) ได้สรุปความหมายของการเสริมพลังชุมชนไว้ ดังนี้

ประการแรก มโนทัศน์นี้ให้ความสำคัญกับ อำนาจในเชิงกลุ่ม (Collective power) ซึ่งเป็นอำนาจที่เกิดจากการรวมตัวและนำไปสู่การกระทำร่วมกัน ลักษณะของการใช้อำนาจไม่ใช่ในรูปแบบของอำนาจที่เหนือกว่า (Power-over) ที่มุ่งเอาชนะฝ่ายตรงข้าม แต่เป็นการใช้อำนาจเชิงบวก (Positive power) ที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน

ประการที่สอง การเสริมพลังชุมชนเป็นกระบวนการ (process) ที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอน ดังนั้นจึงไม่อาจมองในแง่ของภาพนิ่ง ณ จุดใดจุดหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง แต่จะต้องพิจารณาอย่างเชื่อมโยงเป็นพลวัตเพื่อให้เห็นถึงความต่อเนื่องที่เชื่อมโยงกับขั้นตอนก่อนหน้า และส่งผลต่อขั้นตอนถัดไป

ประการที่สาม แนวคิดนี้อยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในพลังชุมชน ที่มองว่า ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนา และขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด โดยที่ชุมชนสามารถแสดงศักยภาพได้ก็ต่อเมื่ออยู่ภายใต้เงื่อนไขอันเฉพาะเจาะจงที่เอื้ออำนวยเท่านั้น

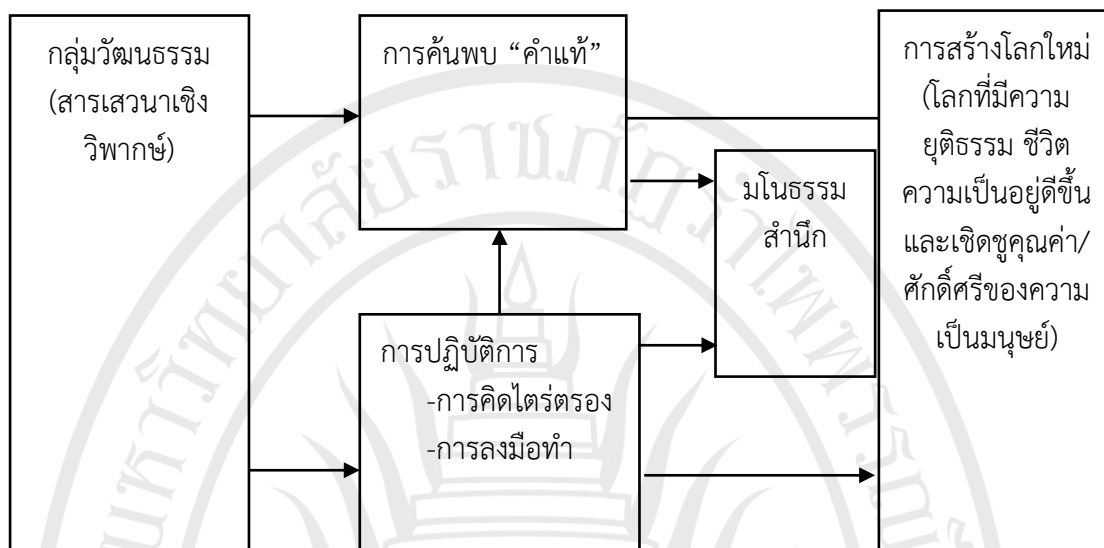
ประการที่สี่ แนวคิดนี้มองว่าชุมชนส่วนใหญ่มักไร้อำนาจ อ่อนแอ และไม่มีพลังในการพัฒนา ถูกกดทับจากพลังแห่งอำนาจนิยม วาทกรรมที่ดูถูก และกดขี่ชาวบ้านในหลายรูปแบบ

ประการที่ห้า มโนทัศน์นี้มองว่าเป็นการต่อสู้หรือผลักดันเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมใหม่ที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างอำนาจจากภายใน (power from within) จนกระทั่งสามารถเพิ่ม อำนาจที่จะกระทำเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดโดยชุมชน รวมถึงการใช้ อำนาจร่วม (power with) ในฐานะเป็นเครือข่ายหรือพันธมิตรกับองค์กรต่าง ๆ

ประการที่หก มีการวิเคราะห์ว่าเป้าหมายสุดท้ายของการเสริมพลังชุมชน คือ การเสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการตนเอง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายย่อมมีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายประการ เช่น การมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม และได้รับการยอมรับ สมาชิกให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน มีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก อย่างไรก็ตาม ปัจจัยพื้นฐานการเสริมพลังชุมชนประการแรกคือ การทำให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน และการพัฒนาจิตสำนึกที่ต้องการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพอย่างมีคุณค่าและมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม

2.1.4.2 กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ เปาโล แฟร์รี (Paulo Freire)

กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ เปาโล แฟร์รี (Paulo Freire) กล่าวโดยสรุปแล้ว สามารถแสดงแบบจำลองได้ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 : กระบวนการเสริมพลังชุมชน ของ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire)
ที่มา : สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 133)

จากภาพที่ 2.3 แสดงให้เห็นว่า กระบวนการเสริมพลังชุมชนจะต้องเริ่มจากการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรม (Cultural circle) ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยชาวบ้านที่สนใจเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า การศึกษาที่เน้นค้นหาปัญหา (Problem-posing concept of education) ซึ่งภายในกลุ่มวัฒนธรรมถือว่าสมาชิกทุกคนคือผู้เรียนที่ไม่มีการสอนโดยครู ทุกคนเรียนรู้ร่วมกันโดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การปฏิบัติการ (Praxis) ซึ่งประกอบด้วย การคิดไตร่ตรอง (Reflection) และการกระทำ (Action) ในลักษณะกลับไปกลับมาอย่างไม่รู้จบ จนกระทั่งชาวบ้านเกิดจิตสำนึกที่ชัดเจน พร้อมกับสามารถสะสมความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวได้ในระดับลึกซึ่งเรียกจิตสำนึกนี้ว่า มโนธรรมสำนึก (conscientization) อันเป็น จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (critical consciousness) สามารถขับเคลื่อนไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีความสำคัญมาก

เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) กล่าวว่า การศึกษาเพื่อการปลดปล่อยจัดเป็นการศึกษาแบบร่วมมือ โดยมีประสบการณ์เป็นสื่อกลางที่ก่อให้เกิดความทรงจำ โดยมีทัศนคติและความคิดเห็นที่เป็นของตัวเอง (Freire, 1986 : 66) กลุ่มวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปของโลกและสังคมที่ท้าทายให้ปรับปรุงความอ่อนน้อมถ่อมตน การร่วมวงเสวนาเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจต่อสถานการณ์ที่เป็นภาวะวิสัยร่วมกัน

แนวคิดการเสริมพลังชุมชนของ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) ให้มีความสำคัญกับปัจจัยทางวัฒนธรรม การอธิบายถึงสถานะไร้อำนาจของชาวบ้านที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมปิดปากเงียบ มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานะใหม่โดยผ่านการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้พัฒนาจากหน่วยงานภายนอกที่ช่วยเหลือชุมชนด้านการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ หรือการแก้ไขปัญหาความยากจน มีการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ได้แก่ การเปลี่ยนวิธีคิด จิตสำนึก และพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของชาวบ้าน การเปลี่ยนแปลงสามารถกระทำได้โดยผ่านระบบการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางหรือเน้นค้นหาปัญหา ซึ่งเป็นระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านสารเสวนาและการปฏิบัติการที่เชื่อมโยงระหว่างการคิดกับการลงมือทำที่ต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า กระบวนการเสริมพลังชุมชนของ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) เริ่มจากการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรม โดยมีหัวใจสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงชาวบ้านไปสู่สถานะใหม่ในด้านความคิดที่เกิดจิตสำนึกที่ลงมือปฏิบัติด้วยความร่วมมือ เน้นค้นหาปัญหา การร่วมวงเสวนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจต่อสถานการณ์ร่วมกัน

2.1.4.3 กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky)

ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) เป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมและนักการเมืองอเมริกัน มีบุคลิกกระตือรือร้น เป็นนักปฏิบัติที่สร้างสรรค์ แวดวงชุมชนยกย่องให้เขาเป็นบิดาแห่งการจัดตั้งชุมชน ส่วนหนังสือพิมพ์กระแสหลักของสหรัฐอเมริกายกย่องให้เขาเป็นผู้กอบกู้ชีวิตให้กับวิถีประชาธิปไตย เขามีแนวคิดและหลักยุทธวิธีซึ่งเป็นเครื่องมือในการบรรลุอำนาจของฝ่ายประชาชน ได้แก่ นักจัดตั้งชุมชนต้องเป็นผู้วิเคราะห์สถานการณ์ได้ ให้ข้อมูลเพื่อกระตุ้นให้มวลชนลุกมาแก้ปัญหาด้วยตนเอง เริ่มจากสิ่งที่เป็นประโยชน์ใกล้ตัวก่อนแล้วจึงยกระดับการเคลื่อนไหวในระดับที่สูงขึ้น และทำในสิ่งที่ยอยู่นอกเหนือประสบการณ์ของฝ่ายตรงกันข้ามแบบคาดไม่ถึง (ประชา หุตานวัตร, 2565 : 10)

ในการจัดตั้งองค์กรของซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) จะคำนึงถึงการแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ต้องทำงานแบบทุ่มเทและจริงจัง การสร้างมวลชนที่ตื่นตัว การมีระบบการนำแบบรวมหมู่ มีกระบวนการจัดการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างสังคมอย่างเข้มข้น การเชื่อมร้อยพันธมิตรทั้งในหมู่ชนชั้นล่างและชนชั้นกลางเพื่อสร้างพลังแห่งการเปลี่ยนแปลง (อภัยยุทธ์ จันทรพา : 2565) การร่วมกิจกรรมในชุมชน การสังเกตการณ์ การพูดคุย และการสัมภาษณ์ เป็นการศึกษาทางสังคมวิทยาจากความเป็นจริงในสังคมซึ่งเป็นแนวคิดในการปฏิรูปสังคมเพราะเป็นการเรียนรู้จากชีวิตจริงของคนในชุมชนที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาและแก้ปัญหาของชุมชนอย่างตรงเป้าหมาย สอดคล้องกับ ครีฟ ฟอร์ด ชอว์ (Clifford Shaw) นักสังคมวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ที่กล่าวว่า คนทำงานเพื่อสังคมต้องสนับสนุนชาวบ้านให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนนำอยู่ โดยชาวบ้านเป็นผู้ร่วมตัดสินใจ (Alinsky, 1945)

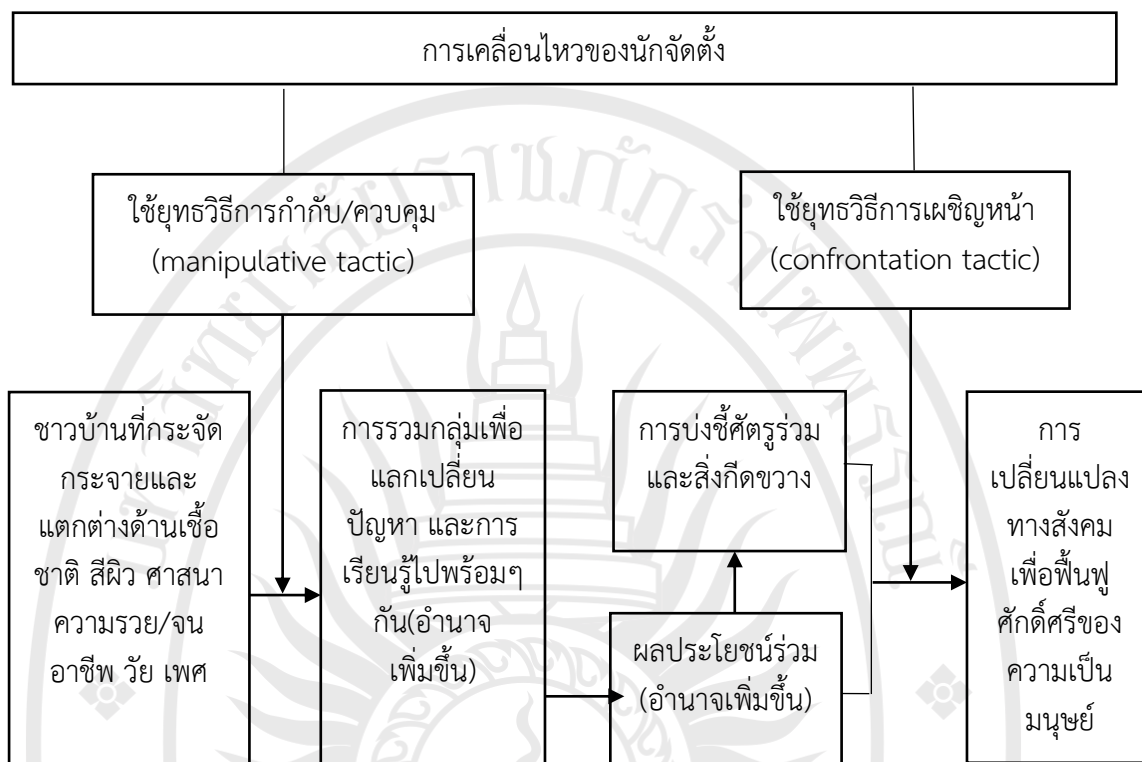
การก่อตั้งสภาเพื่อนบ้านแบ็คยาร์ด (Back of the Yard Neighbor Council) ของ ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) ที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการค้นหาและเชื่อมโยงผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในชุมชนที่ร่วมมือกัน การเสริมพลังชุมชนส่งผลให้ประชาชนลุกขึ้นมาปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ชาวบ้านจะถูกกระตุ้นและได้รับข้อมูลจากผู้เข้ามาพัฒนาชุมชน ชาวบ้านลงมือปฏิบัติด้วยตนเองในด้านการติดต่อกับการประสานงาน เกิดพลังในการปรับปรุงชุมชนของตนเอง มีความเป็นมิตรกันของแต่ละกลุ่มคน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่จะแก้ปัญหาาร่วมกัน ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคม มีขบวนการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม และการมีจิตสาธารณะที่ขยายผลสู่สังคมในระดับใหญ่

ในการจัดตั้งองค์กรให้สำเร็จได้นั้นจะต้องเต็มไปด้วยยุทธวิธีที่แยบยล การระดมทุน ระดมทรัพยากรเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การขับเคลื่อนการพัฒนาและแก้ปัญหาในชุมชน พลังจากชาวบ้านที่รวมตัวกัน สามารถเป็นพลังอำนาจในการสร้างสังคมตามหลักประชาธิปไตยในการ รับประโยชน์ที่พึงได้ ว่าแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องการผลประโยชน์อะไรและจะจัดให้เกิดความเป็น ธรรมได้อย่างไร การสร้างพลังชุมชนควรให้ความสำคัญเรื่องมรรค (วิธีการ) และผล (จุดมุ่งหมาย) การใช้วิธีที่ทำให้ประชาชนสงสารเด็กและความศรัทธาในนักบวชที่ออกมาให้การสนับสนุนผ่านสื่อต่าง ๆ จุดเน้นสำคัญในการจัดตั้งองค์กรประชาชน คือ ชาวบ้านแต่ละคนได้ร่วมมือกันคิด ตัดสินใจ และทำใน สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในเรื่องใกล้ตัวของตนก่อน สร้างพลังให้ชาวบ้านในชุมชนเห็นคุณค่าของ ตนเองว่ามีอำนาจอยู่ในตนเองและชุมชนว่ามีศักดิ์ศรี มีความภูมิใจในตนเอง การสร้างเอกลักษณ์ เฉพาะชุมชนในแต่ละท้องถิ่นทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นตัวตนของพวกเขา เห็นปัญหาของสังคมที่ กว้างขวางขึ้น พร้อมทั้งจะทำประโยชน์ให้ตนและสังคมไปด้วยกัน การคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณีและศาสนาของชุมชนของแต่ละชาติพันธุ์ นับเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ทราบประวัติรากเหง้าของ ตนเอง ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและปลอดภัย ควรเคารพในวัฒนธรรมและความเชื่อของเพื่อนบ้าน ด้วย

การจัดตั้งองค์กรสำหรับประชาชนที่ยากจน จำเป็นต้องใช้คนจำนวนมากจึง จะมีอำนาจในการเจรจาต่อรองกับฝ่ายอำนาจทั้งอำนาจของรัฐและอำนาจจากฝ่ายทุนนิยม การให้ ความสำคัญกับอำนาจว่านำมาซึ่งความเป็นธรรมให้กับชุมชนของเขา การศึกษาที่เป็นหลักประกัน ขั้นพื้นฐานในระบบสังคมแบบประชาธิปไตยก่อให้เกิดความเสมอภาคทางโอกาส การเรียนรู้โดย การถอดบทเรียนออกมาเป็นหลักคิดและยุทธวิธีทำให้งานจัดระบบชุมชนเป็นต้นแบบการปฏิรูปสังคม ที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชนแบบเสรีนิยม การให้การศึกษาผ่านการเล่าเรื่อง มีการพบปะกันอยู่ เสมอสามารถนำไปสู่การเกิดจิตสาธารณะของชนชั้นกลางเพราะเป็นการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของคน ส่วนใหญ่ เป็นการปฏิรูปจากระดับข้างล่าง โดยแยกตัวออกจากระบบคุณค่าของกระแสหลักที่พร้อม รับการเปลี่ยนแปลง ภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชนจากทุกภาคส่วนที่มีจิตอาสาในการแก้ปัญหา และมีระเบียบกฎกติกาขององค์กรที่ร่วมกันกำหนด

กระบวนการจัดตั้งองค์กรต้องมีผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้นำเครือข่ายและ ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเพื่อก่อให้เกิดความภูมิใจในศักดิ์ศรี เห็นคุณค่าและเชื่อมั่นใน ตนเอง การสร้างความเข้าใจ การสร้างความไว้วางใจ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในชุมชน นักจัดตั้ง ชุมชนจะต้องไม่ขัดแย้งกับชุมชน มีความยุติธรรม ประสานกับเครือข่ายที่กว้างขวางทั้งภาครัฐ เอกชน รวมถึงนักข่าวเพื่อเป็นแนวร่วมในการดำเนินงานจัดตั้งชุมชนในการเรียกร้องความเป็นธรรม การใช้ เทคนิควิธีการที่หลากหลาย การมีหน้าที่ในการรับผิดชอบตามความเหมาะสม เป็นธรรม เสมอภาค การทำงานเป็นหมู่คณะที่มุ่งไปสู่ความสำเร็จของเป้าหมายร่วมกัน การมีระเบียบวินัย ยึดมั่นใน หลักการอย่างจริงจัง การทำประชาพิจารณ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นของชุมชน และการมีความ รับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดองค์กรใหม่ที่มีลักษณะผสมผสาน

กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ อลินสกี (Alinsky) กล่าวโดย สรุปลแล้ว สามารถแสดงแบบจำลองได้ดังภาพที่ 2.4

ภาพที่ 2.4 : กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของซอล อลินสกี (Saul D Alinsky)
ที่มา : สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 163)

จากภาพที่ 2.4 จะพบว่า การเสริมพลังชุมชนในทัศนะของ ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) คือ การจัดตั้งชุมชน (Community Organization) เพื่อให้ชุมชนมีอำนาจมากขึ้น และใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ร่วมของสมาชิกในชุมชน พื้นที่เป้าหมายที่ อลินสกี (Alinsky) เข้าไปเคลื่อนไหว โดยทั่วไปมักมีความแตกต่างที่หลากหลาย เช่น สีผิว ศาสนา สถานภาพทางเศรษฐกิจ วัย และอาชีพ ซึ่งให้เห็นว่าในการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถข้ามพ้นความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกได้ การยึดโยงสมาชิกด้วยผลประโยชน์ร่วม โดยปกติแล้วผลประโยชน์ร่วมจะไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องนำชาวบ้านมารวมกลุ่มเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหากันอยู่เสมอ ซึ่งกระบวนการประชุมกลุ่มที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจะทำให้สมาชิกสามารถค้นพบปัญหาร่วมและผลประโยชน์ร่วม หลังจากนั้นจะต้องค้นหาสาเหตุที่ทำให้ผลประโยชน์ร่วมของพวกเขาสามารถบรรลุได้ การค้นพบดังกล่าวส่งผลให้สมาชิกได้รับคำตอบว่าจะทำการเปลี่ยนแปลงชุมชนของพวกเขาให้ดีกว่าเดิมได้อย่างไร ซึ่งการวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับการขับเคลื่อนในเชิงปฏิบัติดังกล่าว เป็นกระบวนการเสริมพลังชุมชนที่จะส่งผลให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง

ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาโดยผ่านประสบการณ์จริงจากการทำงานจัดตั้งหรือเคลื่อนไหวในภาคสนาม ซึ่งมองว่าการศึกษาที่ดำเนินไปพร้อมกับการเคลื่อนไหวของมวลชนนั้นย่อมแตกต่างไปจากในโรงเรียน ชุมชนมิใช่ห้องเรียน และชาวบ้านก็ไม่ใช่นักเรียนที่มานั่งในห้องเรียนเพื่อรับการศึกษา (Alinsky, 1946 : 164-165) ประเด็นที่

เน้นย้ำก็คือ นักจัดตั้งควรทำหน้าที่คอยกระตุ้นสมาชิกให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการตั้งคำถามเพื่อให้สมาชิกได้ขบคิดและแสดงความคิดเห็น (Alinsky, 1989 : 45-49) ซึ่งเริ่มตั้งแต่การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน อาทิ นักจัดตั้งอาจตั้งคำถามว่า ชุมชนของท่านประสบปัญหาอะไรบ้าง ตัวท่านเองมีปัญหาในการดำเนินชีวิตอะไร ปัญหาของท่านคล้ายคลึงกับปัญหาของสมาชิกอื่น ๆ อย่างไร ปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนประสบนั้น เชื่อมโยงกันอย่างไร

ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) กล่าวว่า การวิเคราะห์ปัญหาจะต้องจำกัดขอบเขตให้เหลือเพียงปัญหาสำคัญเพียงปัญหาเดียว หรือเรียกว่า ประเด็น (issue – อ้างจาก Ballard, 1982 : 75) ประเด็นเฉพาะที่สมาชิกให้การจดจ่อจะทำให้ทุกคนมองเห็นร่วมกันว่าอะไรเป็นศัตรู หรือ สิ่งกีดขวาง ที่ทำให้ทุกคนเกิดความคับข้องใจ และมีอารมณ์โกรธร่วมกัน กระบวนการวิเคราะห์ปัญหานั้นนำไปสู่การค้นพบผลประโยชน์ร่วม ซึ่งการวิเคราะห์ผลประโยชน์ร่วมในรายละเอียดต่อไปเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม อันจะทำให้ ประเด็น มีลักษณะเฉพาะเจาะจง เป็นรูปธรรม และมองเห็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้ชัดเจนมากขึ้น

ดังได้กล่าวมาแล้วถึงตัวอย่างของชุมชนแห่งหนึ่งที่เลือกประเด็นร่วม คือ ปัญหาการระบายน้ำ นักจัดตั้งจะตั้งคำถามว่า ทำไมน้ำจึงท่วมชุมชนบ่อย ๆ ชาวบ้านต่างถูกกระตุ้นให้วิเคราะห์ปัญหาร่วมกันอย่างจริงจังภายใต้บริบทที่เอื้ออำนวยต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จนกระทั่งสามารถค้นพบว่า ปัญหาดังกล่าวเกิดจากข้อบกพร่องของระบบการระบายน้ำที่เป็นอยู่เดิม เมื่อเป็นเช่นนี้ นักจัดตั้งก็จะตั้งคำถามต่อว่า ระบบระบายน้ำแบบเดิมเป็นอย่างไร มีข้อเสียอย่างไร อะไรคืออุปสรรค ควรแก้ไขอย่างไร และทำอย่างไรจึงจะทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวสามารถบรรลุเป็นจริงได้ เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้ดำเนินการไปภายใต้การปลุกเร้าด้วยคำถามจากนักจัดตั้ง และคำตอบที่พวกเขาพึงพอใจก็จะเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติ อาทิ การวางแผนร่วมกัน การคิดค้นยุทธวิธีในการต่อสู้ การปฏิบัติการ การประเมินผลการดำเนินงาน และการนำบทเรียนมาใช้ในการปรับปรุงเพื่อการเคลื่อนไหวในครั้งต่อไป

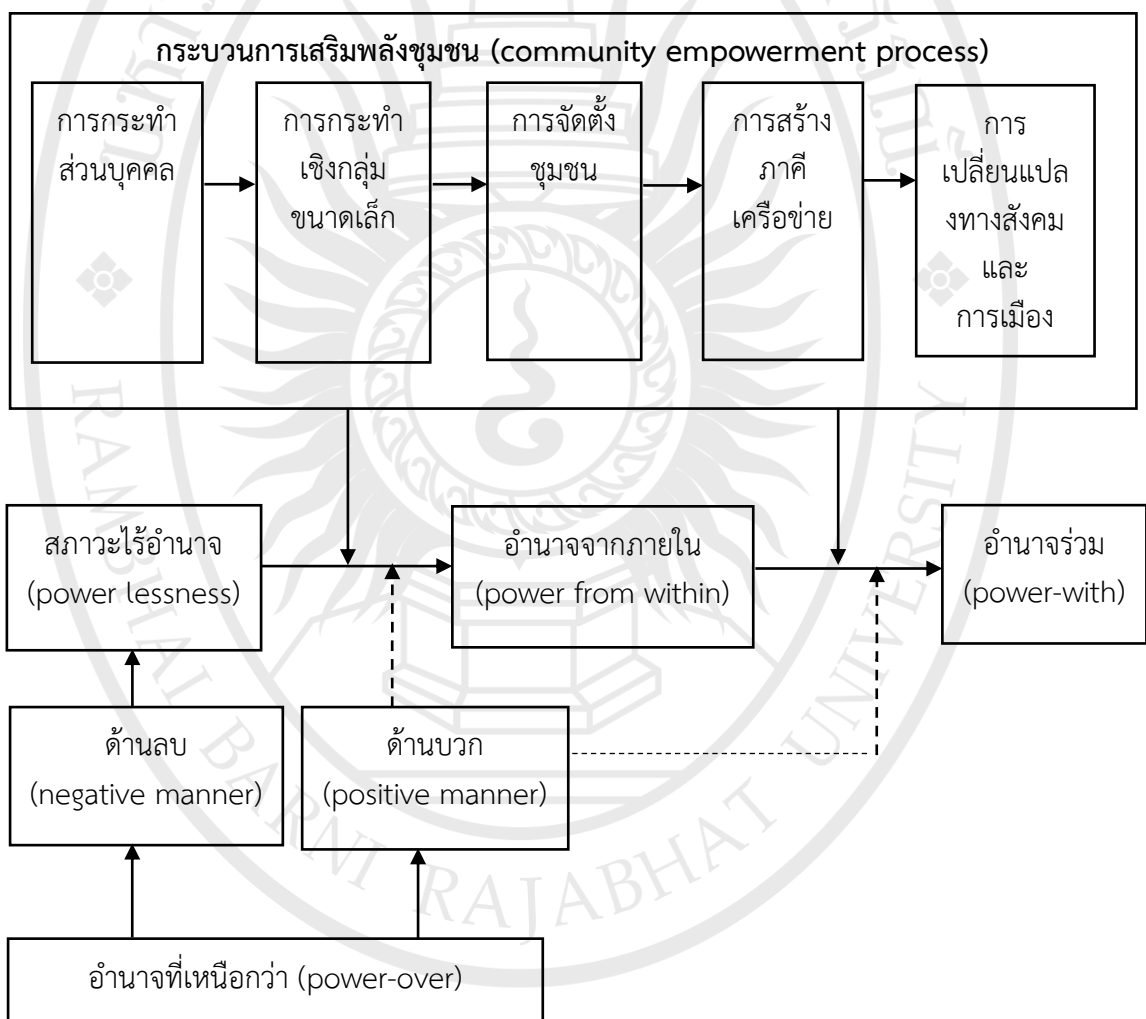
กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยผ่านการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันนำไปสู่การค้นพบ ศัตรูและ สิ่งกีดขวาง รวมทั้งการเกิดอารมณ์ที่แสดงออกถึงความไม่พอใจร่วมกัน จะก่อรูปอัตลักษณ์ร่วม (common identity) โดยสมาชิกทุกคนต่างบ่งชี้ตัวเองเข้ากับองค์กรจัดตั้งของพวกเขา ทุกคนต่างเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรจัดตั้งร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ ซอล อลินสกี (Saul D Alinsky) โดยการจัดตั้งชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีอำนาจมากขึ้นและใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ร่วมของสมาชิกในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย การประชุมกลุ่มที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องซึ่งเริ่มตั้งแต่การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนให้เหลือเพียงปัญหาสำคัญเพียงปัญหาเดียวร่วมกันหาวิธีการแก้ปัญหา นำไปสู่การค้นพบผลประโยชน์ร่วม ให้ความสำคัญกับประสบการณ์จริงจากการทำงาน สามารถเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติ อาทิ การวางแผนร่วมกัน การคิดค้นยุทธวิธีในการต่อสู้ การปฏิบัติการ การประเมินผลการดำเนินงาน และการนำบทเรียนมาใช้ในการปรับปรุง ทุกคนต่างเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรจัดตั้งร่วมกัน ส่งผลให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง

2.1.4.4 กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack)

การเสริมพลังชุมชนเป็นมโนทัศน์ที่ได้รับการยอมรับ และนำไปอ้างอิงทางวิชาการอย่างกว้างขวางเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนาน โดยมี 9 องค์ประกอบหลักเกี่ยวกับงานพัฒนากระบวนการทำงานจัดตั้ง (จัดตั้งองค์กร และจัดตั้งทางความคิด) เพื่อการเสริมพลังชุมชนอย่างเป็นระบบ (Laverack, 2007a : 60 ; 2007b : 86-100)

กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของเกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack) สามารถแสดงแบบจำลองได้ดังภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.5 : กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack)

ที่มา : สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 136)

จากภาพที่ 2.5 พบว่าแนวคิดของเกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack) เป็นกระบวนการเสริมพลังชุมชน ซึ่งมี 5 ขั้นตอน ดังนี้ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 134)

ขั้นที่หนึ่ง คือ การกระทำส่วนบุคคล (personal action) ของผู้ไร้อำนาจที่
กระทำการในลักษณะส่วนตัวหรือตามลำพัง จำเป็นต้องขับเคลื่อนไปสู่ขั้นถัดมา

ขั้นที่สอง คือ การรวมกลุ่มขนาดเล็กสำหรับขับเคลื่อนไปด้วยกัน (small
mutual groups) กลุ่มมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันอย่างสม่ำเสมอ วิเคราะห์ปัญหา
ร่วมกัน การเคารพความคิดเห็นซึ่งกัน และขับเคลื่อนกิจกรรมไปด้วยกัน

ขั้นที่สาม คือ การจัดตั้งองค์กรชุมชน (community organizations)
โดยการขยายกลุ่มให้มีขนาดใหญ่มากขึ้น และมีการจัดโครงสร้างที่ชัดเจนมากขึ้น โดยมีภาวะผู้นำ
ที่ชัดเจน มีคณะกรรมการและมีการประสานงานเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ขั้นที่สี่ คือ การขยายความร่วมมือในรูปของภาคีเครือข่าย (partnerships)
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างความร่วมมือกับชุมชนอื่น เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง ภาคธุรกิจ NGOs
และภาคประชาสังคมอื่น การขยายภาคีเครือข่ายทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ขั้นสุดท้าย ปฏิบัติการทางการเมืองและสังคม (social and political
action) เป็นความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในระดับ
นโยบาย ระเบียบ กฎหมาย และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และบรรลุผลความต้องการของชุมชน

แนวคิดของ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack) เป็นการวิเคราะห์
การทำงานร่วมกันระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านในชุมชนเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นักพัฒนาควร
เน้นการเสริมพลังชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนสถานะไร้อำนาจของชาวบ้านให้เกิดอำนาจ
จากภายใน โดยใช้อำนาจที่เหนือกว่าด้านบวกควบคู่กับกระบวนการเสริมพลัง การเสริมอำนาจจาก
ภายในให้แก่ชาวบ้าน ควบคู่กับการใช้อำนาจที่เหนือกว่าด้านบวก จะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์
เชิงอำนาจที่มีดุลยภาพระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านจะนำไปสู่การใช้อำนาจร่วม (สมศักดิ์
สามัคคีธรรม, 2566 : 135)

ตัวอย่างการสร้างเสริมสุขภาพ (health promotion) โดยผ่านการเสริมพลัง
ชุมชน และเมื่อชุมชนเข้มแข็งก็จะส่งผลให้สามารถดำเนินโครงการสร้างเสริมสุขภาพได้เอง แนะนำ
นักพัฒนาที่ลงไปทำงานกับชาวบ้านให้ใช้อำนาจเชิงบวก (positive manner of power-over)
เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างจริงจัง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดอำนาจจากภายใน (power
from within) และเมื่อชาวบ้านมีอำนาจเพิ่มสามารถใช้อำนาจร่วมได้ การเปิดโอกาสให้สมาชิกของ
ชุมชนได้มีส่วนร่วม ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชนตามความ
ต้องการได้ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 434-435)

นอกจากนี้ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack, 2011) ยังให้คำนิยาม
เกี่ยวกับกระบวนการเสริมพลังชุมชนด้วย 9 องค์ประกอบหลัก ที่สำคัญดังตารางที่ 2.1

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตารางที่ 2.1 แสดงการให้คำนิยาม “องค์ประกอบ 9 มิติ” ของการเสริมพลังชุมชน

องค์ประกอบ 9 มิติ	คำนิยาม
1. การมีส่วนร่วม (participation)	การดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมภายในชุมชน มุ่งเน้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจอย่างสม่ำเสมอ
2. ภาวะผู้นำท้องถิ่น (local leadership)	กลุ่มภายในชุมชนต่างมีผู้นำที่ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิก ผู้นำมีเวลาและมีความกระตือรือร้น สามารถประสานกับองค์กรภายนอกได้
3. โครงสร้างองค์การ (organizational structures)	กลุ่มในชุมชนมีการจัดโครงสร้างในรูปของคณะกรรมการซึ่งจะต้องมีการแบ่งงานกันทำและการประสานงานที่มีข้อผูกพันเกี่ยวกับความร่วมมือในการทำงานกับองค์กรอื่นทั้งภายในและภายนอกชุมชน
4. การประเมินปัญหา (assessment of problems)	ชุมชนมีการระดมสมาชิกจากทุกภาคส่วน เพื่อร่วมการระบุปัญหา วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ค้นหาวิธีการแก้ไข และมีการวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชน
5. การถามว่า “ทำไม” (asking ‘why’)	กลุ่มมีการจัดสรรเวลาเพื่อวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ มีการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหา และนำผลสะท้อนกลับมาใช้ในการปรับปรุงการทำงานในรอบต่อไป
6. การระดมทรัพยากร (resource mobilization)	ชุมชนสามารถระดมทรัพยากรจากหลายๆ แหล่งเพื่อใช้ในการพัฒนา โดยชุมชนมีอำนาจตัดสินใจในการกระจายทรัพยากร มีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร และสามารถจัดสรรได้อย่างเป็นธรรม
7. เชื่อมโยงกับเครือข่าย (links with other people and organization)	ชุมชนมีการเชื่อมโยงกับภาคีเครือข่าย โดยมีข้อตกลงความร่วมมือในการพัฒนา อันก่อให้เกิดการเพิ่มทรัพยากร การเงิน และเพิ่มสมาชิกใหม่ ๆ มีการหนุนเสริมต่อกันเพื่อช่วยให้ชุมชนมีผลการดำเนินงานที่ดีขึ้น
8. บทบาทของภายนอก (role of outside agents)	หน่วยงานภายนอก (อาทิ หน่วยงานภาครัฐ นักพัฒนาจากภายนอก ฯลฯ) ไม่ครอบงำการดำเนินงานของชุมชน แต่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และช่วยเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ
9. การจัดการโครงการ (programme management)	ชุมชนบริหารจัดการและรับผิดชอบต่อการดำเนินงานของตนเองอย่างเป็นอิสระจากองค์กรภายนอก ทั้งในแง่ของการวางแผนงาน การดำเนินกิจกรรม การกำกับติดตาม และการประเมินผล (ชุมชนจัดการตนเอง)

ที่มา : สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 200)

จากตารางดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การเสริมพลังชุมชนเป็นกระบวนการทำงานจัดตั้งชุมชน ประกอบด้วยการจัดตั้งทางความคิดและจิตสำนึกของสมาชิก รวมทั้งกระบวนการจัดตั้งองค์กรชุมชน การเสริมพลังชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน การช่วยจัดระเบียบทางความคิดทำให้เป็นระบบที่มีความชัดเจนและไม่ก่อให้เกิดความสับสน โดยการจำแนกการเสริมพลังชุมชนเป็น 9 องค์ประกอบ ดังนี้

ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ที่มีความเสียสละ ทุ่มเทการทำงานเพื่อส่วนรวม มีวิสัยทัศน์ และได้รับการยอมรับจากสมาชิก มีการรับฟังความคิดเห็น และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ในกระบวนการเสริมพลังชุมชน จะต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อแบ่งงานกันทำและมีการประสานงาน คณะกรรมการจะต้องชักชวนสมาชิกให้เข้าร่วมในการประชุมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และจัดทำแผนเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีการปฏิบัติการ (praxis) โดยผ่านการคิดไตร่ตรอง และลงมือทำ ในลักษณะกลับไปกลับมาอย่างต่อเนื่อง (เช่นเดียวกับวงจรบริหารงานคุณภาพ ที่ประกอบด้วย plan-do-check-act) มีการระดมทรัพยากรในการขับเคลื่อน มีการร่วมมือกับภาคีเครือข่าย โดยหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปดำเนินการ จะต้องใช้อำนาจเชิงบวกที่เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเกิดอำนาจจากภายใน และเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นหน่วยงานภายนอกต้องให้ชุมชนจัดการตนเอง

การเสริมพลังชุมชนเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ซึ่งจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงปรารถนา ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน อันประกอบด้วย 3 ด้าน คือ 1) ด้านความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาได้ด้วยตัวเอง เนื่องจากชุมชนมีการรวมกลุ่มและมีการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งยังสามารถระดมสมาชิกให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา ให้เป็นไปตามความปรารถนาของสมาชิกส่วนใหญ่ 2) ด้านการมีภูมิคุ้มกันเนื่องจากชุมชนเข้มแข็งจะมีความสามารถในการจัดการกับความเสียหายของชุมชนได้ มีการวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่พึงจะได้รับในอนาคต โดยชุมชนสามารถหาแนวทางป้องกันล่วงหน้า เพื่อมิให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ชุมชนที่มีภูมิคุ้มกันสูงจึงหมายถึง ชุมชนที่สมาชิกต่างตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความห่วงใยต่อความเป็นไปของชุมชน และมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนปัญหาชุมชน พร้อมกับร่วมดำเนินการป้องกันความเสียหายที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับชุมชน และ 3) ด้านความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อตกอยู่ในสภาวะวิกฤติ ชุมชนก็สามารถฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากความร่วมมือและเสียสละเพื่อส่วนรวม รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้ชุมชนมีความยืดหยุ่นและสามารถตอบโต้ต่อปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบต่อชุมชนได้อย่างรวดเร็ว (พินทุสร โพธิ์อุไร, 2565)

ชุมชนที่เข้มแข็งสามารถจัดการกับปัญหาของชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือของสมาชิกเป็นหลัก ส่วนการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกแม้มีความจำเป็นในบางครั้งแต่จะต้องถือว่ามีความสำคัญเป็นรอง อาทิ การรณรงค์ให้สมาชิกภายในชุมชนเลิกเล่นการพนัน ปลอดภัย ยาเสพติดร้ายแรง การให้ความรู้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มุ่งสร้างเสริมสุขภาพ การปลูกป่าชุมชน ร่วมกันรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ร่วมกันจัดทำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ร่วมกัน

ทำแก้มลิงเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมชุมชน ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฅมนาปนกิจ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ

แนวคิด 9 องค์ประกอบของการเสริมพลังชุมชนของ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack, 2006) ได้พัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1990s (Laverack and Labonte, 2000 : 260) ซึ่งพัฒนามาจากความเชื่อมั่นในพลังชุมชน โดยอาศัยประสบการณ์ส่วนตัวในการทำงานกับชุมชนอย่างต่อเนื่องและยาวนาน รวมทั้งการสำรวจแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการ

อย่างไรก็ดี ในกระบวนการทำงานเพื่อการเสริมพลังของชุมชนนั้น เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack, 2006) ยังได้นำเสนอแนวคิดการพัฒนาแบบคู่ขนานระหว่างกระบวนการทำงานจากบนลงสู่ล่าง (Top-down approach) และกระบวนการทำงานจากล่างขึ้นสู่บน Bottom-up approach) สำหรับข้อเสนอที่เป็นทางออกในกรณีของความขัดแย้งระหว่างจากบนลงสู่ล่างกับจากล่างขึ้นสู่บนนั้น นักปฏิบัติจะต้องใช้อำนาจที่เหนือกว่าในเชิงบวก (positive manner of power-over) ในการสร้างเงื่อนไขและกระตุ้นให้ชาวบ้านพัฒนาอำนาจจากภายใน (power from within) ของตนเองขึ้นมา (แสดงถึงการได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก Saul D Alinsky อย่างชัดเจน) จนกระทั่งสามารถพัฒนาต่อไปสู่การใช้อำนาจร่วม (power-with) ระหว่างนักปฏิบัติ กับชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

ในทางปฏิบัติจะต้องไม่เลือกทางใดทางหนึ่งระหว่างจากบนลงสู่ล่างหรือจากล่างขึ้นสู่บน เนื่องจากนักปฏิบัติในฐานะเจ้าของโครงการ เขาจึงมีอาจหลีกเลี่ยงการดำเนินงานจากบนลงสู่ล่างได้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็จำเป็นต้องผนวกมิติจากล่างขึ้นสู่บนเข้าไปในกระบวนการนำโครงการไปปฏิบัติด้วย เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการเสริมพลังชุมชน อันจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจนสามารถดำเนินกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพได้ด้วยตนเองต่อไป ซึ่งทั้ง 2 วิธีการ เรียกว่าทางคู่ขนาน (parallel track) ซึ่งได้แก่ โครงการที่ดำเนินการจากบนลงสู่ล่าง ผนวกการดำเนินงานจากล่างขึ้นสู่บนเข้าไปเป็นส่วนสำคัญ การมีส่วนร่วมของชุมชนบนเส้นทางจากล่างขึ้นสู่บนจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องและเข้ากันกับการดำเนินงานจากบนลงสู่ล่าง

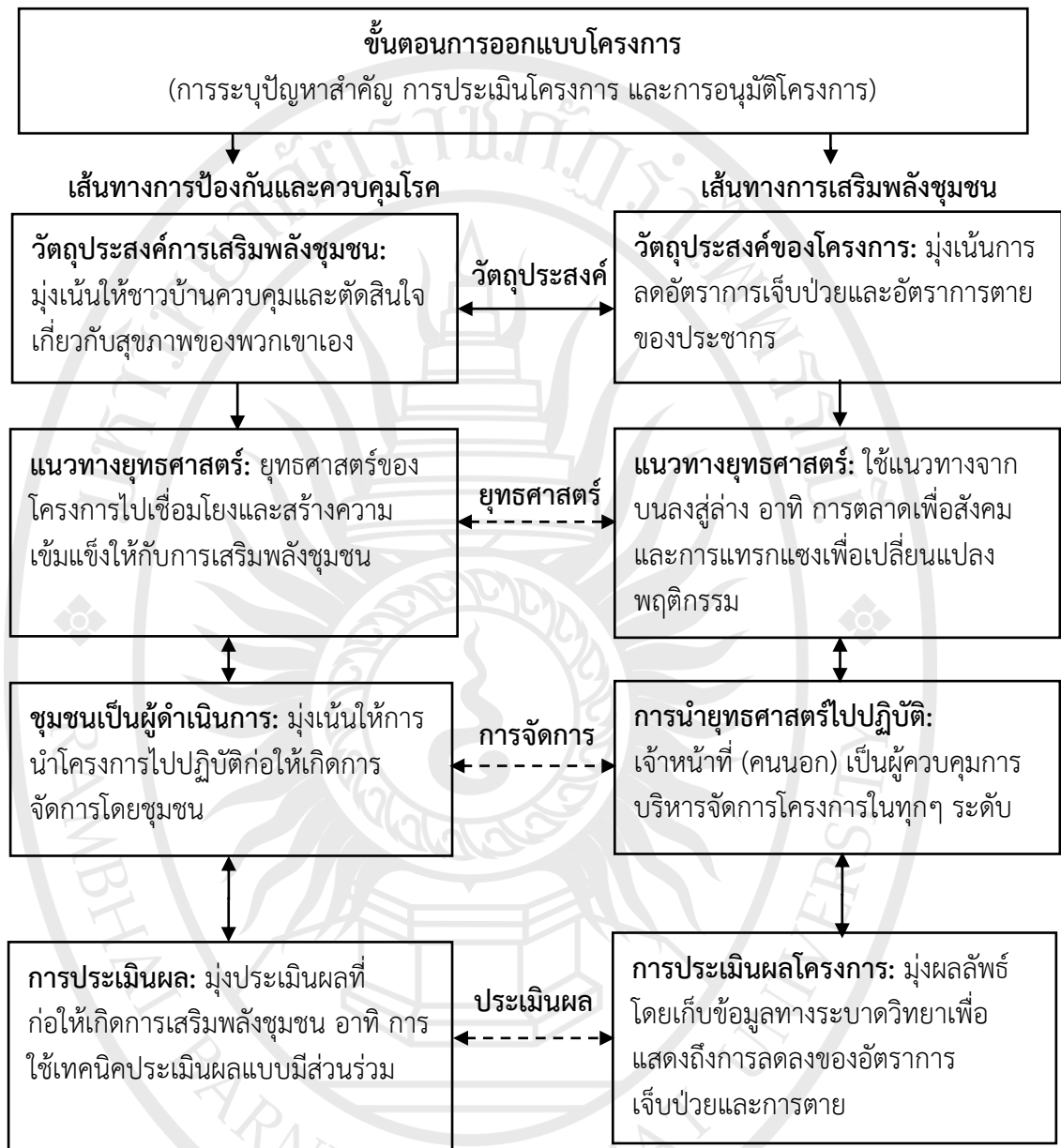
นอกจากนี้จำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการดำเนินโครงการ การบริหารโครงการ และการกำกับติดตามเพื่อให้โครงการดำเนินไปสู่เป้าประสงค์ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และการเสนอแนวทางแก้ไข มีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ เขียนโครงการ การนำโครงการไปดำเนินงาน และร่วมประเมินผล โดยนักปฏิบัติจะต้องเข้าร่วมกับชุมชนเพื่อคอยให้การสนับสนุน ประชาสัมพันธ์ การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะของชุมชน รวมทั้งคอยกำกับติดตามให้มีการดำเนินงานตามแผนงาน ซึ่งการใช้ทางคู่ขนานทำให้สามารถบรรลุประสิทธิผลของโครงการ ควบคู่การพัฒนาทักษะและความรู้ และการเพิ่มอำนาจจากภายในที่นำไปสู่การเสริมพลังชุมชนในที่สุด

สรุปได้ว่า กระบวนการเสริมพลังชุมชนตามแนวคิดของ เกลน แลฟเวอแรค (Glenn Laverack, 2001) นำเสนอแนวคิดการพัฒนาแบบคู่ขนานระหว่างกระบวนการทำงานจากบนลงสู่ล่าง และกระบวนการทำงานจากล่างขึ้นสู่บน เพื่อเป็นข้อเสนอที่เป็นทางออกในกรณีของความขัดแย้งระหว่างจากบนลงสู่ล่าง กับจากล่างขึ้นสู่บน การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และการเสนอแนวทางแก้ไข มีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์

เขียนโครงการ การนำโครงการไปดำเนินงาน และร่วมประเมินผล โดยใช้แนวคิด 9 องค์ประกอบ ดำเนินงานลักษณะเดียวกับวงจรบริหารงานคุณภาพ ที่ประกอบด้วย plan-do-check-act มีการระดมทรัพยากรในการขับเคลื่อน มีการร่วมมือกับภาคีเครือข่าย โดยหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปดำเนินการ จะต้องใช้อำนาจเชิงบวกที่เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเกิดอำนาจจากภายใน และเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นหน่วยงานภายนอกต้องให้ชุมชนจัดการตนเอง นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนอันประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ด้านความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาได้ด้วยตัวเอง ด้านการมีภูมิคุ้มกันสามารถในการจัดการกับความเสี่ยงของชุมชนได้ และด้านความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อตกอยู่ในสภาวะวิกฤติ ชุมชนก็สามารถฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากความร่วมมือและเสียสละเพื่อส่วนรวม รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้ชุมชนมีความยืดหยุ่นและสามารถตอบโต้ต่อปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบต่อชุมชนได้อย่างรวดเร็ว

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเสริมพลังชุมชนมีการผสมผสานหลายแนวคิดเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน โดยการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรม การจัดตั้งชุมชน และแบบคู่ขนานระหว่างกระบวนการทำงานจากบนลงสู่ล่าง และกระบวนการทำงานจากล่างขึ้นสู่บน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.6 : “ทางคู่ขนาน” ในการดำเนินโครงการ “จากบนลงสู่ล่าง” กับ “จากล่างขึ้นสู่บน”
ที่มา : สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 200)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
เกลน ลัฟเวอแรค (Glenn Laverack) (Laverack, 2007a : 50; 2007b: 76; Laverack & Labonte, 2000: 257) ได้ยกตัวอย่างประกอบการอธิบายเกี่ยวกับการดำเนินงานในลักษณะ “ทางคู่ขนาน” ในกรณีของ “โครงการป้องกันโรคเรื้อรัง” (chronic disease prevention programme) ในชุมชนชาวพื้นเมือง เมืองโอ๊คแลนด์ (Auckland) ประเทศนิวซีแลนด์ โรคเรื้อรังในกรณีนี้ประกอบด้วย โรคหัวใจ เบาหวาน และโรคอ้วน ซึ่งข้อมูลทางระบาดวิทยา (epidemiological evidence) แสดงให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองดังกล่าวที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไป มีอัตรา

การเป็นโรคหัวใจสูงกว่าประชากรทั่วไปถึง 2 เท่า มักจะเป็นโรคเบาหวานกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าวก็คือ การเป็นโรคอ้วน บริโภคอาหารไม่ถูกสุขลักษณะ ขาดการออกกำลังกายและการสูบบุหรี่ จึงได้มีการรณรงค์ให้หยุดสูบบุหรี่

โครงการสร้างเสริมสุขภาพดังกล่าวมีการริเริ่มในลักษณะจากบนลงสู่ล่าง โดยมีแนวทางในการดำเนินงานเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายและการใช้ข้อมูลทางระบาดวิทยา เพื่อบ่งชี้ถึงปัญหาที่ชาวพื้นเมืองในชุมชนประสบ รวมทั้งในฐานะของผู้เป็นเจ้าของโครงการที่จะต้องรับผิดชอบต่อการบรรลุเป้าประสงค์ของโครงการ และได้ผลลัพธ์ออกมาอย่างน่าพึงพอใจโดยที่โครงการนี้เลือกใช้ทางคู่ขนานในการดำเนินงานของชุมชนที่ริเริ่มจากบนลงสู่ล่าง เพื่อเป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย การใช้ข้อมูลที่บ่งชี้ปัญหาในชุมชน การมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการ โดยมีการดำเนินงานตามลำดับดังนี้

ลำดับแรก การออกแบบโครงการ (the programme design phase) ควรใช้อำนาจร่วม โดยให้กลุ่มเป้าหมายคือชาวบ้านในชุมชนจัดประชุมเพื่ออภิปรายเกี่ยวกับปัญหา ระบุประเภทของปัญหา ผลกระทบต่อชุมชนและต่อสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่คนในชุมชนประสบ เป้าประสงค์การให้ชาวบ้านหรือตัวแทนของชุมชนมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการรู้สึกได้รับการยอมรับและให้ความสำคัญ ต่อจากนั้นควรมีการระบุประเด็นในการป้องกันปัญหาโดยใช้วิธีการทางคู่ขนาน อันเป็นการพิจารณาประกอบกันระหว่างจากบนลงสู่ล่างและจากล่างขึ้นสู่บน จนกระทั่งสามารถสรุปประเด็นของเป้าหมายที่จะแก้ไขได้ การมีส่วนร่วมในการจัดสรรงบประมาณ การดูแลวัสดุอุปกรณ์ และกำลังคน มีการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนโดยการให้ความรู้เสริมสร้างทักษะและสมรรถนะเพื่อให้ชุมชนมีขีดความสามารถสูงขึ้นในการควบคุมและจัดการโครงการ

ลำดับที่สอง การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ (setting programme objectives) โดยกำหนดจากบนลงสู่ล่างด้วยการลดปัญหาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อก่อให้เกิดผลเชิงบวก ส่วนวัตถุประสงค์อีกด้านหนึ่งจะกำหนดจากล่างขึ้นสู่บน ได้แก่ การเสริมพลังชุมชนให้มีความสามารถในการควบคุมและจัดการเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน การควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ได้ เมื่อนำทั้งสองด้านมาผสมกันในรูปของทางคู่ขนานควรจะให้น้ำหนักเท่ากัน เพื่อลดปัญหาและเสริมพลังชุมชน โดยวัตถุประสงค์ต้องมีความชัดเจน สามารถทำได้สำเร็จโดยสอดคล้องกับความจริงและวัดผลได้

ลำดับที่สาม การพัฒนาแนวทางยุทธศาสตร์ (developing the strategic approach) ต้องสอดคล้องกับการเสริมพลังอำนาจให้แก่สมาชิกในการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเพื่อให้พัฒนาไปสู่การจัดตั้งพื้นฐานของชุมชนที่มีความต้องการและผลประโยชน์ร่วมกัน มีการพัฒนาในรูปของพันธมิตร (alliances) และภาคีเครือข่าย (partnerships) ที่เข้มแข็ง โดยผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนจนกระทั่งกลายเป็นองค์กรจัดตั้งพื้นฐานของชุมชนที่เข้มแข็ง ได้รับการหนุนเสริมทางด้านทรัพยากร แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขึ้น

ลำดับที่สี่ การนำโครงการไปปฏิบัติ (Programme Implementation) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการป้องกันปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ควรนำแนวทางทางคู่ขนานมาผนวกกับวัตถุประสงค์ในการเสริมพลังชุมชนด้วย ควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและรับผิดชอบต่องาน อาจมีการพัฒนาทักษะและสมรรถนะที่จำเป็นเพื่อให้

สอดคล้องกับลักษณะงาน เมื่อชุมชนสามารถดำเนินงานจนกระทั่งบรรลุผลก็จะทำให้พวกเขาเกิดความภาคภูมิใจ เพิ่มความมั่นใจในตัวเอง และเกิดแรงจูงใจที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต (Laverack, 2007a: 57; 2007b: 82-84)

ลำดับสุดท้าย การประเมินผล (evaluation) แบบทางคู่ขนาน จำเป็นต้องประเมินผลทั้งเส้นทางจากบนลงสู่ล่าง (การป้องกันและควบคุมปัญหา) และเส้นทาง จากล่างขึ้นสู่บน (การเสริมพลังชุมชน) ในกรณีของเส้นทาง การเสริมพลังชุมชนซึ่งเป็นงานที่จำเป็นต้องใช้เวลาดำเนินการยาวนานกว่าจะบรรลุผล กรณีการประเมินผลลัพธ์ที่ยังไม่บรรลุผลควรใช้วิธีประเมินผลโดยการติดตามการเปลี่ยนแปลงเพื่อจะได้วัดความสำเร็จเป็นระยะ ๆ ตลอดกระบวนการในการเสริมพลังชุมชน การศึกษาเกี่ยวกับการเสริมพลังชุมชนควรระบอบองค์ประกอบหลัก ทั้ง 9 ด้าน เพื่อให้เข้าใจถึงการจัดตั้งเพื่อการเสริมพลังชุมชนอย่างลึกซึ้งและรอบด้าน (Laverack, 2007a: 60 2007b: 86-100)

การทำงานจัดตั้งเพื่อเป้าประสงค์ในการเสริมพลังชุมชน สามารถบรรลุผลได้ โดยผ่านการขับเคลื่อนตามแผนยุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงองค์ประกอบทั้ง 9 ด้านให้บรรลุเป็นจริง ซึ่งในท้ายที่สุดจะส่งผลให้ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการเสริมพลังมีลักษณะสำคัญ คือ มีการจัดตั้งองค์กรและมีโครงสร้างชัดเจน ผู้นำทุ่มเทการทำงาน องค์กรมีความเข้มแข็งจนสามารถขับเคลื่อนได้ด้วยตัวเองและมีความเป็นอิสระ มีการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและหาทางปรับปรุงแก้ไขร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกมีการพัฒนาตนเองจนทำให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง เป็นระบบ ครอบคลุม และเชื่อมโยงไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชน ซึ่งในการขับเคลื่อนจะมีสมาชิกและกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ชุมชนมีเครือข่ายในการดำเนินงาน ได้รับการยอมรับและการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอก การระดมทรัพยากรอย่างกว้างขวางและเพียงพอ การนำแนวคิดที่ว่าด้วยองค์ประกอบมาใช้ในการวางแผนยุทธศาสตร์ โดยชุมชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ระบุปัญหาพร้อมของชุมชนที่ต้องการแก้ไข สนับสนุนให้การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและควบคุมโครงการมากขึ้น โดยผ่านการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อเสริมพลังชุมชนว่าจะสามารถดำเนินโครงการให้บรรลุผลตั้งแต่การวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการประเมินผลได้อย่างไร

กระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ที่นำแนวคิดที่ว่าด้วยองค์ประกอบมาใช้ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การเตรียมตัว 2) การสร้างเส้นฐาน (baseline) ในแต่ละองค์ประกอบ 3) การวางแผนยุทธศาสตร์และการประเมินทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ และ 4) การประเมินผลควรทำการประเมินผลทั้งกระบวนการ ผลผลิต และผลลัพธ์ และเชื่อมโยงถึงผลกระทบด้วย

กล่าวโดยสรุป การนำแนวคิดแบบคู่ขนานทั้งแบบบนลงล่าง และจากล่างขึ้นบน เป็นวิธีการที่จะทำให้การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประสบผลสำเร็จได้อย่างยั่งยืนเพราะจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างตรงเป้าหมายภายใต้การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและชุมชน

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมศรี จินะวงษ์ (2544) ได้วิจัยเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า แนวคิด การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในอดีตและปัจจุบันมีทั้งที่เป็นจุดร่วมและจุดต่าง จุดร่วมคือ การเน้นเรื่องพออยู่พอกิน การพึ่งตนเองการพึ่งพาซึ่งกันและกัน การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่ เบียดเบียนตนเองไม่เบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม จุดต่างคือในสภาพปัจจุบันการผลิตเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนและเพื่อการค้า การบริโภค อีกทั้งเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตและเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การแลกเปลี่ยนเป็นไปในระดับชุมชน ระดับประเทศ รวมถึงระดับโลก การจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปในระดับชุมชนและระดับรัฐ กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นต้องอาศัยปัจจัยการเรียนรู้ทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัย ภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและ การรวมกลุ่มจากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน วิธีการเรียนรู้ใช้ศรัทธาที่มีต่อ บุคคล และใช้ความศรัทธาในตนและกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องหนุนนำ การเรียนรู้และยังพบ อีกว่า แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้มีการกระจายรายได้ของคนในชุมชนที่ดีขึ้นผ่านประเพณีและ พิธีกรรม โดยผสมกับลักษณะทางปัญญาของคนไทย (Thai Intellectuality) การที่ประเทศไทยมี การติดขัดในความรู้แนวคิดทฤษฎีที่เราเรียนรู้มาจะเป็นตัวสะท้อนอย่างหนึ่งว่า ลักษณะทางปัญญา ของเราว่าเป็นอย่างไร การศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงสามารถมีความรู้ มีทั้งด้านนามธรรมและรูปธรรม การศึกษาเรื่องนามธรรม กฎเกณฑ์สามารถอยู่ในระยะเวลาการเรียนรู้โดยไม่ต้องผ่านประสบการณ์ มรดกทางวัฒนธรรมสามารถเข้าใจสังคมได้รวดเร็ว ฉะนั้น ปัญหาทางความคิดนามธรรมถ้ามากก็แสดง ถึงความล้มเหลวของระบบการศึกษาไทยเรา วัฒนธรรมในลักษณะเชื่อฟังมากในครอบครัวก็เป็น อุปสรรคและปิดกั้นของการแลกเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลงความคิดอย่างเสรี

พจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อวิเคราะห์กระบวนการและรูปแบบการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า กระบวนการเรียนรู้สามารถทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและการปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาด้านนิเวศเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนให้ดีขึ้นมีความสมดุล ซึ่งประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ด้วย คือ การทบทวนความยากลำบากในชีวิต การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤตของกลุ่มแกนนำชุมชน การกระตุ้นคนในชุมชนได้ตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของชุมชน การหาทางออกในการแก้ไข ปัญหาการปฏิบัติตามทางเลือก การประเมินผลย้อนกลับ การพัฒนาความเชื่อมั่นเกิดขึ้นและ การบูรณาการเข้าสู่ชีวิต ผลจากการคิดและปฏิบัติของชุมชนทำให้ระบบนิเวศของชุมชนมีความ สมบูรณ์ขึ้น เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้นและมีความมั่นคงขึ้น มีการผลิตทางการเกษตรมากขึ้นขึ้น เป็นการเกษตรแบบผสมผสานโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การเรียนรู้ครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลาย ลักษณะร่วมกันที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนาพบปะหารือและการประชุม การสังเกตผลของกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาจาก ประชาชนชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริงการเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ การเป็นแหล่งถ่ายทอด ความรู้ของชุมชน การเรียนรู้ผ่านประเพณีและพิธีกรรม

วารุณี ชินวินิจกุล (2549) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียงเริ่มจากการรวมตัวของผู้นำชุมชนที่มีการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) อย่างง่าย เพื่อหาข้อสรุปที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเห็นรวมของชุมชน พบว่า การขับเคลื่อนใช้ผลของการค้นคว้าวิจัยจากช่วงของการริเริ่มก่อเกิดมาผลักดันให้ไปสู่การปฏิบัติโดยใช้ภาวะผู้นำมีกระบวนการกลุ่ม ส่วนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนเป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันหรือเป็นการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ค้นหาและตัดสินใจกำหนดแผนหรือกิจกรรมทางเลือกใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่สามารถดำเนินการได้จริงและทันการเปลี่ยนแปลง โดยการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนมุ่งเน้นการแก้ปัญหาด้วยการพึ่งตนเอง

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมนั้นยังมิได้มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยตรง ยกเว้นงานวิจัยของ พจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) และวารุณี ชินวินิจกุล (2549) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน แต่ก็ได้เป็นเรื่องของวนเกษตร ดังนั้น องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมจึงมีช่องว่างของความรู้ (Knowledge gap) และเป็นมูลเหตุให้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาดุษฎีนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องนี้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 3 วิธีวิทยาการวิจัย

ในการนำเสนอวิธีวิทยาการวิจัยในดัชนีนิพนธ์ เรื่อง กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้นำเสนอวิธีวิทยาการวิจัยใน 3 ลำดับ ตั้งแต่แนวทางในการวิจัย วิธีการวิจัย และเทคนิคในการวิจัย ดังนี้

3.1 แนวทางในการวิจัย

3.2 วิธีการวิจัย

3.2.1 แนวกรณีศึกษา (Case Study Methodology)

3.2.2 การถอดบทเรียน (Lesson-learned methodology)

3.2.3 แนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research)

3.3 เทคนิคในการวิจัย

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.2 การตรวจสอบข้อมูล

3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.3.4 การบริหารงานวิจัยในภาคสนาม

3.1 แนวทางในการวิจัย

แนวทางในการวิจัยในดัชนีนิพนธ์นี้ใช้แนวทางสหวิทยาการแบบข้ามพันสาขา (Transdisciplinary Research) โดยผู้วิจัยใช้การศึกษาแบบองค์รวม (Holism) ที่พยายามสังเคราะห์โดยนำความคิดและพัฒนาการที่หลากหลายของชุมชนชนวนเกษตรพวามารวมกัน โดยมีการศึกษาในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการ ศึกษาพฤติกรรมของระบบที่ซับซ้อนและคำนึงถึงข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ภายใต้กรอบแนวคิดในการศึกษาจากองค์รวมไปสู่ส่วนย่อย (Whole to Parts) ที่เน้นการสังเกตการณ์ โดยมีความสัมพันธ์กับปัจเจกบุคคลในเชิงโต้ตอบและมีส่วนร่วมกับธรรมชาติอยู่เสมอ

ในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่โลกไร้พรมแดน (Borderless) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านการติดต่อสื่อสาร การสร้างเครือข่ายของกิจกรรม การปฏิสัมพันธ์ และการใช้อำนาจ (Held David) นำไปสู่โลกใบใหม่ที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ยุคที่เรียกว่า คลื่นลูกที่ 3 ที่เกิดจากการปฏิวัติทางเทคโนโลยี โทรคมนาคม และสารสนเทศเกิดระบบเศรษฐกิจใหม่ (New Economy) และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ก่อให้เกิดช่องว่างดิจิทัล (Digital Gap) เกิดปัญหาความยากจน และการขาดโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรและบริการสาธารณะ การที่จะก้าวตามโลกาภิวัตน์จะต้องมีการคิดใหม่ (Rethinking) และการปรับโครงสร้างใหม่ (Restructuring) (Suarez-Orozca and Qin-Hilliard 2004) ด้วยความแตกต่าง (Domain of Difference) และความซับซ้อน (Domain of Complexity) ดังกล่าว จำเป็นที่จะต้องมีความสามารถในการรับรู้ที่จะยืดหยุ่น (Cognitively Flexible) มีความเชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมสูง (Culturally Sophisticated) มีความสามารถทำงานเป็นทีมร่วมกับผู้ที่มีความแตกต่าง

มีความสามารถแก้ไขปัญหาด้วยพื้นฐานแห่งความรู้ความเข้าใจแบบสหวิทยาการ มีการบูรณาการ (Integral Theory) ที่ผสมผสานศาสตร์แต่ละสาขาเข้าด้วยกัน (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2554 : 6-7)

3.2 วิธีการวิจัย

สำหรับวิธีการวิจัยที่ผู้วิจัยนำมาใช้กับดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยบูรณาการจาก 3 รูปแบบ คือ การวิจัยที่เรียกว่าการวิจัยแนวกรณีศึกษา (Case Study Methodology) การถอดบทเรียน (lesson-learned methodology) และการวิจัยเชิงคุณภาพแนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) ดังนี้

3.2.1 แนวกรณีศึกษา (Case Study Methodology) นั้น ผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษาจากชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานและเกิดความยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง เป็นรูปธรรมและเชิงประจักษ์ เพื่อสะท้อนคำถามวิจัยหลัก และให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นในลักษณะของการศึกษากรณีเล็กๆ (Micro Level) ที่สามารถเป็นตัวแทนในการอธิบายเข้ากับกรณีใหญ่ ๆ (Macro Level) เนื่องจากการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case-Study Research) เป็นการศึกษาที่มุ่งเจาะลึกสาระในรายละเอียดตลอดช่วงเวลาของกรณีใดกรณีหนึ่งเกี่ยวกับปัจเจกชนหนึ่งคน กลุ่มหนึ่งกลุ่ม องค์กรหนึ่งองค์การ ขบวนการทางสังคมหนึ่งขบวนการ เหตุการณ์หรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง วิธีการวิจัยกรณีศึกษามีประโยชน์เนื่องจากเป็นการศึกษา ที่ช่วยเชื่อมโยงข้อมูลในระดับจุลภาคไปสู่ระดับมหภาค โดยอาศัยตรรกะในเชิงอุปนัย (Inductive Logic) คือการสรุปจากรูปธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะไปสู่ข้อสรุปนามธรรมทั่วไป (อุทุมพร จามรราม, 2540 : 249-257) รวมถึงกิจกรรมที่ทำครอบคลุมมิติทรัพยากรด้วย (Stake, 1995 ; Yin, 2003)

3.2.2 การถอดบทเรียน (lesson-learned methodology) ดุษฎีนิพนธ์นี้ต้องการที่จะศึกษาตัวแบบที่เหมาะสมในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเริ่มต้นด้วยการถอดบทเรียนจากชุมชนวนเกษตรพวา ที่เป็นต้นแบบและประสบผลสำเร็จในการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนา โดยหวังผลในการขยายไปยังพื้นที่อื่น ๆ เพื่อที่จะสามารถยกระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้

การถอดบทเรียนเป็นกระบวนการนำความรู้จากการทำงาน มาใช้ในการบริหารจัดการในเรื่องที่มีความยุ่งยากหรือซับซ้อน อาจกล่าวได้ว่า การถอดบทเรียนเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการจัดการความรู้ (Knowledge management) เพราะเป็นการบริหารงานที่ใช้ความรู้เป็นฐาน การถอดบทเรียนที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในดุษฎีนิพนธ์นี้ เป็นการถอดบทเรียนแบบร่วมสมัย เนื่องจากมีแนวคิดที่ดีกว่าแบบดั้งเดิม เพราะมีการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอด มีการวางแผนที่ดำเนินการไปแล้วให้บรรลุเป้าหมาย มีการประชุมวางแผนก่อนเกิดเหตุการณ์ มีการทบทวนเฉพาะจุดเน้นที่สำคัญสำหรับการดำเนินงานไปข้างหน้าที่ต้องคำนึงถึงแผนปฏิบัติการที่จะนำไปปฏิบัติและให้ความสำคัญกับการวางแผนความสำเร็จในอนาคต ซึ่งข้อดีดังกล่าวทำให้มีแนวคิดที่กว้างและคำนึงถึงการนำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ดี หัวใจสำคัญของการถอดบทเรียนคือ การแบ่งปันความรู้ (Knowledge sharing) ที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขพื้นฐานคือ การมีผลประโยชน์ร่วม (mutual

benefit) ความไว้วางใจ (trust) แรงจูงใจ (motivation) การเรียนรู้และปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้ (ศุภวัธย์ พลายน้อย, 2562 : 17-70)

การถอดบทเรียนว่าเป็นการมุ่งเน้นในสิ่งที่ศึกษา (case) อย่างเฉพาะเจาะจงภายใต้ขอบเขตที่กำหนดอย่างชัดเจน สเต็ค (Stake, R.E. : 1995) การถอดบทเรียนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จจะช่วยในการพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าที่สำคัญ เพราะว่าเป็นการนำข้อดีหรือข้อผิดพลาดของบุคลากรหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จมาทบทวนเป็นบทเรียน และสรุปประสบการณ์ได้โดยไม่ต้องปกปิดเป็นความลับ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนา ป้องกันการซ้ำผิดซ้ำอีก ซึ่งในการปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีบทเรียนในการกำกับการทำงาน โดยมีแหล่งเรียนรู้การยอมรับความคิดเห็นที่ต่างกัน ด้วยการประสานให้แต่ละคนยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การยกระดับองค์ความรู้เพื่อที่จะพัฒนางานให้ดีขึ้นมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น การนำความรู้เดิมที่ได้จากการทบทวนงานหรือโครงการต่าง ๆ จะช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจจะมาในรูปแบบต่าง ๆ ได้ (ศุภวัธย์ พลายน้อย, 2562 : 71)

การที่ผู้วิจัยได้เลือกที่จะถอดบทเรียนจากชุมชนนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ในชุมชนนี้เรื่อง กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากชุมชนนเกษตรตำบลพวานี้มีการดำเนินกิจกรรมขับเคลื่อนชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน โดยมีพระครูประโชติธรรมมาภิรมย์ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า พระอาจารย์สายที่คนในชุมชนมีความเลื่อมใสศรัทธามิมีบทบาทมากในการขับเคลื่อนกิจกรรมและสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน โดยมีแกนนำชุมชนที่มีความเข้มแข็งมุ่งมั่นทุ่มเท จริงจังจริงจัง เสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวมในการที่จะขับเคลื่อนชุมชนให้พัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีกระบวนการเรียนรู้อย่างหลากหลายจนกระทั่งประสบความสำเร็จ โดยมีจุดเด่นต่าง ๆ อาทิเช่น ด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการแก้ปัญหาหนี้สินจนกระทั่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้านระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเหล่านี้ เป็นต้น

ดังนั้น ในการถอดบทเรียนที่ผู้วิจัยนำมาใช้ศึกษาในชุมชนนี้จะเป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีจากกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณี โดยการสัมภาษณ์ข้อมูลแนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group Interview) และจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง มีวิธีการศึกษาที่ประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัญหา การวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย การศึกษาการดำเนินรูปแบบกิจกรรม การศึกษาการประสบอุปสรรคและแก้ไข การสรุปบทเรียนและขึ้นก้าวสู่ความยั่งยืน ซึ่งการศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จเชิงประจักษ์มาเป็นระยะเวลาอันกว่า 20 ปี ก่อให้เกิดการเรียนรู้ จนกระทั่งสามารถทำให้มีความสำนึกในการทำงานในทิศทางเดียวกันและพัฒนางานในเชิงลึกได้ เพียงบริหารงานโดยใช้จิตวิทยาหรือศิลปะในการจูงใจแทนใช้คำสั่งการ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการพัฒนาในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และประเทศเพื่อให้เกิดการพัฒนายั่งยืนโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้

3.2.3 การวิจัยเชิงคุณภาพแนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) ที่เน้นการพรรณารายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ จากมุมมองของคนใน (Insider) โดยใช้เทคนิค

การพรรณนาอย่างเข้มข้น (Thick Description) ของ คลิฟฟอร์ด เกียทซ์ (Clifford Geertz) ที่มีความเฉพาะเจาะจง ไม่เน้นเรื่องที่เป็นข้อสรุปทั่วไป เพื่อให้เกิดการตีความที่มีความแตกต่างหลากหลาย และให้ความสำคัญต่อบริบทของเหตุการณ์ เพื่อที่จะสามารถสรุปความหมายทางวัฒนธรรม (Neuman, 2006 : 382) ซึ่งการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นการวิจัยที่เป็นการตีความความหมายทางสังคม มุ่งศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งเป็นหลัก

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีลักษณะเป็นแบบกรณีศึกษาที่เลือกหัวข้อในระดับจุลภาค ที่ศึกษาแบบเจาะลึกรายละเอียด การถอดบทเรียนจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการวิจัยภาคสนามในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตใน แนวนามุษยวิทยาที่ไม่มีการแทรกแซง (Natural Setting) โดยใช้แนวคิดหลัก (core concept) จาก การสำรวจองค์ความรู้มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยเน้นการสัมภาษณ์ในภาคสนามเป็นหลัก และตรวจสอบข้อมูลในเชิงคุณภาพ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559 : 26-27)

3.3 เทคนิคในการวิจัย

ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อดำเนินไปสู่การตอบคำถามวิจัยหลักได้อย่าง สมเหตุสมผลและตั้งอยู่บนฐานความจริงที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ (Empirical Evidence) นั้น ผู้วิจัย จะนำเสนอเทคนิคในการวิจัยด้วยการนำเสนอหัวข้อในการศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1.1 การวิจัยจากเอกสาร

เอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) เอกสารชั้นต้น (Primary Data) ข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และ สังเคราะห์จัดเป็นประเภทข้อมูลดิบ ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่สำคัญ เช่น วารสารเกี่ยวกับเรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บันทึกการประชุม เอกสารทางราชการ อินเทอร์เน็ตที่สืบค้นในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2) เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เอกสารจะมีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ซึ่งเอกสารชั้นรอง เช่น ตำราทางวิชาการ บทความทางวิชาการ งานวิจัย เป็นต้น

3.3.1.2 การสัมภาษณ์ วิธีการสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัยนี้ มีลักษณะเป็น การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured or Guided Interview) โดยอาศัยแนวสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือในรูปแบบต่าง ๆ รวม 3 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์ กลุ่มย่อย (Small Group Interview)

กรณีการสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า คือ การสัมภาษณ์ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวความเป็นมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่พัฒนาไปสู่ความยั่งยืนจนเป็นที่ ยอมรับประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์จากความจริงของ ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ในชุมชน แขนงนำในการริเริ่มในการทำงานจนประสบความสำเร็จ แต่มิได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ อดีตกำนันผู้ใหญ่บ้าน พระ หรือครู

อาจารย์ และปราชญ์ชุมชน กล่าวโดยสรุปแล้ว การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่านี้จะเป็นแบบไม่เป็นทางการ หรือไม่มีโครงสร้าง (Informal or Unstructured Interview) คือ มีคำถามวิจัยที่ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นระยะเวลาช้านาน ซึ่งได้แก่ พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (พระอาจารย์สาย) ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องที่ที่ทำการศึกษานั้นได้เป็นอย่างดี

กรณีการสัมภาษณ์เจาะลึก คือ การมุ่งรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ โดยการใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้วิจัยได้มีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจากตัวแทนพื้นที่กรณีศึกษาที่มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรมาใช้แก้ปัญหาและประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยที่การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวเป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนวนเกษตรพอๆ สำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้มีการกำหนดให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ (Key Informants) ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน ผู้ริเริ่มหรือมีส่วนก่อตั้งชุมชนวนเกษตรพอๆ ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับเรื่องราวภายในสถานที่นั้นได้เป็นอย่างดี เป็นต้น

สำหรับข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละกรณีศึกษาของชุมชนนิพนธ์นี้ ได้แก่ กรณีศึกษาประเพณีบุญปลงคืนถิ่น

1. พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ ผู้นำทางธรรมที่ให้คำปรึกษาและสนับสนุนกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น
2. นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำกลุ่มชาวกวยที่เป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น
3. นางสาวกัญญา ดุชิตา แกนนำในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น
4. นายบรรทม สมแสน ผู้นำกลุ่มชาวอีสานที่เป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น
5. นายเทพ หนาแน่น แกนนำในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น

กรณีศึกษาสวนป่าอรัญปิยวงศ์

1. พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ ผู้นำทางธรรมที่ก่อตั้งสวนป่าอรัญปิยวงศ์
2. นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำกลุ่มชาวกวยที่บุกเบิกสวนป่าอรัญปิยวงศ์
3. นายบรรทม สมแสน ผู้นำกลุ่มชาวอีสานที่บุกเบิกสวนป่าอรัญปิยวงศ์

กรณีศึกษาวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และสหกรณ์

ร้านค้าชุมชน

1. นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้ริเริ่มก่อตั้งชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา

2. นางสาวกัญญา ดุชิตา	แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวาและ
ผู้รับผิดชอบสหกรณ์ร้านค้าชุมชน
3. นายบรรทม สมแสน	ผู้ริเริ่มก่อตั้งชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา
ผู้รับผิดชอบฐานการผลิตด้านยา
สมุนไพรและประธานกลุ่มสัจจะ
สะสมทรัพย์หมู่บ้านคลองพลอย
กรณีศึกษากลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน	
1. นายบรรทม สมแสน	แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวาและ
ผู้รับผิดชอบฐานการผลิตด้านยาสมุนไพร
2. นายบุญเลิศ ดุชิตา	ผู้ริเริ่มก่อตั้งชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา
3. นางสาวกัญญา ดุชิตา	แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา และ
ผู้รับผิดชอบฐานการผลิตผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน
กรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชน	
1. นายบุญเลิศ ดุชิตา	ผู้ริเริ่มก่อตั้งชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา
2. นายบรรทม สมแสน	ผู้ริเริ่มก่อตั้งชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา
3. นางสาวกัญญา ดุชิตา	แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา

กรณีการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย คือ การสัมภาษณ์กลุ่มในการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อรวบรวมข้อมูลของชุมชนตั้งแต่แรกเริ่ม ปัญหาอุปสรรค แนวทางแก้ไข จนกระทั่งนำไปสู่ความสำเร็จ โดยอาศัยผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องในแต่ละกรณีศึกษา หลักการสำคัญของการสัมภาษณ์กลุ่มที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในดุชฎินิพนธ์นี้คือ การเลือกสถานะของกลุ่มที่ให้ข้อมูลที่จำเป็นต้องอยู่ในระดับเดียวกัน ซึ่งในการสัมภาษณ์กลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะกำหนดขนาดของกลุ่มที่ใช้ประมาณ 3-5 คน สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่จะกำหนดในการสัมภาษณ์กลุ่มในที่นี้ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชนนวนเกษตรพวาในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวนวนเกษตรจนกระทั่งประสบความสำเร็จ เป็นต้น

3.3.2 การตรวจสอบข้อมูล

ในการตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนาม โดยแยกตามความมุ่งหมายของการวิจัยมาดำเนินการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยวิธีการ ดังนี้

3.3.2.1 การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จะใช้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากหลากหลาย เช่น เอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลภาคสนามที่รวบรวมได้จากการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต และการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม มาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลมาเปรียบเทียบ ถ้าพบว่าแหล่งข้อมูลที่ได้รับมานั้นแตกต่างกันไปหรือข้อมูลมาจากที่มาจากต่างกันอาจทำให้มีความคลาดเคลื่อนมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบหาความถูกต้องด้านข้อมูลว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

3.3.2.2 การตรวจสอบโดยการเก็บข้อมูลเดียวกัน ในเวลาที่ต่างกัน คือ การนำเอาช่วงเวลาเปลี่ยนแปลง มาเป็นการพิสูจน์ ข้อเท็จจริง อาทิ การสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการทราบ เพื่อส่งเสริมและหาแนวทางแก้ปัญหาให้มีความยั่งยืนสืบต่อไป ผู้วิจัยคาดว่า การไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในช่วงเวลาที่ห่างช่วงห่างกันประมาณ 1 เดือน เป็นระยะ ๆ โดยนำข้อมูลที่เคยใช้ในการสัมภาษณ์ทุกครั้งจะเป็นเรื่องลักษณะเดิม และนำข้อมูลที่ได้ในแต่ละครั้งมาเปรียบเทียบว่ามีความสอดคล้อง มีความคงเส้นคงวา หรือแตกต่างกันไปจากข้อมูลเดิมมากน้อยเพียงใด ในการวิจัยนี้จะใช้ข้อมูลจากเอกสาร และจากการสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบ

3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นการตีความปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ โดยคุณลักษณะนั้นจะใช้รูปแบบในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

3.3.3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เช่น บริบททางประวัติศาสตร์ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ของตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และการก่อรูปของกลุ่มชุมชนชนวนเกษตรพวา เป็นต้น

3.3.3.2 การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ (Processual Analysis) เป็นการจำแนกกิจกรรมที่ต่อเนื่องตามลำดับเวลา เช่น การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มชุมชนชนวนเกษตรพวา เป็นต้น

3.3.3.3 การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ เช่น การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มชุมชนชนวนเกษตรพวา เป็นต้น

3.3.3.4 การวิเคราะห์สาระหลัก (thematic analysis) ในการวิเคราะห์สาระหลักจะพิจารณาจากแนวคิดหลัก (core concept) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลเพื่อเป็นหลักฐานยืนยันโดยการพรรณนาในรายละเอียดจากฐานข้อมูลของคนในพื้นที่ หลังจากนั้นอาจมีการอ้างคำพูดที่โดดเด่นของคนในพื้นที่เพื่อประกอบการพรรณนา (quoting) (Neuman, 2006 : 13-14)

นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ใช้ในคุณลักษณะนี้เป็นการตีความใน 2 ลักษณะ คือ การตีความเพื่อจัดกลุ่มข้อมูล (Grouping) และการตีความในเชิงเหตุและผลหรือการวิเคราะห์สาเหตุเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์

กรณีการตีความเพื่อจัดกลุ่มข้อมูล (Grouping) คือ การนำเอาข้อมูลที่ใกล้เคียงกัน มาแบ่งเป็นกลุ่มเพื่อต่อการลำดับเหตุการณ์และการนำไปสู่การวิเคราะห์ตีความ เช่น การแบ่งกลุ่มข้อมูลโดยการอาศัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรมและสังคมของชุมชน โดยการแบ่งเป็นยุคและลำดับเหตุการณ์ของแต่ละยุคให้อยู่หมวดหมู่เดียวกัน

กรณีการตีความในเชิงเหตุและผลหรือการวิเคราะห์สาเหตุเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาปัจจัยที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ ในการจัดหมวดหมู่ตัวแปรของการวิจัยและการพรรณนารายละเอียดการวิเคราะห์แนวคุณภาพเชิงแนวประวัติศาสตร์นี้ ผู้วิจัยเริ่มตั้งแต่อดีต ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของการเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการในอนาคต

ภาพรวมของการวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมหรือปรากฏการณ์อื่น ๆ ที่มุ่งอธิบายถึงความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์และการตีความหมายทางสังคมในสถานการณ์ของบริบทนั้น ๆ หัวใจหลักของการวิเคราะห์อยู่ที่การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้กับปรากฏการณ์จริง จากนั้นพัฒนาไปสู่ข้อสรุปที่ว่า มีรูปแบบอย่างไรที่สามารถทำได้ รูปแบบอย่างไรที่ไม่สามารถทำได้ รูปแบบอย่างไรที่ทำได้แล้วได้ผล รูปแบบอย่างไรที่ทำได้แล้วไม่ได้ผล ความสำเร็จและความล้มเหลวของแต่ละรูปแบบขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขใดบ้าง จากนั้นนำไปสรุปสังเคราะห์ในรูปแบบของข้อเสนอแนะทางออกหรือแนวทางการปฏิบัติต่อไป

3.3.4 การบริหารงานวิจัยในภาคสนาม

ผู้วิจัยได้อาศัยแนวทางการบริหารงานวิจัยในภาคสนาม เพื่อให้สามารถแสวงหาความรู้มาสู่การตอบคำถามวิจัยหลักได้อย่างสมเหตุสมผล โดยสามารถแบ่งขั้นตอนการทำงานดังต่อไปนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559 : 122-123)

ขั้นการเข้าสู่ภาคสนาม (Gain Entry) ผู้วิจัยซึ่งเป็นบุคคลนอกพื้นที่วิจัยต้องมีการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่ภาคสนามที่ทำวิจัย ต้องทำการสำรวจภาพรวมของชุมชนพวและพื้นที่ใกล้เคียงในเบื้องต้น ซึ่งอาจเรียกว่าการทัวร์ในงานวิจัย (Research Tour) การทำลักษณะแผนที่ของพื้นที่วิจัย (Community Mapping)

ขั้นการสร้างควมไว้วางใจ (Build Rapport) จากการที่ผู้วิจัยได้สร้างปฏิสัมพันธ์อันดีต่อชุมชนวงเกษตรพวด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอยู่เสมอ เช่น การประชุมประจำเดือนของชุมชนวงเกษตรระดับตำบลและระดับภาค การประชุมประจำปีของศูนย์วงเกษตร การจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น การประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนวงเกษตรกับคณะศึกษาดูงานจากหน่วยงานภาครัฐของประเทศอินโดนีเซียที่ร่วมจัดโดยเทศบาลตำบลพวและหน่วยงานในท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนวงเกษตรพว การเยี่ยมเยียนอาการเจ็บป่วยของผู้อาวุโสในชุมชนพว การพบปะสังสรรค์และมอบของฝากในเทศกาลต่าง ๆ อีกทั้งยังอุดหนุนผลิตภัณฑ์ของชุมชนวงเกษตรพวอยู่เสมอ รวมถึงการติดต่อกับแกนนำคนสำคัญของชุมชนวงเกษตรพวผ่านทางสื่อโซเชียลอยู่เสมอ เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นวิจัยคุณภาพจะให้ความสำคัญต่อการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นตัวตนของพื้นที่วิจัย หรือกลุ่มอื่น ข้อมูลที่ได้จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางชื่อเสียงของผู้ให้ข้อมูล

ขั้นการฝังตัวในพื้นที่วิจัย (Take Resident) ผู้วิจัยเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่วิจัยก่อนนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิเคราะห์พื้นที่วิจัยตามที่ได้กล่าวก่อนหน้าโดยอาศัยการสัมภาษณ์ หรือการศึกษาเอกสารของพื้นที่วิจัย การวิเคราะห์ชุมชนจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามในแนวการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของพื้นที่วิจัย

ขั้นปฏิบัติการวิจัย (Involvement) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในภาคสนาม ซึ่งกิจกรรมทั้งสองเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยตระหนักดีว่าจำเป็นต้องดำเนินงานควบคู่กันไปใน การวิจัยครั้งนี้ ขณะปฏิบัติการวิจัยในภาคสนาม ผู้วิจัยต้องวางใจเป็นกลาง คือ ไม่นำตัวตนของผู้วิจัย เช่น ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติมาเป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้าน

หลังจากที่ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยหรือผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความไวใจต่อผู้วิจัยในการที่จะให้ ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยควรสัมภาษณ์พูดคุยในเรื่องที่ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย

ขั้นการจดบันทึกข้อมูล (Note Taking) การจดบันทึกข้อมูลเปรียบเทียบเสมือน การจดบันทึกส่วนตัว (Diary) ซึ่งการบันทึกข้อมูลในภาคสนาม (Field Note) ถือเป็นแหล่งข้อมูล แหล่งสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล การที่ผู้วิจัยจะจดบันทึกอะไรนั้นขึ้นอยู่กับคำถาม หลักของโจทย์วิจัย แนวการสัมภาษณ์ บันทึกที่ผู้วิจัยนำมาใช้มี 2 ชนิดคือ บันทึกย่อและบันทึกฉบับ สมบูรณ์ บันทึกย่อคือสิ่งที่ผู้วิจัยจดขณะที่เก็บข้อมูลอยู่ แต่ไม่อาจใช้เวลาจดได้อย่างเต็มที่เพราะ สภาพการณ์ไม่เอื้ออำนวย อาจเป็นเพราะเวลาจำกัดหรือต้องหลีกเลี่ยงการจดข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูลเห็น จึงจำเป็นต้องจดเฉพาะถ้อยคำสำคัญ หัวข้อหรือตัวเลขเท่าที่จำเป็น และร่างแผนผังคร่าว ๆ เอาไว้ หลังจากนั้นผู้วิจัยจะนำบันทึกย่อเหล่านั้นมาเรียบเรียงใหม่ มีการบันทึกข้อมูลให้เสร็จก่อนที่จะมีการเก็บ ข้อมูลครั้งใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันข้อมูลปะปนกันหรือบิดเบือนโดยที่ไม่ได้ตั้งใจ บันทึกข้อมูลนี้ จดโดยมีการแบ่งแยกกระหว่างส่วนที่เป็นข้อมูลกับส่วนที่เป็นความเห็นของผู้วิจัย โดยไม่ปะปนกัน ผู้วิจัยจะบรรยายเหตุการณ์หรือข้อมูลโดยละเอียดที่เก็บรวบรวมมาก่อน หลังจากนั้นจึงใส่ความเห็น การตีความ การสรุปหรือการโยงเข้าสู่กรอบแนวคิด ทฤษฎีโดยผู้วิจัยจะนำเสนอไว้ในส่วนท้าย โดยแยกจากกันเป็นคนละส่วน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 4

บริบททางประวัติศาสตร์ของตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา

ในการนำเสนอผลงานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยอาศัยการศึกษาเอกสารตำราต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ซึ่งท่านผู้รู้ได้บันทึกไว้ในอดีต รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยอาศัยแนวทางการสัมภาษณ์ข้อมูลแนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) และจากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group Interview) นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์ข้อมูลต่าง ๆ จากผู้อาวุโสในชุมชนที่ทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนพวาเป็นอย่างดี เนื่องจากผู้วิจัยต้องการให้ปรากฏภาพที่ชัดเจนและมีความเป็นรูปธรรมแบบเชิงประจักษ์มากยิ่งขึ้น โดยมีข้อมูลหลักฐานมายืนยันหรือเชื่อมโยงได้ในขอบเขตด้านระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ในบริบทของเนื้อหาจึงสมควรอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน ในด้านบริบททางด้านเศรษฐกิจ บริบททางด้านการเมืองการปกครอง บริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรม และการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาให้ชัดเจน เนื่องจากแนวคิดการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์นี้มีความเชื่อว่าอดีตย่อมเป็นที่มาของปัจจุบันและปัจจุบันย่อมมีผลนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอนาคต

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนโดยการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้อาวุโสของชุมชนพวาซึ่งเป็นตระกูลดั้งเดิมมีข้อค้นพบว่า ในอดีตชุมชนพวาแห่งนี้มีความทึบตันมาก ห่างไกลจากความเจริญสมดังคำกล่าวที่ว่าดินแดนไกลปืนเที่ยง ขาดปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ทั้งระบบสาธารณสุข โภคและการคมนาคมที่สะดวก ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเป็นเขตพื้นที่ที่สีแดงที่เต็มไปด้วยภัยอันตราย รวมถึงการแพร่ระบาดของเชื้อมาลาเรีย สาเหตุที่ชาวบ้านขนานนามชุมชนนี้ว่าชุมชนพวา เนื่องจากมีต้นไม้ชื่อว่าพวาซึ่งมีลักษณะคล้ายกับต้นมังคุดอยู่ในเขตพื้นที่เป็นจำนวนมาก เดิมเป็นเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอท่าใหม่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม บางส่วนเป็นที่ราบสูงสลับกับภูเขา มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ส่งผลให้มีแร่ธาตุอาหารในดินสูงเหมาะต่อการเพาะปลูกเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ของชุมชนพวามีอาชีพหลัก คือ การทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ไร่มันสำปะหลัง ไร่สับปะรด และมีอาชีพเสริมโดยการรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2563)

ในปี พ.ศ. 2500 เริ่มมีผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเขตตำบลพวา กลุ่มแรกเป็นคนที่อพยพมาจากจังหวัดจันทบุรี มีอาชีพรับจ้างตัดไม้ให้แก่โรงเลื่อยพงษ์เกษม กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มชาวกวย ชาวกูยหรือส่วย ในคชภูนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะใช้คำเรียกว่า ชาวกวย เป็นหลัก

ในปี พ.ศ. 2509 ชาวกวยที่อพยพมาอยู่ในชุมชนพวามีภูมิลำเนาเดิมมาจากภาคอีสานตอนใต้แถบหมู่บ้านหนองม้า ตำบลเสม็ด อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกันสื่อสารกันด้วยภาษากวยซึ่งเป็นภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน

ในปี พ.ศ. 2514 ชาวทวายได้รับการจ้างจากเจ้าแม่แหลมให้มาดูแลไร่มันสำปะหลังในตำบลพวา โดยมีนายกำนเป็นผู้นำ ดำรงชีวิตโดยการหาของป่ามากินเพื่อประทังชีวิต มีรายได้จากการเก็บของป่ามาขาย และปลูกข้าวไร่ไว้กินในครอบครัว พอเหลือจากการกินก็นำมาขาย มีการลงแขกเพื่อแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ความยากลำบากในการดำรงชีวิตทำให้ชาวบ้านรัก สามัคคี รู้จักแบ่งปันกัน บางครั้งรับจ้างแบกไม้ให้บริษัทที่ได้รับสัมปทาน ได้แก่ บริษัทพงษ์เกษมและบริษัทพานทองซึ่งมีอิทธิพล เมื่อบริษัทตัดไม้เสร็จก็ถือโอกาสครอบครองพื้นที่และนำที่ดินมาแบ่งขาย โดยใช้แนวป่าในการแบ่งเขตที่ดิน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 4-15)

ในปี พ.ศ. 2516 พบว่า กลุ่มสุดท้ายที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนพวาเป็นชาวอีสานที่ประสบกับปัญหาภัยแล้งกลุ่มนี้จะอยู่ในเขตหมู่บ้านคลองพลอย มีผู้นำคือ นายบรรทม สมแสน

ในปี พ.ศ. 2524 การประกอบอาชีพทำไร่มันสำปะหลังของชาวทวายในชุมชนพวาประสบกับปัญหาความมันสำปะหลังตกต่ำขึ้นวิกฤติเรื่อยมา

ในปี พ.ศ. 2531 มีการทำถนนอัดแน่นโดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ทำให้ชาวบ้านเดินทางสะดวก เกิดการบริโภคนิยม ขณะเดียวกันนั้นยางพารามีราคาสูงมาก ชาวบ้านจึงมีการกั๊ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) มาลงทุนในการปลูกยางพารา การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบพอเพียงที่มีการผลิตเพื่อกินใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าขายให้ตรงกับความต้องการของตลาดตามกระแสทุนนิยม จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ชาวบ้านคิดหนีทั้งในและนอกระบบเป็นจำนวนมาก (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2563) ประกอบกับหน่วยงานราชการมีคำสั่งปิดป่า ทำให้ชาวบ้านหันมาขยายพื้นที่ในการปลูกมันสำปะหลังกันมากขึ้น (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2563)

จะเห็นได้ว่า บริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนพวาในระยะแรกมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบากต่อมากลางความเจริญได้เข้ามาสู่ชุมชนส่งผลให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมแปรเปลี่ยนไป กระแสบริโภควัตถุนิยมเข้ามาแทนที่เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ปัญหาภัยแล้งผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ปัญหาภาวะหนี้สิน ปัญหาความยากจน ปัญหาการละทิ้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติเริ่มลดลงเพราะต้องไปทำงานหาเลี้ยงชีพในตัวเมืองเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว ประกอบกับการหลงใหลในการบริโภคนิยมและต้องการหลีกเลี่ยงความยากลำบากในการดำรงชีวิตด้วยส่งผลให้วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดั้งเดิม เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขกเริ่มจางหาย แต่ด้วยการที่ชุมชนพวามีผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางธรรมชาติที่เข้มแข็งจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการประสานพลังชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนโดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาในชุมชนโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย

อย่างไรก็ดีในการกล่าวถึงบริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนพวาเพื่อให้สามารถพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยขอนำเสนอให้เห็นเป็นรูปธรรมด้วยการแบ่งแยกประเด็นการนำเสนอออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ บริบทด้านเศรษฐกิจ บริบทด้านการเมือง การปกครอง บริบทด้านสังคมและวัฒนธรรม และการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา ดังนี้

4.1 บริบททางด้านเศรษฐกิจ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชนพวา สามารถแบ่งยุคโดยอาศัยรูปแบบการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชนพวามาเป็นฐานในการแบ่งยุคสามารถแบ่งข้อค้นพบได้เป็น 3 ยุคสมัย ดังนี้

4.1.1 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและการแลกเปลี่ยน

ผู้วิจัยมีข้อค้นพบว่า ในยุคนี้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 ถึงปี พ.ศ. 2519 มีการโยกย้ายถิ่นฐานของชาวบ้านในชุมชนพวา ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เหตุผลในการย้ายมาเนื่องมาจากสภาพทางภูมิณีเวศที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะต่อการทำเกษตรกรรม (บรรทมสมแสน, สัมภาษณ์ 18 พฤศจิกายน 2563)

ในปี พ.ศ. 2509 กลุ่มชาวกวยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ชุมชนพวาซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับเขาชะเมา ในระยะแรกมีเพียง 4 ครอบครัว ได้แก่ นายก้าน ดุชิตา นายพรม ผิวอ่อน นายบัว พัดศรี และนายฮุย พัดศรี ประทับชีพโดยอาศัยทรัพยากรในป่า การปลูกข้าวไร่ไว้กินภายในครอบครัว การปลูกมันสำปะหลังจะมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันของแต่ละครอบครัวที่เรียกกันว่า เอาแรงหรือการลงแขก ถือเป็นภาระซับซ้อนสัมพันธ์กันเพราะหลังการทำงานเสร็จเจ้าของบ้านจะแสดงความมีน้ำใจตอบแทนโดยการเลี้ยงอาหารต่าง ๆ ตามสภาพเศรษฐกิจของแต่ละบ้าน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 พฤศจิกายน 2565)

ในปี พ.ศ. 2511 รัฐบาลประกาศให้มีการเปิดสัมปทานป่าไม้ในเขตตำบลพวา มี 2 บริษัทที่เข้ามาตัดไม้ โดยมีการจ้างแรงงานจากคนในชุมชนพวาไปทำหน้าที่แบกไม้ ต่อมารัฐบาลมีคำสั่งปิดป่า แต่ยังมีลักลอบตัดไม้จากกลุ่มผู้มีอิทธิพลและเจ้าหน้าที่ของรัฐบางราย ผู้นำชุมชนและชาวบ้านละแวกนั้นรวมตัวกันต่อต้าน ทำให้ยุติการตัดไม้ลงไปได้

ในปี พ.ศ. 2512 กลุ่มชาวกวยเริ่มเข้ามามีบทบาทด้วยการอพยพลงมาจับจองที่ดินเพื่ออาศัยและประกอบอาชีพเกษตรมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2516 มีผู้มาบุกเบิกเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพจากทั่วทุกภาคของประเทศ

ในยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและการแลกเปลี่ยนนี้ชาวบ้านมักจะประกอบอาชีพหาของป่าขาย อีกทั้งยังมีการทำไร่ ทำนา โดยมีการปลูกพืชจำพวกข้าวไร่ เผือก มัน ข้าวโพด ถั่วฝักยาว อ้อย พืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์จำพวกเป็ด ไก่ เอาไว้เพื่อบริโภคในครอบครัวเพราะมีค่าใช้จ่ายในการลงทุนค่อนข้างต่ำ ลดการเดินทางไปซื้อสินค้ายังตลาดซึ่งอยู่ห่างไกล ในยุคนี้จะเป็นยุคที่ไม่มีความเจริญเข้ามากร้ากราย ถนนก็มีสภาพเป็นทางเกวียน ปากรชฎีปราศจากไฟฟ้า น้ำประปา จากสภาพยากจนแร้นแค้นของชาวบ้านนี้เองส่งผลให้คนในชุมชนพวาอยู่กันอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ส่วนในด้านการผลิตนั้นถือว่าเป็นการผลิตโดยเก็บเอาไว้กินเอาไว้ใช้เองเป็นหลัก หากเหลือก็จะมีการนำไปแลกเปลี่ยน แบ่งปันกัน ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 10-15)

กล่าวโดยสรุป เมื่อได้พิจารณาสภาพทางเศรษฐกิจในยุคแรกของชุมชนตำบลพวา ที่ผู้วิจัยเรียกยุคนี้ว่า ยุคบุกเบิก จะมีวิถีชีวิตในรูปแบบเพื่อการยังชีพและการแลกเปลี่ยนด้านการบริโภคชาวบ้านก็มักจะนำเอาผลผลิตของตนไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่จำเป็น ส่วนการผลิตก็จะเป็นการผลิตแบบผสมผสานกัน พืชที่ปลูกเป็นหลัก คือ ข้าวไร่ มีการแลกเปลี่ยนแรงงานที่มีอยู่ภายในครอบครัวผนวกกับแรงงานจากเครือญาติ ส่วนกระบวนการผลิตจะใช้พลังงานที่ได้จากสัตว์

เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย เพื่อใช้ในการลากเกวียนหรือไถนา ไถร่อง เพื่อเตรียมดินมาเป็นไร่ นา ส่วน ส่วน ช้างก็ใช้สำหรับชักลากซุง เป็นต้น

เมื่อได้วิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ด้านการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในยุค เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและการแลกเปลี่ยนนี้ พบว่า ในยุคแรกนี้ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีวิถีชีวิตแบบพอเพียง มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หาของป่า มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของและแรงงาน มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อรูปแบบเครือญาติ ซึ่งสอดคล้องกับ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4.1.2 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขาย

การศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนพวาจากยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ และการแลกเปลี่ยน มาจนถึงยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขายนี้ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 ถึงปี พ.ศ. 2531 (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 25-45) ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2520 ชาวควยและชาวบ้านชุมชนพวาประสบปัญหาหนี้สินทั้งในระบบ และนอกระบบเพราะประสบปัญหาขาดทุนจากการปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยว ส่งผลให้พวกเขาทำปยุหมัก ปยุคอก ไว้ใช้เองและจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้

ในปี พ.ศ. 2531 การคมนาคมเริ่มสะดวกมากขึ้น ส่งผลให้ผู้คนมีการสัญจรและ จับจ่ายใช้สอยมากขึ้น เงินตรามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น วิธีการผลิตเพื่อการยังชีพและ แลกเปลี่ยน ก้าวเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อการยังชีพและเหลือก็นำไปจำหน่าย เงินตราเริ่มเข้ามา ครอบงำชาวบ้านในชุมชนพวา

กล่าวโดยสรุป เมื่อได้พิจารณาสภาพเศรษฐกิจในยุคที่สองของชุมชนพวา ซึ่งมีลักษณะรูปแบบการผลิตแบบเพื่อการยังชีพและมีการผลิตเพื่อขาย ชาวบ้านมีการผลิตไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนที่เหลือจากการกินการใช้ในครัวเรือนก็จะนำไปจำหน่าย พืชเศรษฐกิจยังคง เป็นมันสำปะหลัง เริ่มมีการปลูกยางพารา และปลูกพืชผสมผสานกันมากขึ้น ยังคงมีการแลกเปลี่ยน สินค้ากันบ้างประปราย ส่วนแรงงานในการผลิตก็ยังคงมีการผลิตแบบผสมผสานกับแรงงานใน ครอบครัและแรงงานในหมู่บ้านเฉพาะกลุ่มที่สนิทกัน การคมนาคมสะดวกขึ้น ส่งผลให้มีการจับจ่าย ใช้สอยสินค้าจากภายนอกมากขึ้น

เมื่อได้วิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ด้านการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงใน ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขายนี้ พบว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการคมนาคมที่สะดวก ทำให้มีการใช้จ่ายมากขึ้นเป็นสาเหตุทำให้ประสบปัญหาหนี้สิน แต่ยังคงมีวิถีชีวิตแบบเดิมเพราะ มีรากฐานวัฒนธรรมทางสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง

4.1.3 ยุคเศรษฐกิจเพื่อขาย

ในยุคเศรษฐกิจเพื่อขายของชุมชนพวาภายหลังปี พ.ศ. 2531 พบว่า มีการ เปลี่ยนแปลงแบบพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ ซึ่งสืบเนื่องมาจากภาครัฐขยายความเจริญ ด้านสาธารณูปโภคเข้ามาสู่ชุมชนพวาโดยเริ่มต้นจากการก่อสร้างถนน อีกทั้งยังมีโครงการขยายเขต การไฟฟ้าและประปาประจำหมู่บ้านอีกด้วย ทำให้ชุมชนพวาเจริญเติบโตและสามารถติดต่อกับตัวเมืองที่ มีความเจริญภายนอกได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น (บุญเลิศ ดุขิตา, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2564)

ในปี พ.ศ. 2533 ยุคสมัยของนายกรัฐมนตรีนพคุณ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ มีนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนพวาสามารถหารายได้ง่ายกว่าเดิม โดยการเป็นนายหน้าขายที่ดิน ชุมชนพวาจึงรับแนวคิดแบบทุนนิยม ในขณะที่เดียวกันก็มีการซื้อขายสินค้า ผ่อนส่งที่เข้ามาบริการถึงหมู่บ้าน ส่งผลกระทบให้ชาวบ้านในชุมชนพวาต้องดำเนินชีวิตที่ติดอยู่กับการบริโภคนิยม เมื่อครั้งผลผลิตออกกลับไม่เป็นดังที่คาดหวังไว้รายได้ไม่พอที่จะนำไปใช้หนี้ เพราะส่วนหนึ่งนำไปใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยเป็นส่วนใหญ่ จึงแก้ปัญหาโดยการกู้เงินจากนอกระบบที่มีดอกเบี้ยค่อนข้างแพงเพื่อนำไปใช้หนี้ธนาคาร (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563) การที่ชาวบ้านยึดติดในกระแสทุนนิยมจนก่อให้เกิดภาวะหนี้สินแล้ว ยังส่งผลกระทบไปถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า มีการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตร จนกระทั่งประสบกับปัญหาภัยแล้ง ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาความยากจน และปัญหาข้างป่า เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป สภาพเศรษฐกิจในยุคเศรษฐกิจเพื่อขายของชุมชนพวาที่ชาวบ้านมักจะประกอบอาชีพทำสวนยางพารา สวนผลไม้ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่นำรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดีเป็นการปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวเป็นส่วนมากเพื่อมุ่งจำหน่ายให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค โดยตรงเน้นการปลูกพืชที่มีราคาดีเป็นที่ต้องการของตลาด มีสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ เข้ามาสู่ชุมชนส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในทางที่ดีขึ้น การแลกเปลี่ยนแรงงานมีเพียงเฉพาะในกลุ่มญาติที่สนิทเท่านั้น การผลิตที่ใช้แรงงานจากเครื่องมือที่ทันสมัยด้านเทคโนโลยี มีการจ้างงาน มุ่งเงินตราเป็นหลัก ยุคนี้มีทั้งความเจริญด้านวัตถุจึงเป็นชนวนเหตุให้ประสบกับปัญหาหนี้สิน ผู้วิจัยเรียกยุคนี้ว่ายุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้วิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ด้านการใช้ชีวิตชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในยุคเศรษฐกิจเพื่อขายนี้ พบว่า การถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยมส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกันเป็นอย่างมากจนเกินความพอดี เน้นการผลิตเพื่อขาย พืชที่ปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจซึ่งปลูกแบบเชิงเดี่ยว ผลจากการบุกรุกทำลายป่าส่งผลให้ต้องประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดผลกระทบตามมาแบบลูกโซ่ พื้นที่การเกษตรเสียหาย จำเป็นต้องไปกู้หนี้ทั้งในระบบและนอกระบบ จากปัญหาที่ชาวบ้านในชุมชนพวาประสบอันเนื่องมาจากกระแสทุนนิยม ทำให้เกิดการเรียนรู้ว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ เรียนรู้ว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นความเสี่ยงต่อการขาดทุน และเรียนรู้ว่าการใช้ชีวิตแบบไม่รู้จักความพอประมาณจะทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน

จากการวิเคราะห์บริบททางด้านเศรษฐกิจของชุมชนพวาในภาพรวมตั้งแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบันดังกล่าวมาข้างต้น พบว่า ในยุคแรก ๆ การที่ชาวบ้านในชุมชนพวาซึ่งอพยพมาจากพื้นที่ต่างกัน มาอยู่ร่วมกันต้องประสบปัญหาในการดำรงชีวิต ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนพวา มีความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี ถัดมาในยุคที่สอง แม้สังคมจะเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพราะมีการคมนาคมที่สะดวก การผลิตเริ่มที่จะมีการขาย กระแสบริโภคนิยมเริ่มเข้าสู่ชุมชน แต่มีส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมแต่อย่างไรเพราะรากฐานวัฒนธรรมเดิมซึ่งมีความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันยังคงฝังแน่นอยู่เช่นเดิม ส่วนในยุคสุดท้าย เป็นยุคเศรษฐกิจเพื่อขาย ในยุคนี้กระแสทุนนิยมเข้ามาครอบงำในชุมชนอย่างมาก ส่งผลกระทบให้ชาวบ้านในชุมชนพวาประสบปัญหาหนี้สินอย่างหนัก แต่ด้วยการที่ชุมชนพวามีผู้นำที่เข้มแข็งจึงได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาในชุมชน โดยมีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชีวิตที่นำมาเป็นบทเรียน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร

4.2 บริบททางด้านการเมืองการปกครอง

เนื่องจากชุมชนพวา เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการจับจองพื้นที่ป่าสงวน ส่งผลให้ในระยะแรก ที่ก่อตั้งชุมชนนั้นจึงยังไม่มีหน่วยงานทางราชการมาจัดระเบียบการปกครอง ชาวบ้านจึงต้องมีการปกครองกันเองโดยวิธีการตามธรรมเนียมที่นั่นก็คือการให้สมาชิกในชุมชนออกเสียงว่าต้องการให้ใครเป็นผู้นำโดยมีหลักเกณฑ์ในการตัดสินก็คือ ผู้นำต้องเป็นคนดี มีคุณธรรม มีน้ำใจ มีความรู้ความสามารถในการอ่านและเขียนหนังสือได้ ด้วยความสัมพันธ์อันดีของกลุ่มชาวทวยและกลุ่มชาวอีสานในชุมชนพวาทำให้ชุมชนมีการปกครองแบบเครือญาติ โดยมีผู้นำที่เรียกว่าพ่อเฒ่าซึ่งเป็นผู้อาวุโสของแต่ละหมู่บ้านที่คนในชุมชนล้วนให้ความเคารพนับถือ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

นอกจากนี้ยังมีผู้นำที่มาจากกลุ่มผู้มีอิทธิพลที่ชาวบ้านเกรงกลัว ซึ่งผู้มีอิทธิพลเหล่านี้เป็นกลุ่มของโรงเลื่อยที่เข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ชุมชนพวา นอกจากมาตัดไม้แล้วยังถือโอกาสครอบครองหาผลประโยชน์โดยการนำที่ดินบริเวณที่กลุ่มของพวกตนตัดไม้ไปจัดแบ่งเพื่อขายโดยใช้แนวป่าเป็นเกณฑ์ ใช้ความมั่งคั่งของโรงเลื่อยปกปิดคนในชุมชนพวาให้เกิดความหวาดกลัว ชาวบ้านจะเรียกกลุ่มผู้มีอิทธิพลกลุ่มนี้ว่า เสือ ซึ่งเสือหรือกลุ่มผู้มีอิทธิพลดังกล่าวจะมีเสือที่ชาวบ้านเคารพและยำเกรงชื่อว่า เสือเคน ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการตัดไม้ของโรงเลื่อยพงษ์เกษมและคอยคุ้มครองชาวบ้านที่ตัดไม้ให้กับเสือเคนด้วยการอยู่รวมกันระหว่างกลุ่มผู้มีอิทธิพลของกลุ่มตัดไม้ให้โรงเลื่อยกับกลุ่มชาวบ้าน ชุมชนพวานั้นอยู่กันอย่างพึ่งพาประโยชน์ซึ่งกัน แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าเผชิญเข้าไปขวางผลประโยชน์ก็จะได้รับความเดือดร้อน (ปัทวิ สัตยวงศ์ทิพย์, 2561 : 34) การที่กลุ่มผู้มีอิทธิพลของโรงเลื่อยได้สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านจากการก่อคดีอาชญากรรมมากมาย คดียาเสพติดชนิดรุนแรง โดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมือง ทำให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองต้องส่งชุดปฏิบัติการลงมาทำการกวาดล้างกลุ่มผู้มีอิทธิพลดังกล่าว

หลังจากกลุ่มผู้มีอิทธิพลถูกกวาดล้างหมดสิ้น หน่วยงานราชการได้เข้ามาจัดระเบียบการปกครองโดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2511 ที่หมู่บ้านซอยสองตำบลพวา ในการเลือกตั้งครั้งแรกนี้ยังไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเท่าที่ควร ซึ่งอาจเป็นเพราะการคมนาคมที่ยากลำบาก และระยะทางที่ห่างไกลจากหน่วยเลือกตั้ง ภายหลังจากการเลือกตั้งชาวบ้านยังคงมีการดำเนินชีวิตตามปกติ ยังคงปกครองกันเองและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันดูญาติพี่น้องเหมือนเดิม นายสำซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้มาจากการเลือกตั้ง แต่ไม่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนแต่อย่างใด (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 ตุลาคม 2564)

ในปี พ.ศ. 2514 ตำบลแก่งหางแมวได้ถูกยกฐานะเป็นอำเภอแก่งหางแมว ขณะเดียวกันชุมชนพวาก็ถูกยกฐานะเป็นตำบลพวา โดยมีนายฉลวย ประจงใจเป็นกำนันคนแรกซึ่งมาจากการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ ถึงแม้ว่ามีหน่วยงานทางราชการเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปกครองในชุมชน แต่ชาวบ้านก็ยังคงยึดถือการปกครองแบบเดิมที่มีผู้นำทางธรรมชาติเป็นผู้นำคนสำคัญในการประกอบกิจกรรมของชุมชนเรื่อยมา ยังคงมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนเหมือนเช่นเดิม (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้มีอิทธิพลของทางราชการอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มุ่งหาประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ในชุมชนพวาหมดไปอย่างรวดเร็วเป็นเหตุให้

รัฐบาลมีคำสั่งปิดสัมปทานป่าไม้ แต่กลุ่มเจ้าหน้าที่ป่าไม้กลุ่มนี้ยังคงมีการลักลอบตัดไม้ไปถึงเขตของเขาชะเมา ส่งผลให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อต่อต้านการตัดไม้ โดยมีกำนันตำบลพวาเป็นแกนนำคนสำคัญ ผลของการต่อต้านสามารถยุติการลักลอบตัดไม้ได้ หลังจากนั้นกำนันผู้ใหญ่บ้านจึงเข้ามามีบทบาทแทน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 4-15)

ในปี พ.ศ. 2520 มีกลุ่มผู้ที่มาจากอำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยองได้เข้ามามีอิทธิพลในเขตอำเภอแก่งหางแมว ได้เข้ามาขยายอาณาเขตยึดครองที่ดินจำนวนมหาศาลโดยการรุกรานชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินเดิมในทุกรูปแบบ ขณะเดียวกันตำบลพวาก็มีกลุ่มผู้มีอิทธิพลที่แยกตัวออกมาจากกลุ่มผู้มีอิทธิพลอำเภอบ้านค่ายกลุ่มนี้ประกอบธุรกิจค้าไม้มีฐานะร่ำรวย ด้วยความมีอิทธิพลจึงได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นกำนันของตำบลพวาในเวลาต่อมา เมื่อมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลก็ยังคงมีบทบาทในเขตตำบลพวา (บัวเขียว นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2564)

ในช่วงปี พ.ศ. 2547 มีการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลพวาเป็นครั้งแรกมีการซื้อสิทธิ์ขายเสียงอย่างกว้างขวาง ส่วนผู้สมัครก็เป็นผู้มีที่ดินในเขตชุมชนพวาแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังพบว่าเมื่อได้เป็นผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลพวา ยังเข้ามาเพื่อมุ่งกอบโกยผลประโยชน์จากโครงการต่าง ๆ ในขณะที่การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านกำนันไม่มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียงเพราะไม่มีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ถึงกระนั้นกำนันผู้ใหญ่บ้านก็เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเป็นหัวหน้าคณะให้กับนักการเมืองที่สูงกว่าระดับตำบลโดยหวังมีตำแหน่งเพื่อเป็นเส้นทางนำไปสู่การเป็นนักการเมืองในอนาคต (บัวเขียว นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2564)

ส่วนผู้นำทางศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองและการดำเนินงานในชุมชนพวา ก็คือพระอาจารย์สายซึ่งได้รับการเคารพนับถืออย่างมากจากกลุ่มแกนนำคนสำคัญของชุมชนพวา โดยเฉพาะครอบครัวของนายบุญเลิศ ดุชิตา ครอบครัวของนายบรรทม สมแสน ครอบครัวของนายวัฒนา ธรรมกิจเจริญ และครอบครัวของนายจอน สมแสน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะพระอาจารย์สายนอกจากจะเป็นที่ปรึกษาในการขับเคลื่อนกิจกรรมแล้ว ยังเป็นผู้ให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนพวา อีกทั้งยังเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำชาวบ้านมารวมมือกันเพื่อทำกิจกรรมโดยพร้อมหน้า (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 กุมภาพันธ์ 2563)

กล่าวโดยสรุป จากการที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทในการพัฒนาความเจริญมาสู่ชุมชนทำให้มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้น ยังมีผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำทางศาสนา เช่นพระอาจารย์สายที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนพวาอีกด้วย

เมื่อได้วิเคราะห์บริบทด้านการเมืองการปกครองของชุมชนพวา พบว่า ในยุคแรกชุมชนได้รับการสนับสนุนอย่างไม่เป็นทางการโดยผู้นำทางธรรมชาติและกลุ่มผู้มีอิทธิพล ต่อมาทางราชการได้กวาดล้างกลุ่มผู้มีอิทธิพลและมีการเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2511 ชาวบ้านยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามปกติ ปัจจุบันชุมชนพวาได้ยกระดับเป็นเทศบาลตำบลพวา ส่วนผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางธรรมชาติซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนพวาโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการทรงงานส่งผลให้ชุมชนพวาอยู่กันอย่างมีความสุข ร่มเย็น มาจนกระทั่งทุกวันนี้

4.3 บริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรม

การที่ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนพวอพยพมาจากภาคอีสานส่งผลให้ชุมชนพวามีหลากหลายวัฒนธรรม ชาวบ้านมีความศรัทธาในพุทธศาสนาและบางกลุ่มยังมีความเชื่อในการนับถือผีโดยมีพิธีกรรมที่ได้ปฏิบัติกันมายาวนาน เช่น กลุ่มชาวควยมีการไหว้ผีปู่ตาโดยมีการตั้งศาลผีปู่ตาขึ้นในหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มอพยพครอบครัวเข้ามาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางจิตใจโดยอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยปกป้องคุ้มครองให้กับลูกหลานของชาวควยที่อพยพเข้ามา ปัจจุบันนี้กลุ่มชาวควยก็ยังคงทำพิธีการไหว้ผีปู่ตาเป็นประจำในทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ซึ่งการไหว้ผีปู่ตาของกลุ่มชาวควยนั้นเป็นการเซ่นไหว้ผีปู่ตายายเพื่อแสดงความกตัญญูและมีการทำนายการทำมาหากินในแต่ละปีว่าการทำมาหากินดีหรือไม่ สิ่งของเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรม ได้แก่ กล้วย ไข่ไก่ ไก่หมากพลู เหล้าหรือน้ำหวานสีแดง เป็นต้น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2563)

ในด้านการเสี่ยงทายเพื่อให้ทราบถึงผลผลิตทางการเกษตรที่กลุ่มชาวควยและชาวอีสานมักทำเป็นประจำทุกปี โดยมีการนำไก่และไข่ไก่มาต้มให้สุกจากนั้นก็สังเกตดูว่าไข่เมื่อปอกเปลือกออกแล้ว ไข่ยังคงมีรูปร่างสวยงามไม่แหว่งหรือมีสภาพ บุบ เบี้ยว แสดงว่าในปีนั้นการทำมาหากินเป็นไปอย่างราบรื่นปราศจากอุปสรรคใด ๆ แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าไข่ที่ต้มและปอกเปลือกไข่ออกมามีสภาพขรุขระไม่สวยงาม การทำนายจะหมายถึงการทำมาหากินในปีนั้นไม่ดีนัก จะมีอุปสรรค ส่วนไข่ต้มจะดูในส่วนที่เรียกว่าเหียงไก่ซึ่งอยู่บริเวณใต้คางถ้ามีลักษณะคดงอก็หมายถึงการทำมาหากินในปีนั้นไม่ราบรื่นนัก แต่ถ้ามีลักษณะตรงเรียวก็น่าจะแสดงให้เห็นว่าในปีนั้นการทำมาหากินจะดี มีผลผลิตดี ชาวบ้านจะเรียกคนทำนายว่าเจ้าจ้ำซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและเป็นผู้อาวุโสในชุมชน ในทุกปีจะมีการทำบุญวันสำคัญซึ่งต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นผู้ทำพิธี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์เป็นตัวแทนศาสนาซึ่งชาวควยล้วนให้ความเลื่อมใสศรัทธา (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 กุมภาพันธ์ 2564)

การที่ชาวควยมีความเชื่อเรื่องผี โดยจะมีประเพณีการทำบุญเพื่อบูชาผีปู่ตาและผีอื่น ๆ ทั้ง 12 เดือนเป็นประจำทุกปี ซึ่งการเสี่ยงทายจะมีผลต่อสภาพจิตใจของชาวควยเป็นอย่างมากเพราะเป็นการทำนายเกี่ยวกับการทำมาหากินในแต่ละปี ถ้าหากว่าได้รับคำทำนายว่าปีนี้ทำมาหากินดี การปลูกพืชหรือทำนา ก็จะเก็บเกี่ยวได้ผลดีก็ก่อให้เกิดกำลังใจ แต่ถ้าคำทำนายออกมาไม่ดีก็จะถือว่าเป็นการเตือนสติให้มีความรอบคอบให้มากยิ่งขึ้น ไม่ประมาทในการทำมาหากิน ไม่ฟุ่มเฟือย นอกจากการไหว้ผีปู่ตาแล้ว ในกลุ่มชาวควยก็ยังมีพิธีกรรมที่มาจากความเชื่อเรื่องการนับถือผีฟ้าผู้ซึ่งมีวิชาอาคมแกร่งกล้าในการรักษาคนที่มีการเจ็บไข้ได้ป่วยให้หายได้ ผู้ที่เป็นผีฟ้านี้จะต้องเป็นกันทั้งตระกูล ตั้งแต่รุ่นปู่ตายายสืบทอดมาจนกระทั่งรุ่นลูกหลาน ผู้เป็นผีฟ้าต้องมีการทำพิธีบวงสรวงบูชาผีฟ้าเป็นประจำทุกปีเพื่อเป็นการแสดงความเคารพอีกทั้งยังให้วิชาผีฟ้าดำรงอยู่ ถ้าผู้เป็นผีฟ้ากระทำความผิดโดยไม่บวงสรวงบูชา ก็จะมีเหตุที่เรียกว่า ของเข้าตัว เมื่อของเข้าตัวผู้เป็นผีฟ้า ก็จะเป็นเหตุให้ตายไปในที่สุดโดยไม่รู้สาเหตุ แม้วงการแพทย์ก็ไม่สามารถรักษาอาการดังกล่าวได้ จึงเป็นการตอกย้ำให้ชาวบ้านเกรงกลัวและมีการทำพิธีบูชาผีต่าง ๆ เพราะเป็นสิ่งที่ยากต่อการพิสูจน์ เมื่อบูชาผีก็ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นปกติ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 23-34)

ประเพณีอันเนื่องมาจากความเชื่อของชาวควยตำบลพวอจะมีความศรัทธาในพุทธศาสนา มีความกตัญญู และมีความเชื่อเรื่องผีเป็นอย่างมากจะเห็นได้จากประเพณี 12 เดือน ซึ่งผู้วิจัยขอเรียงลำดับจากเดือน 1 จนถึงเดือน 12 พอสังเขปดังนี้ งานผ้าป่า พิธีกรรมเล่นสะเอ็ง บุญปู่ตา

บุญผะเหวด เทศน์มหาชาติ บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ เล่นโหวตห้ามฝน บุญทอดน้ำมัน สานลอบสานไซ สารทน้อยสารทใหญ่ บุญออกพรรษาตำข้าวเม่าถวายพระสงฆ์ และบุญกฐินฉลองวันลอยกระทง วันขึ้นปีใหม่ ซึ่งประเพณี 12 เดือนของกลุ่มชาวกายในชุมชนพวาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แสดงให้เห็นถึงการมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งผีบรรพบุรุษและผีที่เชื่อกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับการเกษตร ด้วยเหตุนี้แสดงให้เห็นว่าชาวกายมีศีลธรรม มีจิตใจดีงาม อ่อนโยน มีความกตัญญู มีความรัก ห่วงเห่นในทรัพยากรธรรมชาติ รักท้องถิ่น รักสุขภาพ มีความรักสามัคคีแบบเครือญาติของกลุ่มชาวกายและคนในชุมชนพวา พบได้จากกิจกรรมที่กลุ่มชาวกายจัดตั้งขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือเครือญาติและคนในชุมชนมีหลายกิจกรรม ได้แก่ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มการผลิต การแลกเปลี่ยน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องของการเสี่ยงทายลักษณะของตะกวดกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ชาวกายจะเชื่อว่าตะกวดเป็นผีของบรรพบุรุษของพวกเขาที่คอยคุ้มครองให้ความปลอดภัยแก่ลูกหลานชาวกายให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ชาวกายจะไม่ทำร้ายหรือนำตะกวดมาเป็นอาหาร โดยจะสังเวยทางตะกวดในเดือน 6 ถ้าหางของตะกวดมีสีดำผลการทำนายจะหมายความว่าฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล แต่ถ้าหางของตะกวดเป็นสีดำนวลขาว แสดงว่าจะมีสภาพฝนตกและแห้งแล้งสลับกันเป็นระยะ แต่ปัจจุบันนี้ชาวกายในพวาได้ยุติความเชื่อดังกล่าวลงเพราะว่าในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือถือว่าตะกวดเป็นสัตว์อับมงคล (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2563)

การที่คนในชุมชนพวาที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะให้ความเคารพในพระสงฆ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนพุทธศาสนา นอกจากนี้ชาวบ้านก็ยังมีการนับถือภูติผีปีศาจ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษของตนโดยจะมีพิธีเซ่นไหว้เพื่อแสดงความเคารพ แสดงออกถึงความกตัญญู เป็นการอบรมสั่งสอนให้มีการประพฤติตนเป็นคนดีก็จะได้รับความคุ้มครองจากผีปู่ย่า แต่ถ้าประพฤติตนไม่ดีจะถูกผีปู่ย่าลงโทษให้มีอันเป็นไป จึงเป็นการปลุกฝังให้มีความประพฤติตนในทางที่ดีงาม กลุ่มชาวกายกับกลุ่มชาวอีสานจะมีความสนิทสนมกันเป็นอย่างมากทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกปลุกฝังกันมาในอดีตส่งผลให้มีจิตใจที่ดีงามมีความซื่อสัตย์ มีน้ำใจ ชอบช่วยเหลือ ในทุกปีชาวบ้านในชุมชนพวาจะรวมพลังกันในการเซ่นไหว้ผีในทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นประจำ ด้วยความกลัวในผีนี้เองจึงมีก่อกำเนิดประเพณีบวงสรวงบูชาผีชนิดต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งของพิธีกรรมก็จะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความเป็นสิริมงคล ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของประเพณีบุญปลงคืนถิ่นของชุมชนพวา ซึ่งถือเป็นประเพณีที่มีการรวมญาติครั้งสำคัญ

บริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนพวา ดังกล่าวมาข้างต้นสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่แรกเริ่มอพยพเข้ามาอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน พบว่า มีวิถีชีวิตที่ตั้งอยู่บนความพอเพียง ทั้งนี้เนื่องด้วยสาเหตุมาจากความยากลำบากและมีกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ถึงแม้ว่าจะไม่ประกาศตนว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง แต่ด้วยวิถีชีวิตที่ปฏิบัติเป็นปกติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันล้วนแล้วแต่มีความสอดคล้องกับหลักการทรงงาน ซึ่งสามารถเป็นแนวทางให้ชุมชนอื่น ๆ ได้นำไปเป็นแบบอย่างได้ โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคี การประหยัด การดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน การมีความอดทนที่มาจากความยากลำบากในการดำเนินชีวิตเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี ทำให้มีความรอบคอบ ไม่ประมาทกับ

ชีวิตและมีเหตุผลที่จะช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ เพราะเขตที่อยู่อาศัยนั้นเป็นเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติ สังคมและวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตรพอๆ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะมีความเชื่อในเรื่องของการเป็นสังคมพวกเดียวกัน ส่งผลให้การขับเคลื่อนกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

จากการวิเคราะห์บริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนพวาดังกล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า บริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรมมีความสำคัญมากที่สุด ซึ่งส่งผลให้ชุมชนพวามีสามารถดำเนินวิถีตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างยั่งยืนมาจวบจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ชุมชนพวายังมีฐานรากมาจากการเป็นชุมชนใกล้เคียงเป็นดินแดนบ้านป่าเมืองเถื่อน ไม่มีสิ่งปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิต ขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้วยความขัดสนยากลำบากในการดำรงชีวิตจำเป็นต้องช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

4.4 การก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพอ

ชุมชนวนเกษตรพอเป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการคือ เป็นการรวมกลุ่มที่ไม่ได้มีกฎหมายรองรับและเป็นนิติบุคคล แต่เป็นเพียงการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย โดยอาศัยการมีแนวคิด ผลประโยชน์ และความสนใจของร่วมกัน โดยมีจุดเริ่มต้นของการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวามาจากกลุ่มชาวกวยและกลุ่มชาวอีสานที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากประสบปัญหาภัยแล้งและไม่มีที่ดินให้ขยายพื้นที่เพิ่ม จึงได้รวมกลุ่มกับเครือข่ายอพยพเข้ามาในเขตภาคตะวันออก โดยแยกรายละเอียดออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวกวยที่อพยพมาจากจังหวัดสุรินทร์ และกลุ่มผู้อพยพชาวอีสาน ซึ่งแต่ละกลุ่มเมื่ออพยพเข้ามาในตำบลพวาล้วนประสบปัญหาที่เป็นเงื่อนไขให้เกิดการเข้ามารวมกลุ่มก่อรูปเป็นเครือข่ายชุมชนวนเกษตรพอ ดังนี้

ในกรณีของกลุ่มชาวกวยที่อพยพมาจากจังหวัดสุรินทร์ พบว่า กลุ่มชาวกวยเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนพวาเป็นกลุ่มแรก ในปี พ.ศ. 2509 กลุ่มนี้อพยพมาจากหมู่บ้านหนองม้า ตำบลเสม็ด อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องกัน โดยก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในชุมชนพวาได้มารับจ้างรายวันทำไร่มันสำปะหลังที่เขตเขาภูดอน อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง ต่อมานายจ้างคือ เจ้าแก้วแหลมไต้ให้มาดูแลไร่มันสำปะหลัง การมาในครั้งนั้นมีจำนวน 4 ครอบครัว โดยสร้างที่พักอาศัยใกล้เคียงกันในบริเวณป่าที่ติดกับเขาชะเมา ต่อมากลุ่มญาติของชาวกวยได้มีการอพยพตามเข้ามาในพื้นที่ชุมชนพวาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเขตพื้นที่หมู่ 2 ตำบลพวาที่มีกลุ่มชาวกวยอาศัยอยู่เกือบทั้งหมดบ้าน อัตลักษณ์ของชาวกวย คือ มีภาษาพูดเป็นของตนเอง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 4-5)

ในระยะแรกที่กลุ่มชาวกวยเข้ามาอยู่ในชุมชนพวาต้องประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตต่าง ๆ เช่น ความไม่สะดวกในด้านการคมนาคมที่ทางสัญจรมีลักษณะเป็นทางเกวียนอยู่ท่ามกลางป่าดงดิบที่มีทั้งภัยจากสัตว์ร้ายและภัยจากเชื้อมาลาเรีย อีกทั้งยังห่างไกลจากแหล่งชุมชนที่มีสินค้าอุปโภคบริโภคจำหน่าย ทำให้กลุ่มชาวกวยดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่ไว้กินภายในครอบครัว เก็บของป่ามากินเพื่อประทังชีวิต มีรายได้จากการรับจ้างทำไร่มันสำปะหลังและเก็บของป่าจำพวกสมุนไพรมาขายเป็นรายได้ของครอบครัว บางครั้งได้รับการจ้างให้ไปแบกไม้ในเขตตำบลพวา

ให้กับบริษัทที่ได้รับสัมปทาน เงินรายได้จากการเก็บของป่า จากการรับจ้างทำไร่มันสำปะหลังและ
แบกไม้ จะนำไปซื้อสินค้าที่จำเป็น เช่น กะปิ น้ำปลา เป็นต้น ยุคนี้เงินตราแทบไม่มีความจำเป็นใน
การดำรงชีวิต (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

ในการปลูกข้าวไร่และทำไร่มันสำปะหลังในระยะแรกของชาวทวายจะใช้ระบบ
การแลกเปลี่ยนแรงงานในกลุ่มเครือญาติที่อพยพมาจากภาคอีสานและคนในชุมชนพวามี
ความสัมพันธ์ที่เรียกว่า การลงแขก หรือการเอาแรงกัน เพื่อลดปัญหาการเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ทันเวลา
และลดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน บางครั้งคนในชุมชนมีงานต่าง ๆ ก็จะไปช่วยกันจนงานสำเร็จ
ลุล่วงด้วยความรวดเร็ว โดยจะมีการเลี้ยงอาหารเพื่อเป็นการตอบแทนจากฝ่ายเจ้าของบ้าน อาหารที่
นำมาเลี้ยงขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจของแต่ละบ้าน การแลกเปลี่ยนแรงงานนับว่าเป็นการสร้าง
ความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนพว ทำให้มีการมาพบปะพูดคุย มาสังสรรค์กัน คนในชุมชนจะรู้จักกัน
แทบทั้งหมด ยุคแรกนี้ไม่มีการจ้างงาน การขาดระบบสาธารณสุขในชุมชนทำให้เมื่อประสบกับ
การเจ็บป่วยจำเป็นที่จะต้องใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาพยาบาลเพื่อให้มี
ชีวิตอยู่รอดด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่เป็นเครือญาติกันในการช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 3 พฤศจิกายน 2563)

กลุ่มชาวทวายเป็นพลเมืองมาในชุมชนพวามากขึ้นในปี พ.ศ. 2512 มีการจับจองที่ดินเพื่อ
ตั้งถิ่นฐาน สำหรับในปี พ.ศ. 2520 ชาวทวายส่วนใหญ่จะปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพมาปลูกพืช
เชิงเดี่ยวเพียงชนิดเดียว คือ มันสำปะหลังเพื่อขายให้กับนายทุนโดยตรง แต่ยังคงมีการรับจ้างทำไร
มันสำปะหลังให้กับนายทุน อีกทั้งยังมีการกู้เงินจากนายทุนมาสำหรับทำไร่มันสำปะหลังในอัตรา
ดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาทต่อเดือน โดยมีการหักหนี้หลังจากการขายผลผลิต การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจาก
การผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตเพื่อขาย เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวทวายมีปัญหาหนี้สิน (ชัยยนต์
ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 5-8)

กลุ่มชาวทวายประสบปัญหาราคามันสำปะหลังตกต่ำอย่างมากในปี พ.ศ. 2524 สาเหตุ
เพราะชาวบ้านในชุมชนพวามีการบุกเบิกพื้นที่ป่ามาปลูกมันสำปะหลังกันเป็นจำนวนมาก ทำให้ผล
ผลิตเกินความต้องการของตลาด ในขณะที่ช่วงเวลาดังกล่าว ยางพารามีราคาแพง ช่วงนั้นธนาคาร
เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้มาแนะนำชาวบ้านให้ปลูกยางพาราสายพันธุ์ใหม่ที่น้ำยาง
มีคุณภาพ ให้ผลผลิตดีและมีราคาสูง เป็นสาเหตุให้ในปี พ.ศ. 2530 ชาวทวายมีการกู้เงินมาลงทุนปลูก
ยางพาราเพื่อที่จะต้องการปลดภาระหนี้สินที่มีอยู่เดิม แต่สถานการณ์กลับไม่เป็นอย่างที่คาดหวังไว้
เพราะต้องเผชิญกับปัญหาอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่มีราคาแพง ส่วนการปลูกยางพาราที่ต้องใช้ระยะ
เวลานานประมาณ 6-7 ปี จึงจะให้ผลผลิตทำให้กลุ่มชาวทวายไม่สามารถชำระหนี้สินได้ เช่น
นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำกลุ่มชาวทวายมีหนี้สินรวมเป็นเงิน 250,000 บาท (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์
11 เมษายน 2563)

ความเจริญเริ่มเข้ามาสู่ชุมชนพวา โดยในปี พ.ศ. 2531-2532 มีการคมนาคมที่สะดวกขึ้น
เพราะสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทสร้างถนนอัดดินขึ้นในหมู่บ้านไปยังตัวอำเภอนายายอามและ
เขตเมืองสามย่าน ประกอบกับมีการขยายตัวของเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการ
เป็นนายหน้าขายที่ดิน ส่งผลให้มีการใช้จ่ายสินค้าเพิ่มมากขึ้น เป็นช่วงที่เงินตราเข้ามามีอิทธิพล
ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างมาก ทำให้ชาวทวายไม่สามารถนำเงินรายได้จากการขายผลผลิต

ยางพาราไปใช้ชำระหนี้ให้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ จำเป็นที่ต้องกู้เงินนอกระบบที่มีดอกเบี้ยที่แพงมากไปชำระหนี้คืนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 9) ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นปัญหาสำคัญที่ชาวบ้านเดือดร้อนมากที่สุด

ส่วนในกรณีของกลุ่มผู้อพยพชาวอีสาน พบว่า เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในตำบลพวาเป็นกลุ่มที่สอง ในช่วงปี พ.ศ. 2516 กลุ่มชาวอีสานกลุ่มนี้มาจากจังหวัดนครราชสีมาที่ประสบปัญหาภัยแล้งจากภาคอีสานเช่นเดียวกับกลุ่มชาวกวย โดยก่อนที่จะอพยพเข้ามาในชุมชนพวาได้รับจ้างเฝ้าไร่เฝ้าป่าปะหลังที่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี และบางส่วนเข้ามาหาพื้นที่ทำกินในจังหวัดระยอง กลุ่มชาวอีสานเข้ามาอยู่ในเขตหมู่ที่ 4 บ้านคลองพลอย ตำบลพวาเกือบทั้งหมดบ้านโดยมีนายบรรทม สมแสน เป็นผู้นำกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่มาจากจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดตราดรวมอยู่บ้าง ต่อมาทั้ง 3 กลุ่มต่างชักชวนญาติพี่น้องให้เข้ามาอยู่ด้วย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 5-6)

เนื่องจากพื้นที่ในเขตหมู่บ้านคลองพลอยที่กลุ่มชาวอีสานเข้ามาอยู่ในระยะแรกมีสภาพเป็นป่าดงดิบทำให้การดำรงชีวิตเต็มไปด้วยความยากลำบากทั้งในด้านของการเดินทางด้วยเท้าที่ต้องลัดเลาะป่าดงดิบ ในยามที่สมาชิกในครอบครัวต้องล้มป่วยจะต้องอาศัยญาติพี่น้องช่วยกันหามผู้ป่วยเดินลัดเลาะผ่านป่าดงดิบเป็นระยะทางประมาณ 70 กิโลเมตร เพื่อพาผู้ป่วยไปโรงพยาบาลแก่ง จังหวัดระยองซึ่งใกล้ที่สุด ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางเป็นเวลา 3-4 วัน บางครั้งผู้ป่วยที่มีอาการหนักอาจจะเสียชีวิตในระหว่างเดินทาง ถ้าคนในชุมชนมีอาการป่วยที่ไม่มากนักก็จะอาศัยวิชาความรู้จากภูมิปัญญาที่ได้จากบรรพบุรุษในการนำพืชสมุนไพรที่มีในป่ามาปรุงเป็นยาหม้อเพื่อใช้ในการรักษาอาการ การดูแลช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามประสบความเดือดร้อนเป็นเรื่องที่กลุ่มชาวอีสานได้ประพฤติปฏิบัติกันเป็นปกติ จนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวอีสานที่ประจักษ์เป็นอย่างดีในเรื่องของความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมถึงความรักความปรองดองในกลุ่มเครือญาติ (บรรทม สมแสน, 11 เมษายน 2564)

การเข้ามาอยู่ในระยะแรกของกลุ่มชาวอีสานนี้ได้ดำรงชีพด้วยการเก็บของป่ามากินเพื่อประทังชีวิตและหาของป่ามาขายให้กับเจ้าหมวยเพื่อเป็นรายได้ของครอบครัว ในยามขัดสนทางการเงินก็ขอกู้เงินจากเจ้าหมวย แต่ถ้าไม่สามารถนำเงินมาใช้คืนได้ ก็จะต้องหาของป่าจำพวกเร็ว น้ำมันยาง และสำโรง มาขายให้พร้อมกับการหักหนี้ ในปี พ.ศ. 2530 การคมนาคมเริ่มสะดวกขึ้นเพราะมีการสร้างถนนผ่านชุมชนพวา ประกอบกับเป็นยุคเศรษฐกิจขยายตัวทำให้มีรายได้จากการเป็นนายหน้าขายที่ดิน ส่งผลให้มีการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยมากขึ้น ทำให้ไม่สามารถใช้หนี้ให้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ จึงจำเป็นต้องไปกู้เงินนอกระบบในอัตราดอกเบี้ยที่แพงมาใช้หนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ทำให้มีภาวะหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ ต่อมารัฐบาลมีคำสั่งปิดสัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ. 2531 ทำให้ชาวบ้านที่หาของป่าขายถูกเจ้าหน้าที่จับกุม เป็นสาเหตุทำให้ชาวบ้านขาดรายได้ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนอาชีพมาขายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังและปลูกยางพาราสายพันธุ์โบราณ อีกทั้งยังมีการเพาะพันธุ์ไม้และสมุนไพรเพื่อขายเป็นรายได้เสริมในครอบครัว รายได้จากการขายผลผลิตจะนำไปซื้อสินค้าที่จำเป็นจำพวก ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา เท่านั้น (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

จากการบุกเบิกพื้นที่เพื่อปลูกมันสำปะหลังเป็นจำนวนมาก ทำให้กลุ่มชาวอีสานในชุมชนพวาได้รับผลกระทบจากปัญหาราคามันสำปะหลังตกต่ำ ในขณะเดียวกันนั้นยางพารามีราคาสูง จึงเป็นสาเหตุให้ในปี พ.ศ. 2532 ชาวอีสานในชุมชนคลองพลอยเริ่มปรับเปลี่ยนมาปลูกยางพารา สายพันธุ์ใหม่ที่มีคุณภาพดี น้ำยางมีราคาสูง ตามโครงการของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรที่จะเก็บดอกเบี้ยยในปีที่ 8 หลังจากที่ยางพาราให้ผลผลิตแล้ว ทำให้ชาวอีสานกลุ่มคลองพลอยเริ่มมีการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อลงทุนในการปลูกยางพาราสายพันธุ์ใหม่ ในช่วงที่ยางพารายังไม่ให้ผลผลิต กลุ่มชาวอีสานได้แบ่งเงินที่กู้มาเพาะพันธุ์ไม้ และสมุนไพรร่วมเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมที่ให้ค่าตอบแทนที่ดีต่อครอบครัว ด้วยความขยันหมั่นเพียร และมีความรักในต้นไม้ทำให้ชุมชนคลองพลอยเป็นแหล่งพันธุ์ไม้นานาชนิด โดยมียางพาราเป็นพืชหลัก แต่ถึงกระนั้นก็ยังทำให้ชาวอีสานกลุ่มคลองพลอยไม่สามารถชำระหนี้สินให้หมดไปได้ การที่กลุ่มชาวอีสานมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ส่งผลให้วิถีชีวิตที่เคยอยู่แบบพอเพียงต้องแปรเปลี่ยนมาผลิตเพื่อมุ่งรายได้เป็นสำคัญ เงินตราเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ทำให้กลุ่มชาวอีสานประสบปัญหา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 10)

จากการที่ต้องประสบปัญหาหนี้สินเรื้อรังอันมีสาเหตุมาจากอัตราดอกเบี้ยที่มีราคาแพงมากจนทำให้กลุ่มชาวกวยและชาวอีสานมีอากแกำปัญหาด้วยตนเองได้ ดังนั้น จึงเป็นเงื่อนไขที่ต้องมีการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่าย โดยอาศัยการเชื่อมโยงของพระอาจารย์สาย ผู้ซึ่งเป็นพระนักพัฒนาที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ การก่อรูปดังกล่าวสามารถแบ่งพัฒนาการของเครือข่ายออกได้เป็น 2 ระยะ คือ

- 1) ระยะการก่อรูปของกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา และ
 - 2) ระยะการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา
- 1) ระยะการก่อรูปของกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา

การก่อรูปของกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวาดังกล่าวเกิดจากการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการของชาวกวยและชาวอีสานที่อพยพมาอยู่ในชุมชนพวา ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่เป็นลูกศิษย์ของพระอาจารย์สาย เช่น นายบรรทม สมแสน ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มชาวอีสาน เขตหมู่บ้านคลองพลอย และจากกลุ่มของผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระอาจารย์สาย เช่น นายบุญเลิศ ดุชิตา ซึ่งเป็นผู้นำชาวกวยในชุมชนพวา การที่พระอาจารย์สายเป็นผู้นำทางศาสนาที่ได้รับความเคารพนับถืออย่างมากจากกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวามีสาเหตุมาจากการนับถือศาสนาพุทธจึงให้ความเคารพและศรัทธาในพระสงฆ์ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับชาวบ้านเพราะช่วยเหลือชาวบ้านในยามเดือดร้อน ทั้งในด้านเป็นที่ปรึกษา เป็นที่พึ่งทางใจและให้การสนับสนุนในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและประเพณีของพุทธศาสนา ประกอบกับพระอาจารย์สายเป็นพระที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย เป็นผู้นำในการรวบรวมคนในชุมชนในการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม แสดงให้เห็นว่าพระอาจารย์สายมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาให้ชุมชน แม้ว่าไม่ได้ไปหาผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม แต่ก็สามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนพวาได้ ดังนี้

กิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ มีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม อีกทั้งยังเป็นการลดปัญหาภัยแล้งและสร้างแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ เป็นกิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาหนี้สินทางอ้อมให้กับกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวาได้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่เกิดจากพระอาจารย์สายเป็นผู้ริเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2536 ช่วงเวลานั้นเขตพื้นที่ตำบลพวา

ได้ประสบปัญหาภัยแล้งอย่างหนัก ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านเสียหาย พระอาจารย์สายหาทางช่วยเหลือชาวบ้านโดยการรวบรวมเงินจากผู้มีจิตศรัทธามาซื้อที่ดินบริเวณรอบเขาเขตชุมชน พวาเป็นจำนวนกว่า 1,000 ไร่ โดยมีกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวาได้ให้ความร่วมมือในการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมด้วยการปลูกป่าตามโครงการสวนป่าอรัญปิยวงศ์และสวนป่าทางช้างเผือกเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี (ชัชยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 14) โดยมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม อีกทั้งยังเป็นการลดปัญหาภัยแล้งและสร้างแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์เพื่อลดปัญหาช้างป่าออกมาหาอาหารในเขตพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้าน (พระครูประโชติธรรมภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

ผลจากการดำเนินกิจกรรมปลูกป่าทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาอีกครั้ง จึงเป็นเหตุผลสำคัญให้พระอาจารย์สายเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนพวาที่ให้ความเคารพนับถือเลื่อมใสศรัทธา ในพระอาจารย์สายที่ทำความประโยชน์ให้ชุมชนและสังคมมาตลอด ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้พระอาจารย์สายเป็นผู้นำสำคัญในการรวมกลุ่มของเครือข่ายชุมชนพวาโดยมีการจัดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนพวาร่วมกัน ดังนี้

ขณะเดียวกันนั้น นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำกลุ่มชาวกวยในชุมชนพวาได้เป็นผู้ริเริ่มในการรวมกลุ่มเพื่อก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านที่ได้นำเงินจากการบริจาคจากบุญกลางบ้านจำนวนเงิน 8,000 บาท เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนแต่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะประสบกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนชาวอีสานด้วยความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติและเริ่มมีการนำระบบสหกรณ์มาใช้ในปี พ.ศ. 2540 โดยมีแรงบันดาลใจมาจากแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรเกี่ยวกับหลักการสหกรณ์และแนวคิดการพัฒนาชุมชนที่เน้นการช่วยเหลือกันที่ได้รับฟังจากวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (ชัชยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 21 ; บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

2) ระยะการก่อรูปของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา

หลังจากที่กลุ่มเครือข่ายชุมชนพวาได้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนพวา แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้เพราะต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ที่มาซ้ำเติมปัญหาหนี้สินให้กับชาวบ้าน พระอาจารย์สายจึงแนะนำให้แกนนำชาวกวยและชาวอีสานไปศึกษาดูงานแนววนเกษตรซึ่งผู้ริเริ่มบุกเบิก คือ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563) ที่ในอดีตเคยประสบปัญหาหนี้สินจำเป็นต้องขายที่ดินจำนวนกว่า 200 ไร่ เพื่อนำเงินไปชำระหนี้คงเหลือที่ดินไว้เพียง 10 ไร่ เพื่อปลูกพืชแบบวนเกษตรไว้เป็นอาหารและเมื่อเหลือจึงนำไปขาย (ฉันทนา บรรพศิริโชติ และสุริชัย หวันแก้ว, 2540 : 2-27) ซึ่งการปลูกพืชแนววนเกษตรทำให้ประสบความสำเร็จจากการพึ่งตนเองจนกระทั่งเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปได้นำไปเป็นแบบอย่างและนำไปสู่การเป็นเครือข่ายเกษตรในประเทศไทยในการไปศึกษาดูงานของกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวายังศูนย์วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิมที่จังหวัดฉะเชิงเทราได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการเดินทางและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ จากพระอาจารย์สาย (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 30 กันยายน 2563)

การก่อรูปของชุมชนวนเกษตรพวาที่ขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนววนเกษตร เนื่องมาจากแรงบันดาลใจภายหลังจากกลับจากศึกษาดูงานแนววนเกษตร ในปี พ.ศ. 2541 โดยมีนายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำชาวกวยได้รวบรวมผู้ที่มีความสนใจในการแก้ปัญหา หนี้สินด้วยแนววนเกษตร ภายใต้คำแนะนำของพระอาจารย์สาย ด้วยความมุ่งมั่นของกลุ่มผู้นำทำให้ ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ในการให้ความรู้และฝึกปฏิบัติที่ศูนย์เรียนรู วนเกษตร จังหวัดฉะเชิงเทรา ในช่วงวันเสาร์และอาทิตย์เป็นเวลา 2 ปี (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563) ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่ส่งวิทยากรมาให้ความรู้ และ ฝึกปฏิบัติจริงในสถานในชุมชนพวาเป็นเวลา 2 เดือน จนกระทั่งเกิดความชำนาญและปฏิบัติได้ด้วย ตนเอง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 21-22)

ภายหลังจากชุมชนวนเกษตรพวาได้รับความรู้และฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ ในระดับหนึ่ง จึงมีการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรอย่างเป็น รูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยมีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนภาคประชาชนภายใต้บริบทของชุมชนพวา ตามคำแนะนำของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เพื่อเป็นกลไกในการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชนของวนเกษตร ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรพวาอย่าง ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเป็นการฟื้นฟูองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่มีการวางแผนการดำเนินการ อย่างเป็นระบบโดยการสังเคราะห์ 3 องค์ประกอบสำคัญในการดำเนินงาน ได้แก่ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และความสามารถในการจัดการตนเอง ส่งผลให้ชุมชนวนเกษตรพวาที่ประกอบด้วย กลุ่มของหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 มีการดำเนินกิจกรรมตามแผนแม่บทชุมชน ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 24-28)

กิจกรรมการเพาะกล้าไม้ภายใต้โครงการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ป่าดิบแล้งลุ่มน้ำ ภาคตะวันออกโดยการสนับสนุนของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nation Development Program- UNDP) ระหว่างปี พ.ศ. 2517-2519 สมาชิกชุมชนวนเกษตรเข้าร่วม โครงการจำนวน 22 ราย สามารถเพาะกล้าไม้ได้จำนวน 121 ชนิด มีจำนวนมากกว่า 90,000 ต้น ซึ่งมีทั้งกล้าไม้ที่เป็นพืชผักอาหาร ไม้ยืนต้น และไม้สวยงาม โดยใช้พันธุ์ไม้จากป่าในชุมชนมาเพาะ เป็นต้นกล้า อีกทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนกล้าไม้กับชุมชนอื่นโดยประโยชน์ที่ได้รับจากการเพาะกล้าไม้ ก็คือการปลูกในไร่นาหรือในสวน การปลูกในที่สาธารณะ การบริจาคให้กับหน่วยงานที่ต้องการ การขายเพื่อสร้างรายได้เสริม ในปัจจุบันการเพาะกล้าไม้ได้กลายเป็นกิจกรรมหลักของสมาชิกใน ชุมชนวนเกษตรพวา สามารถสร้างเป็นรายได้เสริมให้กับชุมชนวนเกษตรพวา เป็นกิจกรรมที่มีส่วน ช่วยในการลดปัญหาหนี้สินได้

กิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร มีจุดประสงค์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินเกิดผลดีใน ระยะยาวเพราะสามารถลดภาระเรื่องค่าใช้จ่าย ก่อนปลูกพืชลงไปจะต้องมีการเรียนรู้เรื่องพันธุ์ไม้ วางแผนให้รอบคอบเพราะเป็นการปลูกพืชแซมลงในแปลงยางพารา มีการเลี้ยงปลาในบ่อไว้บริโภค รายได้หลักก็ยังคงอยู่ที่สวนยางพารา การเพาะกล้าไม้ไม่ต้องใช้เงินลงทุนเพราะใช้พันธุ์ไม้ที่มีในชุมชน พืชที่ปลูกแซมลงไปแม้ไม่ก่อให้เกิดรายได้หลักเหมือนพืชเชิงเดี่ยว มีผลดีเพราะทำให้มีอาหารให้ บริโภคตลอดปีเพราะพืชแต่ละชนิดจะหมุนเวียนกันให้ผลผลิตสลับสับเปลี่ยนกันไปตามฤดูกาล ถ้าผลผลิตมีมากก็นำไปขายหรือแบ่งปันถือเป็นความมั่นคงในชีวิต อีกทั้งช่วยลดต้นทุนทางการเกษตร ที่มีราคาแพงรวมถึงส่งผลดีต่อสุขภาพเพราะอาหารมีความปลอดภัยจากสารเคมี

กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีจุดประสงค์เพื่อแก้ปัญหาด้านหนี้สิน โดยการสร้างความมั่นคงของอาชีพ การพึ่งตนเองจากการประหยัดเงิน การสร้างสวัสดิการสำหรับผู้อ่อนแอในชุมชน การสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านและการทำกิจกรรมเพื่อส่วนร่วม โดยในปี พ.ศ. 2542 กลุ่มชาวทวายเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งกิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านทวาย ส่วนกลุ่มชาวอีสานมีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคลองพลอย การที่กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของกลุ่มชาวทวายและกลุ่มชาวอีสานประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้สิน ทำให้กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้รับความนิยมนำมาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินในระบบกลุ่มกันอย่างกว้างขวาง โดยมีการขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มชุมชนบ้านคลองแดง ในปี พ.ศ. 2544 และขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านคลองครก ในปี พ.ศ. 2546

กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชน มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการแก้ปัญหาหนี้สินที่ซับซ้อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร โดยกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาได้จัดก่อตั้งสหกรณ์บ้านทวายเป็นกลุ่มแรก ในปี พ.ศ. 2541 ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้ก่อตั้งกองทุนข้าว ภายใต้การสนับสนุนของพระอาจารย์สายที่ให้อิมเงินมาดำเนินการซื้อข้าวราคาถูกขาย จำนวน 10,000 บาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้พัฒนามาเป็นร้านค้าชุมชน 5 ก โดยมีหลักการ 5 ก คือ เก็บ กิน ก่อ เกิด กัน มุ่งเน้นการใช้ชีวิตแบบพอเพียง ประหยัด อุดออม และ ในปี พ.ศ. 2544 มีการจัดตั้งร้านสหกรณ์คลองแดง

กิจกรรมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อทำผลิตภัณฑ์ร่วมกันโดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันในชุมชน ที่มุ่งเรียนรู้การใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น โดยมี 5 ฐานกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ ได้แก่ ฐานอาหารและการแปรรูป ฐานยาสมุนไพร ฐานผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน ฐานปุ๋ยชีวภาพ ฐานการจัดการกลุ่มและสวัสดิการ อีกทั้งมีเป้าหมายเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเพิ่มรายได้จากการผลิตโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้ในชุมชน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ในรูปของการศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ทดลองด้วยตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนพวามาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์นานาชนิด ภายใต้กระบวนการกลุ่มที่ให้ความร่วมมืออย่างดี มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่กลุ่มวนเกษตรพวามีภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากสินค้าที่ใช้ในครัวเรือนมีราคาแพงส่งผลให้มีค่าใช้จ่ายสูง

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนมีเป้าหมายเพื่อลดปัญหาหนี้สิน โดยควบคุมค่าใช้จ่าย และฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานที่มักมีการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและแลกเปลี่ยนสิ่งของเพื่อเป็นการกระชับสัมพันธ์ไมตรี

นอกจากนี้การรวมกลุ่มของชุมชนวนเกษตรพวา ยังมีกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้กับครอบครัวของผู้เสียชีวิตได้มีสวัสดิการด้วยการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายฌาปนกิจ ได้แก่ กลุ่มชุมชนบ้านทวาย กลุ่มชุมชนหนองมะค่า และกลุ่มชุมชนคลองพลอย โดยมีข้อกำหนดว่าสมาชิกจะจ่ายเงินในแต่ละศพเป็นเงินจำนวน 1 บาท การที่สมาชิกในชุมชนบางรายประสบเหตุการณ์ฉุกเฉินด้วยการประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วย ทำให้ได้รับความเดือดร้อน ทำให้กลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาได้จัดกิจกรรมด้านสวัสดิการชุมชนขึ้นเพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านแบ่งเบาค่าใช้จ่ายในการดูแลผู้ป่วย ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ส่งเสริมการเรียนรู้และศึกษาดูงานด้านทุนการศึกษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน ทุนออมทรัพย์สำหรับสมาชิกเกิดใหม่ สวัสดิการเพื่อสาธารณประโยชน์ในชุมชน ส่งเสริมการสร้างสวัสดิการในครัวเรือนด้วยการปลูกพืชพันธุ์ไม้มูลค่าต่าง ๆ เช่น ไม้ตระกูล

ยางนาและไม้ยืนต้นชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่า เป็นหลักประกันที่มั่นคงในชีวิต เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคต เพื่อเป็นสวัสดิการในระยะยาว

กิจกรรมผลิตปุ๋ยชีวภาพ เริ่มต้นมาจากการที่เกษตรกรในชุมชนพวาประสบปัญหาต้นทุนการผลิตเช่น ปุ๋ยเคมีมีราคาแพงทำให้ชุมชนวนเกษตรพวา กลุ่มบ้านคลองพลอยและกลุ่มบ้านกวยได้จัดตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพขึ้น เพื่อลดต้นทุนในการทำการเกษตร อีกทั้งยังเป็นการปรับปรุงคุณภาพของดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วย

กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นที่ชุมชนวนเกษตรพวาและพระอาจารย์สายร่วมกันแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนในปี พ.ศ. 2546 เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยมีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ได้แก่ พิธีทำบุญป่าโดยมีเป้าหมายเพื่อรำลึกถึงประโยชน์ของป่าที่ให้ปัจจัยสี่ให้ธรรมชาติที่ร่มรื่น ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่พื้นที่ ทำให้ดินเหมาะสมต่อการเพาะปลูก ส่งผลทางอ้อมในด้านการลดปัญหาหนี้สินด้วย และดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของสมาชิกในกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาได้อย่างยั่งยืน

ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนวนเกษตรพวาเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินจนกระทั่งประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนด้วยแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร พบว่า สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ประสบความสำเร็จ ดังเช่น กรณีของนายบุญเลิศ ดุชิตา สามารถลดหนี้เป็นจำนวน 50,000 กว่าบาท ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2550 ด้วยผลดีดังกล่าวส่งผลให้มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนวนเกษตรพวาที่กล่าวว่า

“วนเกษตรเป็นการเรียนรู้ มิใช่เลียนแบบ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิสังคมของชุมชน” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 31 มีนาคม 2563)

“วนเกษตรเป็นทางเลือก สู่ทางรอดในการแก้ปัญหาหนี้สิน” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 31 มีนาคม 2563)

“วนเกษตรลงทุนด้วยต้นทุนที่ต่ำไม่ในชุมชน ไม่มีความเสี่ยง” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

“วนเกษตรทำกิจกรรมทุกอย่างต้องวางแผน ต้องเรียนรู้ ต้องร่วมมือ” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

“หลักการความรู้ ทรัพยากร และการบริหารจัดการเป็นหัวใจการทำงานวนเกษตร” (เทพ หนาแน่น, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

การก่อรูปของชุมชนวนเกษตรพวาเริ่มต้นจากการแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนด้วยการรวมกลุ่มของชาวกวยกับชาวอีสานในรูปเครือข่ายชุมชนพวาด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความศรัทธาในพระอาจารย์สาย การดำเนินกิจกรรมแก้ปัญหาหนี้สินของกลุ่มในครั้งแรกไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาพระอาจารย์สายแนะนำให้ไปศึกษาดูงานแนววนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม หลังกลับจากการเรียนรู้ได้มีการรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนพวาที่มีความสนใจแก้ปัญหาหนี้สินตามแนวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร โดยมีหลักในการพัฒนาที่เน้นการพึ่งตนเองซึ่งมีปัจจัยในการขับเคลื่อน คือ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และความสามารถในการจัดการตนเอง

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมที่ขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินให้กับชุมชนวนเกษตรพาให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนเป็นรูปธรรมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ด้วยการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำเสนอผลศึกษาอย่างเป็นขั้นตอน ดังรายละเอียดที่ระบุไว้ในบทที่ 5

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 5

กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

จากการที่ชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้ดำเนินกิจกรรมวนเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 รวมระยะเวลากว่า 26 ปี แม้ว่าผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งเป็นผู้นำและผู้ก่อตั้งวนเกษตร ได้ถึงแก่กรรมเป็นเวลาหลายปี แต่ชุมชนวนเกษตรก็ได้ล้มเลิกกิจกรรมวนเกษตรเฉพาะกลุ่มวนเกษตรกลุ่มอื่นแต่อย่างใด ยังคงมีวิถีชีวิตที่ดำเนินตามแนววนเกษตรตามปกติ ดังนั้นในการนำเสนอในบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่าความยั่งยืนในการทำงานพัฒนาของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวานั้นมีผลมาจากกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม โดยจะวิเคราะห์จากกิจกรรมหลักของกลุ่ม 5 กิจกรรม ที่เป็นกรณีศึกษา คือ

- 5.1 กรณีศึกษาประเพณีบุญปลงคืนถิ่น
- 5.2 กรณีศึกษาสวนป่าอรัญปิยวงศ์
- 5.3 กรณีศึกษาวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน
- 5.4 กรณีศึกษากลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน
- 5.5 กรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชน

ในแต่ละกิจกรรมที่เป็นกรณีศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการ แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นตอนวิเคราะห์ปัญหา ขั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย ขั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม ขั้นการประสบอุปสรรคและการแก้ไข ขั้นสรุปบทเรียน และขั้นก้าวสู่ความยั่งยืน เพื่อให้ปรากฏภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

5.1 กรณีศึกษาประเพณีบุญปลงคืนถิ่น

5.1.1 ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา

ข้อค้นพบที่ผู้วิจัยได้จากการศึกษาถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้จากการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากสถานการณ์การลักลอบตัดไม้และนำพันธุ์ไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นที่ชื่อว่า ประง ซึ่งเป็นพืชที่มีลำต้น ใบ สวยงาม จึงเป็นที่นิยมของนักสะสมต้นไม้เป็นอย่างมาก ทำให้ราคาต้นประงในช่วงปี พ.ศ. 2535 มีมูลค่าสูงถึงสองแสนบาท ก่อให้เกิดปัญหาต้นประงเกือบสูญพันธุ์ไปจากยอดเขาพวา (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563) ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกยังสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2550) ที่มีผลของการศึกษาในลักษณะที่ว่าสาเหตุทำให้ต้นประงถูกลักลอบขนย้ายจนถึงขั้นวิกฤติแทบสูญพันธุ์ไปจากยอดเขา โดยมีแรงจูงใจมาจากมูลค่าของต้นประง

5.1.2 ชั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย

กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต้นปรังซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นรวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนพวา โดยมีการผสมผสานกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนเป็นรากฐานสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้นำชุมชนวณเกษตรพวาที่กล่าวว่า

“นัดเดียวได้นกหลายตัว ทั้งอนุรักษ์ป่า วัฒนธรรมและความสามัคคีในชุมชน”

(บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2566)

5.1.3 ชั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม

ในการดำเนินกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น มีจุดกำเนิดมาจากกลุ่มผู้นำชาวกวยและกลุ่มผู้นำชาวอีสานที่มีอุดมการณ์ในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต้นปรังซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นไม่ให้อายุพันธุ์ โดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชนภายใต้คำแนะนำของพระอาจารย์สาย ที่เชื่อมโยงกิจกรรมให้เข้ากับหลักธรรมของพุทธศาสนาที่สอนให้อยู่อย่าง ปลง หมายถึง การปล่อยวาง การรู้จักพอ รู้จักเสียสละ ลดความโลภ และมีจิตสำนึกที่รู้จักให้สังคัม การจัดงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับวันประเพณีทำบุญผีปู่ตาซึ่งถือว่าเป็นวันรวมญาติของชาวกวยในระยะแรกของกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นจะมีเฉพาะเครือญาติของชาวกวยกับชาวอีสานและคนในชุมชนพวาเท่านั้น อีกทั้งยังมีการเดินเท้าเพื่อนำต้นปรังและกล้าไม้ในชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันจัดเตรียมไว้ขึ้นไปปลูกบนยอดเขาที่มีลักษณะเป็นเขาหัวโล้น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563)

จากการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่วิจัยในภาคสนามอย่างต่อเนื่อง พบว่า กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นมีพัฒนาการที่เติบโตตามลำดับ ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละปี ต่างกับการจัดงานในครั้งแรกที่มีการจัดกิจกรรมเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านในของชุมชนพวามีลักษณะที่เรียบง่ายซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับปัจจุบันนี้จะพบว่าประเพณีบุญปลงคืนถิ่นมีความหลากหลายน่าสนใจและได้รับความนิยมมากขึ้นจากประชาชนที่มาร่วมงานซึ่งมักเป็นกลุ่มเยาวชน มีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบหลากหลาย เช่น เวทีเสวนาที่มีหลายหน่วยงานเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นิทรรศการจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการพิทักษ์ป่า การสาธิตให้ความรู้และเผยแพร่ผลงาน การจัดแสดงผลภัณฑ์จากภาคีเครือข่ายของวณเกษตร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดจำหน่ายและแจกผลิตภัณฑ์ให้แก่ผู้ร่วมงาน

กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นดำเนินการโดยกลุ่มชุมชนวณเกษตรพวาที่มีผู้นำชาวกวยและผู้นำชาวอีสานเป็นแกนนำหลักในการขับเคลื่อนให้งานประเพณีบุญปลงคืนถิ่นสำเร็จลุล่วงด้วยดี มีการประชาสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมจากหลายหน่วยงานในการฝึกกำลังให้งานสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามให้ดำรงอยู่ โดยเฉพาะการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนและคนทั่วไปให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ร่วมกันปลูกต้นไม้เพื่อให้ผืนป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์ การมีความรัก ความสามัคคี มีความมุ่งมั่นในการสร้างความดีเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดี

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2566 พบว่า ชุมชนวนเกษตรพวามีความสามัคคีและทุ่มเทในการจัดงานเป็นอย่างมาก มีการเตรียมงานล่วงหน้าถึง 2 เดือน ในทุกวันที่ 11 ของทุกเดือนจะมีการประชุมประจำเดือนเพื่อปรึกษา วางแผน แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ก่อนจะถึงวันงานจะเตรียมความพร้อมในด้านสถานที่ที่จัดแบบเรียบง่ายโดยใช้ทรัพยากรในชุมชน มีการลำเลียงกล้าไม้ที่เพาะไว้สำหรับแจกให้ผู้มาร่วมงานได้นำไปปลูกเพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียว มีการต้มเคี่ยวน้ำมันว่านพุทธมนต์ โดยมีการทำพิธีกรรมทางศาสนาในการสวดพระคาถา จำนวน 108 จบ ตามความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปเพื่อให้นำไปแจกเป็นของที่ระลึกให้ผู้มาร่วมงาน การเตรียมกระบอกไม้ไผ่ วัสดุอุปกรณ์ในการทำข้าวหลามจำนวนหลายร้อยกระบอกในช่วงกลางคืนก่อนถึงวันงาน เพื่อนำมาทำบุญและแจกผู้มาร่วมงาน

กิจกรรมภายในวันงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่นเริ่มต้นด้วยการทำบุญถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์ ฟังเทศนาธรรมที่ปลูกฝังให้มีความรักต้นไม้ให้มีความสามัคคีในการอนุรักษ์ประเพณีชุมชนนี้ไว้ ต่อจากนั้นก็ร่วมกิจกรรมเวทีเสวนาชุมชนโดยมีบุคคลหลายภาคส่วนเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หลังจากประธานในพิธีกล่าวเปิดงานได้มีการปลูกต้นไม้ชนิดต่าง ๆ เพื่อสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการจัดนิทรรศการจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเป็นจำนวนมาก เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ของอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา คณะครูและนักเรียน คณะทำงานของกลุ่มเครือข่ายวนเกษตร กลุ่มของชุมชนชาวอีสานก็นำข้าวหลามจำนวนมากมาร่วมแจกให้ผู้เข้าร่วมงาน การรับความรู้จากเจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติเกี่ยวกับการเข้าชมอุทยานโดยมีกิจกรรมรณรงค์ลดภาวะโลกร้อน ลดการใช้พลาสติก การแยกขยะอย่างถูกวิธี ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันตนเองจากช้างป่าในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญหน้า การสาธิตการผลิตผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรของชุมชนวนเกษตรพวา พร้อมกับแจกน้ำมันว่านพุทธมนต์ที่ผ่านการปลูกเสก การสาธิตการทำปุ๋ยมูลช้างทั้งชนิดน้ำและชนิดเม็ด กระจายต้นไม้อาจมูลช้างหลากหลายรูปแบบ การแจกกล้าพันธุ์ไม้ในป่าของชุมชน การปฏิบัติกิจกรรมตามฐานเรียนรู้ของเครือข่ายวนเกษตรซึ่งเป็นสิ่งที่ได้จากป่าในชุมชนพวา เช่น ฐานสป่าบ้านป่าโดยใช้แฉ่มือแช่เท้าเพื่อสุขภาพด้วยพืชสมุนไพรในชุมชน ฐานการสาธิตการกลั่นสมุนไพร ฐานการทำไอศกรีมจากวัตถุดิบในชุมชนอย่างง่ายสามารถทำได้ด้วยตนเอง ฐานการทำพวงกุญแจจากฝักฝาง เป็นต้น

หลังกิจกรรมภาคเช้าเสร็จสิ้นผู้ร่วมงานและผู้จัดงานก็ร่วมรับประทานอาหารที่ผู้มีจิตศรัทธานำมาเลี้ยง ต่อจากนั้นกลุ่มแกนนำและกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าไม้ จำนวน 100 คนได้นำรถยนต์กระบะเพื่อบรรทุกพันธุ์ไม้ขึ้นไปปลูกบนยอดเขาเพื่อช่วยลดความยากลำบาก ลดเวลาในการเดินทางเพราะระยะทางค่อนข้างไกลอีกทั้งเป็นภูเขาสูง บางช่วงต้องเดินเท้าและแบกกล้าไม้ ซึ่งกว่าจะบรรลุเป้าหมายในการปลูกก็ใช้เวลาหลายชั่วโมงจนกระทั่งค่ำจึงลงมาถึงหมู่บ้าน รูปแบบในการดำเนินกิจกรรมของประเพณีบุญปลงคืนถิ่นมีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละปี แต่ยังคงไว้ซึ่งหลักการเช่นเดิม สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้นำชุมชนวนเกษตรพวา ที่กล่าวว่า

“ยุคสมัยเปลี่ยน สถานการณ์เปลี่ยน เราก็ต้องปรับ ต้องประยุกต์” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2566)

กล่าวโดยสรุป ประเพณีบุญปลงศินถิ่นของชุมชนนวงษตรพวามีรูปแบบการดำเนินกิจกรรมที่เด่นชัดและคงไว้ซึ่งความยั่งยืน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีประโยชน์ ที่ปรากฏได้จากการร่วมมือกันปลูกต้นไม้และต้นปรงซึ่งเป็นพืชเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่ชาวบ้านได้เพาะชำไว้ได้นำกลับขึ้นไปปลูกยังยอดเขาเขตพวา เพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์สู่ธรรมชาติดั้งเดิม โดยเชื่อมโยงด้วยกิจกรรมและความร่วมมือจากเครือข่ายที่หลากหลายผสมผสานการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนให้ดำรงอยู่ คงไว้ซึ่งความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน

5.1.4 ขั้นการประสออุปสรรคและการแก้ไข

การจัดงานระยะเริ่มแรกนั้นเป็นไปอย่างเรียบง่ายตามฐานะทางสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่มีฐานะยากจน สังเกตได้จากการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มีสภาพเก่า นำเสื้อหรือไบตองมาวางผลผลิตที่นำมาจำหน่าย เช่น พืชสมุนไพร จำพวกเห็ดหอม กระจวาน กระจายดำ ลูกสำรอง ผักหวาน ผักแต้ว ผักตำลึง ข้าวโพด เผือก มันเทศ เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมประเพณีบุญปลงศินถิ่นในระยะแรกของชุมชนนวงษตรพวาต้องฝ่าฟันอุปสรรคอันเนื่องมาจากปัญหาการขโมยต้นปรงที่ชุมชนได้ร่วมกันปลูกไว้ ซึ่งต้องใช้ความอดทนอย่างมากเพราะต้องแบกต้นปรงและไม้ชนิดอื่นจากชุมชนพวาไปปลูกบริเวณรอบเขาสูงที่มีสภาพเสื่อมโทรม โดยมุ่งหวังให้ผืนป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์เช่นเดิม อย่างไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพราะยึดหลักธรรมในการปลง มีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีมาเป็นประธานในพิธีประเพณีบุญปลงศินถิ่น และการขอกำลังจากทหารพรานมาเฝ้าระวังไม่ให้มีการลักลอบขโมยต้นปรงเพื่อเป็นการส่งสัญญาณให้ผู้บริหารระดับจังหวัดได้ให้ความสนใจและมีส่วนร่วมในการปกป้องผืนป่าและไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นของตน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2564)

เมื่อการจัดงานบุญปลงศินถิ่นดำเนินมาได้ระยะหนึ่ง ท่ามกลางสถานการณ์ที่ต้องก้าวเผชิญอุปสรรคแต่ด้วยความเพียรพยายามของชุมชนนวงษตรพวาและพระอาจารย์สายที่ไม่ละความพยายามต่อปัญหาการลักลอบนำต้นปรงไปจากพื้นที่ จึงปรับการแก้ปัญหามาใช้วิธีปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชนและประชาชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต้นปรงโดยสอดแทรกแนวคิดการเสียสละและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม โดยมีการขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานราชการให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในด้านบุคลากรและทุนในการดำเนินงาน เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ในการจัดงาน ส่งผลให้งานประเพณีปลงศินถิ่นเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง มีกิจกรรมที่หลากหลายน่าสนใจมากขึ้น ประกอบกับการขยายพันธุ์ต้นปรงประสบความสำเร็จด้วยการขยายพันธุ์แบบเพาะเมล็ด และการแยกหน่อ สามารถสนองความต้องการของผู้ชื่นชอบไม้ป่าประเภทนี้ได้ในระดับหนึ่ง ต้นปรงมีราคาตลาดส่งผลให้การลักลอบปรงลดลงไปด้วย (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2566)

แม้ว่าการจัดงานประเพณีบุญปลงศินถิ่นในช่วงปี พ.ศ. 2564 และพ.ศ. 2565 จะประสออุปสรรคได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด 19) ทำให้ต้องเลื่อนการจัดงานออกไปในช่วงที่จังหวัดจันทบุรีและประเทศไทยอยู่ในระยะปลอดภัย ผู้ร่วมงานทุกคนต้องอยู่ภายใต้มาตรการการป้องกันตามกระทรวงสาธารณสุขอย่างเข้มงวด มีการลดกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมคนจำนวนมาก คงเหลือไว้แต่เพียงกิจกรรมหลักซึ่งมีความสำคัญ เช่น การทำบุญป่าเวที่เสวนาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอบรมเยาวชนให้มีจิตสำนึก ตระหนัก หวงแหนและร่วมใจกันใน

การใส่ใจอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เท่านั้น ประเพณีบุญปลงคืนถิ่นไม่สามารถเลื่อนหายไปจาก ความทรงจำที่ดีของคนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง แต่ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้กลุ่มแกนนำชุมชน วนเกษตรพวา มีความเพียรพยายามและความมุ่งมั่นในการเตรียมความพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบ การจัดงานภายใต้นโยบายของรัฐ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้นำชุมชนวนเกษตรพวาที่กล่าวว่า

“การทำงานอนุรักษ์ต้องยึดการปลง อดทน ไม่ท้อ ปรับเปลี่ยนตามเหตุการณ์”

(บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

กล่าวโดยสรุปว่า ชุมชนวนเกษตรพวามีวิธีการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ ต้นปรงซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่น โดยการยึดหลักธรรมในการปลง อดทน ไม่ย่อท้อ การร่วมมือจากทุกฝ่าย ความสามัคคีของคนในชุมชนที่ร่วมพลังปลูกจิตสำนึก การสร้างความตระหนัก ให้กับเยาวชนและประชาชนทั่วไปให้เห็นถึงคุณค่าของป่าไม้ที่มีต่อสรรพสิ่งมากกว่ามูลค่าที่มุ่งเพียง เงินตราเพื่อประโยชน์ของตน ซึ่งยุทธวิธีในการแก้ปัญหาเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เพื่อมุ่งมั่นพัฒนา ชุมชนของตน

5.1.5 ชั้นสรุปบทเรียน

จากการศึกษากรณีศึกษาประเพณีบุญปลงคืนถิ่น พบว่า ชุมชนวนเกษตรพวาได้ เรียนรู้ว่า กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและ จากการดำเนินการที่ผ่านมาได้ประจักษ์ชัดว่า กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นได้สร้างคุณค่าด้าน การดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต้นปรงซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นและทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนพวา โดยมีการผสมผสานกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน

คุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนสะท้อนให้เห็นได้จากกิจกรรม การไหว้ผีปู่ตาซึ่งเป็นประเพณีที่มีการสืบทอดกันมา โดยมีความคิด ความเชื่อตามบรรพบุรุษ เป็นวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาจากคนในชุมชน มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน เป็นกิจกรรมที่ นำมาผูกโยงกับพิธีกรรม (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 มีนาคม 2564) โดยเชื่อว่าเป็น วิญญาณของบรรพบุรุษ มีการเสี่ยงทายเพื่อพยากรณ์การประกอบอาชีพการเกษตรในแต่ละปี มีการเซ่นไหว้โดยเชื่อกันว่าจะทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้ผลผลิตทางการเกษตรดี โดยกำหนด วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีเป็นวันไหว้ผีปู่ตา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 11-12) ชุมชน วนเกษตรพวาได้ตระหนักว่ากิจกรรมการไหว้ผีปู่ตานี้สามารถสร้างคุณค่าในด้านจิตใจให้กับชุมชน ก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ความ ค้ำครอง ให้อยู่รอดปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง ความเชื่อดังกล่าวเป็นเหตุผลที่ทำให้ชุมชน วนเกษตรพวายังคงมีการสืบสานกิจกรรมทำบุญไหว้ผีปู่ตามาจนถึงปัจจุบัน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2564) การมีวัฒนธรรมชุมชนที่มีลักษณะเป็นองค์รวม (holistic) และเป็นพลวัต (dynamic) สามารถเชื่อมโยงภายในระหว่างกันและเชื่อมโยงกับระบบภายนอกอย่างกลมกลืนเป็น เนื้อเดียวกัน มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและเวลา (สุรวุฒิ ปัดไธสง, 2545 : 13) เช่นเดียวกับชุมชนวนเกษตรพวา

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทำบุญป่าที่ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมหลักในกิจกรรมประเพณี บุญปลงคืนถิ่น เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีศาสนาเชื่อมโยงจิตใจ การรวมคนในชุมชนให้มาร่วมทำ

กิจกรรมเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่น ความศรัทธาในหลักคำสอนของศาสนาที่เรียนรู้ได้จากการฟังเทศนาธรรมที่ปลูกฝังให้มีความตระหนักในคุณค่าของป่า มีพิธีสวดพระคาถา 108 จบ ในการทำน้ำมันพุทธมนต์ที่ทำมาจากว่านนานาชนิดในชุมชน กิจกรรมดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาเกิดการเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าที่มีผลในด้านจิตใจ มีคุณค่าในการสร้างจิตสำนึกในชุมชนว่าต้องร่วมมือกันในการสืบทอดวัฒนธรรมนี้ให้ดำรงอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน จนเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 มีนาคม 2564)

กิจกรรมประเพณีบุญข้าวหลามของชาวอีสานกลุ่มคลองพลอย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนวนเกษตรพวาได้จัดพิธีทำบุญข้าวหลามในช่วงเช้าของวันเดียวกันกับงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น หลังจากทำบุญได้นำข้าวหลามมาแจกให้กับผู้ร่วมงานในงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น แต่เมื่อปี พ.ศ. 2565 ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแจกมาเป็นการให้ชิมและนำมาจำหน่ายให้กับผู้ร่วมงานในราคามิตรภาพ โดยนำเงินรายได้จากการจำหน่ายไปสมทบการสร้างห้องน้ำในบริเวณสวนป่าอรัญปิยวงศ์ซึ่งเป็นสถานที่ที่ใช้ในการจัดงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น ให้มีห้องน้ำเพียงพอต่อการรองรับผู้ร่วมงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น กิจกรรมดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาเกิดการเรียนรู้และตระหนักว่ามีคุณค่าในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนชาวทวยกับชุมชนชาวอีสานให้มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จึงมีการดำรงไว้คู่กับงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น (เทพ หนาแน่น, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2565)

กิจกรรมที่สร้างคุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนดังกล่าวมาข้างต้นล้วนส่งผลให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ สะท้อนให้เห็นได้จากลูกหลานญาติมิตรที่อยู่ห่างไกลเนื่องจากไปทำงานต่างถิ่นได้กลับมารวมตัวกันเพื่อช่วยกันจัดงานประเพณีของชุมชนด้วยจิตสำนึกที่มีความรู้สึกผูกพันซึ่งได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดในด้านความกตัญญูให้ความรักใคร่สนิทสนมกลมเกลียวในหมู่มิตรและเครือญาติ การแสดงออกด้วยการมีน้ำใจ การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2564) การจัดงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่นทำให้คนในชุมชนวนเกษตรพวาเห็นในคุณค่าที่เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความผูกพันที่แน่นแฟ้นมาก ยิ่งขึ้น ยามที่ประสบปัญหา ก็จะร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ปัญหาด้วยความสามัคคี ไม่ทอดทิ้งกันพลังของชุมชนที่เข้มแข็งสามารถนำพาให้ชุมชนก้าวผ่านวิกฤติการณ์ที่เข้ามาได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงการมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง

จากการที่ชุมชนวนเกษตรพวา มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาตินำไปสู่การเกื้อกูลกัน คอยช่วยเหลือกัน ดำรงไว้ด้วยการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นจึงทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี มีความเป็นพวกเดียวกัน เกิดการอุปถัมภ์ค้ำจุนกัน มีความเอื้ออาทรเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน มีการเคารพนับถือกันเสมือนเป็นญาติพี่น้องกัน คนในชุมชนสามารถติดต่อประสานสัมพันธ์กันง่าย ก่อให้เกิดความจริงใจ และมีความไว้วางใจกัน ส่งผลให้ชุมชนวนเกษตรพวาสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขภายใต้หลักการที่ถูกต้อง

ส่วนคุณค่าด้านการอนุรักษ์ต้นไม้ประจำถิ่นรวมถึงป่าไม้ในเขตชุมชนพวาซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ สะท้อนให้เห็นได้จากกิจกรรมซึ่งล้วนมาจากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้และภาคเอกชนที่เป็นเครือข่ายของชุมชนวนเกษตรพวาโดยมี

กิจกรรมเวทีเสวนาชุมชนที่ใช้เวลาในช่วงหลังจากเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์ในภาคเช้า รูปแบบการจัดกิจกรรมเวทีเสวนาชุมชนจะมีตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตัวแทนชุมชนวนเกษตรพานักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ในการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ การประยุกต์รูปแบบในการจัดงานเพื่อดึงดูดซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน การสร้างความตระหนักในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงศินถิ่นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาจากข้างป่า ปัญหาในการขอสำรวจเพื่อทำเหมืองทองในเขตตำบลพวาและพื้นที่ใกล้เคียง เป็นต้น ซึ่งการจัดเวทีเสวนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้ตระหนักและเรียนรู้ถึงความสำคัญในการสร้างคุณค่าในด้านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งจากภาคนักวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาแบบองค์รวม ส่งผลให้ปัญหาในชุมชนได้รับการช่วยเหลือ ได้รับคำชี้แนะที่ดีเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม จึงให้ความสำคัญกับกิจกรรมเวทีเสวนาชุมชน และมีการสืบสานกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2564)

กิจกรรมปลูกต้นปรังและต้นไม้ในท้องถิ่นเป็นกิจกรรมที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้เรียนรู้และตระหนักว่าต้นไม้ได้สร้างคุณค่าในการให้ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดรายได้เป็นแหล่งอาหาร ช่วยขจัดภัยแล้ง ทำให้อากาศร่มรื่น เมื่อปราศจากปัญหาภัยแล้ง ชาวบ้านก็สามารถประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมได้ จากการสัมภาษณ์ ผู้ที่อยู่ในตำบลพวาในยุคแรกเริ่มทำให้ทราบว่าเมื่อปี พ.ศ. 2536 เขตตำบลพวา ประสบปัญหาภัยแล้งอย่างหนัก ชาวบ้านยากจน มีการลักลอบขนย้ายต้นปรังซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นไปขายจนกระทั่งแทบสูญพันธุ์ “ต้นปรังมีมูลค่าที่แพง ต้นละเป็นแสนจึงเป็นแรงจูงใจให้คนลักลอบไปขาย” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 ธันวาคม 2563) นอกจากนี้ทรัพยากรด้านป่าไม้ก็ถูกทำลายอย่างมากจากการเปิดสัมปทาน การลักลอบตัดไม้จากเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรม ภายหลังจากที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้รณรงค์ให้มีการอนุรักษ์ต้นปรังและการปลูกป่า ส่งผลทำให้ในปัจจุบันสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนวนเกษตรพวาจึงตระหนักถึงความสำคัญในกิจกรรมการปลูกต้นปรังและต้นไม้ในท้องถิ่นเป็นเหตุผลที่ยังคงดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมจัดนิทรรศการของเครือข่ายวนเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพิทักษ์ป่าไม้ เป็นกิจกรรมที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้เรียนรู้ว่าเป็นสิ่งที่สร้างคุณค่าด้านการอนุรักษ์ป่าโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายวนเกษตรและหน่วยงานอื่น ซึ่งมีการนำพืชในท้องถิ่น โดยเฉพาะพืชสมุนไพรและผลไม้ในป่ามาจัดแสดงและแจกให้กับผู้มาร่วมงาน มีกิจกรรมฐานเรียนรู้ที่สาธิตและฝึกปฏิบัติโดยนำสิ่งที่มีอยู่ในป่ามาประดิษฐ์และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์โดยการทำพวงกุญแจจากฝักฝาง การสาธิตการกลั่นน้ำมันหอมระเหย การนำสมุนไพรมาใช้เพื่อสุขภาพ การแปรรูปอาหารโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าป่าไม้ให้คุณค่าต่อมนุษย์ การนำพืชมาใช้ประโยชน์โดยไม่มีการตัดโค่นหรือทำลายป่า ทำให้สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งปัจจัยสี่ ใช้ผลิตเครื่องใช้ไม้สอย จึงเป็นเหตุผลและแรงจูงใจให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้ดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2564)

กิจกรรมการอบรมเยาวชนเพื่อให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่าของต้นไม้และร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่พวกเขาได้เรียนรู้และตระหนักว่ากิจกรรมนี้ได้

สร้างคุณค่าในการอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามปลูกฝังคุณธรรมปลูกฝังจิตสำนึกเยาวชนให้ร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้เพราะป่าไม้ให้คุณค่าต่อมนุษย์ในด้านปัจจัยที่ช่วยลดภาวะโลกร้อน ทำให้สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนวนเกษตรพววมถึงอาชีพหลักของคนไทย การสร้างความตระหนักให้กับเยาวชนจึงเปรียบเสมือนการวางรากฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ตลอดไป ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้ดำเนินกิจกรรมการอบรมเยาวชนอย่างต่อเนื่องทั้งในงานประเพณีบุญปลงคืนถิ่นและการไปให้ความรู้ยังสถานศึกษาในตำบลพวา (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2564)

กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ดังกล่าวมาข้างต้นทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาเกิดการเรียนรู้ว่าการปลูกป่ามีประโยชน์ต่อมนุษย์มากมายทั้งทางตรงและทางอ้อม ชุมชนวนเกษตรพวามีกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองจากปัญหาที่เกิดจากการที่ป่าไม้ถูกทำลายส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนพวา ด้วยพลังชุมชนที่เข้มแข็งของชุมชนวนเกษตรพวาได้พลิกฟื้นสภาพป่าเสื่อมโทรมให้กลับมาสมบูรณ์ ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนพวาที่เข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติมิได้เข้ามาทำลายป่า แต่ยังช่วยหน่วยงานราชการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ส่งผลให้เกิดผลดีในด้านการป้องกันมิให้มีการขับไล่ชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่จากหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ดูแลผืนป่าใช้เหตุผลในการขับไล่ผู้บุกรุกป่าให้ออกไปจากพื้นที่อีกด้วย สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำทางศาสนาที่เป็นผู้ร่วมบุกเบิกกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นร่วมกับชุมชนวนเกษตรพวา ดังนี้

“...ประเพณีปลงคืนถิ่นแสดงให้เห็นว่าชุมชนวนเกษตรพวาไม่ทำลายป่า และยังทำหน้าที่ปกป้องทรัพยากรป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์...” (พระครูประโชติธรรมมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 มีนาคม 2564)

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นได้สร้างคุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนและด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต้นปรังซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นและทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนพวา โดยมีการผสมผสานกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน

5.1.6 ชั้นก้าวสู่ความยั่งยืน

การพัฒนาสู่มิติของความยั่งยืนเป็นระยะที่ดำเนินการจนประสบความสำเร็จเชิงประจักษ์ โดยมีการประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง มีการเชิญรัฐมนตรีปลัดกระทรวง อธิบดี และคนสำคัญระดับประเทศมาร่วมเป็นเกียรติและเป็นประธานในพิธีงานวันปลงคืนถิ่น มีการนำต้นปรังขึ้นไปปลูกบนยอดเขาเหมือนเช่นทุกปี การปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนประชาชน ข้าราชการและผู้ร่วมงานให้มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การแจกพันธุ์ไม้กิจกรรมเวทีเสวนา นิทรรศการของหน่วยงานเครือข่าย กิจกรรมฐานการเรียนรู้ การทำบุญป่า การเห็นในคุณค่าของประเพณีบุญปลงคืนถิ่นว่าเป็นการสร้างความยั่งยืน ให้คุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนและคุณค่าด้านการอนุรักษ์ต้นไม้อุดมสมบูรณ์รวมถึงป่าไม้ในเขตชุมชนพวา โดยมีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในระยะเริ่มต้นประเพณีบุญปลงคืนถิ่นนั้นเกิดจากการป้องกันมิให้ต้นไม้อุบลักษณ์ประจำถิ่นสูญพันธุ์ ทำให้กลุ่มชาวกวยและกลุ่มชาว

อีสาน ซึ่งนำโดยพระอาจารย์สายได้นำต้นปรังมาจุดประกายให้คนในชุมชนได้ตระหนักห่วงแหนไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่น อีกทั้งยังดำรงไว้ซึ่งความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน จึงเป็นเหตุผลทำให้ชุมชนวนเกษตรพวยยังคงดำเนินการจัดกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นเรื่อยมาจนเป็นประเพณีสำคัญของชุมชนพวย สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนวนเกษตรพวย ที่กล่าวว่า

“งานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น เป็นรากเหง้าของคนในชุมชน ที่จะต้องมีในทุกปี”

(กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

“แม้ประสบกับเหตุการณ์การแพร่ระบาดของโรค แต่ทุกคนต่างรอคอยวันงานปลงคืนถิ่น” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

“ปลงคืนถิ่น เป็นประเพณีที่ทำให้ระลึกถึงพญา” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 31 มีนาคม 2565)

กล่าวโดยสรุป ความยั่งยืนของประเพณีบุญปลงคืนถิ่นเกิดจากการเห็นในคุณค่าด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนของชาวทวยและชาวอีสาน การดำรงไว้ซึ่งความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวยมีการดำเนินกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 จนถึง พ.ศ. 2566 รวมระยะเวลา 21 ปี มีหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละปีประมาณ 500 คน แม้ว่าสถานการณ์การสูญพันธุ์ของต้นปรังจะหมดสิ้นไป แต่ชุมชนวนเกษตรพวยยังคงมีการปฏิบัติทางด้านสิ่งแวดล้อม (Climate Action) เพื่อลดปัญหาภาวะโลกร้อนและผลกระทบที่เกิดจากภาวะโลกร้อน รวมถึงการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีการรณรงค์ปลูกป่าและการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนและประชาชนต่อไป

5.2 กรณีศึกษาสวนป่ารัฐปิยวงศ์

การศึกษาโดยการถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้จากการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในกรณีศึกษาสวนป่ารัฐปิยวงศ์ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่มุ่งสะท้อนให้เห็นถึงการนำหลักคำสอนของพุทธศาสนาบูรณาการร่วมกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยมีข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา ดังนี้

5.2.1 ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา

ประวัติของสวนป่ารัฐปิยวงศ์มีจุดเริ่มต้นมาจากพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมโม) หรือที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่าพระอาจารย์สาย ได้ออกธุดงค์ผ่านมาพบชาวบ้านในเขตตำบลพวย ซึ่งขณะนั้นกำลังประสบกับปัญหาภัยแล้งอย่างหนักในปี พ.ศ. 2536 ด้วยความสงสารจึงหาหนทางช่วยเหลือชาวบ้าน โดยมีการปรึกษากับกลุ่มชาวทวยและชาวอีสานเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาให้พ้นสภาพความแห้งแล้งโดยการปลูกต้นไม้ ซึ่งเป็นวิธีเดียวที่จะช่วยให้ปัญหาภัยแล้งหมดสิ้นไป ในการปลูกป่าจะใช้พื้นที่บริเวณรอบเขาเขตหมู่ 3 บ้านเนินจำปา ตำบลพวย อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งใกล้กับบริเวณที่กลุ่มชาวทวยอาศัย (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 13 ตุลาคม 2564) สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้นำชุมชนวนเกษตรพวยที่กล่าวว่า

“พระอาจารย์สายทเห็นสภาพความแห้งแล้งไม่ไหว สงสารชาวบ้าน เลยซื้อที่ดินปลูกป่า” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

5.2.2 **ขั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย**

สวนป่าอรัญปิยวงศ์นับได้ว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งของพระอาจารย์สายกับชุมชนวนเกษตรพวที่มี การขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ ได้แก่ การปลูกป่าและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งในชุมชนพวา เชื่อมโยงด้วยการตอบสนองพระคุณของแม่ผู้ให้กำเนิดเพื่อให้คนทั่วไปให้เห็นถึงความมกตัญญูกตเวทที่เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติ อีกทั้งให้มีความเคารพและตอบแทนคุณ แม่พระธรณี แม่พระคงคา และแม่พระโพสพ ด้วยการปลูกป่าเพราะป่าให้ชีวิตแก่มวลมนุษย์ มีการเทศน์เตือนสติในการดำรงชีวิต ต้องพิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบ ไม่กระทำการที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม การปลูกฝังคุณธรรมให้อยู่ในใจจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง สอดคล้องกับคำกล่าวของพระอาจารย์สาย ที่กล่าวว่า

“ภัยแล้งแก้ได้วิธีเดียว คือ ปลูกป่า ใช้ความกตัญญูเป็นตัวเชื่อม” (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 2 กุมภาพันธ์ 2564 ; 3 ตุลาคม 2564)

5.2.3 **ขั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม**

การที่พระอาจารย์สายออกธุดงค์ มาปักกลดเขตชุมชนพวา ขณะนั้นกำลังเกิดวิกฤติภัยแล้งเป็นบริเวณกว้างไปทั่วตำบลและพื้นที่บริเวณใกล้เคียง เมื่อเห็นสภาพดังกล่าวก็มิได้นิ่งนอนใจด้วยความสงสารชาวบ้านจึงได้ปรึกษากับกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา ที่มีนายบุญเลิศ ดุชิตา เป็นแกนนำเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาภัยแล้งโดยการปลูกป่า เมื่อพระอาจารย์สายเดินทางกลับไปวัดวังศิลาได้ชวนญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาให้ร่วมช่วยเหลือชาวบ้านให้ฟื้นสภาพภัยแล้งโดยซื้อที่ดินบริเวณรอบเขาเขตชุมชนพวาเพื่อปลูกป่าใกล้หมู่บ้านของชาวกวย บริเวณหมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยหวังให้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนกับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน หลังจากซื้อที่ดินดังกล่าวแล้ว พระอาจารย์สายจะเดินทางมาในพื้นที่สวนป่าอรัญปิยวงศ์เพื่อลงมือปลูกต้นไม้ด้วยตนเองทุกวัน โดยมีความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนทุ่งหญ้าที่แห้งแล้งให้กลับคืนมาเป็นผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ดังเดิม ซึ่งญาติโยมของวัดได้จัดคิวรถของผู้มีจิตศรัทธาเพื่อนำพาพระอาจารย์สายและแม่ของพระอาจารย์สายซึ่งบวชเป็นแม่ชีอยู่ในวัดวังหินมาร่วมปลูกด้วย ในการมาปลูกในแต่ละวันจะเป็นแบบไปเช้าเย็นกลับ ในการปลูกป่ามีกลุ่มชาวกวยและกลุ่มชาวอีสานในชุมชนพวาให้ความร่วมมือมาโดยตลอด (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2564)

เนื่องจากสวนป่าอรัญปิยวงศ์ก่อกำเนิดมาจากสภาพพื้นที่ที่แห้งแล้งกันดารเมื่อพระอาจารย์สายมาบุกเบิกในระยะแรก โดยนำรูปแบบมาจากสวนโมกขพลารามของท่านพุทธทาสภิกขุมาลงมือจัดสวนป่าด้วยตนเอง ปรากฏผลเป็นรูปธรรม โดยการปลูกฝังการปรับพฤติกรรมในการใช้ทรัพยากรที่ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อลดปัญหาวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม (ปัทวิ สัตยวงศ์ทิพย์, 2561; พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2564) หลังจากที่ได้มีการฟื้นฟูพื้นดินในเขตชุมชนพวาที่เสื่อมสภาพให้กลับคืนมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งภายในระยะเวลา 2 ปี พบว่าเริ่มมีไม้เต็งซึ่งเป็นสัตว์ที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินมากขึ้น มีไม้บางชนิดที่สูญพันธุ์ไปแล้วเริ่มกลับคืนมาดังเดิม ด้วยความมุ่งมั่นเสียสละเพื่อส่วนรวม การปลูกป่าโดยคาดหวังให้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนกับพื้นที่ของชาวบ้าน และเพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 9 (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2564)

ต่อมาพระอาจารย์สายและกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวาที่ร่วมกันปลูกสวนป่าอรัญปิยวงศ์ได้มีความคิดเห็นร่วมกันในการจัดกิจกรรมทำบุญป่าขึ้น ในปี พ.ศ. 2536 โดยกำหนดให้ในทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีเป็นวันที่ชาวบ้านในเขตนั้นมาร่วมตัวกันครั้งใหญ่ ซึ่งในบางช่วงสวนป่าแห่งนี้ก็ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานหรือผู้มีจิตศรัทธา สวนป่าอรัญปิยวงศ์แห่งนี้ถือได้ว่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งพลังงานของคนในชุมชนได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมใจให้ชาวบ้านได้มีโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติผสมผสานกับหลักธรรมะเป็นการเชื่อมโยงความผูกพันระหว่างคนกับป่าและพุทธศาสนา (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 กุมภาพันธ์ 2564) การดำเนินกิจกรรมของสวนป่าอรัญปิยวงศ์ พบว่า พระอาจารย์สายเป็นผู้ขับเคลื่อนกิจกรรมโดยมีกระบวนการบูรณาการระหว่างธรรมะกับธรรมชาติ โดยเป็นผู้นำพระสงฆ์และชาวบ้านในละแวกนั้นให้ทำงานร่วมกันได้โดยใช้พิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อม เมื่อมีโอกาสแสดงธรรมจะสอดแทรกย้าเตือนให้ช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้ เน้นย้ำว่า ป่า คือ ชีวิต ถ้าขาดต้นไม้เสียแล้วสิ่งมีชีวิตไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้ อีกทั้งยังเป็นผู้นำในการปลูกป่าโดยมีชาวบ้านในชุมชนพวาให้ความร่วมมืออย่างดี (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564)

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านในชุมชนพวาจะมีความใกล้ชิดกันยามมีปัญหาพระอาจารย์สายจะเข้ามาช่วยเหลือ การฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้กลับมาสมบูรณ์โดยลงมือปลูกด้วยตัวเองจนกระทั่งสำเร็จเป็นรูปธรรมด้วยความมุ่งมั่น การปฏิบัติที่เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย มุ่งทำประโยชน์ให้ชุมชนและสังคมมาโดยตลอด ชาวบ้านจึงเกิดความเชื่อมั่นยอมรับให้เป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์ป่า ต่อมาได้ชี้แนะและชักนำให้แกนนำในชุมชนพวาไปศึกษาดูงานที่เครือข่ายวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกที่มีการจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูได้รับรางวัลระดับประเทศ ภายหลังจากการศึกษาดูงานด้านวนเกษตรด้านการอนุรักษ์ในภาคตะวันออกของเครือข่ายวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ได้รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้โดยใช้ชื่อว่า กลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา โดยมีนายบุญเลิศ ดุชิตา นางสาวกัญญา ดุชิตา นายบรรทม สมแสน นายจอน สมแสน และนายวัฒนา ธรรมกิจเจริญ เป็นแกนนำสำคัญ โดยมีพระอาจารย์สายเป็นที่ปรึกษาในการขับเคลื่อนกิจกรรมมีการรวมกลุ่มกันทำบุญป่า การมีส่วนร่วมทั้งในและนอกชุมชนในการจัดกิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ การสร้างเครือข่ายและสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนรักหวงแหนในผืนป่าและร่วมอนุรักษ์ป่าไม้ (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550; พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564)

พระอาจารย์สายและชุมชนวนเกษตรพวาร่วมกันก่อตั้งกลุ่มเครือข่ายของวนเกษตรระดับภาคใน 5 จังหวัดของภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดชลบุรี โดยมีเป้าหมายเพื่อดูแลป่าไม้ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ โดยจัดทำโครงการธรรมยาตราเพื่อรณรงค์ปลูกต้นไม้และปลูกธรรมะในใจ เพื่ออนุรักษ์ผืนป่าร้อยละ 5 จังหวัดภาคตะวันออก ซึ่งครอบคลุมเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว อุทยานแห่งชาติน้ำตกเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาชะเมาเขาวง อุทยานแห่งชาติเขาฉิมชฎ ซึ่งพระอาจารย์สายเป็นประธานในพิธีและสนับสนุนกิจกรรมการเดินทางธรรมยาตราในทุกปีจะใช้ช่วงฤดูหนาว ราวปลายเดือนธันวาคม ประมาณ 9 ถึง 10 วัน สวนป่าอรัญปิยวงศ์เป็นเส้นทางใน

การเดินทางธรรมาตราในแต่ละครั้ง (ปทวิ สัตยวงศ์ทิพย์, 2561; บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564)

เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2564 ผู้วิจัยได้ร่วมปลูกป่ากับพระอาจารย์สาย และคณะแกนนำในการพัฒนาป่าชุมชน พบว่า สภาพป่าอุดมสมบูรณ์ อากาศร่มรื่น แม้เป็นเวลาเที่ยงวันของฤดูร้อน ต้นไม้ขนาดใหญ่หลายชนิดเรียงอย่างเป็นระเบียบ ลักษณะลำต้นตรงแสดงให้เห็นว่าได้รับการดูแลหลังการปลูกเป็นอย่างดี ดินมีความสมบูรณ์ มีความชื้นสูง ขณะเดินสำรวจป่าจะเห็นได้ว่า แกนนำชุมชนพวามีความรัก ความใส่ใจในผืนป่ามาก มีความรอบรู้ในประวัติความเป็นมาของป่าและพันธุ์พืชนานาชนิดอย่างดี มีความชำนาญในการเดินป่า รู้สภาพภูมิทัศน์ มีความสังเกตและเผื่อระวัง ต้นไม้อย่างดี

การศึกษาเกี่ยวกับสวนป่าอรัญปิยวงศ์ในด้านการอนุรักษ์ป่าของพระอาจารย์สาย มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาเจิมสุวโจ (2543) และงานวิจัยของ พระครูใบฎีกาถาวรสุรพลโย (2554) ซึ่งได้ศึกษาแนวคิด บทบาท และผลของการอนุรักษ์ของพระสงฆ์ที่ได้อนุรักษ์ป่าไม้ พบว่า ลักษณะแนวคิดของการอนุรักษ์ป่าไม้ของทั้งสองรูปสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธรมโม) ซึ่งพบว่ามีการใช้แนวคิดทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดในการอนุรักษ์ป่าและใช้ฝึกปฏิบัติธรรมส่งผลดีหลายประการ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่ป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นเกิดแหล่งน้ำธรรมชาติ พืชพันธุ์เจริญเติบโต มีความหลากหลายทางนิเวศวิทยา สัตว์ป่าที่สูญหายไปก็กลับเข้ามาในป่าที่ได้รับการปลูกและอนุรักษ์ ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงแบบยั่งยืน

ผลจากการพัฒนาสวนป่าอรัญปิยวงศ์ของพระอาจารย์สาย บนผืนป่าเนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ ซึ่งในอดีตมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม สามารถลดปัญหาวิกฤติภัยแล้ง คืบความชุ่มชื้นให้ผืนดินคืนแหล่งอาหาร คืนแหล่งที่อยู่อาศัยให้กับสัตว์ป่า คืนชีวิตความเป็นอยู่ให้กับชาวบ้าน โดยมีการบริหารจัดการเพื่อดูแลรักษาป่าของชุมชนซึ่งได้กำหนดให้นายบรรทมสมแสน เป็นประธานระดับตำบล ส่วนนายภูมิพัฒน์ นาคเกษม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ตำบลพวา เป็นประธานระดับอำเภอและนางสาวกัญญา ดุชิตา ประธานเครือข่ายวนเกษตรตำบลพวาเป็นประธานป่าชุมชนในระดับจังหวัด ด้วยพลังแห่งความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนพวาที่ประสานงานไปยังภาครัฐทำให้มีงบประมาณมาสนับสนุนในเรื่องของป่าความรู้ของต้นไม้แต่ละชนิด (ภูมิพัฒน์ นาคเกษม, สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2564)

กิจกรรมซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสวนป่าอรัญปิยวงศ์ โดยมีพระอาจารย์สายผู้นำทางธรรมริเริ่มกิจกรรม เช่น กิจกรรมกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าไม้ กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น กิจกรรมธรรมาตรา กิจกรรมเครือข่ายวนเกษตร กิจกรรมศึกษาพันธุ์ไม้ กิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน โครงการทางช้างผ่าน โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โครงการกองทุนหมู่บ้านและอื่น ๆ ส่งผลให้มีแหล่งอาหาร มีทัศนียภาพสวยงามเป็นแหล่งพันธุ์ไม้ เป็นเส้นทางให้ช้างผ่านระหว่างเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนและเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมาเขาวง แก้ปัญหาช้างป่าทำลายผลผลิตของชาวบ้าน ป้องกันชาวบ้านทำร้ายช้างป่าด้วย นอกจากพระอาจารย์สายจะเป็นนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ยังดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาและ

ส่งเสริมการศึกษาโดยได้มีการสร้างวัดและโรงเรียนขึ้นในเขตตำบลพวา (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2564) สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้นำชุมชนนวกษตรพวาที่กล่าวว่า

“พระอาจารย์สายท่านรักสวนป่ามาก มาดูแลตลอด ช่วยชาวบ้านทุกอย่าง”
(บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

กล่าวโดยสรุป สวนป่าอรัญปิยวงศ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งในชุมชนพวา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้และความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาประยุกต์กับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมโม) ด้วยวิธีการปลูกต้นไม้ในเขตชุมชนพวาที่มีสภาพเสื่อมโทรมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม เพื่อให้เป็นแหล่งต้นกำเนิดของน้ำ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การที่พระอาจารย์สายเป็นศูนย์รวมจิตใจ ศูนย์รวมการดำเนินกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ องค์ความรู้ต่าง ๆ ได้ถูกส่งผ่านไปยังคนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง การอยู่กับธรรมชาติ การรวมกลุ่มกันทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติทำให้ชุมชนกับป่าไม้อยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีการส่งผ่านองค์ความรู้จากแกนนำไปยังเยาวชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ควบคู่ไปกับการทำนุบำรุงพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนในเขตทุกกัณดารให้มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ตลอดจนช่วยลดปัญหาข้างป่าบุกรุกพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านด้วย

5.2.4 ขั้นการประสบอุปสรรคและการแก้ไข

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของสวนป่าอรัญปิยวงศ์จากคำบอกเล่าของพระอาจารย์สายซึ่งได้เล่าประวัติของผืนป่าอรัญปิยวงศ์ในอดีตว่า พื้นที่บริเวณนี้เต็มไปด้วยไร่มันสำปะหลัง ซึ่งมีลำต้นแคระแกรนไม่เจริญเติบโต ดินแห้งแล้ง ไม่มีต้นไม้ พอปลูกป่าได้ในระยะหนึ่งราว 2 ปี ความอุดมสมบูรณ์ของดินดีขึ้น

ในการดำเนินการปลูกสวนป่าอรัญปิยวงศ์ของพระอาจารย์สายในชุมชนพวา ในระยะแรก พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคในเรื่องของความไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์การปลูกป่าที่ประสงค์จะทำเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาความแห้งแล้งในขณะนั้น ให้กลับคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชนพวา นอกจากจะแก้ปัญหาภัยแล้งยังแก้ปัญหาความยากจนให้กับชาวบ้านเพราะป่าให้ปัจจัยสี่แก่มนุษย์ ชาวบ้านบางรายที่ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ในการปลูกป่าได้ตั้งฉายาให้พระอาจารย์สายว่า “หลวงปู่สาย” การแก้ปัญหาของพระอาจารย์สาย โดยการถือวางอุเบกขาจากคำครหายังคงปลูกป่าต่อไปด้วยความวิริยะอุตสาหะ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ชาวบ้านเริ่มเข้าใจ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทยอยกันเข้ามาช่วยพระอาจารย์สายในการสานเจตนารมณ์ในการปลูกป่า ส่งผลให้ผืนดินที่เคยแห้งแล้งกลับกลายเป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งทรัพยากรที่ก่อให้เกิดประโยชน์อันมหาศาลเช่นปัจจุบัน (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2564)

การแก้ไขปัญหาการตายของต้นไม้ที่ปลูกใหม่ในช่วงฤดูร้อน โดยปรับเปลี่ยนมาปลูกในช่วงต้นฤดูฝนเพราะมีความชื้นในดินสูง ส่วนในช่วงฤดูแล้งก็เตรียมกล้าไม้ไว้สำหรับปลูกถ้าฝนทิ้งช่วงก็ต้องรดน้ำ การคลุมโคนต้นไม้เพื่อรักษาความชื้นของหน้าดินด้วยใบไม้หรือหญ้าแห้ง การปลูกก็ต้องระมัดระวังมิให้รากได้รับการกระทบกระเทือนเพราะอาจทำให้ต้นไม้ตายหรือชะงักการเจริญเติบโต ต้องหมั่นดูแลใส่ปุ๋ย พรอนดิน หมั่นกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชโดยหลีกเลี่ยงการใช้

สารเคมี นอกจากนี้ยังประสบกับปัญหาไฟป่าเป็นประจำทุกปี ได้แก่ปัญหาด้วยการทำโครงการเพื่อของงบประมาณสองแสนบาทเพื่อกันไฟป่าโดยจ้างชาวบ้านมาทำแนวกันไฟป่ารวมถึงใช้รถแทรกเตอร์ไถกันไฟด้วย สามารถลดปัญหาเรื่องไฟป่าได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาการใช้สอยพื้นที่ป่าระหว่างชุมชนกับภาครัฐไม่เข้าใจกันเพราะชาวบ้านไม่สามารถตัดไม้ที่ตนปลูกมาใช้ประโยชน์ได้

จากการที่ผู้วิจัยได้ร่วมกิจกรรมปลูกป่าในสวนป่าอรัญปิยวงศ์กับพระอาจารย์สายและคณะแกนนำของชุมชนอยู่เสมอ พบว่า ในระหว่างที่คณะแกนนำของชุมชนที่ดูแลป่าจะมีอุปกรณ์จำพวกมีด จอบ ที่พกติดตัวเพื่อสำหรับใช้กำจัดวัชพืชที่ปกคลุมต้นไม้ ส่วนพระอาจารย์สายจะเดินทางมาดูแลต้นไม้แทบทุกวัน โดยมีครอบครัวดุซิดา ครอบครัวสมแสน และชาวบ้านจิตอาสาอีกหลายรายที่ร่วมปลูกและดูแลต้นไม้ที่ปลูกจำนวนกว่า 1,000 ไร่ ให้มีต้นไม้มีลักษณะลำต้นตรง สวยงาม แข็งแรง แม้กระทั่งปัจจุบันจะเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ก็ยังคงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ล่าสุดได้ปลูกต้นพวาไว้รอบบริเวณด้านหน้าสวนป่าอรัญปิยวงศ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้ว่าในอดีตชุมชนพวาจะเต็มไปด้วยต้นพวาซึ่งเป็นที่มาของชื่อตำบลพวานั่นเอง

ปัญหาของสวนป่าอรัญปิยวงศ์ในระยะที่ยืนหลังจากที่ในอดีตประสบกับวิกฤติภัยแล้งอย่างรุนแรงให้กลับมาเป็นผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ก็ยังคงประสบกับปัญหาแทรกซ้อนตามมา ได้แก่การถูกลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ส่วนตัวทั้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้านบางรายซึ่งแก้ปัญหาโดยการตั้งจิตอาสาคอยสอดส่อง เฝ้าระวังอยู่เสมอ นอกจากนี้ที่มาจากน้ำมือมนุษย์แล้วก็ยังประสบปัญหาจากการบุกรุกทำลายจากช้างป่าที่ปรากฏร่องรอยความเสียหายจากการทำลายสวนยางพารา สวนผลไม้ของชาวบ้านที่ปลูกไว้ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563) ปัญหาในการปลูกป่าระยะแรก ต้องสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านได้เข้าใจถึงเจตนา ดังคำกล่าวของพระอาจารย์สาย ที่กล่าวว่า

“ต้องอุเบกขา สร้างความเข้าใจให้ฟังว่าปลูกทำไม เพื่อใคร อาตมาไม่ได้เอาอะไรออกไปจากที่นี่ มีแต่มาให้ ” (พระครูประโชติธรรมภิรมย์, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2564)

กล่าวโดยสรุป ปัญหา อุปสรรคและวิธีการแก้ไขปัญหาในการดำเนินกิจกรรมของสวนป่าอรัญปิยวงศ์เกิดขึ้นมาจากกระบวนการเรียนรู้และหลักธรรมทางศาสนา โดยมีผู้นำทางธรรมและผู้นำทางโลกคอยให้ความทุ่มเท มีความเพียรในการดูแลผืนป่าอยู่เสมอตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงส่งผลให้ปัญหาถูกแก้ไข อีกทั้งได้รับความร่วมมืออย่างดีจากชาวบ้านในชุมชนและบุคคลทั่วไป

5.2.5 ชั้นสรุปบทเรียน

จากการศึกษากรณีศึกษาสวนป่าอรัญปิยวงศ์ พบว่า ชุมชนวนเกษตรพวาได้เรียนรู้ว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและจากการดำเนินการที่ผ่านมาของชุมชนวนเกษตรพวา ได้ประจักษ์ชัดว่า กิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ได้สร้างคุณค่าแก่ชุมชนวนเกษตรพวาในด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ ด้านแหล่งรายได้ ด้านเสริมสร้างสุขภาพ และเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับช้างป่า ดังนี้

คุณค่าด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ในอดีตก่อนที่พระอาจารย์สายจะเริ่มกิจกรรมการปลูกป่า เขตตำบลพวาได้ประสบปัญหาภัยแล้งอย่างหนัก แม้แต่มีน้ำป่าหลังซึ่งเป็นพืชที่ทนทาน

ต่อความแห้งแล้งก็มีอาจทนต่อความแห้งแล้งได้ ทำให้มีลำต้นแคระแกรน ดินมีลักษณะเป็นดินแกน ซึ่งเป็นดินที่ขาดความชื้นอย่างมาก สังเกตได้จากไม่มีไส้เดือนซึ่งเป็นสัตว์ที่บ่งบอกถึงความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ในดินมาอาศัยอยู่เลย (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2563) แต่หลังจากที่พระอาจารย์สายได้ปลูกป่าผ่านไปเป็นระยะเวลา 2 ปี สภาพแวดล้อมของพื้นที่บริเวณดังกล่าวก็เริ่มปรากฏว่ามีจำนวนของไส้เดือนและพืชพรรณไม้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ปัญหาภัยแล้งที่เคยประสบอย่างหนักได้ลดความรุนแรงลงไป และเมื่อฝนป่าที่ปลูกกว่า 1,000 ไร่ มีสภาพอุดมสมบูรณ์ก็ส่งผลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ส่วนปัญหาภัยแล้งก็หมดสิ้นไปในที่สุด (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

ปัจจุบันชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมในการทำสวนผลไม้ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ จำพวกทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกองได้ผลผลิตที่ดี มีน้ำพอเพียงต่อการทำเกษตร ทำให้มีรายได้ที่มั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของป่าไม้ที่มีคุณประโยชน์สามารถแก้ปัญหาภัยแล้งสภาพอากาศร้อนชื้น จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้มีการจัดกิจกรรมการปลูกป่า กิจกรรมทำบุญป่า กิจกรรมเวทีเสวนาชุมชน กิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนให้มีความตระหนัก มีจิตสำนึก รัก ห่วงแหนและร่วมมือในการปลูกป่าอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ จึงเป็นการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบองค์รวม โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน แก้ปัญหาที่ต้นเหตุและตรงประเด็น

สวนป่าอรัญปิยวงศ์ให้คุณค่าด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ หลังจากที่พระอาจารย์สายได้ปลูกป่าเนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ จนกระทั่งมีป่ามีสภาพอุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และตระหนักว่าป่ามีคุณค่าต่อพวกเขา โดยเฉพาะเป็นแหล่งอาหาร ซึ่งในอดีตก่อนที่จะมีป่าชาวบ้านทั่วไปจะมีอาชีพรับจ้างทั่วไป เมื่อได้ค่าจ้างมาก็จะนำไปซื้ออาหารและสิ่งจำเป็นไว้ใช้ในครัวเรือน สินค้าอุปโภคบริโภคต้องซื้อมาทั้งสิ้น ทำให้เกิดปัญหารายได้ไม่เพียงพอสำหรับใช้จ่าย แต่เมื่อป่าอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านจึงเก็บพืชพรรณธัญญาหารนานาชนิดที่มีอยู่ในป่า นำไปเป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายเพราะนอกจากพืชผักที่ได้จะมีความใหม่ สดแล้ว ยังมีความปลอดภัยจากสารเคมีส่งผลดีต่อสุขภาพ นอกจากนี้ยังได้เก็บผลผลิตที่ได้จากป่านำไปแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานมงคล งานอวมงคล การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน การประชุมเครือข่ายของวนเกษตร นอกจากป่าจะเป็นแหล่งอาหารที่มีคุณค่าแล้ว ยังสามารถนำไม้ที่หักโค่นโดยธรรมชาติมาทำเครื่องใช้ไม้สอยและพืชสมุนไพรก็นำมาทำเป็นยาสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยตามภูมิปัญญาไทยของหมอชาวบ้าน ด้วยคุณค่าดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาตระหนักและเห็นความสำคัญของสวนป่าอรัญปิยวงศ์ จึงมีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันในการอนุรักษ์ป่าไม้เพราะป่าให้ชีวิตค้ำมาสู่พวกเขา (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2563)

สวนป่าอรัญปิยวงศ์ให้คุณค่าในด้านเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชนวนเกษตรพวาและชาวบ้านทั่วไป จากเมื่อครั้งในอดีตที่ชุมชนพวาประสบปัญหาภัยแล้ง ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม ชาวบ้านไม่สามารถเก็บของป่าจำพวกพืชสมุนไพร หรือเมล็ดพันธุ์ไม้ในป่าเพื่อนำมาขาย อีกทั้งนำมาเพาะพันธุ์ไม้เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ ชาวบ้านในอดีตจึงมีฐานะยากจน แต่เมื่อพื้นที่สวนป่าอรัญปิยวงศ์มีสภาพอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยพืชพรรณไม้นานาชนิด ทำให้ชาวบ้านสามารถนำผลผลิตที่ได้จากป่า เช่น เมล็ดพันธุ์ไม้มาเพาะเป็นกล้าไม้เพื่อนำไปจำหน่าย ก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งปัจจุบันเมล็ดพันธุ์ได้รับ

ความนิยมในการนำไปปลูกเพื่อเป็นไม้เศรษฐกิจหรือที่มักเรียกกันว่า “ไม้บ้านาญ” ที่นิยมปลูกกันมาก ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ต้นยางนา ต้นพุง ต้นตะเคียน ต้นมะค่า เหล่านี้เป็นต้น ราคาเมล็ดพันธุ์ขึ้นอยู่กับ การตกลงกัน โดยมีราคาเมล็ดพันธุ์โลกรัมละ 35-50 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณของเมล็ดพันธุ์ ถ้าผู้ซื้อ ต้องการเมล็ดพันธุ์ในปริมาณที่มากเพื่อนำไปเพาะกล้าไม้ก็จะสั่งซื้อหรือมาติดต่อกับชาวบ้านโดยตรง เพื่อตกลงราคา ต่อจากนั้นก็นัดหมายมาบรรทุก (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 7 ตุลาคม 2564) ด้วยคุณค่าของป่าที่สร้างคุณค่าในด้านเป็นแหล่งรายได้ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ชุมชนนเกษตรพวายังคงร่วมกิจกรรมการปลูกป่า การเฝ้าระวังผืนป่าจากอัคคีภัยและภัยจากการลักลอบตัดไม้จากมนุษย์ ซึ่งมีอยู่บ้างประปราย เป็นกิจกรรมที่ทำด้วยความตระหนักในคุณค่าทำให้เกิดความยั่งยืนยาวนาน

สวนป่าอรัญปิยวงศ์กับคุณค่าด้านเสริมสร้างสุขภาพ ซึ่งก่อนที่จะมีผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์เช่นปัจจุบัน อำเภอแก่งหางแมวซึ่งเป็นกิ่งอำเภอในขณะนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่ามีความแห้งแล้งทรมานดารมาก ภายหลังจากการปลูกป่าของพระอาจารย์สายและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ป่าไม้ที่มีสภาพความอุดมสมบูรณ์นำมาซึ่งความชุ่มชื้น ร่มรื่น ร่มเย็น เป็นแหล่งที่มีอากาศบริสุทธิ์ส่งผลให้มีประชาชนในละแวกสวนป่าอรัญปิยวงศ์มีสุขภาพกายที่แข็งแรงและสุขภาพจิตที่ดี มีวิถีชีวิตที่ใช้ทรัพยากรจากป่า ทำให้ชีวิตของคนในชุมชนพวาอยู่อย่างมีความสุข เพราะรู้จักความพอเพียง ด้วยคุณค่าดังกล่าว ทำให้ชุมชนนเกษตรพวายังคงดำเนินกิจกรรมปลูกสวนป่าอรัญปิยวงศ์มาเป็นระยะเวลายาวนานจนเกิดความยั่งยืน

นอกจากนี้ สวนป่าอรัญปิยวงศ์ยังให้คุณค่าด้านเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับช้างป่า ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะว่าสวนป่านอกจากจะเป็นแหล่งอาหารให้กับมนุษย์แล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารและที่พักอาศัยของเหล่าบรรดาช้างป่าหลายร้อยเชือก เมื่อช้างป่ามีแหล่งอาหารที่พอเพียงจึงไม่ออกมาหาอาหารภายนอกป่าซึ่งชาวบ้านได้ปลูกผลไม้ พืชไร่ไว้มากมาย (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2563) ส่งผลให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย บางครั้งอาจทำอันตรายต่อมนุษย์ถึงขั้นเสียชีวิต แม้จะมีหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยแก้ปัญหาช้างป่าให้กับชาวบ้าน ก็ยังไม่ทำให้ปัญหาช้างป่าลดลงไปได้เมื่อเทียบกับการปลูกป่าไว้เพื่อเป็นอาหารของมนุษย์และสัตว์ป่า เมื่อสวนป่าสามารถลดปัญหาของช้างป่าได้ในระดับหนึ่ง ทำให้ชุมชนนเกษตรพวาตระหนักถึงความสำคัญของสวนป่าอรัญปิยวงศ์ในด้านการลดปัญหาช้างป่า จึงร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมการปลูกป่าและปลูกพืชที่เป็นอาหารของช้าง โดยเฉพาะพืชจำพวกเตารัง จำนวนกว่า 10,000 กอ ที่ปลูกเพื่อเป็นอาหารของช้าง โดยดำเนินการทำกิจกรรมปลูกป่าอย่างต่อเนื่องจนเกิดความยั่งยืน (ประทุม นิลบ่อ, สัมภาษณ์ 22 กรกฎาคม 2563; พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 3 มกราคม 2566)

กล่าวโดยสรุปว่า กิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ได้สร้างคุณค่าแก่ชุมชนนเกษตรพวา ในด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ ด้านแหล่งรายได้ ด้านเสริมสร้างสุขภาพ และเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับช้างป่า

5.2.6 ชันก้าวสู่ความยั่งยืน

จากการเห็นในคุณค่าของสวนป่าอรัญปิยวงศ์ดังกล่าวมาข้างต้นของชุมชนนเกษตรพวา ว่าเป็นการสร้างความยั่งยืนในด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ ด้านแหล่งรายได้ ด้านเสริมสร้างสุขภาพ และด้านเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่าง

ชาวบ้านกับช่างป่า โดยมีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในระยะเริ่มต้น กิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์นั้นเกิดจากการประสบปัญหาภัยแล้ง ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ พระอาจารย์สายจึงหาทางช่วยเหลือโดยการซื้อที่ดินรอบบริเวณเขาเขตตำบลพวาเพื่อปลูกป่า เมื่อป่ามีสภาพอุดมสมบูรณ์จึงส่งผลให้ปราศจากปัญหาภัยแล้ง ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของป่าจึงมีการดำเนิน กิจกรรมปลูกป่าและร่วมอนุรักษ์สวนป่าอรัญปิยวงศ์เป็นระยะเวลากว่า 30 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2566 (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 22 กรกฎาคม 2563)

สะท้อนให้เห็นได้จากกิจกรรมกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าไม้ กิจกรรมทำบุญป่า ฟังธรรม เทศนาเพื่อปลูกฝังให้รักป่าและ ประเพณีชุมชน กิจกรรมธรรมยาตรา กิจกรรมเครือข่ายวนเกษตร กิจกรรมศึกษาพันธุ์ไม้ กิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน โครงการทางช้างผ่าน โครงการปลูกป่า เฉลิมพระเกียรติ กิจกรรมดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาเรียนรู้ได้ว่าสวนป่าอรัญปิยวงศ์ มีประโยชน์ในด้านการยุติปัญหาภัยแล้งในชุมชนพวา คำนึงความอุดมสมบูรณ์ให้สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านเพราะป่าสร้างประโยชน์ในด้านปัจจัยสี่ต่อมนุษย์ เป็นแหล่ง อาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า สิ่งมีชีวิตล้วนได้รับประโยชน์จากผืนป่า การนำหลักธรรมใน พระพุทธศาสนามาประยุกต์กับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม รู้จักความพอเพียง รู้จักความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดผลดีในด้านการมีคุณภาพชีวิตที่ดีบน ความพอเพียง แม้ไม่ได้ร่ำรวยแต่ก็มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีสุขภาพแข็งแรง มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ปราศจากมลพิษ มีแหล่งอาหารที่ปราศจากสารพิษที่มาจากสารเคมี การเป็นผู้ให้ รู้จักการแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับคำกล่าวของพระอาจารย์สายที่กล่าวว่า

“การหมั่นปลูกป่าในใจคนให้รักป่าอยู่เสมอ เป็นเรื่องสำคัญ” (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2566)

กล่าวโดยสรุป จากกรณีศึกษาสวนป่าอรัญปิยวงศ์มีความเชื่อมโยงกับชุมชนวนเกษตรพวาเพราะผู้นำทางโลกและผู้นำทางธรรมซึ่งเป็นแกนนำหลักของชุมชนวนเกษตรพวา ได้ร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาภัยแล้งโดยวิธีการปลูกป่า ผลจากการดำเนิน กิจกรรมทำให้ชุมชนวนเกษตรพวา เกิดการเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าของกิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ว่ามีประโยชน์ในด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ด้านแหล่งรายได้ ด้านเสริมสร้างสุขภาพ และเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับช่างป่า ด้วยผลดีดังกล่าว จึงมีการดำเนินกิจกรรมปลูกป่าอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าสถานการณ์ภัยแล้งจะยุติลง แต่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระอาจารย์สายและชุมชนวนเกษตรพวายังคงมีการดำเนินการเพื่อลดปัญหาภาวะโลกร้อน รวมไปถึงการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ มีการจัดการปลูกป่า ดูแลรักษาป่า และการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนและประชาชนสืบต่อไป

5.3 กรณีศึกษาวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ข้อค้นพบที่ผู้วิจัยได้จากการศึกษาถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้จากการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในกรณีศึกษาวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เป็นกรณีศึกษาที่มีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนพวา โดยมีกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

5.3.1 ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ พบว่า การที่ชาวบ้านในชุมชนพวาประสบปัญหาหนี้สินและภัยแล้ง อันมีสาเหตุมาจากการบุกรุกทำลายป่า ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมในตำบลพวามีสภาพแห้งแล้งอย่างมาก การปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวเช่นมันสำปะหลังประสบภาวะขาดทุน ต้องกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนซื้อปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืช ยาฆ่าแมลงที่ราคาแพง นับเป็นปัญหาจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเช่นเดียวกับผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่ถูกรณาการยึดที่ดินกว่า 200 ไร่ เพื่อนำเงินมาใช้หนี้คงเหลือเพียง 10 ไร่ แต่ด้วยความเพียรพยายามจึงใช้พื้นที่ที่เหลืออยู่ทำการเกษตรแนววนเกษตรจนกระทั่งประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับกันในระดับประเทศ ด้วยสภาพปัญหาและสภาพภูมิประเทศที่ใกล้เคียงกันทำให้พระอาจารย์สายสนับสนุนด้านงบประมาณให้กับแกนนำชุมชนวนเกษตรพวาเพื่อเดินทางไปศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่ศูนย์เครือข่ายวนเกษตร หมู่ที่ 1 ตำบลลาดกระโทง อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2564)

ในปี พ.ศ. 2540 เป็นปีเริ่มต้นในการก่อรูปของชุมชนวนเกษตรพวาเพราะประสบปัญหาหนี้สินในชุมชนอย่างหนัก ส่งผลให้กลุ่มชาวกวยซึ่งมีความมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาหนี้สินมีการรวมกลุ่มกับชาวอีสานชุมชนคลองพลอย เพื่อร่วมดำเนินการแก้ปัญหาหนี้สินด้วยระบบเครือข่ายเป็นฐานสำคัญภายใต้การนำของพระอาจารย์สาย โดยใช้แนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการดำเนินกิจกรรมตามวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

5.3.2 ขั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย

ชุมชนวนเกษตรพวามีจุดมุ่งหมายที่ต้องการแก้ปัญหาหนี้สิน โดยดำเนินชีวิตตามวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งวัตถุประสงค์ของวิถีเกษตรแบบวนเกษตรก็เพื่อลดต้นทุนในการทำการเกษตร สามารถพึ่งตนเองได้ ส่วนวัตถุประสงค์ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาเพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน อีกทั้งยังมีการออมทรัพย์ และมีสวัสดิการ และวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ร้านค้าชุมชนก็เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต

5.3.3 ขั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม

ปัญหาเรื่องภาวะหนี้สินในชุมชนพวาทำให้กลุ่มชาวกวยซึ่งนำโดยนายบุญเลิศ ดุชิตา ซึ่งเป็นแกนนำในการแก้ปัญหาโดยมีการรวมกลุ่มกับชาวอีสานชุมชนคลองพลอยเป็นชุมชนวนเกษตรพวาเพื่อร่วมดำเนินการด้วยระบบเครือข่ายในปี พ.ศ. 2541 ภายใต้การสนับสนุนจากพระอาจารย์สาย ซึ่งมีรูปแบบการจัดกิจกรรมโดยยึดวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชนโดยแยกเป็นรายกรณี เพื่อแสดงให้เห็นภาพที่ชัดเจน ดังนี้

กรณีวิถีเกษตรแบบวนเกษตรโดยนำแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่บุญชัย เข้มเฉลิม ที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นฐานของความรู้ ความเข้าใจในทรัพยากรรอบตัวและรู้จักบริหารจัดการ ใช้สิ่งรอบข้างมาเป็นบทเรียนและนำความรู้จากภูมิปัญญามาใช้ มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน ส่งผลให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นเป็นวิถีที่ยั่งยืน ใช้เป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยวิถีเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง ภายหลังจากการศึกษาดูงานที่ศูนย์วนเกษตรก็นำความรู้มาประยุกต์ในพื้นที่ของตนเองที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว มาปลูกพืชแบบผสมผสานในรูปแบบวนเกษตร การผลิตเพื่อยังชีพ ทำการเกษตรแบบธรรมชาติโดยไม่ใช้สารเคมี มีการขยายแนวคิดวนเกษตร คือ รู้ตนเอง รู้ปัญหา รู้ทรัพยากร การนำความรู้มาปฏิบัติและจัดการในชีวิตประจำวัน โดยมีแผนรองรับด้วยความเชื่อมั่นในตนเองและทรัพยากรที่มีอยู่ (พลอยพิณญา หาญหุทัยวัลค์, 2563; บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2565)

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย พบว่า รูปแบบการทำเกษตรแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรพวามีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสภาพของการปลูกพืชในแต่ละแปลงของแต่ละคน ซึ่งบางรายทำสวนป่าวนเกษตรโดยปลูกแซมลงไปแปลงเดิมซึ่งเป็นยางพารา บางรายปลูกพืชแซมลงไปสวนผลไม้ โดยพื้นที่ที่สมาชิกแต่ละรายนำมาทำแบบวนเกษตรจะประมาณคนละ 15-20 ไร่ มีเนื้อที่โดยรวมประมาณ 400 ไร่ มีรายได้หลักจากพืชที่ปลูกเดิมที่เป็นยางพาราและสวนผลไม้เฉลี่ยต่อปีประมาณ 15,000-100,000 บาท ขึ้นอยู่กับราคาผลผลิตของพืชแต่ละชนิดและปริมาณพื้นที่ของแต่ละครอบครัว (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2566) ส่วนรายได้เสริมที่ได้จากการปลูกพืชแนววนเกษตรยังเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน เพราะเป็นการปลูกเพื่อไว้บริโภคไว้ใช้สอยในครอบครัวและเพื่อแบ่งปันช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน แนววนเกษตรมีบทบาทช่วยให้ชาวบ้านสามารถมีชีวิตแบบพอเพียง ประสบการณ์การทำวนเกษตรของสมาชิกชุมชนวนเกษตรพวาสามารถวิเคราะห์ได้จากกรณีของ บุญเลิศ ดุชิตา ซึ่งได้พูดถึงประสบการณ์การทำวนเกษตรว่าการปรับเปลี่ยนการทำเกษตรจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นแบบวนเกษตรโดยใช้วิธีปลูกพืชที่ต้องการแทรกลงระหว่างสวนเดิม โดยใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้มาจากป่าในชุมชนมาเพาะเป็นกล้าไม้ ทำให้ไม่มีการใช้จ่ายในการลงทุน ส่งผลให้สามารถลดหนี้สินในครัวเรือนได้กว่าห้าหมื่นบาทภายในระยะเวลาห้าปี โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2550 อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกจำเป็นต้องหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชป่าหรือพืชที่มีอยู่ในแปลง

กล่าวโดยสรุป การทำเกษตรแนววนเกษตรเกิดผลดีในระยะยาวเพราะสามารถลดภาระเรื่องค่าใช้จ่ายในด้านอาหารได้อย่างมาก เพราะมีอาหารให้บริโภคตลอดปีเพราะพืชแต่ละชนิดจะหมุนเวียนกันให้ผลผลิตสลับสับเปลี่ยนกันไปตามฤดูกาลถ้าผลผลิตมีมากก็นำไปขายหรือแบ่งปัน การปลูกพืชแนววนเกษตรยังส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างชัดเจน สังเกตได้จากช่วงฤดูฝนจะมีเห็ดหลายชนิดให้นำนามาบริโภคกัน เป็นการลงทุนปลูกเพียงครั้งเดียวแต่ได้ผลผลิตระยะยาว แนววนเกษตรจึงเป็นความยั่งยืนด้านอาหารอย่างแท้จริง

กรณีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยกลุ่มชาวทวยได้ริเริ่มก่อตั้ง ในปี พ.ศ. 2542 มีการระดมทุนในระยะแรกจากเครือข่ายติดจำนวน 30 กว่าคน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการช่วยเหลือสมาชิกให้สามารถกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ เมื่อเทียบกับการไปกู้เงินจากแหล่งเงินกู้จากภายนอก นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงในด้านอาชีพ สามารถพึ่งตนเองได้ด้วย

การประหยัดเงิน สร้างสวัสดิการให้ผู้ที่อ่อนแอในชุมชน รวมถึงสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านในการร่วมทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม การแก้ปัญหาหนี้สินโดยใช้รูปแบบของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของกลุ่มชาวทวยจะคล้ายกับสหกรณ์แต่ต่างกันที่มีกติกาสำคัญคือ ผู้ที่เป็นสมาชิกจะต้องมีการฝากเงินในทุกเดือน อย่างน้อยเดือนละ 50 บาท ส่วนมากก็จะฝาก 500 บาทต่อเดือน หลังจากมีการออมทรัพย์รายเดือนแล้ว ถ้าสมาชิกรายใดต้องการนำเงินไปหมุนเวียนเพื่อทำสิ่งที่มีประโยชน์ในด้านการลงทุน ประกอบอาชีพ หรือมีฐานะจำเป็นก็จะเปิดโอกาสให้กู้โดยไม่กำหนดเวลาในการกู้ยืม กู้ได้ตลอดเวลาที่มีความเดือดร้อน ยามฉุกเฉิน แต่ต้องไม่เกินวงเงินที่กำหนด ส่วนมากไม่เกินสองหมื่นบาท สมาชิกที่กู้จะต้องเสียค่าดอกเบี้ยในอัตราดอกเบี้ยเพียงร้อยละสองบาทต่อเดือน ซึ่งปัจจุบันสมาชิกกลุ่มสะสมทรัพย์ของกลุ่มชาวทวยมีจำนวนสมาชิกมากกว่า 146 คน ส่วนสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์กลุ่มคลองพลอย มีจำนวนสมาชิก 200 คน มีเงินออมหมุนเวียนสูงถึงหกแสนหกหมื่นบาท (บรรทมสมแสน, สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม 2564)

เมื่อการดำเนินงานด้านกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของชุมชนพวาและชุมชนคลองพลอยประสบความสำเร็จสามารถแก้ปัญหาหนี้สิน สามารถแก้ปัญหาหนี้นอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยแพง อีกทั้งเป็นการส่งเสริมให้มีการออมเงินไว้ในชุมชนจึงขยายเครือข่ายไปสู่ชุมชนคลองแดง ในปี พ.ศ. 2544 ต่อจากนั้นชุมชนวนเกษตรพวามีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนของภาคประชาชน เพื่อให้เป็นกลไกในการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

กรณีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยกลุ่มชาวทวยภายใต้การนำของนายบุญเลิศ ดุชิตา เป็นผู้ริเริ่มในการแก้ปัญหาการเอาเปรียบจากร้านค้าในหมู่บ้านที่มีเพียงร้านเดียวที่มีการจำหน่ายสินค้าในราคาแพงมาก พบว่า ในปี 2540 ร้านค้าดังกล่าวมีรายได้สูงถึงวันละ 4,000-5,000 บาท เมื่อกลุ่มชาวทวยได้จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าชุมชนที่เป็นระบบเครือข่ายที่มีสมาชิกประมาณ 55 ครัวเรือน มีการจำหน่ายสินค้าตามความต้องการของกลุ่มในราคาถูก ยกเว้นสินค้าจำพวกอบายมุข ทำให้ร้านค้าเดิมแทบจะขายสินค้าไม่ได้เลย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 ; บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 มีนาคม 2565)

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าชุมชนและกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในเขตบ้านคลองพลอยสามารถดำเนินงานมาได้จนถึงปัจจุบันเนื่องจากมีพื้นฐานของชาวอีสานในตระกูลเดียวกันเป็นหลักโดยเฉพาะนายบรรทม สมแสน ได้รับเลือกให้เป็นประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในยุคปัจจุบันที่มีลักษณะของผู้นำกลุ่มที่เอาการเอางานอีกด้วย อีกทั้งยังมีกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพที่เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่มีคุณค่าในด้านการแก้ปัญหาหนี้สินโดยการลดรายจ่ายให้กับชุมชนวนเกษตรพวา โดยนำของเหลือใช้ในชุมชน เช่น เศษวัชพืช เศษพืชผักผลไม้ เศษอาหารในครัวเรือนมาทำเป็นปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งนอกจากจะช่วยลดต้นทุนในการทำการเกษตร ยังทำให้สภาพดินมีสภาพที่ดีขึ้น ผลผลิตทางการเกษตรก็ปลอดภัย มีผลต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค อีกทั้งสามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้กับสมาชิกของกลุ่ม

นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้ดำเนินการจัดทำเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชน อาทิ การก่อตั้งกองทุนข้าวได้รับความเมตตาสนับสนุนจากพระอาจารย์สายในการให้ยืมเงินมาก่อตั้งเป็นจำนวนหนึ่งหมื่นบาท เพื่อซื้อข้าวราคาถูกลงมาขายให้กับสมาชิก ซึ่งต่อมากองทุนดังกล่าวได้พัฒนาเป็นร้านค้าชุมชนที่มีชื่อว่า ร้านค้าชุมชน 5 ก ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับ

การเก็บ การกิน การประกอบอาชีพ การอยู่อย่างประหยัดและมีสวัสดิการ การกันเงินเก็บไว้ในชุมชน อีกทั้งยังมีกิจกรรมด้านสวัสดิการชุมชนในรูปแบบของการช่วยเหลือสมาชิกยามมีเหตุการณ์ฉุกเฉิน เจ็บป่วย ประสบอุบัติเหตุ จะมีค่าใช้จ่ายของการเดินทาง ค่าใช้จ่ายในการดูแลผู้ป่วย มีการส่งเสริมการเรียนรู้โดยให้ทุนการศึกษา ทุนออมทรัพย์ต้อนรับสมาชิกเกิดใหม่ ทุนการศึกษาดูงานและการเรียนรู้ มีเงินสวัสดิการเพื่อสาธารณะประโยชน์ของชุมชน ทุนส่งเสริมให้มีการจัดสวัสดิการในครัวเรือนในการปลูกพืชเพื่อใช้ เช่น ไม้ตระกูลยางนาและไม้ยืนต้นชนิดต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มมาปนกิจเพื่อช่วยเหลือครอบครัวของสมาชิกที่สูญเสียคนในครอบครัว (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

กล่าวโดยสรุป ชุมชนวนเกษตรพวาได้นำรูปแบบการทำการเกษตรแนววนเกษตรเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้วยการปลูกพืชแบบป่าครอบครัว ต้นไม้ที่ปลูกมี 3 ระดับ คือ สูง กลาง ต่ำ เพื่อประโยชน์ที่นำมาซึ่งอาหาร ยาสมุนไพรและไม้ใช้สอย สามารถลดหนี้ อีกทั้งยังแก้ปัญหาภัยแล้งได้ ส่งผลต่อส่วนรวมเพราะสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ลดปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า นอกจากนี้ยังมีการดำเนินกิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชนอีกด้วย

5.3.4 ขั้นตอนการประสบอุปสรรคและการแก้ไข

ในการดำเนินการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนวนเกษตรพวาโดยยึดวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ในระยะเริ่มต้นต้องฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรคในการไม่เห็นด้วยของชาวบ้านเพราะสาเหตุกระแสทุนนิยมที่มุ่งผลิตแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อหวังความร่ำรวย แต่ด้วยความมุ่งมั่นของชุมชนวนเกษตรพวาที่ไม่ย่อท้อต่อกระแสการค้าค้ำ จึงได้ดำเนินการแก้ปัญหาหนี้สินโดยกิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตรมาอย่างต่อเนื่อง

สำหรับปัญหาของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่ประสบได้แก่ การที่สมาชิกบางรายไม่สามารถมีเงินมาชำระดอกเบี้ยตามระยะเวลาที่กำหนด เนื่องจากสาเหตุด้านปัญหาสุขภาพ การประสบอุบัติเหตุ ปัญหาครอบครัวแตกแยก ซึ่งทำให้ไม่สามารถนำเงินมาชำระคืนได้ตามกำหนด แต่กลุ่มก็แก้ปัญหาด้วยการยืดหยุ่นในด้านระยะเวลาในการชำระออกไปตามความเหมาะสม นอกจากนี้กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชนยังพบว่า มีลูกค้าบางรายที่ค้างชำระเงินค่าสินค้า แต่กลุ่มก็ใช้การยืดหยุ่นโดยให้ลูกค้าที่ติดหนี้ได้ทยอยนำเงินมาชำระคืน จะเห็นได้ว่า ชุมชนวนเกษตรพวา ดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยปรับเปลี่ยนประยุกต์วิธีการอยู่เสมอเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

สรุปได้ว่า ในการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาด้านหนี้สินและด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนวนเกษตรพวา แม้ต้องฝ่าฟันกับอุปสรรคต่าง ๆ แต่ด้วยความมุ่งมั่น วิริยะอุตสาหะในการแก้ปัญหา จนกระทั่งสามารถแก้ปัญหาหนี้สินและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

5.3.5 ขั้นสรุปบทเรียน

จากการศึกษากรณีศึกษาการแก้ปัญหาหนี้สิน ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้เรียนรู้ว่า กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและจากการดำเนินการที่ผ่านมาได้ประจักษ์ชัดว่า กิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ได้สร้างคุณค่าแก่ชุมชนวนเกษตร โดยเฉพาะคุณค่าด้านการแก้ปัญหาหนี้สิน

และคุณค่าด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในการดำเนินการดังกล่าวได้สำเร็จลุล่วงและมีความยั่งยืนมาเป็นระยะเวลานานเพราะพลังความสามัคคี

คุณค่าด้านการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนวนเกษตรพวา โดยมีกิจกรรมวนเกษตรซึ่งได้ศึกษาเรียนรู้จากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ผู้บุกเบิกการทำเกษตรแนววนเกษตรจนกระทั่งประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยมีจุดเริ่มต้นจากปัญหาภาวะหนี้สินและมีสภาพภูมินิเวศที่คล้ายคลึงกัน จึงนำไปสู่การใช้กระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่ได้นำมาใช้ อาทิ ศึกษาดูงาน เพื่อศึกษาหาความรู้ การฝึกปฏิบัติการจริงยังสถานที่จริงจนกระทั่งมีความชำนาญ โดยมีความตระหนักถึงการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้อย่างรู้คุณค่า และมีการบริหารจัดการที่ดีมีระบบส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ด้วยคุณค่าดังกล่าวของกิจกรรมวนเกษตรทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาตระหนักถึงความสำคัญและดำรงกิจกรรมนี้มาต่อเนื่อง

กิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ มีคุณค่าในการแก้ปัญหาหนี้สินและส่งเสริมการออมทรัพย์ ทำให้มีเงินฝากสะสมไว้ใช้ในยามจำเป็น กิจกรรมดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นจากการมีหนี้ที่ต้องไปกู้เงินจากนายทุนซึ่งมีค่าดอกเบี้ยเงินกู้ที่แพงมากเป็นการเพิ่มภาวะหนี้สินให้มากยิ่งขึ้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้นำชุมชนวนเกษตรพวาได้คิดหาวิธีในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเรียนรู้ว่ากิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ อีกทั้งยังมีการสะสมทรัพย์ ส่งผลให้ลดปัญหาหนี้สินและมีเงินฝากจากการเรียนรู้ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้ตระหนักถึงคุณค่าของกิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ว่ามีคุณค่าต่อพวกเขา จึงดำรงกิจกรรมมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความยั่งยืนจนเป็นที่ประจักษ์

กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้คุณค่าด้านการแก้ปัญหาหนี้สินซึ่งในอดีตเป็นที่ทราบกันว่าในชุมชนพวามีการคมนาคมที่ไม่สะดวก ไม่สามารถเดินทางไปจับจ่ายใช้สอยภายนอกชุมชนได้ จำเป็นต้องซื้อสินค้าที่มีราคาแพงจากร้านค้าที่มีเพียงไม่กี่ร้านในชุมชน โดยมีนายบุญเลิศ ดุชิตา ซึ่งผู้นำชุมชนวนเกษตรได้เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม ส่งผลให้ลดค่าใช้จ่ายทำให้ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากร้านค้าทั่วไปที่มีขายในราคาแพง ในที่สุดก็สามารถลดปัญหาหนี้สินลงได้ด้วยคุณค่าดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้พวกเขาเกิดความตระหนักในคุณค่าและยังดำรงกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง

คุณค่าด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนวนเกษตรพวา โดยมีกิจกรรมการทำเกษตรแนววนเกษตร ซึ่งก่อนที่จะมีการทำเกษตรแนววนเกษตรนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวกันเป็นจำนวนมากทำให้ประสบภาวะขาดทุน เพราะมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ประสบปัญหาหนี้สิน และเมื่อชาวบ้านมีการขยายพื้นที่ในการทำเกษตรเป็นจำนวนมากทำให้มีการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตร เมื่อเวลาผ่านไปสักระยะหนึ่งก็ประสบปัญหาภัยแล้งอย่างมาก ในที่สุดก็นำแนวการปลูกพืชแบบวนเกษตรมาใช้ส่งผลให้ไม่ประสบปัญหาขาดทุน ปลอดภัยจากการขาดแคลนอาหาร เพราะการปลูกพืชแนววนเกษตรมีผลทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพช่วยแก้ปัญหาภัยแล้งได้ อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้มีการปลูกป่า เพราะป่าเป็นแหล่งอาหารให้ควมร่มรื่น ร่มเย็น ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ จึงมีการดำรงไว้ซึ่งกิจกรรมวนเกษตรมาเป็นระยะเวลายาวนาน

5.3.6 ขึ้นก้าวสู่ความยั่งยืน

จากการเห็นในคุณค่าวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ของชุมชนวนเกษตรพบว่า เป็นการสร้างความยั่งยืน ด้านการแก้ปัญหาหนี้สินและด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยมีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในระยะเริ่มต้นชุมชนพบประสบกับปัญหาภาวะหนี้สิน ทำการเกษตรโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวต้องประสบปัญหาการขาดทุน กลุ่มชุมชนวนเกษตรพวจึงได้หาวิธีการในการแก้ปัญหาภาวะหนี้สิน โดยมีกิจกรรมการทำเกษตรแนววนเกษตรเพราะการปลูกแบบนี้ไม่ต้องลงทุนเป็นจำนวนมากเหมือนกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้ระบบทุนนิยม การปลูกแบบวนเกษตรไม่มุ่งขายแต่มุ่งในการนำไปใช้ ทำให้ชุมชนวนเกษตรพบเกิดการเรียนรู้ได้ว่ากิจกรรมที่กล่าวมา คือ กิจกรรมวนเกษตรมีคุณค่าในการช่วยลดรายจ่ายในด้านต้นทุนการผลิต เพิ่มพื้นที่ป่า เพิ่มแหล่งผลิตปัจจัยสี่ และช่วยลดมลพิษ กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีคุณค่าในการช่วยแก้ปัญหาหนี้สินและมีเงินฝากสะสม กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้ามีคุณค่าในการแก้ปัญหาหนี้สิน โดยช่วยลดค่าใช้จ่ายและลดการถูกเอารัดเอาเปรียบจากร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าในราคาแพง กิจกรรมปุ๋ยชีวภาพมีคุณค่าในด้านการลดต้นทุนในการทำการเกษตรที่ใช้สารเคมีที่มีราคาแพง อีกทั้งช่วยปรับสภาพดินไม่ให้เสื่อมโทรม และกิจกรรมร้านค้า 5 ก ที่มีคุณค่าในด้านการเพิ่มรายได้ มีเงินเก็บ ช่วยลดรายจ่าย มีสวัสดิการ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้เกิดผลดีในด้านการแก้ปัญหาหนี้สิน แม้ไม่ได้ร่ำรวยแต่ก็สามารถทำให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวทำให้ชุมชนวนเกษตรได้เรียนรู้ร่วมกันว่ามีคุณค่าต่อพวกเขา แม้ว่าในปัจจุบันชุมชนวนเกษตรพวจะแก้ปัญหาด้านหนี้สินได้ แต่ยังคงมีการดำเนินกิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชนอย่างต่อเนื่องจวบจนระยะเวลากว่า 25 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 จนถึงปี พ.ศ. 2566

ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนวนเกษตรพวา ท่านหนึ่งในลักษณะที่ว่า

“วนเกษตรทำให้หมดหนี้ หมดทุกข์ แม้ไม่ร่ำรวย แต่ก็มีความสุขบนความพอเพียงเงินไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 มิถุนายน 2564)

กล่าวโดยสรุป ชุมชนวนเกษตรพวาได้ร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาหนี้สินโดยวิธีการทำการเกษตรแนววนเกษตร การรวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในชุมชน กิจกรรมดังกล่าวส่งผลดีต่อชุมชนวนเกษตรพวาเพราะสามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ อีกทั้งยังมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชแบบวนเกษตร มีเงินออม และเงินสวัสดิการด้วย ถึงแม้ว่าจะประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้สิน แต่ชุมชนวนเกษตรพวาก็ยังคงมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียง ทำการเกษตรแนววนเกษตรทำให้พื้นที่เพาะปลูกมีสิ่งแวดล้อมที่ดีปราศจากสารเคมี รวมไปถึงการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

5.4 กรณีศึกษาของกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน

5.4.1 ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา

การที่กลุ่มชุมชนนวนเกษตรพวามีภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากสินค้าที่ใช้ในครัวเรือนมีราคาแพงส่งผลให้มีค่าใช้จ่ายสูง ทำให้มีการปรึกษากันภายในกลุ่มเพื่อหาทางแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเพิ่มรายได้จากการผลิตโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับใช้ในครัวเรือนให้กับสมาชิกของกลุ่มชุมชนนวนเกษตรพวา และเพื่อสร้างรายได้เสริมในชุมชนนวนเกษตรพวาภายใต้แนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร

เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีตชุมชนพวาซึ่งมีสภาพภูมินิเวศเป็นป่าดงดิบอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแมกไม้หนานาชนิด ไม่มีโรงพยาบาลในอำเภอ ครั้นเมื่อมีคนเจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุก็จะรักษาด้วยพืชสมุนไพรซึ่งได้มาจากส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ รากไม้ของพืชที่อยู่ในป่ามาต้มเคี้ยวเพื่อใช้ในการรักษาซึ่งมักเรียกกันว่า ยาหม้อ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีรสขมมากรับประทานค่อนข้างยาก เมื่อผู้ป่วยรับประทานแล้วหายก็จะมีกรบอกต่อกันถึงสรรพคุณทางยา เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นยาแพทย์แผนไทย ต่อมาเมื่อมีความเจริญเข้ามายังชุมชนพวาก็ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงก็เปลี่ยนไปตามกระแสบริโภคนิยม ขณะเดียวกันคนที่เจ็บป่วยและเคยใช้ยาสมุนไพรในการรักษาก็เปลี่ยนไปหาแพทย์ตามโรงพยาบาล ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนพวาละเลยวิถีชีวิตที่เคยพึงพิงธรรมชาติและภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมไป (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ชุมชนนวนเกษตรพวาได้นำองค์ประกอบหลักของแนววนเกษตรในด้านความรู้ ด้านทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน มาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนโดยนำความรู้จากภูมิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติจำพวกสมุนไพรมาดำเนินการแปรรูปภายใต้การบริหารจัดการชุมชนโดยผ่านการประชุมของกลุ่มเป็นประจำ ทำให้ผลิตภัณฑ์ด้านยาสมุนไพรของชุมชนนวนเกษตรพวา มีความพิเศษ ได้รับความเชื่อมั่น และได้รับเชิญให้นำผลิตภัณฑ์ไปร่วมงานแสดงสินค้าในระดับจังหวัด และระดับประเทศอยู่เสมอ

5.4.2 ขั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย

กลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยในปี พ.ศ. 2540 ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ชุมชนพวาประสบภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากสินค้าที่ใช้ในครัวเรือนมีราคาแพงส่งผลให้มีค่าใช้จ่ายสูง โดยมีเป้าหมายสำคัญ ได้แก่ การลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเพิ่มรายได้จากการผลิตโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้ในชุมชน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ในรูปของการศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ทดลองด้วยตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนพวามาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์หนานาชนิด ภายใต้กระบวนการทำงานของกลุ่มที่ให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี

5.4.3 ขั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม

การดำเนินการในระยะแรกของกลุ่มชุมชนนวนเกษตรพวายังไม่มีความรู้ความสามารถในการดำเนินการแต่อย่างไร แต่ด้วยความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองให้สามารถแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ จึงปรึกษากับพระอาจารย์สายซึ่งเป็นผู้นำทางธรรมที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งได้รับคำชี้แนะและให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการเดินทางไปศึกษา

ดูงานยังศูนย์วนเกษตรที่จังหวัดฉะเชิงเทราของผู้ใหญ่วิบูลย์ เพิ่มเฉลิมที่เป็นผู้รู้ ผู้มีความชำนาญในด้านการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบผลสำเร็จได้รับการยอมรับอย่างมากในระดับประเทศ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

ภายหลังจากการศึกษาดูงานได้มีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนวนเกษตรพวาเพื่อจัดตั้งกลุ่มการผลิตเพื่อทำผลิตภัณฑ์โดยมีเป้าหมายที่ต้องการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนได้ ในระดับความต้องการขั้นพื้นฐานซึ่งยึดแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการผลิตในแต่ละประเภทแม้มีเป้าหมายการดำเนินงานที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ แก้ปัญหาหนี้สิน ด้วยการลดค่าใช้จ่ายโดยผลิตผลิตภัณฑ์ที่ใช้ทรัพยากรในชุมชน มาสร้างผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ น้ำยาล้างจาน น้ำยาเอนกประสงค์ เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นการเสริมรายได้ให้กับชุมชนวนเกษตรพวา โดยเน้นในด้านความปลอดภัยต่อสุขภาพ การถนอมอาหาร การแปรรูปจากทรัพยากรที่มีโดยประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาสร้างเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวและชุมชน โดยตั้งชื่อกลุ่มการผลิตนี้ว่า 5 ฐานกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ในการใช้ทรัพยากรที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุด คุ่มค่ามีระบบบริหารจัดการกลุ่มการผลิตโดยอาสาสมัครที่จะทำงานในระบบเครือข่ายไว้อย่างเป็นขั้นตอน เมื่อกำหนดฐานการผลิตผลิตภัณฑ์ก็กำหนดผู้รับผิดชอบในแต่ละฐานตามความสมัครใจ ดังนี้ 1) ฐานอาหารและการแปรรูป ผู้รับผิดชอบ คือ นายประเสริฐ ดุชิตา นางเอื้อย ชมชื่น นางสมหวัง สมแสน และนางแสงเดือน สุภาวหา 2) ฐานยาสมุนไพรผู้รับผิดชอบ คือ นายบรรทม สมแสน นายวัฒนา คำรักเกียรติเจริญ 3) ฐานผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน ผู้รับผิดชอบ คือ นางสาวกัญญา ดุชิตา และนางมัลลิกา คุณสุข 4) ฐานปุ๋ยชีวภาพ ผู้รับผิดชอบ คือ นายจอน สมแสน และฐานการจัดการกลุ่มและสวัสดิการ ผู้รับผิดชอบ คือ นายบุญเลิศ ดุชิตา และนายเทพ หนาแน่น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 ; กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 3 มกราคม 2565)

การจัดตั้งกลุ่มการผลิตของชุมชนวนเกษตรพวาในทั้ง 5 ฐานกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น เป็นกิจกรรมที่มุ่งเรียนรู้การใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

กิจกรรมการผลิตของฐานอาหารและการแปรรูป มีคุณค่าด้านการเพิ่มรายได้ การที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้เรียนรู้จากการอบรมศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายวนเกษตรอื่น ๆ ทั้งในระดับภาคและระดับประเทศ ประกอบกับภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานกับความคิดริเริ่มของสมาชิกเครือข่ายวนเกษตรตำบลพวาทำให้มีผลิตภัณฑ์ในการแปรรูปอาหารชนิดต่าง ๆ จากพืชในชุมชนอย่างมาก หาพบได้จากชุมชนพวาเพียงแห่งเดียว เช่น ห่อหมกใบเหลียงย่างทอดมันใบเหลียง ขนมจากมะพร้าว น้ำหอมอ่อน หน่อไม้ต้มใบย่านาง ผัดเผ็ดลูกพวา แกงเหลียง ผักหวาน ผักหวานผัดไข่ แกงส้มใบแต้ว สะตอป่าผัด แกงหมูชะมวง ไก่ต้มกระวาน ก๋วยเตี๋ยวหมูเหลียง ซึ่งมีเร็วเป็นเอกลักษณ์ ขนมทองม้วนสูตรพวาและอื่น ๆ อีกมากมาย (อารีญา สุวรรณวงศ์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

กิจกรรมการผลิตของฐานยาสมุนไพรมีคุณค่าด้านการเพิ่มรายได้ อีกทั้งเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีคุณค่าในชุมชน มีการฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบทอดให้คงไว้ในยุคปัจจุบันมิให้สูญหายไปกับยุคกระแสโลกาภิวัตน์ มีการปลูกฝังให้มีการกินอาหารที่เป็นพืชสมุนไพร มีการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านสรรพคุณของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดทั้งในระดับชุมชน ระดับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และระดับประเทศ โดยจัดนิทรรศการร่วมกับหน่วยงาน

ระดับประเทศที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี เพื่อให้ตระหนักในการใช้พืชสมุนไพรให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพ ลดการใช้ยาปฏิชีวนะซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ถือได้ว่ากลุ่มวนเกษตรพวามีพืชสมุนไพรนานาชนิดที่ช่วยทำให้มีสุขภาพดี เป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

กิจกรรมการผลิตของฐานผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน มีคุณค่าในด้านการลดรายจ่ายเป็นกิจกรรมที่มุ่งผลิตของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันเพื่อลดภาระในด้านค่าใช้จ่ายโดยการใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น แต่การดำเนินการดังกล่าวยังไม่มีความรู้จึงจำเป็นต้องไปศึกษาด้านการผลิตจากผู้รู้เพื่อที่จะผลิตของใช้ในครัวเรือนให้ออกมาอย่างมีคุณภาพให้มากที่สุด ซึ่งผลิตภัณฑ์ในครัวเรือนที่เครือข่ายชุมชนพวสามารถผลิตเองได้ ได้แก่ น้ำยาเอนกประสงค์ สบู่สมุนไพร ยาสระผมจากมะกรูด ยาสีฟัน น้ำยาล้างจาน น้ำยาบ้วนปาก ยาสีฟันที่มีส่วนผสมของข่อยและเกลือ น้ำยาซักผ้าเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งสามารถช่วยชาวบ้านในการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลดไปได้เป็นจำนวนมาก เมื่อคิดเป็นมูลค่าต่อเดือนในแต่ละครัวเรือนก็เป็นเงินจำนวนมาก และยังเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในการนำทรัพยากรที่มีในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ลดการใช้จ่ายโดยไม่จำเป็น (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม 2564)

กิจกรรมการผลิตของฐานปุ๋ยชีวภาพ มีคุณค่าในด้านการลดรายจ่ายเกิดจากแนวคิดที่จะผลิตปุ๋ยเพื่อใช้เองเป็นการทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งมีราคาแพงและมีสารพิษตกค้างในดินส่งผลกระทบต่อคุณภาพดิน ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ผลิตโดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น ต้นมันสำปะหลัง เศษใบไม้ใบหญ้าทั้งชนิดสดและชนิดแห้ง มูลของสัตว์ ขี้เถ้า แกลบ เศษผัก เศษผลไม้ และเศษอาหารในครัวเรือน เป็นต้น สามารถนำมาทำปุ๋ยชีวภาพและน้ำหมักชีวภาพ ช่วยย่อยสลายอินทรีย์วัตถุที่มีอยู่ในดินให้กลายเป็นสารอาหารที่มีประโยชน์ ช่วยปรับสภาพของดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ทำให้พืชเจริญเติบโตได้ดี ลดค่าใช้จ่ายให้กับเกษตรกร ช่วยลดหนี้สินโดยการทำเกษตรแบบอินทรีย์ตามแนววนเกษตร ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนสู่ธรรมชาติเพราะเติมจุลินทรีย์ที่ช่วยฟื้นฟูสภาพดิน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

กิจกรรมของฐานการจัดการกลุ่มและสวัสดิการ มีคุณค่าในการเพิ่มรายได้ เพิ่มความมั่นคงให้ชีวิต เป็นกิจกรรมที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชุมชนวนเกษตร ในการเรียนรู้ด้านการจัดการทุนร่วมกัน ส่วนผลกำไรหรือผลประโยชน์ที่ได้นำมาจัดสรรเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกอย่างเสมอภาค โดยการช่วยเหลือครอบครัวของสมาชิกที่ได้รับความเดือดร้อนเกิดเหตุฉุกเฉินให้ได้รับความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที เป็นการทุเลาปัญหาให้ลดลงได้ในระดับหนึ่ง ส่วนผู้ด้อยโอกาสก็สามารถพึ่งพาตนเองได้ ฐานนี้จึงเป็นการบริหารจัดการระบบกิจกรรมในชุมชนวนเกษตรให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนให้ได้มากที่สุด เช่น ร้านค้าชุมชน กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มการผลิต เป็นต้น รวมถึงการส่งเสริมสวัสดิการด้านการศึกษาโดยมีทุนการศึกษา ทุนในการศึกษาดูงานและเรียนรู้เพื่อกลับมาพัฒนาเครือข่ายให้เจริญยิ่งขึ้น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน ให้ทุนออมทรัพย์ในการต้อนรับสมาชิกที่เกิดใหม่ในชุมชน และจัดสวัสดิการเพื่อกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชน จัดสวัสดิการในครัวเรือนด้วยการปลูกพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้เกษตรกรในระยะยาว โดยการปลูกพืชที่มีมูลค่า ได้แก่ ไม้พยุง ไม้ตะเคียน ไม้ยางนา เป็นต้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในด้าน

การจัดการกลุ่มและสวัสดิการของเครือข่ายวนเกษตรตำบลพวา สามารถสะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนซึ่งมีบทบาทสำคัญท่านหนึ่ง ในทำนองที่ว่า

“...สวัสดิการชุมชนระยะยาว สร้างความมั่นคงให้ชีวิตยามบั้นปลาย หรือยามฉุกเฉิน แบ่งหน้าที่กัน ไม่มีค่าจ้าง ทำด้วยใจ” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์ที่สืบทอดจากภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ก็พบว่า ยังมีผลิตภัณฑ์ด้านการจักสานโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนจำพวก ไม้ไผ่ หวาย เถาวัลย์ มาประดิษฐ์เป็นของใช้ เช่น ตะกร้า กระบุง เข่ง กระจาด กระจัง เป็นต้น รวมถึงพืชผักพื้นบ้านนานาชนิดที่จำหน่ายในราคาถูก ได้แก่ ตำลึง ผักบุ้ง กระชาย ผือก มันเทศ มะละกอ กล้วย อ้อย หน่อไม้ ผักแต้ว หัวปลี ข่า ตะไคร้ พริกไทย เมล็ดสำรองตากแห้ง ชูดสปามือเท้า กล้าไม้นานาชนิด ที่ชุมชนวนเกษตรพวา ได้ร่วมกันจัดทุกวันเสาร์อาทิตย์แคว้นบริเวณที่เรียกกันว่า บ้านดิน ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของกลุ่มวนเกษตรพวา มีร้านค้าของชุมชนซึ่งขายสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันทั่วไป เพียงแต่ไม่มีการจำหน่ายสุรา เบียร์ บุหรี่ และสิ่งที่เป็นอบายมุขทุกชนิด

ความนิยมด้านสมุนไพรของคนทั่วไปยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยสรรพคุณที่ใช้ได้ผลแบบเชิงประจักษ์มาเป็นระยะเวลายาวนานทำให้ชาวบ้านในชุมชนพวาได้นำมาขายยพันธุ์ยังบริเวณบ้านของตนเอง นอกจากจะนำไปใช้ในครอบครัวของตนเองแล้วยังนำไปแบ่งปันให้เพื่อนบ้านเพื่อใช้รักษาอาการเจ็บป่วย และยังสามารถเพาะกล้าไม้มาขายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว และชุมชนได้อีกด้วย ความนิยมและประจักษ์ในคุณประโยชน์ของพืชสมุนไพรได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐโดยนำไปจัดแสดงยังศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานีในนามของเครือข่ายวนเกษตรร่วมกับเครือข่ายวนเกษตรในประเทศไทยซึ่งมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายเป็นจำนวนมาก (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

นอกจากนี้ ชุมชนวนเกษตรพวายังมีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนด้วยวิธีการหลากหลาย เช่น เพิ่มผลผลิตผักพื้นบ้านเพื่อสร้างรายได้ เพิ่มและพัฒนาผลผลิตเพื่อเป็นวัตถุดิบในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ พัฒนาสายพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าและเพิ่มผลผลิต สะสมและอนุรักษ์พันธุ์กรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่า ด้านอาหารก็มีเครื่องดื่มจากสมุนไพร ผลไม้ท้องถิ่นแปรรูป การแปรรูปผักพื้นบ้านเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ ด้านสมุนไพรก็มีสมุนไพรเดี่ยว เช่น ขมิ้น ฟ้าทะลายโจรวานชั่งมดลูกแบบชนิดลูกกลอนและแคปซูล สมุนไพรตำรับ ได้แก่ ยาหม่อง น้ำมันเหลือง น้ำมันแก้ไอน้ำมันชันตะเคียน ยาธาตุ ยาเขียวใหญ่ ยาต้มโคคลาน น้ำมันหอมระเหยจากสมุนไพร ได้แก่ น้ำมันตะไคร้ น้ำมันเทพธาดโร น้ำมันมะกรูด น้ำมันไพล น้ำมันว่านสาวหลง ผลิตภัณฑ์จำพวกของใช้ในครัวเรือน ได้แก่ โลชั่นธรรมชาติ สบู่เหลว ครีมสระผมมะกรูด ปุยพัฒนาผลิตภัณฑ์ปุยชี้ข้างและดินเผาต้นไม้จากระบบวนเกษตร ด้านพันธุ์ไม้ ได้มีการรวบรวมว่านสมุนไพรพันธุ์กรรมท้องถิ่นเปลี่ยนยอดผลไม้ท้องถิ่นเพื่อให้ได้สายพันธุ์ตามต้องการ การตอนกิ่งขยายพันธุ์กรรมเด่นของแต่ละสวน มีการจัดการในชุมชนเกี่ยวกับตลาดสวนตามใจ เป็นต้น

จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่า การดำเนินงานในด้านการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาที่ประสบความสำเร็จเชิงประจักษ์อย่างยิ่งย่นมาถึงปัจจุบัน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินการจากความร่วมมือ ความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ การมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาของแกนนำและความสามัคคีของคนในชุมชน การหมั่นศึกษา

หาความรู้ใหม่อยู่เสมอจะเห็นได้จากการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งภายในเครือข่ายชุมชนวนเกษตรพวาและเครือข่ายวนเกษตรระดับภาคอยู่เป็นประจำทุกเดือน เพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์แบบใหม่อยู่เสมอ ส่งผลให้ชุมชนวนเกษตรพวามีผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการดำเนินงานของกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ส่งผลให้มีการแปรรูปผลผลิตอย่างหลากหลาย เพื่อที่จะสามารถนำมาแก้ปัญหาภาวะหนี้สิน ด้วยวิธีการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกชุมชนวนเกษตรพวา สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร

5.4.4 ขั้นการประสบอุปสรรคและการแก้ไข

การปัญหาในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนวนเกษตรพวาได้รับการแก้ไขโดยวิธีการประชุมประจำเดือนที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการแปรรูปผลผลิตจากทรัพยากรในท้องถิ่นชนิดใหม่ ๆ ให้มีมาตรฐาน มีบรรจุภัณฑ์ที่สวยงาม โดยร่วมกันคิดและหาแนวทางแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ในการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาให้ดีขึ้น

จากการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม พบว่า ชุมชนวนเกษตรพวา มีการประชุมในวันที่ 11 ของทุกเดือน โดยจะสลับสถานที่ประชุมหมุนเวียนกันไปตามความเหมาะสม สำหรับการประชุมระดับภาคก็เช่นเดียวกัน จะมีการประชุมเป็นประจำทุกเดือน โดยสลับหมุนเวียนกันไปในแต่ละจังหวัด มักจะใช้ช่วงวันหยุดสุดท้ายของแต่ละเดือน โดยใช้สถานที่ประชุมซึ่งมักเป็นบ้านแกนนำชุมชนของเครือข่ายวนเกษตรเป็นส่วนใหญ่ การประชุมอย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดผลดี คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยนำผลผลิตที่มีในแต่ละชุมชนมาแปรรูป ส่งผลให้ชุมชนวนเกษตรพวามีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย การประชุมทุกครั้งสมาชิกของแต่ละเครือข่ายวนเกษตรจะนำผลผลิตที่ดำเนินการมานำเสนอให้ที่ประชุมรับทราบ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การให้คำชี้แนะ การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ การประเมินผล การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การจัดจำหน่าย การเผยแพร่ต่อสาธารณชน และนำปัญหาในการดำเนินงานมาแลกเปลี่ยนซึ่งกัน พร้อมร่วมกันหาวิธีที่จะแก้ปัญหาให้ลุล่วง

ปัญหา อุปสรรค อันเนื่องมาจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด 19) ในด้านการประชุมได้ปรับรูปแบบมาเป็นการประชุมออนไลน์เพื่อความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนกิจกรรมของวนเกษตร ผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดจะได้รับการฝึกอบรม เรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้านของเครือข่ายวนเกษตร สำหรับปัญหาในเรื่องของคุณภาพของผลิตภัณฑ์ในชุมชนพวาก็ได้รับความรู้และการสนับสนุนในด้านงบประมาณจากกรมวิชาการเกษตร มูลนิธิของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม และหน่วยอื่นเป็นระยะ ด้วยสรรพคุณของสมุนไพรทำให้ผลิตภัณฑ์จากฟ้าทะลายโจรของชุมชนวนเกษตรพวาได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด 19) โดยบริการจัดส่งสินค้าด้วยระบบการขนส่งของเอกชน (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

ผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาที่ได้รับความนิยม ได้แก่ น้ำสมุนไพรฝางบรรจุขวดพร้อมดื่ม ช่วยควบคุมความร้อนในร่างกาย พบปัญหาในด้านของการปรุงรสชาติยังไม่ตรงความ

ต้องการของผู้บริโภคเท่าที่ควร ซึ่งแก้ปัญหาโดยการให้หลักการที่คำนึงถึงสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญ ไม่เน้นรสหวาน และนำมาแช่เย็นเพิ่มความอร่อย รวมถึงผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ที่ได้รับคามนิยม เช่น มะแปมแช่อิ่ม สรรพคุณแก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ พบปัญหาในการผลิตที่ขาดการจดบันทึกอัตราส่วนในการผลิต ทำให้ไม่ทราบสูตรที่ชัดเจน แก้ปัญหาโดยการนำกลับไปทำใหม่และนำมานำเสนอในที่ประชุมครั้งต่อไป เพื่อปรับปรุงคุณภาพของมะแปมแช่อิ่มต่อไป นอกจากนี้ยังพบปัญหาในด้านปริมาณของผลมะแปมในชุมชนมีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภค แม้ว่ามะแปมแช่อิ่มจะมีราคาขายอยู่ที่กิโลกรัมละ 500 บาท ก็ยังมีผู้สั่งจองกันข้ามปี การแก้ปัญหาวัตถุดิบไม่เพียงพอโดยการเพาะกล้าพันธุ์มะแปมเพื่อนำมาปลูกในพื้นที่ในชุมชนพวทำให้มากขึ้น โดยปลูกแซมลงไปใต้ต้นไม้ใหญ่ที่มีแสงแดดส่องถึงเพราะมะแปมจัดเป็นไม้ระดับกลาง (สมหวัง สมแสน, สัมภาษณ์ 31 พฤษภาคม 2564)

นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์น้ำสำรองบรรจุขวดพร้อมดื่มที่มีกระแสมความนิยมอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ได้รับการถ่ายทอดจากภูมิปัญญาโดยการนำผลแห้งของลูกสำรองแช่น้ำสะอาด ร่อนกระทั่งเยื่อหุ้มเมล็ดพองตัวออกมาเต็มที่ ทำการแยกน้ำออกมาจากเมล็ดและเปลือกโดยนำมากรองใส่ในตะแกรงถี่ นำไปต้มเมื่อน้ำเดือดก็นำน้ำตาลทรายแดงหรือน้ำตาลทรายขาวก็ได้ใส่ลงไปตามความต้องการ สำหรับผู้ที่เน้นในด้านสุขภาพอาจใช้น้ำหยาหวานลงไปแทนน้ำตาล มักใช้ในการลดน้ำหนักเพราะทำให้อิ่มท้องได้นาน ช่วยดูดซับน้ำ ดูดซับไขมัน ดูดซับน้ำตาล ช่วยให้ขับถ่ายดียิ่งขึ้น เมล็ดสำรองตากแห้งที่ชาวบ้านขายราคากิโลกรัมละ 200 บาท ส่งผลให้ผู้ลักลอบเก็บเมล็ดสำรองไปขายเกิดความโลภ โดยโค่นต้นสำรองที่อายุยาวนานนับร้อยปีเพื่อเก็บผลผลิตไปขายเพียงแค่วันเดียว จึงแก้ปัญหาโดยการเพาะต้นกล้าสำรองมาขยายพันธุ์ในพื้นที่ของตนเองและเผื่อหวังไม่ให้เกิดการลักลอบโค่นต้นสำรองในป่าด้วย ปัจจุบันนำมาตัดแปดเป็นอาหารคาวหวาน เช่น น้ำพริก ลาบ ยำ แกงจืด ขนมหวานใช้ทานกับกะทิ ทำลอยแก้ว เป็นต้น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

จากการที่ผู้วิจัยลงปฏิบัติการภาคสนามอย่างต่อเนื่อง พบว่า ชุมชนวนเกษตรพวามีการแปรรูปอาหารนานาชนิดอย่างหลากหลายซึ่งปรากฏได้จากการจัดกิจกรรมฐานการเรียนรู้ในงานปลงคืนถิ่น กิจกรรมการประชุมของชุมชนวนเกษตรพวหรือการประชุมเครือข่ายวนเกษตรระดับภาค กลุ่มชุมชนวนเกษตรพวจะนำอาหารนานาชนิดมาเผยแพร่ทั้งในรูปแบบการสาธิต การจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้สู่ชุมชน อาทิ ข้าวตุ๋นฝูซึซึ่งมีรสชาติอร่อย หวานมัน นุ่ม หอม ไม่มีขายตามท้องตลาดจะผลิตตามรายการสั่งซื้อเท่านั้น และยังมีอาหารชนิดอื่นอีกมากดังที่กล่าวมาในข้างต้น

กล่าวโดยสรุป ด้านอุปสรรคและการแก้ไขปัญหาของชุมชนวนเกษตรพวามักจะใช้มิติของที่ประชุมเป็นการแก้ปัญหา โดยสมาชิกนำปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานด้านการผลิตของแต่ละคน แต่ละประเภทมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อหาทางออกร่วมกัน ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ของเครือข่ายวนเกษตรเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ได้รับความนิยมเป็นอย่างดีจากผู้บริโภคมาโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีการสร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ที่น่าสนใจอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และความมุ่งมั่นของผู้นำ ผสมผสานกับความสามัคคีในหมู่คณะของสมาชิกเครือข่ายวนเกษตร

5.4.5 ชั้นสรุปทเรียน

จากการศึกษากรณีศึกษาในกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนวณเกษตรพวา พบว่า สมาชิกกลุ่มมีการเรียนรู้ว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีพื้นฐานของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และจากการดำเนินการที่ผ่านมาได้ประจักษ์ว่า กิจกรรมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ได้สร้างคุณค่าด้านการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กลุ่มวณเกษตรพวา

คุณค่าด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งก่อนที่จะมีการดำเนินกิจกรรมชาวบ้านจะมีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวัน จำพวกสินค้าอุปโภคบริโภคทำให้มีค่าครองชีพที่สูงเพราะสินค้ามีราคาแพง เป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาค่าใช้จ่ายสูง เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนั้นทำให้ชุมชนวณเกษตรพวา นำโดยนายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำทางธรรมชาติได้คิดหาวิธีการในการแก้ปัญหาด้วยการปรึกษาผู้รู้ซึ่งได้แก่พระอาจารย์สายต่อจากนั้นจึงเดินทางไปศึกษาและฝึกปฏิบัติจากเครือข่ายวณเกษตรที่จังหวัดฉะเชิงเทราของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม จนเกิดทักษะความชำนาญและนำความรู้ที่ได้มาบริหารจัดการกับทรัพยากรในชุมชน โดยมีการทำผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน จำพวกสบู่ ยาสีฟัน ยาสระผม น้ำยาบ้วนปาก น้ำยาล้างจาน น้ำยาเอนกประสงค์ และอีกหลายชนิด ส่งผลทำให้สามารถแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันลงไปได้เป็นจำนวนมาก ด้วยคุณค่าดังกล่าวของกิจกรรมทำให้ชุมชนวณเกษตรพวาได้เรียนรู้และตระหนักในคุณค่าจึงมีการดำเนินกิจกรรมผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนต่อไป

ส่วนคุณค่าด้านการเพิ่มรายได้ด้วยผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งก่อนหน้าที่จะมีการผลิตผลิตภัณฑ์จากชุมชนเป็นที่ทราบกันว่าชาวบ้านในตำบลพวามีฐานะที่ยากจน มีรายได้จากการรับจ้างทั่วไปและทำการเกษตรที่พึ่งพายุและยาที่เป็นสารเคมีที่มีราคาแพงเป็นสาเหตุให้มีต้นทุนในการทำการเกษตรที่สูงต้องประสบปัญหาหนี้สิน แต่ภายหลังจากมีกิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนในการแปรรูปทรัพยากรให้เป็นอาหารหวานคาวนานาชนิด เป็นผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการเกษตรเช่นปุ๋ยชีวภาพ ยาไล่แมลงจากสะเดา ผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันและการจัดการกลุ่มและสวัสดิการ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ในรูปของการศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ทดลองด้วยตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนพวามาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์นานาชนิด ส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาในการลดค่าใช้จ่ายและการเพิ่มรายได้ มีเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยคุณค่าดังกล่าวทำให้ชุมชนวณเกษตรพวาได้เรียนรู้และตระหนักในคุณค่า ความสำคัญของกิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนว่ามีประโยชน์ จึงมีการดำเนินกิจกรรมนี้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ส่วนคุณค่าด้านความสามัคคีของคนในชุมชนและเครือข่ายวณเกษตรจะปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์จากการมีการติดต่อประสานพลังในชุมชน พลังจากเครือข่ายวณเกษตรระดับภาคภาคีเครือข่ายของชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงผู้ผลิตรายย่อยได้ร่วมมือกันในการดำเนินการในการทำกิจกรรมที่มีคุณค่าร่วมกันอย่างหลากหลายทั้งงานระดับชุมชน ซึ่งได้แก่งานประเพณีบุญปลงคืนถิ่น งานแสดงผลิตภัณฑ์สินค้าในระดับประเทศที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี ซึ่งชุมชนวณเกษตรพวาได้ร่วมนำเสนอผลิตภัณฑ์ในชุมชนอยู่เป็นประจำทุกครึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นผลิตภัณฑ์จำพวกยาสมุนไพรที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษ ในการดำเนินกิจกรรมผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนจะมีการประชุมประจำเดือนในระดับชุมชน ระดับภาค และร่วมงานระดับชาติยังศูนย์วณเกษตรของ

ผู้ใหญ่วิบูลย์ที่จังหวัดฉะเชิงเทราทุกปี ด้วยคุณค่าของกิจกรรมผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่งผลให้เกิดความสามัคคีทั้งในกลุ่มวนเกษตรพวาและภาคีเครือข่าย ด้วยคุณค่านี้ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาได้เรียนรู้และตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมเป็นอย่างดี จึงมีการดำเนินกิจกรรมผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวา สามารถสะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนวนเกษตรพวาซึ่งมีบทบาทสำคัญท่านหนึ่ง ในทำนองที่ว่า

“ผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดล้วนเกิดจากความร่วมมือของกลุ่ม ในการร่วมคิด ร่วมพัฒนาคุณภาพ” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2566)

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะนำมาลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและเพิ่มรายได้โดยการนำทรัพยากรที่มีในชุมชนพวามาแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพภายใต้การดูแลควบคุมคุณภาพของเครือข่ายและการให้ความรู้ คำแนะนำ การสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีความสำคัญและให้การสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมของเครือข่ายวนเกษตรในการผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย โดยนำปัญหามาแก้ไขแบบองค์รวมซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาได้จริงและแก้ปัญหาได้ตรงจุด ลดค่าใช้จ่ายเพิ่มรายได้โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้สมาชิกในเครือข่ายวนเกษตรมีความรัก ความสามัคคี สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถเป็นต้นแบบที่ดีแก่ชุมชนอื่นได้เป็นอย่างดี

5.4.6 ชั้นก้าวสู่ความยั่งยืน

จากคุณค่าดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวามีการดำเนินกิจกรรมเรื่อยมาเป็นเวลายาวนานกว่า 26 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนกระทั่งถึง ปี พ.ศ. 2566 เรียกได้ว่าเกิดความยั่งยืน โดยมีกิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ชุมชนวนเกษตรพวา มีการเรียนรู้ว่ามีคุณค่าในด้านการลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ส่งผลให้เกิดผลดีในด้านต่าง ๆ ตามมาเช่น ความสามัคคีของคนในชุมชน ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ แม้ว่าจะไม่ได้ผลิตสินค้าเป็นจำนวนมากแบบระบบอุตสาหกรรม แต่ก็ทำให้พวกเขามีรายได้อย่างสม่ำเสมอ โดยเรียนรู้ในการนำทรัพยากรตั้งต้นที่มีอยู่ในชุมชนมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายรูปแบบ ที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนวนเกษตรพวา ก็คือผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรที่นำมาแปรรูปเป็นยาสมุนไพรที่มีทั้งชนิดเม็ด ชนิดน้ำ และชนิดตากแห้ง ส่งผลให้เกิดผลดีคือช่วยลดปัญหาหนี้สิน เป็นสาเหตุให้ชุมชนวนเกษตรพวามีการดำเนินกิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป จากกรณีศึกษาการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนวนเกษตรพวา เกิดจากความมือกันของชุมชนวนเกษตรพวาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาหนี้สินโดยการลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ ผลจากการดำเนินกิจกรรมทำให้ชุมชนวนเกษตรพวา ตระหนักในคุณค่าของกิจกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนว่ามีผลดีในการลดปัญหาหนี้สิน จึงมีการดำเนินกิจกรรมมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าสถานการณ์หนี้สินแทบจะยุติลง แต่ชุมชนวนเกษตรพวายังคงดำเนินการในการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่างต่อเนื่องรวมระยะเวลากว่า 26 ปี ทำให้มีรายได้เสริมจากการแปรรูปจากทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพดีและชีวิตที่เป็นสุข (Good Health and Well-being) เพราะมีสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีและสามารถทำผลิตภัณฑ์ด้านยาสมุนไพรซึ่งมีผลดีต่อสุขภาพ

5.5 กรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชน

5.5.1 ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา

จากการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ชุมชน พบว่า หลังจากประสบวิกฤติเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 ทำให้ชาวบ้านในชุมชนพวาประสบปัญหาภาวะหนี้สินในครัวเรือนกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาภายใต้การนำของนายบุญเลิศ ดุชิตา ได้พยายามหาทางออกในการลดภาระหนี้สินร่วมกัน โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมเดิมของชาวอีสานด้วยระบบเครือข่ายด้วยการทำงานแบบแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขกขึ้นในชุมชน ซึ่งได้นำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่กำหนดเป็นนโยบายสำคัญในการพัฒนาประเทศ ซึ่งกลไกสำคัญประการหนึ่งที่คาดว่าจะช่วยให้รอดพ้นภาวะวิกฤติเศรษฐกิจนี้ได้คือระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

เมื่อชุมชนวนเกษตรพวาที่มีความเห็นร่วมกันว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมซึ่งมีการแลกเปลี่ยนกันอยู่แล้ว จึงได้กำหนดบทบาทของกิจกรรมแลกเปลี่ยนขึ้นมา ภายใต้เป้าหมายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองตามแนววนเกษตรโดยถือว่ากิจกรรมการแลกเปลี่ยนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้รับความเห็นชอบและได้รับการสนับสนุนจากพระอาจารย์สาย (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 ; บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2563)

กล่าวโดยสรุป การแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นวิธีในการแก้ปัญหาหนี้สินอีกรูปแบบหนึ่งของชุมชนวนเกษตรพวาโดยนำวัฒนธรรมเดิมของชาวอีสานแบบระบบเครือญาติมาเป็นฐาน

5.5.2 ขั้นวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย

การแลกเปลี่ยนชุมชนถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การนำกิจกรรมแลกเปลี่ยนชุมชนมาใช้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดปัญหาด้านหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่าย อีกทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนทั้ง 3 รูปแบบ คือ การแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนแรงงาน และการแลกเปลี่ยนสิ่งของ โดยมีแนวคิดและจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานดังนี้

การแลกเปลี่ยนความรู้ของชุมชนพวามีมาแต่ในอดีตตั้งแต่เริ่มอพยพจะมีการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ชาวสาร ปัญหาต่าง ๆ ต่อมาได้รับแนวคิดด้านกระบวนการเรียนรู้มาจากแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มีผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งเป็นสมาชิกในเครือข่ายของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาประกอบไปด้วยชาวบ้านที่สนใจเรื่องของการแลกเปลี่ยนจำนวน 20 คน โดยมีรูปแบบของกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้โดยใช้เวทีการประชุมของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาที่มีการประชุมเป็นประจำทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง โดยมีการจัดรูปแบบในลักษณะการเสวนาเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของตนเองในด้านการพัฒนาชุมชนพัฒนาครอบครัวและพัฒนาตัวเอง ซึ่งการประชุมในแต่ละครั้งจะใช้บ้านของสมาชิกในกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาเป็นที่ประชุม โดยมีการสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในแต่ละเดือน ซึ่งแล้วแต่สมาชิกจะตกลงกันเอง (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

การแลกเปลี่ยนแรงงานของชุมชนวนเกษตรพวามีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจการงานของสมาชิกและงานส่วนรวมของชุมชน ถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมในการแลกเปลี่ยนแรงงานของกลุ่มชาวอีสานที่เคยมีอีกด้วย จะเห็นได้ว่าทุกครั้งที่มีการประชุมของชุมชน

วนเกษตรพวาในแต่ละเดือนจะมีการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกของเครือข่ายร่วมด้วย เมื่อยามใดที่สมาชิกภายในชุมชนวนเกษตรพวารายได้ต้องการที่จะทำกิจกรรม เช่น ต้องการขุดบ่อ ต้องการปลูกต้นไม้ ต้องการจับปลาหรือกิจกรรมอื่นจะแจ้งให้เพื่อนสมาชิกไปยังบ้านของตนเอง ต่อจากนั้นก็เวียนกันไปช่วยงานของสมาชิกบ้านอื่นที่มีการขอความช่วยเหลือถือได้ว่าการแลกเปลี่ยนแรงงานในลักษณะนี้เป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานของชาวอีสานที่เรียกว่า การลงแขกหรือการเอาแรงกันในอดีตให้กลับคืนมาอีกครั้ง (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

การแลกเปลี่ยนสิ่งของก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการกระชับสัมพันธ์ไมตรี แบ่งปันแลกเปลี่ยนผลผลิตซึ่งกันและกัน พบได้จากการที่สมาชิกกลุ่มวนเกษตรพวาเมื่อมีการร่วมประชุมเสวนากลุ่มในแต่ละเดือน สมาชิกแต่ละคนจะนำสิ่งของซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผัก ผลไม้ พันธุ์ไม้ หรือผลิตภัณฑ์ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของหรือผลิตภัณฑ์ที่สมาชิกรายอื่นนำมา ส่วนการแลกเปลี่ยนสิ่งของจะทำแบบเรียบง่าย โดยนำสิ่งของหรือผลิตภัณฑ์ที่นำมาไปกองไว้ที่บ้านของสมาชิกที่เป็นสถานที่ประชุมในครั้งนั้น ครั้นเสร็จสิ้นการประชุมสมาชิกแต่ละคนก็จะหยิบสิ่งของหรือผลิตภัณฑ์ที่ตนเองต้องการกลับไป (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมแลกเปลี่ยนชุมชนมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดปัญหาด้านหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่าย

5.5.3 ชั้นการดำเนินรูปแบบกิจกรรม

จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์กรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชนมีข้อค้นพบว่า รูปแบบในการแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาที่มีการประชุมปรึกษากันในกลุ่มเป็นประจำทุกเดือน ภายใต้การนำของพระอาจารย์สาย และนายบุญเลิศ ดุชิตา ได้มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ระหว่างสมาชิกเครือข่ายวนเกษตร มีการจัดตั้งศูนย์พันธุ์ไม้เพื่อรวบรวมพันธุ์ไม้และข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ในท้องถิ่นของชุมชนพวา ซึ่งพันธุ์ไม้เปรียบเสมือนต้นทุนทางกายภาพที่สำคัญของชุมชนพวา ทุกครั้งที่มีการประชุมภายในกลุ่มจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้และรับรู้ปัญหาของสมาชิกแต่ละคนที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของค่าใช้จ่ายที่ครอบครัวต้องเสียไปกับของใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งมีราคาแพงทำให้มีค่าใช้จ่ายสูงจึงปรึกษาหารือกันในกลุ่มแกนนำเพื่อหาแนวทางส่งเสริมให้กับกลุ่มการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาให้มีการผลิตของใช้ในครัวเรือนขึ้นมาสำหรับแรงงานก็ได้จากสมาชิกในเครือข่ายในการให้ความร่วมมือกันดำเนินการทำน้ายาล้างจาน ทำน้ายาสระผมจากมะกรูด ทำน้ายาบ้วนปาก ทำสบู่ และอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน โดยการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนวนเกษตรพวาอีกด้วย (บุญเลิศ ดุชิตา และกัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ชุมชนพวา พบว่า วัฒนธรรมในการแลกเปลี่ยนกันเองอย่างไม่เป็นทางการกันอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งในปี พ.ศ. 2509 กลุ่มชาวทวยได้เข้ามาอยู่ในชุมชนพวา ได้มีการพัฒนาการแลกเปลี่ยนของฝากมาเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในกลุ่มซึ่งมีด้วยกัน 4 ครอบครัว ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน มีการปลูกข้าว ปลูกมันสำปะหลังร่วมกัน เมื่อได้ผลผลิตออกมา ก็มาแบ่งปันกัน รูปแบบการแลกเปลี่ยนมีทั้งในชุมชนชาวทวยด้วยกันและแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชาวทวยกับกลุ่มชาวอีสาน การแลกเปลี่ยนภายในชุมชนทวยด้วยกันจะเรียกสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยน

ว่า ของฝาก ส่วนการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในอดีตมักจะเป็นการแลกเปลี่ยนจำพวกสิ่งของ ซึ่งได้แก่ ผัก ผลไม้ ข้าว การแลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่มของชาวทวายที่เรียกว่าของฝากเกิดขึ้นจากการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในกลุ่มชาวทวายด้วยกัน โดยกลุ่มชาวทวายที่มีผลผลิตมากกว่า เพราะมีที่ดินมากกว่าจะนำพวกพริกแห้ง ผลไม้ ข้าว ไปฝากให้กับบ้านซึ่งยากจนกว่า (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564)

ในอดีตเมื่อชาวบ้านจะเข้าไปทำธุระในตัวเมืองก็จะเก็บพืชผักผลไม้ในพื้นที่ของตนไป แลกกับเกลือ น้ำปลา กะปิ อาหารทะเลและของอื่นที่ไม่มีในชุมชน แต่การแลกเปลี่ยนดังกล่าวก็ หายไปเนื่องจากการคมนาคมสะดวก มีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาขายสินค้าในตลาดทวาย ชาวบ้านไม่ต้อง เดินทางไปซื้อยังตลาดข้างนอกที่ไกลจากชุมชนพวราว 20 กิโลเมตร ต่อมารัฐบาลประกาศปิด สัมปทานป่าไม้ก็ยิ่งทำให้การแลกเปลี่ยนของชาวบ้านกับนายทุนค้าไม้ที่หักจากค่าแรงในการแบกไม้มา เป็นการแลกเปลี่ยนด้วยข้าวสารต้องหายไปอย่างสิ้นเชิง แปรเปลี่ยนมาเป็นการซื้อขายด้วยเงินตรา ส่งผลให้รูปแบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของในชุมชนแปรเปลี่ยนมาเป็นแลกเปลี่ยนแรงงานกัน บ้านไหนมี งานอะไร ก็มาช่วยกันทำงานโดยไม่มีค่าจ้าง แต่มีการตอบแทนให้กับผู้ที่มาช่วยงานด้วยการ เลี้ยงอาหาร หรือแบ่งปันพืชผักผลไม้ที่มี (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564)

ในยุคที่สังคมแปรเปลี่ยนเป็นระบบเงินตราส่งผลให้การแลกเปลี่ยนแบบเดิมได้ หายไปเพราะชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญกับเงินตราในการดำรงชีวิตมากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ใน ชุมชนในการลงแขกเอาแรงกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนพวาลดน้อยลงไป จะเหลืออยู่บ้างก็เฉพาะ ในวงญาติสนิทเพื่อนสนิทกันเท่านั้นซึ่งเป็นไปตามสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ส่วนการแลกเปลี่ยนใน รูปแบบการหักบัญชีจะแลกเปลี่ยนกันก่อนเข้ามาอยู่ในชุมชนทวาย โดยมีการแลกเปลี่ยนระหว่าง ไม้กับข้าวเพราะสมัยก่อนชุมชนทวายจะมีป่าไม้มาก ชาวบ้านมีอาชีพตัดไม้ขายให้นายทุนโดยนายทุน จะนำข้าวสารบรรทุกมาไว้ในรถเพื่อแลกกับไม้ของชาวบ้าน โดยตกลงกันเองระหว่างนายทุนกับ ชาวบ้านว่าไม้มีมูลค่าเท่าไร ตีเป็นมูลค่าเป็นเงิน หรืออาจหักค่าไม้แลกเป็นข้าวสาร หรืออาจตีเป็นเงิน และแลกเปลี่ยนข้าวสารด้วยกันทั้งสองอย่างก็แล้วแต่จะตกลงกันเอง ในปัจจุบันช่วงเทศกาลสงกรานต์ จะมีการไปเยี่ยมญาติพี่น้องซึ่งจะมีการแลกเปลี่ยนของฝากระหว่างกลุ่มชาวทวายจังหวัดสุรินทร์กับ ชาวทวายในชุมชนทวาย โดยนำผลไม้และพันธุ์ไม้จากจังหวัดจันทบุรีไปฝากแลกกับผ้าทอ และข้าวสาร จากจังหวัดสุรินทร์เป็นประจำทุกปี (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 30-31 ; บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 27 มกราคม 2563)

ชุมชนทวายมีการประชุมวางแผนแม่บทเมื่อปี พ.ศ. 2547 หลังจากนั้นได้มีการ ดำเนินการตามแผนแม่บทส่งผลให้ชุมชนทวายได้รับการพิจารณาให้เป็นพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรม แลกเปลี่ยนชุมชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนตัวอย่างในเขตภาคตะวันออกเฉียง ด้วยเหตุผลที่ว่าชุมชนนี้มีลักษณะของการทำงานตรงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแกนนำของชุมชนตำบลทวายได้ให้ข้อมูลในสมัยอดีตจนถึงปัจจุบันในด้านของการแลกเปลี่ยน ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านกิจกรรมของชุมชนใน ตำบลทวาย ว่ากลุ่มของชาวเนินจำปาและกลุ่มชาวทวายซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกัน โดยมีสมาชิกบางส่วน ของกลุ่มเนินจำปาและกลุ่มชาวทวายยังเป็นหุ้นส่วนสหกรณ์ออมทรัพย์ร่วมกันอีกด้วย (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

การเรียนรู้เกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ในปี พ.ศ. 2548 โดยนางสาวกัญญา ดุชิตา ซึ่งเป็นแกนนำชุมชนนวนเกษตรพวาได้เข้าร่วมสัมมนาที่สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดชัยนาท มีการร่วมแลกเปลี่ยน ความรู้กับกลุ่มต้นแบบ การประยุกต์ใช้กับเครือข่ายโดยประชุมกลุ่มทุกเดือน มีกิจกรรมแลกเปลี่ยน ความรู้ แลกเปลี่ยนแรงงาน และการนำพันธุ์ไม้ที่มีอยู่แล้วในแต่ละบ้านมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนี้มี การติดตามผลการแลกเปลี่ยน จากการประชุมทุกเดือนของชุมชนนวนเกษตรพวา จึงเป็นชุมชนหนึ่งใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความสนใจในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นทุกเดือนอย่างเป็นรูปธรรม โดยมี ปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนได้แก่ แกนนำชุมชนนวนเกษตรพวาที่เข้มแข็ง การทำงานร่วมกันเป็นหมู่ คณะด้วยความรัก ความสามัคคี โดยมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และสามารถบริหารจัดการพัฒนาชุมชนได้ดี โดยผ่านการประชุม

กล่าวโดยสรุป การแลกเปลี่ยนชุมชนของชุมชนนวนเกษตรพวาเพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่าย สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ทำให้สามารถลดปัญหาหนี้สินได้ การแลกเปลี่ยนความรู้ทำให้สามารถนำวิธีการที่ได้มาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้รู้จักใช้จ่าย ในสิ่งที่จำเป็น ส่งผลให้เศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น

5.5.4 ขั้นการประสบอุปสรรคและการแก้ไข

การที่ชุมชนนวนเกษตรพวาดำเนินการแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนพวาโดยใช้หลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร โดยมีปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนซึ่งประกอบไปด้วย การมีผู้นำที่เข้มแข็งผสมผสานกับการมีพื้นฐานวัฒนธรรมแบบระบบเครือญาติที่มีการเกื้อกูลกันของ กลุ่มสาวกวยและกลุ่มชาวอีสาน ทำให้ง่ายต่อการดำเนินงานตามขั้นตอนของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน แต่ที่พบปัญหาระหว่างการดำเนินงานเพื่อที่จะดำเนินการแลกเปลี่ยนชุมชนในชุมชนนวนเกษตรพวา ดังนี้

การแลกเปลี่ยนชุมชนของชุมชนนวนเกษตรพวาเพื่อลดปัญหาภาวะหนี้สิน โดยการ ควบคุมค่าใช้จ่าย โดยนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง ภายใต้อำนวยการของแกนนำของชุมชนนวนเกษตรพวา หลังจากไปศึกษาดูงานยังสถานที่ที่ประสบความสำเร็จจาก โครงการแลกเปลี่ยนชุมชนภายใต้การให้การสนับสนุนงบประมาณ และคำปรึกษาชี้แนะจาก พระอาจารย์สาย การดำเนินการในระยะแรกพบปัญหาที่เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่อง การแลกเปลี่ยนชุมชนในเรื่องของการควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นในครัวเรือนโดยมีการทำบัญชี รายรับรายจ่าย และการจำกัดการซื้อสินค้าของร้านค้าในชุมชนที่ร่วมโครงการแลกเปลี่ยนที่ไม่ขาย สินค้าจำพวกอบายมุขให้กับสมาชิกในชุมชน จะขายเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นใน การดำรงชีวิตประจำวัน โดยสมาชิกหรือชาวบ้านสามารถมาซื้อสินค้าได้ตามปกติ โดยมีแกนนำของ ชุมชนนวนเกษตรพวาคือนายบุญเลิศ ดุชิตาและสมาชิกช่วยกันดูแล ในทุกเดือนก็จะมีการประชุมเพื่อ บริการหรือ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนสิ่งของ และแลกเปลี่ยนแรงงาน พร้อมทั้งช่วยกัน หาวิธีในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ด้วยข้อจำกัดดังกล่าวทำให้มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมการควบคุมการใช้จ่ายมี เพียงกลุ่มเครือญาติของกลุ่มสาวกวยเท่านั้น เมื่อการควบคุมค่าใช้จ่ายดำเนินมาได้ระยะหนึ่งสามารถ ทำให้ผู้เข้าร่วมการควบคุมค่าใช้จ่ายมีจำนวนค่าใช้จ่ายลดลง และได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ให้กับ ผู้อื่นได้รับทราบด้วย (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2564)

กล่าวโดยสรุป ปัญหาและอุปสรรคในการแลกเปลี่ยนชุมชน ในระยะแรกเริ่มคือ การขาดความเข้าใจในการแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการควบคุมค่าใช้จ่าย แต่ชุมชนนวงษตรพวาสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้โดยผ่านการประชุมในแต่ละเดือน

5.5.5 ชั้นสรุปบทเรียน

จากการศึกษากรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชน พบว่า ชุมชนนวงษตรพวาได้เรียนรู้ว่ากิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชน ได้สร้างคุณค่าในการลดปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และคุณค่าด้านความสามัคคีในชุมชนและเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ สิ่งของและแรงงาน

กรณีคุณค่าด้านการลดปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่าย ซึ่งในอดีตก่อนดำเนินกิจกรรมลดปัญหาหนี้สินโดยการควบคุมค่าใช้จ่ายนั้น ชุมชนพวาต่างประสบปัญหาหนี้สินในครัวเรือนทำให้ผู้นำทางโลกและผู้นำทางธรรมของชุมชนพวาได้ร่วมมือกันกับกลุ่มชุมชนนวงษตรพวาเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินในครัวเรือนโดยมีการทำบันทึกรายรับรายจ่ายรายวัน แล้วนำผลที่ได้จากการควบคุมการใช้จ่ายมาเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ว่าการลดค่าใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถลดหนี้สินได้เพียงแค่ควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นโดยเฉพาะสินค้าที่เป็นกลุ่มอบายมุขเช่น เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ทุกชนิด บุหรี่ เป็นต้น หลักการในการควบคุมการใช้จ่ายยังคงดำเนินต่อไปเพราะชุมชนนวงษตรพวาเห็นในคุณค่าและตระหนักในความสำคัญ

กรณีคุณค่าด้านความสามัคคีในชุมชนโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ สิ่งของและแรงงาน เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าชุมชนมีความรัก ความสามัคคีเป็นอย่างดี จนเป็นเอกลักษณ์ประจำชุมชนที่ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดงามในด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนสิ่งของและแลกเปลี่ยนแรงงาน สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้จะสะท้อนได้จากการประชุมประจำเดือนที่มีการนำปัญหาบอกร่วมกัน ส่วนสมาชิกรายอื่นให้คำชี้แนะแนวทางจากประสบการณ์เดิมมาแลกเปลี่ยนเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาให้ชุมชน ในช่วงที่ชุมชนนวงษตรพวามีกิจกรรมต่าง ๆ มักพบว่าชุมชนนวงษตรพวาจะนำผลผลิตของตนมามอบด้วย ถ้ามีงานที่ต้องอาศัยแรงงานเพื่อดำเนินกิจกรรมของชุมชนอย่างเช่นงานประเพณี บุญปลงคืนถิ่นจะให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี จนกระทั่งทุกกิจกรรมของชุมชนลุล่วงไปด้วยพลังแห่งความสามัคคีในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนนวงษตรพวาตระหนักในคุณค่าดังกล่าวทำให้ยังคงดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนด้านความรู้ ด้านสิ่งของและแรงงานมาอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป การแลกเปลี่ยนชุมชนได้สร้างคุณค่าในการลดปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และคุณค่าด้านความสามัคคีในชุมชนและเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ สิ่งของและแรงงานให้กับชุมชนนวงษตรพวา

5.5.6 ชั้นก้าวสู่ความยั่งยืน

ชุมชนนวงษตรพวามีการดำเนินกิจกรรมแลกเปลี่ยนชุมชนมาเป็นระยะเวลา 26 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ซึ่งกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนสิ่งของ และการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนพวายังคงมีความยั่งยืนตามวิถีชีวิตปกติท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ชุมชนนวงษตรพวาเรียนรู้ได้ว่ากิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนได้สร้างคุณค่าและมีประโยชน์ในการแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการควบคุมค่าใช้จ่าย ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ ส่งผลให้

เกิดผลดีในด้านต่าง ๆ ตามมาเช่น การขยายเครือข่ายให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หลักการของกิจกรรมยังคงเป็นฐานคิดที่ดีและนำไปปฏิบัติในด้านการควบคุมค่าใช้จ่ายได้เสมอ

ปรากฏการณ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนของชุมชนวนเกษตรพอ สามารถสะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนวนเกษตรพอ ซึ่งมีบทบาทสำคัญท่านหนึ่ง ในทำนองที่ว่า

“การแลกเปลี่ยนของเรามีอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้”
(กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2566)

กล่าวโดยสรุป จากกรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชนมีความเชื่อมโยงกับชุมชนวนเกษตรพอ เพราะมีแกนนำหลักได้แก่ พระอาจารย์สาย และนายบุญเลิศ ดุชิตา ได้ร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนเกี่ยวกับการแก้ปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้แลกเปลี่ยนสิ่งของ และแลกเปลี่ยนแรงงาน ผลจากการดำเนินกิจกรรมทำให้ชุมชนวนเกษตรพอตระหนักในคุณค่าของกิจกรรมว่ามีประโยชน์สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นและสร้างคุณค่าด้านความสามัคคีภายในชุมชนและเครือข่าย จึงมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องแม้ว่าสถานการณ์ปัญหาหนี้สินจะเบาบางลงและสมาชิกหลายรายไม่มีภาวะหนี้สินแล้ว แต่ชุมชนวนเกษตรพอยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2566 รวมเป็นระยะเวลา 26 ปี ซึ่งด้วยระยะเวลาดังกล่าวถือว่าประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน นับได้ว่าการแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นทำให้มีความมั่นคงทางอาหารและมีสัมพันธภาพที่ดีในชุมชนและเครือข่าย

จากการศึกษาทั้ง 5 กิจกรรมดังกล่าวมาข้างต้นของชุมชนวนเกษตรพอที่ประสบความสำเร็จและคงความยั่งยืนนั้น เนื่องมาจากการมีกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมที่ขับเคลื่อนโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเกิดความตระหนักว่าแต่ละกิจกรรม เช่น กิจกรรมประเพณี บุญปลงคืนถิ่นได้สร้างคุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต้นปรังซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่นและทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนพอ โดยมีการผสมผสานกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ การมีเครือข่ายที่กว้างขวาง ส่วนกิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ได้สร้างคุณค่าแก่ชุมชนวนเกษตรพอในด้านการแก้ปัญหาภัยแล้งด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ ด้านแหล่งรายได้ ด้านเสริมสร้างสุขภาพ และเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับช่างป่า ส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาภัยแล้ง คืนความอุดมสมบูรณ์ให้สิ่งแวดล้อมและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านได้ สำหรับกิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ได้สร้างคุณค่าในด้านการแก้ปัญหาหนี้สินและด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ส่งผลให้ลดภาวะหนี้สินและมีสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ อีกทั้งกิจกรรมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนได้สร้างคุณค่าในด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเพิ่มรายได้ส่งผลให้เกิดผลดีในด้านการมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลดลงและมีรายได้เสริมที่เพิ่มขึ้นจากการผลิตผลิตภัณฑ์มาจากทรัพยากรในชุมชน ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนได้สร้างคุณค่าในการลดปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และคุณค่าด้านความ

สามัคคีในชุมชนและเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ สิ่งของและแรงงาน ส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้

ด้วยการเห็นในคุณค่าดังกล่าว จึงทำให้ชุมชนวนเกษตรพาดำเนินกิจกรรมตามแนววนเกษตรต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าผู้นำเครือข่ายวนเกษตร คือ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เสียชีวิตเป็นเวลาหลายปีแต่ชุมชนวนเกษตรพาดำเนินกิจกรรมมาอย่างยั่งยืนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ถึงคุณค่าถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรพวา นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่ช่วยเสริมสร้างแนวคิดวนเกษตร ได้แก่ ปัจจัยด้านทรัพยากร และปัจจัยด้านการบริหารจัดการชุมชน ผู้วิจัยขอเสนอโดยแยกเป็นประเด็น ดังนี้

ด้านแนวคิดของวนเกษตรภายใต้การดำเนินชีวิตตามวิถีหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักการทำงานที่สำคัญ 3 ประการด้วยกัน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านทรัพยากร และด้านการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งในด้านความรู้ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งของการดำเนินงานของชุมชนวนเกษตรพวา โดยในทุกวันที่ 11 ของแต่ละเดือนจะมีการประชุมทุกเดือน ซึ่งการประชุมเป็นสิ่งสำคัญเพราะมีการพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สำหรับด้านทรัพยากรตั้งต้นที่มีอยู่ในชุมชนพวาซึ่งมีต้นพืชที่มีพันธุกรรมที่หลากหลาย ชุมชนวนเกษตรพวาได้มีกระบวนการเรียนรู้โดยการศึกษารูปแบบในการปลูกบำรุงดูแลรักษาต้นพืชเหล่านั้น เรียนรู้ที่จะนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อครั้งได้ผลผลิตออกมาแล้วก็มีกระบวนการที่จะศึกษาถึงวิธีที่จะนำไปจำหน่ายได้อย่างไร จำหน่ายในรูปแบบใดบ้าง ตลอดจนด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีในชุมชนวนเกษตรโดยการลงมือปฏิบัติจริงตามที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ผ่านการศึกษาค้นคว้าถึงการดำเนินการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความเข้าใจที่ถ่องแท้ เพื่อที่จะสามารถจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเกิดประโยชน์ที่คุ้มค่าและสูงสุด

ด้านผลประโยชน์ที่ชุมชนวนเกษตรพวามีความเห็นสอดคล้องว่าได้รับประโยชน์ร่วมกัน มี 3 ประการคือ ด้านปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิต ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความสามัคคี และด้านความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งด้านปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิต ซึ่งได้แก่ อาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ซึ่งในด้านอาหารเป็นที่ประจักษ์ชัดเพราะในแต่ละช่วงฤดูกาลจะมีพืชผักผลไม้ พืชสมุนไพร หน่อไม้ เห็ดนานาชนิด ทั้งนี้รวมถึงพืชที่ชาวบ้านร่วมกันปลูกและพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ นำไปเป็นอาหารและนำไปจำหน่ายเป็นรายได้จุนเจือครอบครัวตลอดทั้งปี สำหรับด้านที่อยู่อาศัย ใช้ในการสร้างบ้านเรือนทำอาคารสำหรับใช้ในการประชุมในชุมชนด้วย นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรคสามารถนำมาแปรรูปเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ในครัวเรือน ตลอดจนประโยชน์ด้านเครื่องนุ่งห่ม ในอดีตจะมีความชัดเจนจากการที่ภูมิปัญญาของชาวบ้านในยุคนั้นนำเอาต้นน่องมาทอและดัดแปลงเป็นเสื้อผ้าห่ม โดยเฉพาะส่วนของกึ่งและลำต้นของต้นน่องซึ่งมีลักษณะเป็นน่างมก็จะนำมาทำเป็นกางเกง

ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความสามัคคี จะเห็นได้จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ชาวบ้านช่วยกันในการดำเนินกิจกรรมแนววนเกษตรโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือที่ได้ส่งต่อให้รุ่นลูกหลานได้ดำเนินงานสืบสานกิจกรรมของชุมชนได้อย่างมีส่วนร่วม มีความสุข สามัคคี ยิ้มแย้มแจ่มใสในการทำงานส่วนรวมของชุมชนเป็นอย่างดี

ด้านความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับช้างป่า กลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาจะรู้สึกว่าเป็นปัญหาในการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ทั้งนี้เพราะมีการปลูกพืชแบบผสมผสาน ปลูกพืชที่ช้างไม่ชอบกินและเป็นพืชที่พื้นตัวได้เร็ว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพืชที่มีหัวใต้ดิน พืชที่มีหนาม พืชที่โตเร็วจำพวกต้นยูคาลิปตัส ต้นฝาง แต่ด้วยความมีจิตใจที่เอื้อเฟื้อก็เลยปลูกต้นเต่าร้างไว้ในป่าเพื่อให้เป็นอาหารของช้างป่า บริเวณรอบพื้นที่ดินของตนเองจะปลูกพืชที่ช้างชอบจำพวก กล้วย อ้อย

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรพวา มีความสอดคล้องกันเพราะวนเกษตรเกิดจากการเรียนรู้ที่สร้างความมั่นคงในชีวิต เพราะหลังจากมีการปลูกพืชที่หลากหลายจนกระทั่งเกิดความสมดุลโดยธรรมชาติ จึงเรียนรู้ที่จะนำพืชแต่ละชนิดมาใช้ประโยชน์ให้มีคุณค่าเพิ่มโดยการแปรรูปในครัวเรือน มีกระบวนการเรียนรู้ที่เห็นการเปลี่ยนแปลงความคิดโดยมีสถานการณ์เป็นตัวกำหนด มีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ มีกระบวนการเรียนรู้ที่มีปัจจัยเสริมจากการแลกเปลี่ยนความรู้ และมีกระบวนการเรียนรู้จากการเก็บเกี่ยวประสบการณ์จากการศึกษาดูงาน สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่มีการเรียนรู้และทำความเข้าใจในสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตและชุมชนด้วยตัวเอง การเรียนรู้ปัญหาและการเรียนรู้ทรัพยากร การเรียนรู้เรื่องพื้นฐานชีวิต ส่งผลให้ดำรงชีวิตอยู่ได้แบบพึ่งตนเองได้ ดังที่ (ฉันทนา บรรพศิริโชติ และสุริชัย หวันแก้ว, 2540 : 3-27) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เกิดจากกระบวนการทางความคิด การตั้งข้อสังเกตความเป็นไปในสังคมซึ่งเป็นกระบวนการของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์แวดล้อม การคิด การปฏิบัติ และการสะท้อนปัญหาจากการปฏิบัติที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง จุดเน้นอยู่ที่การเสนอทางรอดแก่เกษตรกร การมีวิธีการผลิตพื้นฐานเพื่อการพึ่งตนเอง โดยวิธีการผลิตแบบวนเกษตรที่ดำรงชีพอยู่ด้วยอาหารที่มีในสวนและผลผลิตที่เหลือขาย จนกระทั่งประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป จากผลการถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณีของชุมชนวนเกษตรพวาของผู้วิจัย พบว่า มีความโดดเด่นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มที่ทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และการมีผู้นำกลุ่มที่มีความเสียสละ มุ่งมั่น ดังเช่นพระอาจารย์สายและนายบุญเลิศ ดุชิตา ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในเบื้องต้นนั้น ล้วนนำไปสู่การสร้างระบบกลไกสำคัญซึ่งเป็นวิถีของความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนอย่างกว้างขวางในลักษณะของการมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมกันประเมินผลในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมผ่านกิจกรรมทั้ง 5 กิจกรรมหลักและจากประสบการณ์ซึ่งยึดตามแนวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ซึ่งศักยภาพของกรณีศึกษาและการวิพากษ์การขับเคลื่อนไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณีนั้น ผู้วิจัยจะทำการนำเสนอศักยภาพของกรณีศึกษาในมิติของการมีผู้นำที่เข้มแข็ง การมีระบบกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างบทวิพากษ์การขับเคลื่อนกิจกรรมของกรณีศึกษาเพื่อนำไปสู่การนำเสนอตัวแบบที่เหมาะสมหรือตัวแบบที่ควรจะเป็นสำหรับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ซึ่งสามารถพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาดังกล่าวได้ในบทที่ 6 ที่ผู้วิจัยนำเสนอไว้ในเรื่องตัวแบบที่เหมาะสมในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชนอื่นได้นำไปเป็นแนวทางพัฒนาชุมชนตามบริบทของตนต่อไปอีกด้วย

บทที่ 6

ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิเคราะห์ตัวแบบที่เหมาะสมสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นหัวข้อย่อย 3 หัวข้อ ดังนี้

6.1 ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

6.2 บทวิพากษ์ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

6.3 ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

6.1 ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำเกษตรภายใต้บริบทของป่า โดยชุมชนวนเกษตรพวาได้นำตัวแบบการขับเคลื่อนมาจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งเป็นผู้พัฒนาแนววนเกษตรในภาคตะวันออก อย่างไรก็ตาม การนำตัวแบบวนเกษตรมาใช้ในตำบลพวานั้นยังมีเงื่อนไขที่เอื้อให้เกิดการใช้ตัวแบบดังกล่าวคือ การมีพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของชุมชนวนเกษตรพวาที่มีวัฒนธรรมชุมชนของชาติพันธุ์กวยซึ่งเดิมอยู่ในพื้นที่เขตอีสานใต้ และชาวอีสานในจังหวัดนครราชสีมา ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเขตป่าของอำเภอกำแพงแสน และการมีปัญหานี้สินแร่จริงของชุมชน เป็นต้น

6.1.1 พื้นฐานทางวัฒนธรรมชุมชนของชุมชนวนเกษตรพวากับการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยอาศัยแนวทางการสัมภาษณ์ ข้อมูลแนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เนื่องจากผู้วิจัยต้องการให้ปรากฏภาพที่ชัดเจนและมีความเป็นรูปธรรมแบบเชิงประจักษ์ เพราะแนวคิดการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์มีความเชื่อว่าอดีตเป็นที่มาของปัจจุบันและปัจจุบันย่อมมีผลนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอนาคต พบว่าในอดีตชุมชนพวาที่มีความทุกข์กันดารมาก มีกลุ่มผู้อพยพเข้ามาอาศัย 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี กลุ่มผู้อพยพชาวกวย และกลุ่มผู้อพยพชาวอีสาน การที่ชาวกวยและชาวอีสานมีวัฒนธรรมที่คล้ายกัน ต้องผจญความยากลำบากในการดำเนินชีวิตและประสบปัญหาต่าง ๆ ในลักษณะเดียวกัน ทำให้นำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดำรงไว้ด้วยการจัดกิจกรรมที่คงไว้ซึ่งประโยชน์ของกลุ่ม มีการสืบต่อวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม 2 ประเด็น ได้แก่

การแลกเปลี่ยน และความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ นำไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่มชุมชน
วนเกษตรพวาในเวลาต่อมา

กรณีการแลกเปลี่ยนถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของกลุ่มชาวกวยที่อพยพ
มาจากหมู่บ้านหนองม้า ตำบลเสม็ด อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งขณะนั้นประสบกับวิกฤติ
ภัยแล้งอย่างหนัก ได้อพยพเข้ามาในตำบลพวา เมื่อปี พ.ศ. 2509 ชาวกวยกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามา
ในตำบลพวาเป็นเครือญาติกัน ช่วงแรกที่เข้ามาอยู่ในตำบลพวามีการปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภค
ในครัวเรือน มีรายได้จากการรับจ้างทำไร่มันสำปะหลังให้เจ้าแก้วแหลม และรายได้จากการเก็บของ
ป่าขาย สำหรับการปลูกข้าวไร่หรือการทำไร่มันสำปะหลังของกลุ่มชาวกวยในระยะนี้ใช้ระบบ
การแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขก ต่อมาในปี พ.ศ. 2512 กลุ่มชาวกวยเริ่มจับจองที่ดินเป็น
ของตนเอง หยุดการปลูกข้าวไร่มาเป็นการขยายพื้นที่การปลูกมันสำปะหลังเพื่อขายให้แก่นายทุน
โดยตรง บางครั้งรับจ้างแบกไม้ให้บริษัทพงษ์เกษมและบริษัทพานทองที่ได้รับสัมปทาน แต่กลุ่ม
ชาวกวยยังคงมีประเพณีการลงแขกเพื่อแลกเปลี่ยนแรงงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้และ
การแลกเปลี่ยนสิ่งของกันอยู่เช่นเดิม การแลกเปลี่ยนสิ่งของกันจะไม่มีกำหนดมูลค่า ขึ้นอยู่กับ
ความพึงพอใจ สิ่งของที่นำมาแลกมักเป็นผลผลิตทางการเกษตร หรือจากธรรมชาติ การแลกเปลี่ยนมี
ผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2566) จะเห็นได้ว่า
การแลกเปลี่ยนก่อให้เกิดการพึ่งพากันมีความไว้วางใจและช่วยเหลือกัน

กล่าวได้ว่า แม้สังคมในยุคปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่สำหรับกลุ่มชาวกวย
ยังคงความรัก ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย และมีการฟื้นฟูระบบ
การแลกเปลี่ยนชุมชนด้วยการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขก รวมถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งของและ
ความรู้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการทรงงานในเรื่อง รู้ รัก สามัคคี

กรณีความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาตินั้นถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของ
กลุ่มชาวอีสาน ซึ่งกลุ่มผู้อพยพเข้ามาในชุมชนพวาเป็นกลุ่มที่สองคือ กลุ่มผู้อพยพชาวอีสานจากหลาย
จังหวัดที่เข้ามาในปี พ.ศ. 2516 อยู่เขตหมู่ 4 ชุมชนบ้านคลองพลอย สาเหตุที่อพยพมาเพราะประสบ
ปัญหาภัยแล้งเช่นเดียวกับกลุ่มชาวกวย กลุ่มชาวอีสานที่มาจากจังหวัดนครราชสีมาที่มีนายบรรทม
สมแสน เป็นผู้นำการอพยพมาอยู่ในชุมชนพวาในยุคแรก ที่ต้องผจญความยากลำบากในการดำเนิน
ชีวิตส่งผลให้กลุ่มชาวกวยและชาวอีสานมีการช่วยเหลือเกื้อกูล มีการแบ่งปัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน
และกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมประดุจเครือญาติ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2566)

พื้นฐานที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในชุมชนวนเกษตรพวา อันเป็นลักษณะของหลักการ
ทรงงาน ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ที่กลุ่มชาวกวยและชาวอีสานมีการ
นับถือความเป็นญาติจากทางสายเลือด จากการแต่งงาน และจากพิธีกรรมที่แสดงออกโดยผ่าน
ประเพณีไหว้ผีปู่ตาซึ่งเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ช่วงแรกที่ชาวกวยอพยพเข้ามาจะมีการตั้งศาลผีปู่ตาขึ้น
บริเวณใต้ต้นไม้ใหญ่ในหมู่บ้านเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางจิตใจโดยอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยปกป้องคุ้มครอง
ให้กับลูกหลานของตน ปัจจุบันนี้ชาวกวยยังคงมีพิธีไหว้ในทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ส่วนชาวอีสานจะมี
พิธีไหว้ในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี การไหว้ผีปู่ตาเป็นการเช่นไหว้เพื่อแสดงความกตัญญูต่อ
บรรพบุรุษที่ล่วงลับและมีการทำนายการทำมาหากินในแต่ละปี ในพิธีกรรมของการไหว้ผีปู่ตาจะมี
เครื่องเช่นไหว้ ได้แก่ रुपเทียน ไข่ไก่หรือไก่ หมากพลู เหล้าหรือน้ำหวานสีแดง เป็นต้น ด้านการ

ทำนายเพื่อเป็นการเสริมกำลังใจและเตือนสติเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในแต่ละปี เพื่อที่จะไม่หลงระเริง มีความรอบคอบในการใช้จ่าย ระวังระวังในการประกอบอาชีพ อีกทั้งยังมีผีโคตรซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองคนในตระกูลของพวกเขา ถ้าลูกหลานคนใดประพฤติดี ผีโคตรจะลงโทษด้วยการให้ลูกหลานของผู้กระทำผิดมีอาการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ทั้งนี้เพราะการลงโทษแบบนี้จะทำให้ผู้ที่ประพฤติดีเกิดสำนึกและไม่กล้ากระทำผิดอีก อาการป่วยจะหายก็ต่อเมื่อมีการทำพิธีขอขมา (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2564 ; บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2566)

ประเพณีอื่นเนื่องมาจากความเชื่อของชาวกวยตำบลพวาที่สืบทอดมาจากชาวกวยในจังหวัดสุรินทร์ แสดงถึงความศรัทธาในพุทธศาสนา ความกตัญญู และความเชื่อเรื่องผี อีกทั้งยังสะท้อนถึงโลกทัศน์ของชาวกวยที่ใส่ใจต่อสุขภาพและการช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นมีความอุดมสมบูรณ์ จากประเพณี 12 เดือน (วิลาศ โภธิสาร, 2550 : 67-68)

ตารางที่ 6.1 แสดงประเพณีในช่วง 12 เดือนของกลุ่มกวย

เดือน	ประเพณี
เดือน 3 (กุมภาพันธ์)	บุญปุดา, รำนางอ้อ, บุญข้าวจี
เดือน 4 (มีนาคม)	บุญพระเว, เทศมหาชาติ
เดือน 5 (เมษายน)	แห่สงกรานต์, ทำบุญสงกรานต์,
เดือน 6 (พฤษภาคม)	เซ่นสรวงปุดา, บวชนาค, แต่งงาน, บุญบั้งไฟ
เดือน 7 (มิถุนายน)	เล่นโหวดห้ามฝน
เดือน 8 (กรกฎาคม)	ทำบุญทอดน้ำมัน, ทำนา, เข้าพรรษา
เดือน 9 (สิงหาคม)	सानลอบसानไซ, ทำนา
เดือน 10 (กันยายน)	สารทน้อยสารทใหญ่, ทำนา
เดือน 11 (ตุลาคม)	ออกพรรษา, จุดธูป, ต้าข้าวเม่าถวายพระสงฆ์
เดือน 12 (พฤศจิกายน)	ลอยกระทง, งานกฐิน, ขึ้นปีใหม่
เดือน 1 (ธันวาคม)	งานผ้าป่าจัดทำบุญตลอดปี (ยกเว้นเข้าพรรษา)
เดือน 2 (มกราคม)	พิธีกรรมเล่นมออะจิง, และมอออหรือเล่นสะเอ็ง

ที่มา : (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 17-18)

จากตารางข้างบน สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องผีและประเพณีของกลุ่มชาวกวยที่ทำให้ระบบเครือญาติยังคงดำรงอยู่ ชาวกวยจะมีเพียง 3 ตระกูลใหญ่ ได้แก่ ทองมา เสม็น และ ดุชิตา เมื่อมีการแต่งงานข้ามสกุลย่อมมีการนับญาติกัน ระบบเครือญาติของกลุ่มชาวกวยจึงมีความเข้มแข็ง บทบาททางสังคมในชุมชนพวามาจากระบบเครือญาติของกลุ่มชาวกวยและชาวอีสานปรากฏได้จากการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นต้น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 26 มีนาคม 2565)

กล่าวได้ว่า การที่กลุ่มชาวทวายและกลุ่มชาวอีสานยังคงดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ระบบเครือญาติที่มีความผูกพันกันแบบเกื้อกูลภายใต้ผู้อาวุโส มีความสอดคล้องกับหลักการทรงงานในเรื่องความสามัคคีของชุมชน

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทั้งด้านแรงงาน สิ่งของและความรู้ของกลุ่มชาวทวาย และวัฒนธรรมชุมชนด้านความสัมพันธ์แบบเครือญาติของกลุ่มชาวอีสานนำไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาในเวลาต่อมา

6.1.2 การรับแนวคิดวนเกษตรของชุมชนวนเกษตรพวากับการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาวทวายและกลุ่มชาวอีสานแล้ว ชุมชนวนเกษตรพวายังพัฒนาแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยการรับแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม มาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อน การยอมรับแนวคิดวนเกษตรดังกล่าวเกิดขึ้นจากผลสำเร็จของการนำแนวคิดวนเกษตรมาแก้ไขปัญหานี้สินในชุมชนพวา

ปัญหานี้สินในชุมชนพวาเกิดขึ้นหลังการอพยพเข้ามาอยู่ในเขตตำบลพวา พบว่า ในยุคแรกหรือยุคบุกเบิกนั้นกลุ่มผู้อพยพใช้เศรษฐกิจแบบยังชีพและการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเป็นหลัก ท่ามกลางการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ขาดปัจจัยความจำเป็นขั้นพื้นฐาน จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรหรือผลผลิตต่อกัน ดังนั้น จึงมีวิถีชีวิตแบบพอเพียง กินใช้ที่พอดี มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หาของป่า สังคมมีการเกื้อกูล มีการเอาแรงกันในการประกอบการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพราะมีการเชื่อมโยงกันทางสังคมที่มาจากการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้ชุมชนพวาอยู่ร่วมกันเสมือนญาติพี่น้องนับได้ว่าเป็นการก่อรูปแบบเครือญาติ

ชุมชนพวาในช่วงปี พ.ศ. 2520-2531 เป็นยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขายเป็นหลัก พบว่า การคมนาคมมีความสะดวกสบายขึ้นบ้างเล็กน้อย ชาวทวายยังคงมีการผลิตเพื่อไว้บริโภคในครอบครัวและนำไปขายบ้างเป็นบางส่วน แต่ก็ยังคงวิถีชีวิตแบบเดิม มีการร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนสิ่งของ และแลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการลงแขกในชุมชนอยู่เสมอ เนื่องจากชุมชนพวามีสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ในปี พ.ศ. 2520 กลุ่มชาวทวายเริ่มทำสวนผลไม้สวนยางพารา สวนมะม่วงหิมพานต์ ควบคู่กับการทำไร่มันสำปะหลัง แต่กลับประสบปัญหาขาดทุนด้วยสาเหตุมาจากปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืช ยากำจัดแมลง และค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำการเกษตรมีราคาแพง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2524 กลุ่มชาวทวายและกลุ่มชาวอีสานในชุมชนพวาต่างประสบปัญหาราคามันสำปะหลังตกต่ำถึงขั้นวิกฤต จำเป็นที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินมาสำหรับลงทุนทำการเกษตร (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 26 มีนาคม 2565)

กระแสทุนนิยมจากภาครัฐขยายความเจริญด้านสาธารณูปโภคเข้ามาสู่ชุมชนพวาในช่วงปี พ.ศ. 2531-2532 ชุมชนพวาได้เน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกหน้ามือเป็นหลังมือก่อให้เกิดกระแสบริโภคนิยม ซึ่งสวนกระแสราคาของมันสำปะหลังที่ตกต่ำช่วงนั้นยางพารามีราคาสูงมากชาวบ้านจึงกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) มาลงทุนปลูกยางพารา อีกทั้งมีคำสั่งจากราชการให้ปิดป่าทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาของป่าเพื่อนำมาขายได้ ผลกระทบหลังปิดสัมปทานป่าไม้และการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรส่งผลให้เกิด

ปัญหาภัยแล้ง ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย ชาวบ้านต้องประสบปัญหาความยากจนมีภาวะหนี้สิน เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม เช่น การลงแขก ความสัมพันธ์ในชุมชนลดลงเพราะต้องไปทำงานต่างถิ่น (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 30 กันยายน 2563)

การพยายามแก้ปัญหาหนี้สินตามแนวนโยบายจึงเป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนนวมเกษตรพวา ในการพัฒนาสู่รูปแบบตามแนวนโยบายของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มชุมชนนวมเกษตรพวา ส่งผลให้มีการดำเนินกิจกรรมตามแนวนโยบายมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอจากปรากฏการณ์ ดังต่อไปนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 23-28 ; บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 30 กันยายน 2563 ; บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2566)

หลังประสบวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้นำกลุ่มชาวทวยได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมอีสาน ได้แก่ ระบบเครือญาติ และการแลกเปลี่ยน โดยมีแรงบันดาลใจมาจากแนวคิดการพัฒนาชุมชนตามพระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยที่เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสานกับแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เกี่ยวกับหลักการสหกรณ์มาประยุกต์ เพื่อร่วมมือกันในการทำงานเพื่อส่วนรวมจนประสบผลสำเร็จได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ยังร่วมมือกันแก้วิกฤตเศรษฐกิจโดยการตั้งกองทุนหมู่บ้านซึ่งปัจจุบันดำเนินการอยู่ในรูปสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

การก่อรูปสู่กระบวนการเรียนรู้ในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวนโยบายของชุมชนนวมเกษตรพวา ภายหลังจากแกนนำชาวทวยได้นำปัญหาด้านหนี้สินของชาวบ้านไปปรึกษากับพระอาจารย์สาย ซึ่งพระอาจารย์สายได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาดูงานแนวนโยบายของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่ประสบความสำเร็จจากการพึ่งตนเองจนกระทั่งเป็นที่ยอมรับ สามารถเป็นแบบอย่างของคนทั่วไปก่อนเป็นแรงบันดาลใจให้แกนนำชาวทวยได้ปรึกษากันกับกลุ่มเครือญาติของชาวทวยและชาวอีสานเพื่อนำแนวคิดนวมเกษตรมาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สิน เมื่อกลุ่มเครือญาติของชาวทวยและชาวอีสานมีความเห็นตรงกันว่า จะดำเนินการแก้ปัญหาหนี้สินโดยใช้แนวนโยบายในปี พ.ศ. 2541 ภายใต้อำนาจของพระอาจารย์สาย ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ด้านวิทยากรจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มาให้ความรู้และฝึกปฏิบัติจริงยังพื้นที่ตำบลพวาจนกระทั่งเกิดความชำนาญ โดยใช้ระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติประมาณ 2 เดือน ต่อจากนั้นได้มีการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวนโยบายตามแผนแม่บทชุมชนภาคประชาชนภายใต้บริบทของชุมชนพวาประกอบด้วยกลุ่มของหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 เป็นกลไกในการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชนของนวมเกษตรทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนวมเกษตรพวา มีการฟื้นฟูองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ มีการวางแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบภายใต้ 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และความสามารถในการจัดการตนเอง มีการดำเนินกิจกรรม ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 22-28 ; บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2566)

ระหว่างปี พ.ศ. 2517-2519 สมาชิกชุมชนนวมเกษตรพวาเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ป่าดิบแล้งลุ่มน้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 22 ราย โดยทำกิจกรรมการเพาะกล้าไม้โดยการสนับสนุนของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ สามารถเพาะกล้าไม้ได้จำนวน

121 ชนิด ซึ่งมีทั้งกล้าไม้ที่เป็นพืชผักอาหาร ไม้ยืนต้น และไม้สวยงาม โดยใช้พันธุ์ไม้จากป่าในชุมชน มาเพาะเป็นต้นกล้ามีจำนวนมากกว่า 90,000 ต้น ในปัจจุบันการเพาะกล้าไม้ได้กลายเป็นกิจกรรมหลักของสมาชิกในชุมชนวนเกษตรพวา สามารถสร้างเป็นรายได้เสริมให้กับชุมชนวนเกษตรพวา เป็นกิจกรรมที่มีส่วนช่วยในการลดปัญหาหนี้สินได้ อีกทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนกล้าไม้กับชุมชนอื่นอยู่เสมอ

กิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร ที่ปลูกพืชแซมลงไปแปลงเดิมส่งผลทำให้มีอาหารบริโภคตลอดปีเพราะพืชแต่ละชนิดจะหมุนเวียนกันให้ผลผลิตตามฤดูกาล มีจุดประสงค์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินเกิดผลดีในระยะยาวเพราะสามารถลดภาระเรื่องค่าใช้จ่าย ถ้าผลผลิตมีมากก็นำไปขายหรือแบ่งปันรวมถึงส่งผลดีต่อสุขภาพเพราะอาหารมีความปลอดภัยจากสารเคมี

กลุ่มชาวกวยเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้ง กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ในปี พ.ศ. 2542 มีจุดประสงค์เพื่อแก้ปัญหาด้านหนี้สิน โดยการสร้างความมั่นคงของอาชีพ การพึ่งตนเองจากการประหยัดเงิน การสร้างสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน การสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านและ การทำกิจกรรมเพื่อส่วนร่วม ได้รับความนิยมนำมาใช้ในการแก้ปัญหาด้านหนี้สินในระบบกลุ่มกันอย่างกว้างขวาง โดยมีการขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มชุมชนบ้านคลองแดง และบ้านคลองครก ในปี พ.ศ. 2544 และปี พ.ศ. 2546 ตามลำดับ

กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชน มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการแก้ปัญหาหนี้สินที่ขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร โดยกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาได้จัดก่อตั้งสหกรณ์บ้านกวยเป็นกลุ่มแรก ในปี พ.ศ. 2541 ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้ก่อตั้งกองทุนข้าว ภายใต้การสนับสนุนของพระอาจารย์สายที่ให้อิมเงินมาดำเนินการซื้อข้าวราคาถูกขาย จำนวน 10,000 บาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้พัฒนามาเป็นร้านค้าชุมชน 5 ก มุ่งเน้นการใช้ชีวิตแบบพอเพียง ประหยัด อดออม และในปี พ.ศ. 2544 มีการจัดตั้งร้านสหกรณ์คลองแดง

กิจกรรมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อทำผลิตภัณฑ์ร่วมกันโดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันในชุมชน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเพิ่มรายได้จากการผลิตโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้ในชุมชน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ในรูปของการศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ทดลองด้วยตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนพวมาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์นานาชนิด ภายใต้กระบวนการกลุ่มที่ให้ความร่วมมืออย่างดี

การฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานด้วยกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนมีเป้าหมายเพื่อลดปัญหาด้านหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายภายใต้การแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและแลกเปลี่ยนสิ่งของ รวมถึงการกระชับสัมพันธ์ไมตรีในชุมชน

การจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายฅาปนกิจในกลุ่มชุมชนบ้านกวย กลุ่มชุมชนหนองมะค่า และกลุ่มชุมชนคลองพลอย ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้กับครอบครัวของผู้เสียชีวิตในกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาให้มีสวัสดิการ โดยมีข้อกำหนดว่าสมาชิกจะจ่ายเงินในแต่ละศพเป็นเงินจำนวน 1 บาท กรณีประสบเหตุการณ์ฉุกเฉินด้วยการประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วย ได้จัดกิจกรรมด้านสวัสดิการชุมชนขึ้นเพื่อช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่าย ส่งเสริมการเรียนรู้ มอบทุนการศึกษา ส่งเสริมการมี

ส่วนร่วมในชุมชน ทุนออมทรัพย์สำหรับสมาชิกเกิดใหม่ สวัสดิการเพื่อสาธารณประโยชน์ในชุมชน ส่งเสริมการสร้างสวัสดิการในครัวเรือนด้วยการปลูกพันธุ์ไม้มีมูลค่าชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักประกันในอนาคตเป็นสวัสดิการในระยะยาว

กิจกรรมผลิตปุ๋ยชีวภาพในกลุ่มบ้านคลองพลอยและกลุ่มบ้านกวยที่จัดตั้งเพื่อลดต้นทุนในการทำการเกษตร และปรับปรุงคุณภาพของดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วย

กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นที่ชุมชนวนเกษตรพวาและพระอาจารย์สายร่วมกันจัดในปี พ.ศ. 2546 เพื่อแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ได้แก่ พิธีทำบุญป่าโดยมีเป้าหมายเพื่อรำลึกถึงประโยชน์ของป่าที่ให้ปัจจัยสี่ ให้ธรรมชาติที่ร่มรื่น ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่พื้นที่ ทำให้ดินเหมาะสมต่อการเพาะปลูกส่งผลทางอ้อมในด้านการลดปัญหาหนี้สินด้วย และดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของสมาชิกในกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาได้อย่างยั่งยืน

จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนวนเกษตรพวาจนกระทั่งประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนด้วยแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตร สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ประสบความสำเร็จในทุกครัวเรือน สะท้อนได้จากการที่ไม่มีเจ้าหนี้มาทวงเงินดังเช่นเมื่อก่อน สมาชิกของกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาจำนวนหลายรายที่ไม่มีภาวะหนี้สิน ส่วนผู้ที่ยังมีหนี้สินก็มีจำนวนหนี้สินที่ลดน้อยลงไปกว่าเดิมมาก ด้วยผลดีดังกล่าวส่งผลให้มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่อง (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

การที่ชุมชนวนเกษตรพวามีการเรียนรู้ในคุณค่าของกิจกรรมว่ามีประโยชน์ โดยมีทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดความสามัคคีในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ผู้นำมีบทบาทในทุกกิจกรรม ส่งผลให้สามารถลดหนี้สินให้กับกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวา มีการปลูกฝังคุณค่าของต้นไม้แก่เยาวชน การมีระบบเครือข่ายที่อุปถัมภ์กันทำให้มีความไว้วางใจ เชื่อใจกัน การศึกษาข้อมูลจากผู้รู้ และปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายวนเกษตรอยู่เสมอ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาซึ่งส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพรและยาสมุนไพรได้รับความเชื่อถือ มักได้รับเชิญให้นำผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาเข้าร่วมงานในระดับประเทศ ณ ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานีเป็นประจำ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2564)

จากข้อมูลข้างต้น สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตแนววนเกษตรที่เอื้อประโยชน์ต่อธรรมชาติ ไม่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ มีการปลูกพืชนานาชนิดลงไปให้เหมาะสม มีการใช้พื้นที่ดินอย่างชาญฉลาด ส่งผลให้มีความอุดมสมบูรณ์ทางอาหารตลอดทั้งปี ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนก็นำมาแบ่งปัน และบางส่วนนำมาจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริมของครอบครัว มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุดตามวิถีความพอเพียง ดำรงชีวิตแนววนเกษตรที่ไม่หลงใหลในกระแสทุนนิยม แม้จะไม่ร่ำรวยแต่ก็พออยู่พอกิน ไม่เดือดร้อน สังคมอยู่แบบอบอุ่นมีความสุข มีน้ำใจ เกื้อกูลกัน มีการเรียนรู้โดยการแลกเปลี่ยนซึ่งกันเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาในชุมชนร่วมกัน เรียนรู้ในคุณค่าจากการทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรมว่ามีประโยชน์ ส่งผลให้มีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนประสบความสำเร็จมาจนถึงปัจจุบัน การนำประสบการณ์จากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวกวยและชาวอีสานที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและการเรียนรู้เพิ่มเติมแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์

เข้มเฉลิม เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำงานขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนนเกษตรพวา ดังสะท้อนให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ประเด็นที่เกี่ยวกับการพออยู่พอกินตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร สามารถสะท้อนได้จากคำกล่าวของสมาชิกในชุมชนนเกษตรพวา ดังนี้

“ไม่โลก พอใจในสิ่งที่มี ก็ไม่ต้องดิ้นรน ไปก่อนนี้” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

“ผลผลิตมาก ล้นตลาดก็นำมาแปรรูป เก็บได้นาน” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

“เมื่อก่อนปลูกข้าวไร่ หาดฝัก ผลไม้ตามป่า อยู่ได้สบาย” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2563)

“ปลูกพืช 3 ระดับ มีกินตามฤดูกาล ไม่มีอด มีมากก็แจก เหลือก็ขาย” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 18 พฤศจิกายน 2563)

“ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 18 พฤศจิกายน 2563)

“ปลูกพืชกินเอง เหมือนมีห้างสรรพสินค้าใกล้ตัว ปลอดภัย แข็งแรง” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564)

“ต้องรู้จักพอ แบ่งปัน ไม่ฆ่ากันแบบตระกูลคนรวย” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

“ไม่มีเงินก็เอาแรงไปรับจ้างทำไร่มัน เก็บหอม มีน้อยใช้น้อย” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

จากคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการมีวิถีชีวิตตามหลักการทรงงานในด้านการพออยู่พอกินของกลุ่มชุมชนนเกษตรพวาได้เป็นอย่างดี

ประเด็นความสามัคคีของคนในชุมชนพวานั้นมีความสอดคล้องกับหลักรู้ รัก สามัคคีตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร สามารถสะท้อนได้จากคำกล่าวของสมาชิกในชุมชนนเกษตรพวา ดังนี้

“กินง่าย อยู่ง่าย แบ่งกันกิน” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

“เวลามีงานในชุมชน ก็เก็บผักจากป่าไปแจก เอาไปจับฉลาก สนุก” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

“ใครเดือดร้อน เราช่วยกัน ไม่ทิ้งกัน เคยลำบากมาด้วยกัน” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2563)

“ลงแขกเอาแรงกัน ใครมีงานก็ไปช่วยกันคนละไม้คนละมือ” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

“มีอะไรเราคุยกัน ไม่เคยมีปัญหากัน รักกันเหมือนพี่น้อง” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

“ช่วงผักปามีมากก็เก็บไปแจก ไปฝากกัน เหลือกก็เอาไปขาย” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 8 กันยายน 2565)

จากคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการมีวิถีชีวิตตามหลักการทรงงานด้านหลัก รู้ รัก สามัคคี ของคนในชุมชนพวาเป็นอย่างดี

ประเด็นที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร สะท้อนจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสในชุมชนพวา ดังนี้

“สมัยก่อนไม่มีโรงพยาบาล ก็ตั้มยาหม้อใช้สมุนไพร ชมแต่ก็หาย” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

“ปัญหาที่มีเราช่วยกันแก้ ไม่รอให้ใครมาช่วย” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2563)

“ใครป่วยก็ทำเปลกระสอบปานหามรดเลาะป่า 3 วัน ถึงโรงพยาบาล” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 18 มีนาคม 2565)

“แช่มือแช่เท้าด้วยสมุนไพร หายเมื่อย ใช้ของดีใกล้ตัว ไม่เปลืองเงิน” (เทพหนาแน่น, สัมภาษณ์ 8 กันยายน 2565)

จากคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการมีวิถีชีวิตตามหลักการทรงงานในด้านการพึ่งตนเองของคนในชุมชนพวาได้เป็นอย่างดี

ประเด็นที่เกี่ยวกับการเดินสายกลางตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร สะท้อนได้จากคำกล่าวที่สำคัญของผู้นำชุมชนวนเกษตรพวา ดังนี้

“คนกลุ่มนี้จะทำอะไรก็อยู่ในความพอดี พอประมาณ ไม่โลภ” (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2563)

“ไม่ทำอะไรเสี่ยง วนเกษตรลงทุนด้วยกล้าไม้” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

“ทำตามกำลัง ไม่ตามกระแส รู้ประมาณตน” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

“ปลูกพืช 3 ระดับ มีกินตามฤดูกาล ไม่มีอด มีมากก็แจก เหลือกก็ขาย” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 8 กันยายน 2565)

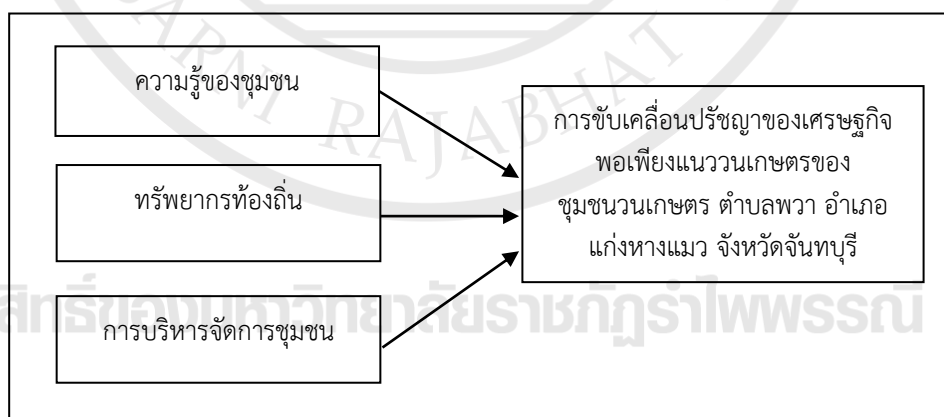
จากคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการมีวิถีชีวิตตามหลักการทรงงานในด้านการเดินสายกลางที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนวนเกษตรพวา

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น เป็นการฉายปรากฏการณ์ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนวนเกษตรพวาที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในด้านการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกิน ความรักความสามัคคี การพึ่งตนเองและการเดินทางสายกลาง เป็นไปตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร แต่เมื่อกระแสทุนนิยมเข้ามาทำให้ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงมาเป็นแบบบริโภคนิยม ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการนำแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของผู้ใหญ่

วิบูลย์ เข้มเฉลิม มาใช้ในการแก้ปัญหา โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่เกิดจากการรวมกลุ่ม ภายใต้กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมที่สามารถแก้ปัญหาให้กับกลุ่ม มีคุณค่า และมีประโยชน์ต่อชุมชนวนเกษตรพวมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเห็นในคุณค่าของแต่ละกิจกรรมเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันโดยอาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นบทเรียนและสามารถนำมาแก้ปัญหาในชุมชนวนเกษตรพวาได้อย่างยั่งยืน

6.1.3 ตัวแบบการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตรพวา

ในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตรพวาที่ได้นำตัวแบบการขับเคลื่อนมาจากประสบการณ์ชีวิตจริงของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่ใน พ.ศ. 2504 ประสบความล้มเหลวจากการทำเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวจนกระทั่งถูกธนาคารฟ้องร้องและบังคับให้ขายที่ดินจำนวน 200-300 ไร่ เพื่อนำไปใช้หนี้ ทำให้เหลือที่ดินเพียง 10 ไร่ เป็นจุดเริ่มต้นให้เปลี่ยนวิถีจากการเกษตรเชิงธุรกิจมาเป็นการเกษตรแบบพึ่งตนเอง โดยมีการดำรงชีวิตแบบวนเกษตรที่มีความหลากหลายทั้งพืชที่เป็นอาหารสมุนไพร ปลูกไม้ป่า เน้นสิ่งประโยชน์ด้านปัจจัย 4 ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เน้นการลงทุนน้อย ใช้แรงงานในครอบครัว การปลูกในลักษณะแบบผสมผสานเลียนแบบธรรมชาติ ผลผลิตส่วนเกินนำไปขาย ภายใต้ทัศนคติว่าวนเกษตรเป็นรากฐานของชีวิต รากฐานของครัวเรือนไทยในชนบท และรากฐานของประเทศ เป็นหนทางให้หลุดพ้นจากสังคมบริโภคนิยม จึงทำให้ทุ่มเทให้การสร้างกระบวนการเรียนรู้แนววนเกษตรให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ปัญหาและเรียนรู้ทรัพยากร ผลักดันแนวคิดวนเกษตรเข้าไปในระดับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระดับรัฐสภาในการกำหนดกรอบนโยบายหลักของประเทศ และสามารถผลักดันเข้าสู่นโยบายของรัฐบาลในโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ ในปี พ.ศ. 2549 จนกระทั่งเป็นวาระแห่งชาติของรัฐบาล ซึ่งได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรใน 3 ปัจจัยใหญ่ ๆ คือ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน ดังปรากฏในภาพที่ 6.1 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2552-2555 : 3-10 ; ครรชิต เข้มเฉลิม, สัมภาษณ์ 3 มกราคม 2566)

ภาพที่ 6.1 ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

จากภาพที่ 6.1 จะพบว่า การขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนว
 วนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี นั้น มีปัจจัยหลัก
 ที่สำคัญ 3 ปัจจัย คือ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน โดยนำเสนอ
 รายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

1) ปัจจัยด้านความรู้ของชุมชน

จากการที่ชุมชนวนเกษตรพวาประสบความสำเร็จและคงความยั่งยืน เนื่องจากมี
 กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมแนววนเกษตรว่ามีประโยชน์จึงดำเนิน
 กิจกรรมต่อเพราะการทำเกษตรในรูปแบบวิถีป่าโดยใช้ระบบนิเวศที่มีอยู่เดิมไม่มีความเสี่ยง
 โดยเรียนรู้จากเครือข่ายวนเกษตรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จที่มีบริบทและประสบการณ์แบบ
 เดียวกัน การเรียนรู้ที่จะสร้างนิเวศของป่าให้เป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตจริง เรียนรู้จาก
 ความเหมาะสม มีการปรับประยุกต์เสริมความหลากหลายลงไปในพื้นที่เดิม ใช้ความรักเป็นต้นทุนใน
 การเรียนรู้ การนำประโยชน์จากป่าที่ไม่มีการค้าโค่น ไม่ต้องซื้อ สามารถลดรายจ่าย อีกทั้งเพิ่มรายได้
 และส่งผลให้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้เพราะมีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งขอนำเสนอ
 สถานการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนที่ได้นำแนวคิดด้านวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม
 มาประยุกต์ใช้ดังนี้

เริ่มต้นจาก ในปี พ.ศ. 2540 เครือข่ายชุมชนพวาที่เกิดจากการรวมของกลุ่ม
 ชาวควยและกลุ่มชาวอีสานที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีความสนิทสนมกัน
 ประสบปัญหาด้านหนี้สิน จึงได้ปรึกษากันเพื่อหาทางแก้ปัญหาหนี้สิน โดยได้รับคำแนะนำจาก
 พระอาจารย์สายให้ไปเรียนรู้ด้านวนเกษตรจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่ประสบความสำเร็จ
 ในการแก้ปัญหาหนี้สินโดยไปเรียนรู้ในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์ ภายหลังจากการเรียนรู้จากเครือข่าย
 วนเกษตร จังหวัดฉะเชิงเทรา จึงกลับมาดำเนินกิจกรรมแนววนเกษตรโดยได้รับความอนุเคราะห์
 ด้านวิทยากรจากเครือข่ายวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม มาฝึกในสถานที่ชุมชนพวาจนกระทั่ง
 ชุมชนวนเกษตรพวามีความเชี่ยวชาญ (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

การตระหนักถึงคุณค่าของกิจกรรมที่ขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ
 พอเพียงแนววนเกษตรว่า ได้สร้างคุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนและ
 ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ประจำถิ่นรวมถึงป่าไม้ในเขตชุมชนพวาที่เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่งผลให้เกิด
 ความสามัคคีในหมู่คณะ การมีเครือข่ายที่ช่วยป้องกันการขับไล่ให้ออกจากพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ
 สร้างคุณค่าด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาภัยแล้ง มีสิ่งแวดล้อมและคุณภาพ
 ชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้าน สร้างคุณค่าในด้านการแก้ปัญหาหนี้สินและด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ส่งผลให้
 ลดภาระหนี้สินและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ สร้างคุณค่าในด้านการลดค่าใช้จ่ายใน
 คริวเรือนและเพิ่มรายได้ส่งผลให้เกิดผลดีในด้านการมีค่าใช้จ่ายในคริวเรือนลดลงและมีรายได้เพิ่มขึ้น
 จากการผลิตผลิตภัณฑ์ที่มาจากทรัพยากรในชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ และสร้างคุณค่าใน
 การลดปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ส่งผลให้สามารถลดปัญหาหนี้สิน
 และมีความรักความสามัคคีในหมู่คณะ แม้ว่าผู้นำเครือข่ายวนเกษตรเสียชีวิตไปหลายปีแต่ชุมชน
 วนเกษตรพวาก็ยังคงดำเนินกิจกรรมมาถึงปัจจุบัน ซึ่งการเรียนรู้ถึงคุณค่าของแต่ละกิจกรรมเป็นปัจจัย
 สำคัญที่ส่งผลให้เกิดความยั่งยืน

จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยที่ได้ร่วมกิจกรรมกับชุมชนนเกษตรพวา มีการติดตามข่าวสารอย่างต่อเนื่อง พบว่า ก่อนที่ผู้นำและคณะทำงานของชุมชนนเกษตรพวาจะลงมือกระทำสิ่งใดนั้นจะต้องมีการศึกษาเรียนรู้จากผู้รู้ทุกครั้งเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เช่น สภาพของปัญหา วิธีการในการแก้ปัญหา จึงนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วม ความสามัคคีในหมู่คณะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงได้ การทำงานแบบร่วมมือร่วมใจกับเครือข่ายนเกษตรส่งผลให้ช่วยแก้ปัญหาให้ลุล่วงด้วยดี แสดงให้เห็นว่าความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวนเกษตรของชุมชนนเกษตรพวา

2) ปัจจัยด้านทรัพยากรท้องถิ่น

ชุมชนนเกษตรพวามีการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวนเกษตรโดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่สำคัญ 3 ประเภท ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนนเกษตรพวา ได้แก่ ป่าไม้ที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรม ได้มีกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยจำแนกประโยชน์เป็น 3 ด้าน คือ ด้านปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิต ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความสามัคคี และด้านความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งด้านปัจจัย 4 โดยเฉพาะด้านอาหารเป็นที่ประจักษ์ชัดเพราะในแต่ละช่วงฤดูกาลจะมีพืชนานาชนิดสลับกันไปตามฤดูกาล ชาวบ้านนำไปเป็นอาหารและจำหน่ายเป็นรายได้จุนเจือครอบครัวตลอดทั้งปี สำหรับด้านที่อยู่อาศัย ใช้ในการสร้างอาคารสำหรับใช้ในการประชุมในชุมชนด้วย นำพืชสมุนไพรมาทำเป็นยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคสามารถนำมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน ด้านเครื่องนุ่งห่ม พบว่าในอดีตชาวบ้านนำต้นนองส่วนที่เป็นกิ่งและลำต้นที่มีลักษณะเป็นง่ามนำมาทอทำเป็นกางเกง (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563) การที่ชุมชนนเกษตรพวาได้เรียนรู้ว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อพวกเขาอนานัปการจึงเป็นบ่อเกิดให้มีความรัก ความสามัคคีในการร่วมมือกันอนุรักษ์และปกป้องผืนป่า มีการดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า โดยการปลูกป่าและปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนอยู่เสมอ

ทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวนเกษตรของชุมชนนเกษตรพวา คือ พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมโม) หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าพระอาจารย์สาย ได้อุปสมบทที่วัดวังศิลาธรรมาราม ขณะบวชได้ศึกษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พัฒนาชุมชนเป็นที่เลื่อมใสของชาวบ้าน ถัดมาในปี พ.ศ. 2515 ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม (คณะกรรมการจัดงานแสดงมูทิตาจิตสักการะ, 2548 : 5 ; พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2563)

จุดเริ่มต้นในการนำมาสู่การเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาตำบลพวาของพระอาจารย์สายที่ออกธุดงค์มาปักกลดเขตชุมชนพวา ในปี พ.ศ. 2536 ขณะนั้นกำลังเกิดวิกฤติภัยแล้งไปทั่วตำบล เมื่อกลับไปวัดวังศิลาได้ชวนผู้มีจิตศรัทธาให้ซื้อที่ดินบริเวณรอบเขาไกล้หมู่บ้านของชาวกวย บริเวณหมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เพื่อปลูกป่าใช้ชื่อผืนป่าว่า สวนป่าอรัญปิยวงศ์ (คณะทำงานลูกโลกสีเขียว, 2546 : 7) ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 พระอาจารย์สายและกลุ่มชาวกวยร่วมกันในการจัดกิจกรรมทำบุญป่าในวันขึ้น 3 ค่ำ

เดือน 3 ของทุกปี โดยมีหลักธรรมมาเชื่อมโยงความผูกพันระหว่างคนกับป่า (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านในชุมชนพวามีความใกล้ชิดกัน ต่อมาพระอาจารย์สายได้แนะนำให้แก่นนำในชุมชนพวาไปศึกษาดูงานที่เครือข่ายวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เพื่อนำความรู้มาแก้ปัญหาด้านหนี้สินในชุมชน ภายหลังการศึกษาดูงานได้รวมตัวกันตั้งชุมชนวนเกษตรพวา โดยมีพระอาจารย์สายเป็นที่ปรึกษาในการขับเคลื่อนกิจกรรมมีการขยายกลุ่มเครือข่ายของวนเกษตรใน 5 จังหวัดของภาคตะวันออกเพื่ออนุรักษ์ผืนป่า ซึ่งครอบคลุมเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสะอยดาว อุทยานแห่งชาติน้ำตกเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาชะเมาเขาวง อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ ซึ่งพระอาจารย์สายเป็นประธานในพิธีเดินธรรมยาตราในทุกปี (ปัทวี สัตยวงศ์ทิพย์, 2561 : 3-4 ; พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 3 มกราคม 2566)

ผลงานของพระอาจารย์สายปรากฏได้จากการพัฒนาที่ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา และส่งเสริมการศึกษา มีการสร้างสำนักสงฆ์ สถานที่ปฏิบัติธรรมและโรงเรียนในเขตตำบลพวา (พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 31 ตุลาคม 2564) ริเริ่มกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น กิจกรรมกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าไม้ กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น กิจกรรมธรรมยาตรา กิจกรรมเครือข่ายวนเกษตร กิจกรรมศึกษาพันธุ์ไม้ กิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โครงการกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น รวมถึงผลการดำเนินการตามโครงการสวนป่าอรัญปิยวงศ์เนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ และสวนป่าทางช้างผ่านเนื้อที่ประมาณ 70 ไร่ ในพื้นที่หมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี จนกระทั่งมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์เป็นผืนป่าเชื่อมต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนและเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา เขาวง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 14 ; พระครูประโชติธรรมาภิรมย์, สัมภาษณ์ 3 มกราคม 2566) การที่ป่าไม้ให้ประโยชน์มหาศาลแก่ชาวบ้านทั้งในด้านปัจจัยสี่และดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นแหล่งพันธุ์ไม้ แก้ปัญหาภัยแล้ง และส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านนานัปการ แม้ไม่ได้ร่ำรวยแต่ชาวบ้านก็มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีสุขภาพแข็งแรง ภายใต้อสิ่งแวดล้อมที่ดี มีแหล่งอาหารที่ปราศจากสารพิษ

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น เป็นที่ประจักษ์ว่าพระอาจารย์สายเป็นทรัพยากรบุคคลสำคัญของชุมชนวนเกษตรพวา เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีล เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งของชาวบ้านเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า โดยมีความผูกพันอันดีระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านในอดีต ประกอบกับการเป็นพระนักพัฒนาที่ช่วยเหลือสังคม การเคร่งครัดในพระธรรมวินัยและการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนวนเกษตรพวาโดยใช้แนววนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ส่งผลให้ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธามาตลอด

นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการของกลุ่มชาวกววย ซึ่งมีบทบาทสำคัญมากในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์สามารถสะท้อนให้เห็นโดยผ่านการทำกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จจำนวนมาก เช่น นายบุญเลิศ ดุชิตา ผู้มีลักษณะของการมีคุณธรรมในด้านความเสียสละ มีความอดทน มีความซื่อสัตย์ เป็นผู้มีความใจชอบช่วยเหลือชุมชนด้วยความจริงใจ เป็นที่พึ่งให้กับ

ชาวบ้านยามประสบปัญหา เป็นผู้พิศทั้งร่างกาย แรงใจ สติปัญญา และเวลาให้กับส่วนรวมอย่างแท้จริง การเป็นผู้ที่มีความช่างสังเกต จดจำ ไฟเรียนรู้สิ่งใหม่ สามารถนำปัญหาซึ่งเกิดจากการเรียนรู้มาแก้ปัญหาอย่างตรงประเด็น มีวิถีชีวิตแบบพอเพียง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันของชาติมีความรักในผืนแผ่นดินถิ่นเกิดโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ รวมถึงผู้นำกลุ่มชาวอีสานในชุมชนพวาซึ่งเป็นแกนนำในด้านการอนุรักษ์ป่าของชุมชนวนเกษตรพวา คือ นายบรรทม สมแสน ที่มีลักษณะกระตือรือร้น มุ่งมั่น มีน้ำใจและเสียสละเพื่อส่วนรวม นำไปสู่การได้รับคัดเลือกจากคณะกรรมการระดับประเทศให้เข้ารับรางวัล ทสม.ดีเด่นด้านการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชและการใช้ประโยชน์จากป่าในระดับประเทศ ในปี พ.ศ. 2565

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาที่เข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาตินี้มีได้เข้ามาเพื่อทำลายป่าเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวแต่ในทางตรงกันข้ามกลับช่วยอนุรักษ์ป่าไม้โดยมีวิถีชีวิตแบบวนเกษตร ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการช่วยสอดส่อง ดูแล เผ่าระวังไม่ให้มีการบุกรุกป่า และปลูกป่าชุมชน ส่งผลให้ทรัพยากรบุคคลทั้งทางธรรมและทางโลกได้รับรางวัลในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรต่าง ๆ ในระดับประเทศ

ทรัพยากรด้านวัฒนธรรมของชุมชนพวาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวกวยที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ แลกเปลี่ยนความรู้ และแลกเปลี่ยนแรงงานโดยการลงแขก การมีวิถีชีวิตแบบพอเพียงมีการใช้ชีวิตที่กินอยู่แต่พอดี นอกจากนี้วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของคนภาคอีสานที่ยั่งยืนมาถึงปัจจุบัน คือ วัฒนธรรมระบบเครือญาติ ซึ่งมีความสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรพวา เพราะการทำกิจกรรมของชุมชนวนเกษตรพวา จะมีการพูดคุยปรึกษาหารือกันแบบญาติพี่น้อง มีความเชื่อใจกันเมื่อมีความเห็นที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ส่งผลให้มีการรวมพลังแบบมีส่วนร่วมได้รวดเร็วเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน ส่วนวัฒนธรรมชุมชนของชาวกวยและชาวอีสานที่คล้ายคลึงกันในด้านความเชื่อในบรรพบุรุษ ซึ่งประจักษ์ชัดจากการไหว้ผีปู่ตาซึ่งเชื่อว่าเป็นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แสดงให้เห็นว่าชุมชนพวามีความเคารพ เชื่อฟัง ยำเกรงในญาติผู้ใหญ่แม้กระทั่งเสียชีวิตไปแล้วก็ยังคงมีการระลึกถึง มีการเซ่นไหว้ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี มีความเชื่อว่าวิถีชีวิตที่ดำเนินมานานหลายร้อยปีสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ เพราะสามารถทำให้ดำรงชีวิตรอดมาได้ถึงปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่ไม่ได้เลียนแบบใคร ส่วนวัฒนธรรมการลงแขกเอาแรงกันหรือแลกเปลี่ยนแรงงานยังคงมีอยู่ในชุมชนวนเกษตรพวาแต่อาจลดน้อยลงไปตามสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

กล่าวโดยสรุป ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรด้านวัฒนธรรมที่เข้มแข็งมีบทบาทสำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรพวา ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างประจักษ์ชัดจากผืนป่าซึ่งอุดมสมบูรณ์ในเขตตำบลพวา การพัฒนาด้านวัฒนธรรมชุมชนโดยมีประเพณีบุญปลงคืนถิ่นเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมควบคู่กับการอนุรักษ์พันธุ์ไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่น การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งโดยการแก้ปัญหาหนี้สิน ช่วยลดปัญหาความยากจนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยใช้ระบบเครือข่ายวนเกษตร การส่งเสริมอาชีพด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญา

ชาวบ้านควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีในการแลกเปลี่ยนและร่วมรับความรู้ใหม่มาเพื่อแก้ปัญหา โดยอาศัยพลังความรู้จากภาควิชาการผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้านจากการแลกเปลี่ยนชุมชนก่อให้เกิดผลดีในด้านการเรียนรู้และนำมาใช้ลดปัญหาหนี้สินโดยการควบคุมค่าใช้จ่าย ส่งผลให้ชุมชนวนเกษตรพวาเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการทำกิจกรรมและเรียนรู้จากประสบการณ์

3) การบริหารจัดการชุมชน

การบริหารจัดการชุมชนในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีในชุมชนโดยการลงมือปฏิบัติจริงตามที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ผ่านการศึกษาหาความรู้ถึงการดำเนินการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความเข้าใจที่ถ่องแท้ เพื่อที่จะสามารถจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเกิดประโยชน์ที่คุ้มค่าและสูงสุด ในทุกวันที่ 11 ของแต่ละเดือนจะมีการประชุม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญเพราะมีการพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างเอาใจใส่มุ่งมั่นที่จะผลิตผลิตภัณฑ์ของตนเองอย่างมีคุณภาพและหลากหลายสู่สาธารณชน การมีระบบเครือข่ายในชุมชนที่นับถือผู้นำที่เป็นคนดีมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ เสียสละเพื่อส่วนรวม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมโดยผ่านผู้นำชุมชนได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีและด้วยความผูกพันกันแบบเครือญาติพี่น้องยิ่งส่งผลให้การรวมพลังเป็นไปอย่างง่ายดาย

นอกจากนี้ชุมชนวนเกษตรพวายังมีการบริหารจัดการชุมชนโดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร โดยการนำไปปฏิบัติและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ผลที่ได้รับคือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี การปฏิบัติในระดับตนเองและในระดับองค์กรเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาแห่งวิถีชีวิตที่มีความหลากหลายและสามารถยืดหยุ่นความเป็นอยู่ของชีวิตของตนได้ การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติในกิจกรรมของชุมชนวนเกษตรพวา สามารถดำเนินการโดยผ่านการสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีระดับต่าง ๆ และนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมของตนเอง สำหรับการประยุกต์ใช้ที่เห็นเป็นรูปธรรม เช่น การส่งเสริมการออมเป็นประจำทุกเดือน เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนวนเกษตรพวา พบว่า แม้แนวคิดของวนเกษตรจะไม่ใช่ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข แต่ได้นำแนวคิดในการพึ่งตนเอง 3 หลักการ ได้แก่ ความรู้ ทรัพยากร ท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ มีความเด่นชัดด้านการพึ่งตนเอง ด้านการกินอยู่แบบพอเพียง ยึดทางสายกลาง การสร้างระบบกลไกสำคัญซึ่งเป็นวิถีของความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนในลักษณะของการมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมกันประเมินผลกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนวนเกษตรพวามีศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากการทำกิจกรรมและจากประสบการณ์ซึ่งยึดตามแนวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรมาใช้ การมีวัฒนธรรมชุมชนที่ดีงาม การใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การมีความรัก ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การแลกเปลี่ยนความรู้ อยู่เสมอ โดยมีทรัพยากรเป็นตัวเชื่อมในการได้รับประโยชน์ร่วมกันและ

การบริหารจัดการชุมชนที่ผ่านการประชุม เป็นการยืนยันได้ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการสนับสนุนการนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทของโลก

6.2 บทวิพากษ์ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

ในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตรพวาซึ่งอาศัยตัวแบบที่มีปัจจัยหลักที่สำคัญ 3 ปัจจัย คือ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชนนั้น ทางกลุ่มชุมชนวนเกษตรตำบลพวาได้ดำเนินการตามตัวแบบดังกล่าวมาตั้งแต่หลังวิกฤติเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน แต่สถานการณ์ในปัจจุบันพบว่า ตัวแบบดังกล่าวมีปัญหาจุดอ่อนเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการเข้ามาของระบบทุนนิยมจากส่วนกลางในรูปของการจัดทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ 4 แห่งในเขตอำเภอแก่งหางแมว รวมถึงการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในรูปของการขอสัมปทานเหมืองทองคำของบริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกของบริษัทข้ามชาติในการทำเหมืองแร่ทองคำระดับโลกคือ คิงส์เกต คอนโซลิเดทเต็ด ลิมิเต็ด ดังนี้

6.2.1 การเข้ามาของระบบทุนนิยม

การเข้ามาของระบบทุนนิยมจากส่วนกลางในรูปของการจัดทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่จำนวน 4 แห่งในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีจุดเริ่มต้นมาจากปัญหาความต้องการใช้ทรัพยากรน้ำในปัจจุบันและอนาคต ของโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor : EEC) โดยคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบหลักการเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2559 ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีผลบังคับใช้วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2561 ครอบคลุมพื้นที่นาร่องจำนวน 3 จังหวัด คือ ระยอง ชลบุรี และฉะเชิงเทรา ซึ่งรัฐบาลกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ภายใต้ต้นนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ทำให้มีความต้องการใช้ทรัพยากรน้ำในปริมาณที่มาก ย่อมเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหาอุทกภัย และปัญหาด้านคุณภาพน้ำ ซึ่งปัญหาการขาดแคลนน้ำเกิดจาก 1) ภาวะฝนทิ้งช่วงเป็นระยะเวลานาน ทำให้พื้นที่การเกษตรที่อยู่นอกเขตชลประทานเกิดความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค การเกษตรและกิจกรรมอื่น ๆ 2) การขาดแคลนแหล่งน้ำต้นทุนในพื้นที่ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศไม่สามารถพัฒนาโครงการอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ 3) การขาดแคลนองค์ประกอบในการกระจายน้ำในบางพื้นที่ที่อยู่ไกลจากแหล่งน้ำและระบบคลองส่งน้ำ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์ อีกทั้งพื้นที่ด้านท้ายน้ำยังมีปัจจัยเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำเพราะเป็นพื้นที่ต้นน้ำซึ่งมีแนวโน้มความต้องการใช้น้ำที่สูงขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่ 4) ปัญหาการตื่นเงินของลำนน้ำธรรมชาติที่เกิดจากการลดลงของพื้นที่ป่าและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทำให้เกิดปัญหาการชะล้างหน้าดิน ส่งผลให้เกิดการตกตะกอนในลำน้ำ เมื่อลำน้ำตื่นเงินก็ทำให้การระบายน้ำไม่ดี กักเก็บน้ำได้ในปริมาณที่น้อย ลำน้ำมีการขุดลอกไม่บ่อยย่อมทำให้เกิดปัญหาการสะสมของตะกอนในบางจุดของลำน้ำ 5) ปัญหาการรุกตัวของน้ำเค็มในฤดูแล้ง และปัญหาคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมในบางพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค ทางภาคเกษตร และกิจกรรมอื่นได้ดังเดิม (สมนึก จงมีวสิน, 2563 : 18-19)

จากข้อมูลรายงานฉบับสุดท้าย แผนหลักการพัฒนาและจัดการทรัพยากรน้ำภาคตะวันออก สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (2562 : 4-47) พบว่า ความต้องการใช้น้ำในภาคตะวันออก ทั้งนอกและในเขตพื้นที่โครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกในอนาคต ปี พ.ศ. 2560 และ พ.ศ. 2580 มีปริมาณที่เพิ่มขึ้นในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับปริมาณน้ำต้นทุนจะพบว่าเพียงพอเฉพาะในพื้นที่เท่านั้น ส่วนพื้นที่นอกเขตมีปริมาณน้ำต้นทุน 299.06 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่มีปริมาณความต้องการใช้น้ำสูงถึง 1,748 ล้านลูกบาศก์เมตร ทำให้เกิดความไม่เพียงพอของน้ำใช้และความเสี่ยงในการขาดแคลนน้ำในบางช่วงเวลา ด้วยปัญหาดังกล่าว จึงมีสร้างแหล่งเก็บน้ำขนาดใหญ่ขึ้น ดังจะเห็นได้จากแผนงานพัฒนาแหล่งน้ำต้นทุนในเขตโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ส่วนที่ 1.2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 ถึงปี พ.ศ. 2580 โดยครอบคลุมเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ดำเนินการโดยกรมชลประทาน ได้แก่ อ่างเก็บน้ำคลองพวาใหญ่ (มีปริมาณความจุ 68.10 ล้านลูกบาศก์เมตร) อ่างเก็บน้ำคลองหางแมว (มีปริมาณความจุ 80.70 ล้านลูกบาศก์เมตร) อ่างเก็บน้ำคลองวังโตนด (มีปริมาณความจุ 99.50 ล้านลูกบาศก์เมตร) รวมทั้ง 3 อ่างมีปริมาณเท่ากับ 246.3 ล้านลูกบาศก์เมตร เพื่อผันน้ำ 70 ล้านลูกบาศก์เมตร เข้ามายังพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกเหลือน้ำต้นทุนอยู่ที่ 178.3 ล้านลูกบาศก์เมตร ขณะนี้อยู่ระหว่างการพิจารณารายงานประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EHIA) โดยที่อ่างเก็บน้ำคลองประแกต (มีปริมาณความจุ 60.26 ล้านลูกบาศก์เมตร) ที่ก่อสร้างเสร็จแล้ว (สมนึก จงมีวดีสิน, 2563 : 20-23)

เมื่อวันที่ 1 ถึง 25 มีนาคม พ.ศ. 2563 กรมชลประทานได้มีการส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำคลองประแกตไปให้โครงการอุตสาหกรรมภาคตะวันออกจำนวน 10 ล้านลูกบาศก์เมตร เนื่องจากเกิดภาวะภัยแล้งติดต่อกัน 7 เดือน มีความต้องการใช้น้ำถึง 8 ล้าน 3 แสนไร่ แต่ชุมชนที่อยู่ต้นน้ำของอ่างเก็บน้ำไม่ได้รับประโยชน์จากการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำทั้ง 4 แห่ง มีเพียงชุมชนที่อยู่บริเวณกลางน้ำและปลายน้ำของลำคลองวังโตนดที่ได้รับประโยชน์ (นักศึกษากลุ่มทับทิม สถาบันพระปกเกล้า, 2564 : 17) นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า กระแสนิยมเข้ามาก่อให้เกิดปัญหาให้กับความยั่งยืนของชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

เหตุผลในการสร้างแหล่งเก็บน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำวังโตนด จังหวัดจันทบุรี เพื่อใช้รองรับพื้นที่ในโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยรัฐบาลยุค คสช. ที่เข้ามาบริหารประเทศในปี พ.ศ. 2557 มีนโยบายกำหนดเขตพัฒนาพิเศษ 10 แห่ง และมีมาตรการเร่งรัดดำเนินการพัฒนาเขตเศรษฐกิจให้เกิดเป็นรูปธรรมโดยเร็ว มีการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก เพื่อกำหนดนโยบายในการพัฒนาโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และสำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกเป็นหน่วยงานของภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบ แผนงานการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (พื้นที่ EEC) รวมถึงพื้นที่ข้างเคียง โดยพื้นที่ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี อยู่ในเขตลุ่มน้ำวังโตนด ซึ่งเป็นลุ่มน้ำชายฝั่งทะเลตะวันออกเพื่อเป็นตัวแทนพื้นที่ที่มีการพัฒนาโครงการอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เป็นครั้งแรก นำไปสู่การก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่จำนวน 4 แห่งดังกล่าวมาข้างต้น

ลุ่มน้ำคลองวังโตนดนับเป็นสายน้ำสำคัญเปรียบเสมือนเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแก่งหางแมว อำเภอนายายอาม และอำเภอท่าใหม่ โดยพื้นที่เขตอำเภอแก่งหางแมวมีพื้นที่ประมาณ 783,750 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม 5 แสนไร่ พื้นที่อนุรักษ์ประมาณ 2 แสนไร่ พื้นที่เกือบทั้งหมดมีสถานะทางกฎหมายเป็นป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 ปลูกยางพารา และร้อยละ 20 ที่ปลูกผลไม้ จำพวกทุเรียน มังคุด เงาะ ลองกอง และสละ จันทบุรีเป็นเมืองแห่งผลไม้เพราะมีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม มีปริมาณฝนและแหล่งน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตร ต่อมานักธุรกิจชาวจีนได้มาเปิดล้งรับซื้อทุเรียนเพื่อส่งออกไปยังประเทศจีนส่งผลให้ในช่วงปี พ.ศ. 2560 ถึง พ.ศ. 2562 ราคาทุเรียนหมอนทองเกรดส่งออกมีราคาสูงมากโดยช่วงต้นฤดูมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 135 บาท ด้วยผลตอบแทนที่สูงทำให้เกษตรกรโค่นยางพาราเพื่อมาปลูกทุเรียนกันมาก แต่เนื่องจากทุเรียนเป็นพืชที่ต้องการปริมาณน้ำที่มากในช่วงฤดูแล้ง อาจนำไปสู่ปัญหาขาดแคลนน้ำในอนาคตคาดว่าเมื่ออ่างเก็บน้ำทั้ง 4 ก่อสร้างเสร็จ และผันน้ำไปสนองพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ย่อมเกิดปัญหาแย่งชิงทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองวังโตนด อำเภอแก่งหางแมว ซึ่งประชาชนในพื้นที่ที่มีการเวนคืนที่ดินเพื่อนำไปก่อสร้างอ่างเก็บน้ำถือว่ามีความเสียสละ และคิดว่าพวกเขาสมควรได้รับสิทธิในการใช้น้ำ นอกจากนี้ โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ดังกล่าวยังเป็นโครงการที่เกิดจากความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ในการผลักดันโดยใช้ชื่อกลุ่มว่าคณะทำงานลุ่มน้ำวังโตนดเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ตั้งแต่เดือนมีนาคมของทุกปี เพื่อที่จะนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค ใช้ในการเกษตร และเพื่อผลักดันน้ำเค็มในช่วงปลายลุ่มน้ำวังโตนด ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ในบางช่วงของปีที่เกิดปัญหาภัยแล้ง น้ำไม่เพียงพอ ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่มีความต้องการนำน้ำในอ่างเก็บน้ำคลองประแกตมาใช้บรรเทาปัญหาการขาดแคลน จึงมีการเรียกร้องให้ประชาชนในพื้นที่มีสิทธิในการใช้น้ำตามแนวทางบริหารจัดการ (สมนึก จงมีวสิน, 2563 : 6-39)

การเรียกร้องของภาคประชาชนในเรื่องที่เกี่ยวกับน้ำ เริ่มต้นจากการจัดเวทีแสดงความคิดเห็นในข้อกังวลใจในการใช้ประโยชน์จากแหล่งเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่ไม่เป็นธรรมตามที่กรมชลประทานได้มีการประชาสัมพันธ์ การยื่นข้อร้องเรียนมายังสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังนี้ 1) การกระจายทรัพยากรน้ำ โดยสร้างท่อส่งน้ำหรือคลองส่งน้ำขนาดเล็กจากลำน้ำประแกต พวาใหญ่ แก่งหางแมว หรือลำน้ำวังโตนดไปยังชุมชนรอบบริเวณอ่างเก็บน้ำให้ได้ใช้ประโยชน์จากน้ำในการอุปโภคบริโภคหรือใช้ในการเกษตรให้กับประชาชนในพื้นที่สักครึ่งหนึ่งของปริมาณน้ำที่มีอยู่ในอ่างเก็บน้ำ ก่อนที่จะผันน้ำไปยังพื้นที่อื่น 2) การชี้แจงเกี่ยวกับแนวนโยบายในการพัฒนาชุมชนที่อยู่ในบริเวณต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำได้เข้าใจและรับฟังปัญหาความต้องการของประชาชนในพื้นที่ร่วมกัน 3) ขอข้อมูลจากนักวิชาการเพื่อคำนวณว่า ทุเรียน 1 ตัน ต้องการใช้น้ำในปริมาณเท่าไร เพราะเกษตรกรในบริเวณพื้นที่ใกล้อ่างเก็บน้ำมีการปลูกทุเรียนกันเป็นจำนวนมาก จึงมีความกังวลว่าจะทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในภายภาคหน้า 4) การขอให้หน่วยงานทางราชการสนับสนุนให้มีระบบบริการประชาชนที่อยู่รอบอ่างเก็บน้ำได้ใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่อป้องกันการขาดแคลนน้ำในอนาคต 5) ต้องการให้กรมชลประทานดำเนินการสร้างฝายชะลอน้ำ หรือทำนบกั้นลำน้ำที่ออกจากอ่างเก็บน้ำเป็นระยะ

ตลอดลำน้ำ เพื่อให้มีการกระจายความชุ่มชื้นไปในพื้นที่โดยรอบตามลำน้ำธรรมชาติดั้งเดิม
 6) ประชาชนในพื้นที่ต้องการให้หน่วยงานภาครัฐพิจารณาจัดสรรงบประมาณมาจ่ายให้กับประชาชน
 ผู้ถูกเวนคืนที่ดินในการก่อสร้างโครงการทั้งหมดให้ประชาชนในปีแรกก่อนการดำเนินการก่อสร้าง
 เพื่อนำเงินไปหาซื้อที่ดินเพื่อทำกินหรือตั้งบ้านเรือนได้ทันที เพื่อลดความเดือดร้อนให้ประชาชน
 7) ภาครัฐควรมีการปรับปรุงราคาผลผลิตระหว่าง 3-5 ปี เป็นอย่างมากเพื่อประชาชนผู้ที่ได้รับ
 การเยียวยาจะได้รับผลกระทบไม่มากเกินไป 8) ขอให้มีการขุดลอกสระน้ำเดิมและขุดสระน้ำเพิ่มไป
 ตามหมู่บ้าน โดยกรมชลประทานสูบน้ำหรือผ่านน้ำมากักเก็บเพิ่มขึ้นในลักษณะแก้มลิงเพื่อไว้ใช้ใน
 ยามขาดแคลน ตามความต้องการของแต่ละพื้นที่ 9) การขอสวนพื้นที่ต้นน้ำแก่งทางแมวให้เป็นพื้นที่
 ต้นน้ำสำคัญของภูมิภาค มิให้นำพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งไปใช้ในการทำเหมืองแร่ทองคำเพราะ
 กระบวนการผลิตจะมีสารพิษจำนวนมากที่จะลงสู่แหล่งน้ำตลอดสาย (นักศึกษากลุ่มทับทิม
 สถาบันพระปกเกล้า, 2564 : 17-21)

แม้มีการเรียกร้อง คัดค้านจากประชาชนในเขตจังหวัดจันทบุรีเรื่องการผันน้ำไปใช้ใน
 ภาคอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic
 Corridor : EEC) แต่ก็ยังพบว่าอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ได้ถูกนำไปใช้ในภาคอุตสาหกรรมมากกว่า
 ภาคเกษตรกรรม (ทิวา แต่งอ่อน, สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2565) การผันน้ำไปใช้ในภาคอุตสาหกรรม
 ย่อมทำให้ชาวบ้านเสียผลประโยชน์ในการจำกัดการใช้น้ำซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของ
 มนุษย์ที่ใช้น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและใช้ในภาคเกษตรกรรมต้องถูกแย่งไปใช้ให้กับกลุ่มนายทุน

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าผลกระทบของการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ
 ขนาดใหญ่ จากงานวิจัยของ วิยะดา บัวประเสริฐ (2560) เรื่อง ทศนคติของประชาชนต่อการบริหาร
 จัดการเรื่อง ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนแควน้อยบำรุงแดนขององค์การบริหารส่วน
 ตำบลหินลาด อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ประชาชนไม่เห็นด้วยกับการบริหารจัดการ
 เนื่องจากการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้านน้ำ ด้านสาธารณสุข
 ด้านการเกษตร และด้านความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะมีการสร้างสิ่งก่อสร้างขวางลำน้ำ
 ต้องสูญเสียพื้นที่ป่าธรรมชาติอันเป็นแหล่งต้นน้ำ สูญเสียดินที่อุดมสมบูรณ์ทั้งเหนือเขื่อนและ
 ท้ายเขื่อน สูญเสียสัตว์ป่า ส่งผลให้สูญเสียความสมดุลของระบบนิเวศ กระทบต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของ
 ประชาชนเพราะน้ำมีสารพิษและจุลินทรีย์ก่อให้เกิดพยาธิใบไม้ในตับ พยาธิใบไม้เลือด พยาธิปากขอ
 ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ คำรึห์ ฉัตรปทุมทิพย์ (2551) เรื่อง ผลกระทบจากการสร้างเขื่อน
 ในแม่น้ำชีต่อวิถีชีวิตชุมชนจากโครงการ โขง-ชี-มูล ศึกษากรณี : ชุมชนบ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 6 ตำบล
 บึงงาม อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่รัฐบาลต้องการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของประชาชน
 โดยจัดการผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตร สอดคล้องกับงานวิจัยของ อธิรุทธ พงศธรพุกษ์
 (2550) เรื่อง ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลต่อวิถีชีวิตชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านนา
 อำเภอสามเงา จังหวัดตาก พบว่า มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
 ในด้านการประกอบอาชีพและกระทบต่อการใช้ทรัพยากรน้ำ

นอกจากนี้ยังมีข้อค้นพบของผู้วิจัยซึ่งได้ลงพื้นที่ในภาคสนามยังบริเวณอ่างเก็บน้ำ
 ขนาดใหญ่ในเขตตำบลพวา ตำบลแก่งทางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่า ยังมีการสร้างถนนไปยัง
 อ่างเก็บน้ำ การปรับภูมิทัศน์ให้สวยงามเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยว สถานที่ออกกำลังกาย เป็นจุดชมวิว

ทิวทัศน์ที่มีข้างป่าลงมายังอ่างเก็บน้ำ (ประทุม นิลบ่อ, สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2563) ซึ่งล้วนเป็นสาเหตุในการทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดลง สัตว์ป่าขนาดใหญ่โดยเฉพาะช้างป่าต้องขาดอาหาร ทำให้ต้องออกมาหาอาหารนอกเขตพื้นที่ป่า ก่อปัญหาช้างป่าบุกรุกสร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ทางการเกษตรและความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในพื้นที่ตำบลพวาและพื้นที่ใกล้เคียงดังที่ปรากฏในข่าวจากสื่อต่าง ๆ อยู่เป็นระยะ อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่ได้รับเวนคืนแต่มีจำนวนที่ดินน้อย เมื่อได้รับค่าเวนคืนที่น้อยเพียงไม่กี่หมื่นบาทก็ไม่สามารถนำเงินที่ได้ไปซื้อที่ดินเพื่ออยู่อาศัยที่มีราคาแพงกว่าจำนวนที่ได้รับค่าเวนคืน ทำให้ต้องเป็นผู้ที่มีสภาพเร่ร่อนไม่มีที่อยู่อาศัย (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 10 กันยายน 2565)

6.2.2 การขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์

การขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามายังตำบลพวาในรูปของการขอสัมปทานเหมืองทองคำของบริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกของบริษัทข้ามชาติในการทำเหมืองแร่ทองคำระดับโลกคือ คิงส์เกต คอนโซลิเดทเต็ด ลิมิเต็ด โดยในปี พ.ศ. 2543-2549 ประเทศไทยมีการขออนุญาตอาชญาบัตรหรืออาชญาบัตรพิเศษในการสำรวจแร่ และการขอสัมปทานบัตรตามกฎหมายพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510

สำหรับในปี พ.ศ. 2548 พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ที่มีศักยภาพแร่ทองคำอยู่โดยรวมในวงกว้าง 11 ถึง 12 จังหวัด โดยมี 6 จังหวัดที่เปิดเหมืองแร่ทองคำไปแล้ว ได้แก่ เลย พิชณุโลก เพชรบูรณ์ และนราธิวาส พบว่า จังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่แร่ทองคำทั้งหมด 100,262 ไร่ ในเขตอำเภอแก่งหางแมว อำเภอนายายอาม และอำเภอเขาซอียด โดยบริษัทริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัดซึ่งเป็นบริษัทลูกของบริษัท อัครา รีซอร์สเซส จำกัด (มหาชน) ที่เป็นบริษัทลูกของ บริษัทคิงส์เกต ออสเตรเลีย เป็นหนึ่งในบริษัทที่มาขอสำรวจ พบว่ามีความไม่ถูกต้องเกิดขึ้น เพราะตามมาตรา 59 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) กำหนดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ แต่เป็นการฟังความคิดเห็นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเขาเจ็ดยอก จังหวัดพิจิตร

ส่วนในปี พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ใช้มาตรา 44 สั่งให้ปิดเหมืองทองคำของบริษัทอัครา รีซอร์สเซส จำกัด (มหาชน) ทำให้คนที่ทำงานเหมืองต้องตกงาน จึงมีการทบทวนพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 เพราะล้าสมัยขัดกับกฎหมายพระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมปี พ.ศ. 2535 กฎหมายรับฟังความคิดเห็นปี พ.ศ. 2540 และกฎหมายอื่นด้วย ซึ่งในปี พ.ศ. 2560 มีการร่างพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2560 มาตรา 188 ให้คำขอประทานบัตรขออาชญาบัตรพิเศษ คำขออาชญาบัตร และคำขอทั้งหมด มีผลบังคับใช้ให้สามารถดำเนินการได้ทั้งเหมืองหิน เหมืองหินปูน เหมืองแร่ เหมืองโปแตสเซียม ซึ่งกำหนดว่ากรณีขออาชญาบัตรพิเศษแร่ทองคำจะต้องปิดประกาศไว้ตามพื้นที่ที่จะเกิดผลกระทบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและตามพื้นที่ที่จะดำเนินการทำเหมือง เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2563 กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ได้ปิดประกาศให้ทราบว่า บริษัทริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ยื่นขออาชญาบัตรพิเศษไปยังศาลากลางจังหวัดจันทบุรี อุตสาหกรรมจังหวัดจันทบุรี อำเภอแก่งหางแมว องค์การบริหารส่วนตำบลสามพี่น้อง และที่ว่าการกำนันผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 22 หมู่บ้าน ครอบคลุมพื้นที่ในตำบลพวา และตำบลสามพี่น้อง โดยมีพื้นที่สำรวจจำนวน 14,650 ไร่ ตามคำขอที่ 9/2549 เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2563 (นักศึกษากลุ่มทับทิม สถาบันพระปกเกล้า, 2564 : 88-90)

การเข้ามาแทรกแซงของระบบทุนนิยมส่งผลกระทบต่อชุมชนชนวนเกษตรตำบลพวา เพราะได้เข้ามาอย่างถูกต้องตามระบบกลไกของภาครัฐตั้งที่ได้นำเสนอข้างต้น ทำให้ชุมชนพวาไม่สามารถที่จะขัดขวางได้ อีกทั้งพื้นที่ดินอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวน การที่ชาวบ้านไม่ได้เป็นเจ้าของในพื้นที่ดินย่อมทำให้ไม่มีพลังที่เข้มแข็งพอเพียงในการต้านกระแสทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ได้ กลุ่มแกนนำชุมชนชนวนเกษตรตำบลพวา จึงหาผู้อื่นมาช่วยในการคัดค้านจะเห็นได้จากแกนนำในการคัดค้านหรือต่อสู้เพื่อไม่ให้มีการเข้ามาแทรกแซงของกระแสดังกล่าวล้วนไม่ใช่แกนนำของคนในชุมชนพวาแต่อย่างใด แต่ใช้การมีส่วนร่วมของคนในจังหวัดจันทบุรีที่หลากหลาย

การที่กลุ่มชุมชนชนวนเกษตรตำบลพวาไม่สามารถรับมือกับกระแสนี้ได้ จำเป็นต้องอาศัยพลังจากทุกภาคส่วนในการร่วมมือกัน ดังจะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2563 สภาเกษตรกรจังหวัดจันทบุรีได้ยื่นคัดค้านการอนุญาตขออาชญาบัตรพิเศษ ของ บริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ต่อจังหวัดจันทบุรี รายละเอียดดังนี้ (นักศึกษากลุ่มทับทิม สถาบันพระปกเกล้า, 2564 : 90-93)

เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2563 ภาคประชาสังคมพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จำนวน 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลพวา ตำบลเขาวงกต ตำบลแก่งหางแมว ตำบลสามพี่น้อง และตำบลขุนช่อง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบได้ยื่นหนังสือขอคัดค้านการขออนุญาตของ บริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ต่อจังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นหน่วยงานทุกภาคส่วนของจังหวัดจันทบุรี รวมตัวกันเพื่อประชุมคัดค้านการขออนุญาตของบริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรีเพื่อประกาศจุดยืนว่า “คนจันทไม่เอาเหมืองทอง” เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2563 ต่อมาในวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2563 หลายหน่วยงานในจังหวัดจันทบุรี จำนวน 58,000 คน ยื่นหนังสือคัดค้านต่อผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี เรื่องการขออนุญาตขออาชญาบัตรพิเศษของ บริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด โดยมีการจัดเวทีอภิปรายเกี่ยวกับความขัดแย้งของประชาชนต่อนโยบายสาธารณะเรื่องผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการทำเหมืองทองคำในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ต่อมาเมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2563 มีการจัดกิจกรรม “วิ่งไล่กวตเหมืองทองคำ” เพื่อต่อต้านการทำเหมืองแร่ทองคำ

ส่วนในเดือนตุลาคม เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2563 สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดจันทบุรี ยื่นเรื่องคัดค้านการขออนุญาตของบริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ต่อกรมการวิสามัญสภาผู้แทนราษฎร พร้อมประชุมพิจารณาเพื่อศึกษาแก้ไขปัญหาการออกอาชญาบัตรเหมืองแร่เกี่ยวกับผลกระทบต่าง ๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการทำเหมืองแร่ ถัดมาในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2563 องค์รภาคเอกชนรวมตัวกันยื่นหนังสือคัดค้าน ต่อจังหวัดจันทบุรี ต่อมาในวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2563 องค์รภาคประชาชนได้ยื่นหนังสือคัดค้านต่อกระทรวงอุตสาหกรรมและประธานคณะกรรมการนโยบายแร่ทองคำมี พลเอกประวิตร วงษ์สุวรรณ เป็นประธานกรรมการ และในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2563 จังหวัดจันทบุรี ส่งหนังสือคัดค้านการขออนุญาตของบริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ต่อกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่แสดงถึงการไม่เห็นด้วยกับการนำความเห็นของผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อปี พ.ศ. 2549 มาใช้ประกอบการพิจารณาอนุญาต

เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 องค์รภาคประชาชนได้ทวงถามกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ว่ามีแนวทางในการพิจารณาในทิศทางใด และในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564 องค์รภาคประชาชนได้เดินทางเข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

อุตสาหกรรม เพื่อชี้แจงเหตุผลที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีไม่ต้องการเหมืองแร่ทองคำและไม่ยอมให้มีการดำเนินการเกี่ยวกับเหมืองแร่ทองคำในพื้นที่ด้วย

การรวมกลุ่มของสมาพันธ์ “คนจันทน์ด้านเหมืองทอง” เป็นการรวมตัวกันของชมรมต่าง ๆ เช่น ชมรมปั่นจักรยาน สโมสรมวลชน เป็นต้น รวมตัวกันเพราะไม่เชื่อมั่นต่อนโยบายสาธารณะของรัฐบาล มีความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นที่มีแนวโน้มจากความไม่ชัดเจน และอาจนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน ด้านสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ที่ระบุว่า การขออาชญาบัตรแล้วนำไปสู่การทำเหมืองแร่ต้องไม่ไปกระทบกับพื้นที่เขตอุทยาน เขตห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่า เขตโบราณสถาน และกฎหมายอื่น แต่เหนืออื่นใดคือพื้นที่แหล่งต้นน้ำและแหล่งน้ำซับซึมมาตรา 38 ห้ามผู้ใดสำรวจแร่ในที่โดยกเว้นจะได้รับอนุญาต ที่ผ่านมาประชาชนในพื้นที่พบเห็นการสำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 ซึ่งขัดกับกฎหมายพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2560

นอกจากนี้ ยังมีสมาคมชาวสวนลำไยและอีก 6 สมาคม ร่วมคัดค้านไม่ให้มีการทำเหมืองแร่ทองคำในจังหวัดจันทบุรี เพราะเป็นการสร้างรายได้เพียงเฉพาะกลุ่มผู้ลงทุนเท่านั้น เงินค่าภาคหลวงที่รัฐจะได้รับก็ยังไม่ชัดเจนว่าจะนำไปใช้ในด้านใด ในขณะที่ปัจจุบันชาวบ้านในจังหวัดจันทบุรีมีรายได้จากการทำการเกษตรจำนวน 200,000 บาท/คน/ปี มีลักษณะการกระจายรายได้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ถ้าหากมีเหมืองแร่ทองคำในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีอาจมีการให้ข้อมูลว่าผลไม่มีสารปนเปื้อนจากสารพิษจากเหมืองทอง อาจส่งผลกระทบต่อส่งออกผลไม้ของประเทศไทย

ส่วนกลุ่ม “ชาวจันทบุรีไม่เอาเหมืองแร่” มีเหตุผลในการที่ไม่ต้องการให้มีการทำเหมืองแร่ทองคำในจังหวัดจันทบุรีที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชนดังเช่นจังหวัดพิจิตรที่ต้องประสบปัญหาจากการทำเหมืองแร่ทองคำ ก่อสารพิษปนเปื้อนในดินซึ่งมีความสำคัญต่อการทำเกษตรกรรม ก่อสารปนเปื้อนในแหล่งน้ำระดับผิวดินที่กระทบต่อคุณภาพของน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค ใช้ในการทำการเกษตรและผันน้ำไปในภาคอุตสาหกรรมระดับน้ำใต้ดินมีการเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหล ก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศที่เต็มไปด้วยฝุ่นละอองในกระบวนการทำแร่จะกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในละแวกใกล้เคียงเนื่องจากเสียงและแรงสั่นสะเทือน และเมื่อเทียบกับประโยชน์ของเหมืองแร่ทองคำที่ประชาชนได้รับน้อยมากเมื่อเทียบกับการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเช่นทุเรียนหมอนทองที่ทราบดีให้กับเกษตรกรในแต่ละปีมีมูลค่าหลายล้านบาท (ทิวา แดงอ่อน, สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2565)

ในส่วนของภาครัฐได้มีผู้แทนสำนักงานเกษตรจังหวัดจันทบุรี กล่าวว่า พื้นที่ในลุ่มน้ำวังโตนดเป็นพื้นที่ปลูกไม้ผลที่สำคัญในจังหวัดจันทบุรี ถ้ามีการทำเหมืองทองจะทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินลงสู่แหล่งน้ำ สูญเสียพื้นที่ทำการเกษตรหลายหมื่นไร่ เกิดสารตกค้างของโลหะหนักในแหล่งน้ำ บ่อกักเก็บกากแร่อยู่บริเวณต้นน้ำวังโตนดจะส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำก่อนไหลลงสู่ทะเล พื้นที่หลายแสนไร่ไม่มีน้ำใช้สำหรับการเกษตร ก่อให้เกิดความเสียหายมากกว่าเงินที่รัฐจะได้จากการทำเหมืองแร่ทองคำ

กล่าวได้ว่า กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอันเนื่องมาจากสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลง การดำเนินนโยบายการพัฒนาในลักษณะการพึ่งพาประเทศพัฒนาโดยมีแรงกระตุ้นทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีการเชื่อมโยงระหว่างชนชั้นนำในประเทศกับระหว่างประเทศ

ทางโครงสร้าง โดยมีรากฐานของการมีผลประโยชน์ร่วมกัน อีกทั้งยังเกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ความขัดแย้งทางชนชั้น และสังคมคาดหวังการผลิตแบบทุนนิยม การสะสมทุนและความเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศรอบนอกให้ช่วยแก้ปัญหาพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ โลกาภิวัตน์เป็นสถานการณ์ที่มีความซับซ้อน เพิ่มความเสี่ยงให้กับประเทศไทย ส่งผลให้คนในสังคมมีความเครียดที่มาจากสภาพแวดล้อม ความล้มเหลวของสถาบันครอบครัวที่มีการหย่าร้างมากขึ้น การใช้ชีวิตประจำวันของประชาชนส่วนใหญ่ที่ขาดความใกล้ชิดกับธรรมชาติ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ความเห็นแก่ตัวของคนในสังคมมีมากขึ้น สมรรถภาพของร่างกายลดลง ความต้านทานโรคต่ำเพราะร่างกายมีการเคลื่อนไหวน้อยลงเพราะใช้เทคโนโลยีอำนวยความสะดวก การสูญเสียวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนและการเสียดุลของระบบนิเวศ (วชิรวัชร งามละม่อม, 2558 : 23)

จากการศึกษางานวิจัยของ ชัชวาลย์ จันทรวิจิตร (2559) เรื่อง ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากการทำเหมืองแร่ทองคำแบบใหม่ พบว่า การทำเหมืองแร่ทองคำทำให้เกิดฝุ่นละออง เสียงดัง แรงสั่นสะเทือน สร้างผลกระทบต่อประชาชนใกล้เคียง การใช้สารไซยาไนด์จำนวนมากในกระบวนการสกัดแร่ซึ่งมีอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ อีกทั้งยังมีสารพิษ เช่น สารหนู ตะกั่ว แมงกานีสและปรอทแพร่กระจายสู่สิ่งแวดล้อม ปัญหาโรคติดต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วชิรวัชร งามละม่อม (2561) ที่ได้ศึกษาเรื่อง เหมืองแร่ทองคำ กรณีศึกษาจังหวัดเลย พบว่า เหมืองแร่ทองคำส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่อยู่อาศัยรอบเหมือง มีสารพิษปนเปื้อนในร่างกาย เช่น ตะกั่ว แคดเมียม สารหนู แมงกานีส ไซยาไนด์ เป็นต้น พบความขัดแย้งระหว่างประชาชนที่ได้รับผลกระทบกับบริษัทผู้ทำเหมือง โดยประชาชนใช้วิธีรวมกลุ่มกันในแบบการเมืองภาคประชาชน

นอกจากนี้ ข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนวนเกษตรพวาที่ได้ไปศึกษาผลกระทบในพื้นที่ทำเหมืองแร่ทองคำ จังหวัดพิจิตร พบว่า ประชาชนมีปัญหาสุขภาพด้านระบบทางเดินหายใจ บางรายมีสภาพร่างกายที่พิการที่มีสาเหตุมาจากสารพิษจากการทำเหมืองแร่ทองคำ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ สภาพอากาศที่ปนเปื้อนไปด้วยฝุ่นละอองที่มีสารโลหะหนัก ส่งกลิ่นเหม็น ไม่สามารถนำน้ำฝนมาดื่มได้และเมื่อนำน้ำไปรดพืชผัก ต้นไม้ก็มีสภาพเหี่ยวเฉาและตายในที่สุด อากาศเป็นพิษประชาชนไม่สามารถทนอยู่อาศัยได้ จึงทำให้พื้นที่บริเวณที่ทำเหมืองแร่ทองคำมีสภาพเป็นเมืองร้าง ผู้คนอพยพย้ายถิ่นไปที่อื่น ถ้าต่อไปจังหวัดจันทบุรีมีการเปิดให้ทำเหมืองแร่ทองคำในบริเวณที่ขอสำรวจย่อมส่งผลกระทบมากมาย อาทิ การสูญเสียพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ กระทบต่อที่อยู่อาศัยของช้างป่า กระทบต่อภาคเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่นำรายได้สู่จังหวัดจันทบุรี คือ ทุเรียนหมอนทอง เนื่องจากมลภาวะทางแหล่งน้ำและอากาศที่เต็มไปด้วยฝุ่นละอองไปทั่วบริเวณ เกิดผลกระทบต่อการนำน้ำไปใช้ในพื้นที่ (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2564)

เมื่อย้อนกลับมาที่ชุมชนวนเกษตรพวา พบว่า ชาวการเข้ามาของเหมืองแร่ทองคำก่อให้เกิดประชาชนในเขตพื้นที่ขอสำรวจเกิดความขัดแย้ง แตกความสามัคคีกัน อันเนื่องมาจากชาวบ้านบางกลุ่มต้องการค่าเวนคืนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนายทุนที่มีที่ดินเป็นจำนวนมาก แต่อีกกลุ่มเกรงอันตรายจากการทำเหมือง (เทพ หนาแน่น, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2565)

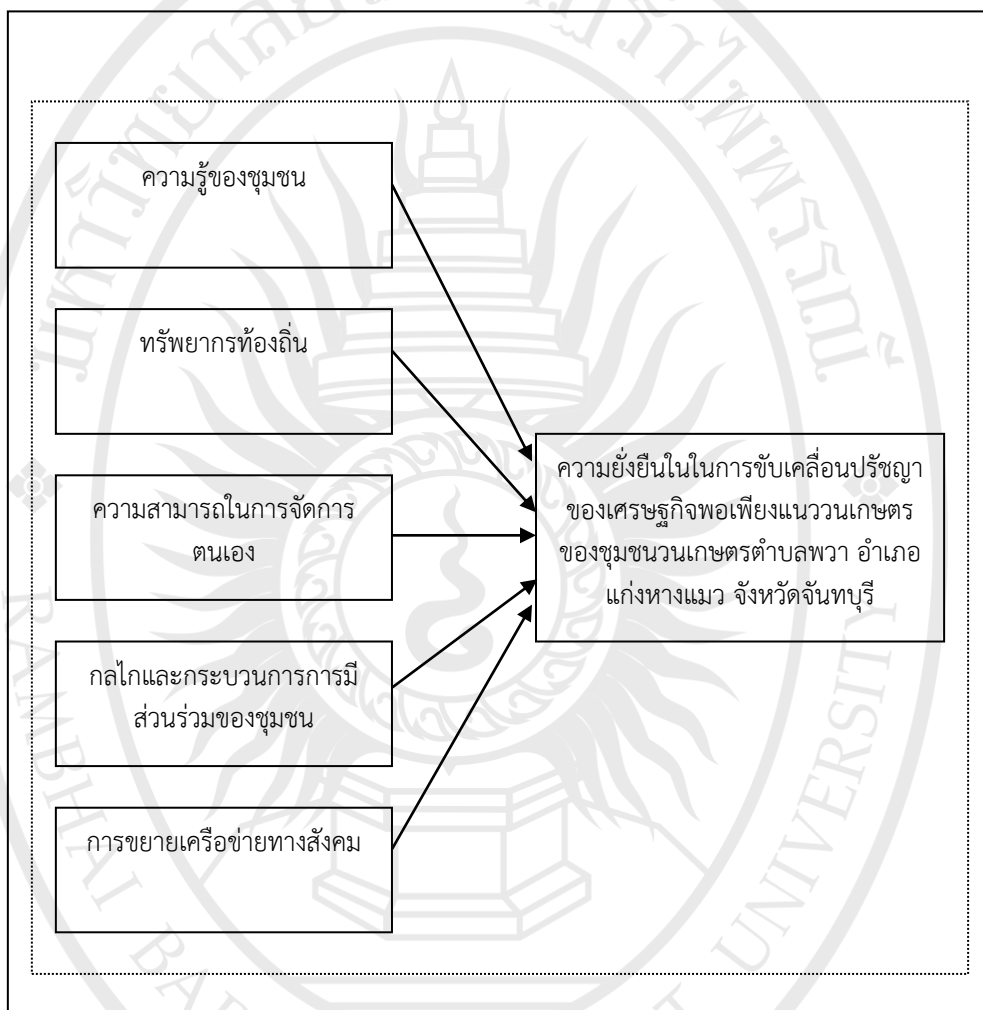
จากการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย จากปัจจัยทั้ง 2 ประการที่เข้ามาแทรกแซงและอาจก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนให้กับชุมชนวนเกษตรพอ อันเนื่องมาจากผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล โดยเฉพาะการทำลายทรัพยากรป่าไม้ซึ่งล้วนมีคุณค่าต่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิดได้พึ่งพาอาศัย ทำให้ระบบนิเวศเสียความสมดุล ส่งผลกระทบต่อปัญหาตามมาอีกนานัปการ เช่น ปัญหาด้านสุขภาพอันเนื่องมาจากสารเคมีที่เป็นพิษที่ใช้ในกระบวนการทำเหมืองแร่ดังเช่นจังหวัดที่เปิดสัมปทานเหมืองแร่ต้องประสบ ปัญหาช้างป่าบุกรุกพื้นที่ทางการเกษตรของชาวบ้านได้รับความเสียหาย ซึ่งหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องควรมีการนำหลักการทรงงาน โดยเฉพาะการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในภายภาคหน้าจากการดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำและการทำเหมืองแร่ทองคำ โดยมองแบบองค์รวม การทำตามลำดับขั้นตอน การคำนึงถึงประโยชน์ต่อส่วนรวมและผลกระทบในระยะยาว อีกทั้งต้องคำนึงถึงภูมิสังคมเป็นสำคัญ เนื่องจากพื้นที่ที่ขอสำรวจเพื่อทำเหมืองแร่ทองคำอยู่ในเขตพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผืนป่าขนาดใหญ่ซึ่งเป็นผืนป่าแห่งสุดท้ายซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,200,000 ไร่ ประกอบด้วยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน อุทยานแห่งชาติเขาวง-เขาชะเมา อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาสอยดาว และอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าประมาณ 400 เชือก อยู่ติดเขตลุ่มน้ำคลองวังโตนดซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี มีการแบ่งปันน้ำไปช่วยพื้นที่ในโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor : EEC) ซึ่งเป็นไปได้ว่า มีผลกระทบต่อคุณภาพของน้ำซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์

ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการนำหลักการทรงงานในด้านภูมิสังคม แนวคิดในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมาใช้เพื่อป้องกันมิให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยมองแบบองค์รวมให้ครอบคลุมในทุกมิติ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนรวมถึงระบบและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนวนเกษตรพอที่เข้มแข็ง เนื่องจากเป็นสังคมที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน สามารถพูดคุยเสวนาได้กับทุกกลุ่มคนไม่มีการเลือกปฏิบัติ วัฒนธรรมทางสังคมที่แบบเครือญาติมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีผู้นำที่เสียสละ การมีเครือข่ายที่เข้มแข็งได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดีเป็นสิ่งที่พึงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้

6.3 ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

จากจุดอ่อนของตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรพอ ซึ่งเกิดจากสถานการณ์การเข้ามาของระบบทุนนิยมจากส่วนกลางในรูปของการจัดทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ 4 แห่งในเขตอำเภอแก่งหางแมว รวมถึงการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในรูปของการขอสัมปทานเหมืองทองคำของบริษัท ริชกูมิ ไมนิ่ง จำกัด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกของบริษัทข้ามชาติในการทำเหมืองแร่ทองคำระดับโลกคือ คิงส์เกต คอนโซลิเตดเต็ด ลิมิเต็ด ทำให้ตัวแบบที่ใช้ในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่เดิม ซึ่งมีปัจจัยหลักได้แก่ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน อาจจะไม่เพียงพอจึงควรมีการเพิ่มปัจจัยด้านกลไกและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน และการขยายเครือข่ายทางสังคม

ซึ่งทั้งสองปัจจัยดังกล่าวประยุกต์มาจากหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ดังนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอตัวแบบที่เหมาะสม เพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพียงแนววนเกษตรของ ชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ดังภาพที่ 6.2

ภาพที่ 6.2 ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อสร้างความยั่งยืนในการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

จากภาพที่ 6.2 ซึ่งเป็นตัวแบบที่พัฒนามาจากตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยเพิ่มเติมปัจจัยหลักอีกสองปัจจัยคือ กลไกและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน และการขยายเครือข่ายทางสังคมในการพัฒนาปัจจัยใหม่ที่เหมาะสม ผู้วิจัยได้อาศัยหลักการทรงงานและสภาพพื้นที่ของชุมชนพวา ดังนี้

6.3.1 กลไกและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน

กลไกและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะรองรับสถานการณ์การเข้ามาของระบบทุนนิยมจากส่วนกลางที่มีต่อชุมชนนวนเกษตรพวาซึ่งในกรณีแรกก็คือ การจัดทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ 4 แห่งในเขตอำเภอแก่งหางแมว เนื่องจากปัญหาการจัดการน้ำต้นทุนในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวที่จำเป็นต้องมีอ่างเก็บน้ำไว้ใช้ในเวลาที่ต้องการ ต้องเชื่อมโยงอ่างเก็บน้ำและแหล่งน้ำด้วยระบบท่อเพราะพื้นที่ EEC มีน้ำต้นทุนไม่เพียงพอ จำต้องผันน้ำให้กับอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ EEC ทำให้มีข้อทักท้วงถึงผลกระทบในการจัดสรรทรัพยากรน้ำที่ไม่เป็นธรรม ต้องมีการออกแบบระบบการจัดการน้ำให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ต้นน้ำได้มีน้ำใช้เพียงพอก่อนผันน้ำไปยังพื้นที่ EEC จำเป็นต้องมีแนวทางการบริหารจัดการน้ำสำหรับการป้องกันและจัดการความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ 2 ระดับ คือ 1) ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ เป็นแนวทางการจัดการน้ำระดับพื้นที่ในขอบเขตของจังหวัดหรือลุ่มน้ำย่อย ประกอบด้วยการบริหารจัดการด้านความต้องการน้ำ และการจัดการปัญหาด้านคุณภาพน้ำ 2) ระดับนโยบายในภาพรวมหรือในระดับลุ่มน้ำ จำเป็นต้องกำหนดเป็นนโยบายให้ทุกส่วนงานและทุกระดับที่เกี่ยวข้องดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีเอกภาพ โดยกำหนดเป็นหลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการน้ำในเชิงนโยบาย ได้แก่ 1) หลักเกณฑ์ในการพิจารณาและศึกษาผลกระทบโครงการพัฒนาหรือบริหารจัดการน้ำขนาดใหญ่ และ 2) หลักเกณฑ์ของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและลดปัญหาความขัดแย้งในการดำเนินการ (สมนึก จงมีวศิน, 2563)

ปัจจัยกลไกและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนประยุกต์มาจากหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร เรื่องการมีส่วนร่วม โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทั้งประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของประชาชนโดยให้นำความคิดเห็นของชาวบ้านมาเป็นครุตั้งพระราชดำริสตอนหนึ่งว่า (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2565 : 31)

“สำคัญที่สุดจะต้องหัดทำใจให้กว้างขวาง หนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาด เพราะการรู้จักฟังอย่างฉลาดนั้น แท้จริงคือการระดมสติปัญญา และประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง”

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย พบว่า ชุมชนนวนเกษตรพวามีการเรียนรู้โดยใช้วิธีการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาหนี้สินแบบการมีส่วนร่วมของกลุ่ม โดยมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ระบบกลไกที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนสืบต่อไป ข้อค้นพบดังกล่าวล้วนมาจากการมีวัฒนธรรมชุมชนในการประสานงานระหว่างผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางธรรมชาติซึ่งมีลักษณะของการมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งภายใต้ความสนใจ อุทิศการณ์และผลประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน โดยใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรมาเป็นแนวทางในการพัฒนา

คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนวนเกษตรพวาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ อันเป็นการนำไปสู่การสร้างทุนทางสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์กันแบบเครือข่าย เนื่องจากในอดีตนั้นมีการอพยพมาอยู่ในชุมชนพวามีสภาพความขัดสนแร้นแค้นทุกันดารส่งผลให้กลุ่มคนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันดุจเครือญาติในยามที่ประสบปัญหา เช่น ปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ประสบปัญหาขาดทุน ชาวบ้านเกิดภาวะหนี้สิน ซึ่งล้วนมาจากกระแสทุนนิยม พบว่า ชุมชนวนเกษตรพวามีระบบกลไกในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรโดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน อันถือได้ว่าเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ในการนำไปสู่ความยั่งยืน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนวนเกษตรพวาที่มีแนวคิดร่วมกันในการแก้ปัญหาหนี้สินโดยยึดกระบวนการเรียนรู้ตามแนววนเกษตรมีทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลที่มีความเป็นผู้นำสูงและทรัพยากรด้านวัฒนธรรม อีกทั้งมีความสามารถในการจัดการชุมชนดังจะเห็นได้จากกิจกรรมที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้ดำเนินการขึ้นมาล้วนมีวัตถุประสงค์ที่เพื่อส่วนรวมทั้งสิ้น แม้ว่าทุกกิจกรรมจะเริ่มต้นมาจากการประสบปัญหาแต่มีอาจทำให้ผู้นำเกิดความย่อท้อต่ออุปสรรค ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้ผู้นำมีความมุ่งมั่นที่จะฝ่าฟันกับปัญหาและอุปสรรค เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังมีการประชุมประจำเดือนเพื่อชี้แจง แต่งตั้งผู้รับผิดชอบ การจดบันทึกข้อมูลในการใช้จ่ายเงิน ทุกครั้งที่ใช้จ่ายเงินส่วนรวมผู้นำจะแจ้งให้สมาชิกได้ทราบในที่ประชุมก่อน และมีหลักฐานในการใช้จ่ายเงินอย่างชัดเจน การประชุมถือได้ว่าเป็นการกระชับความสัมพันธ์ไมตรี มาพบกันเพื่อระดมพลังสมอง แลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนสิ่งของกัน รวมถึงปัจจัยร่วมในการขับเคลื่อนที่สำคัญ ได้แก่ การเห็นคุณค่าที่มีต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดวนเกษตรที่ทำให้แก้ปัญหาหนี้สิน มีชีวิตที่พอกิน พอเก็บ และมีเกียรติ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนวนเกษตร พวา มีความคิดเห็นที่ตรงกันว่า เป็นวิถีชีวิตที่ดีและมีความเหมาะสมที่จะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดสำคัญที่ได้จากการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ที่ทรงเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทั้งประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของประชาชนโดยเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น การระดมสติปัญญา และประสบการณ์ยอมทำให้การบริหารงานประสบความสำเร็จ จึงเป็นสิ่งที่ชุมชนวนเกษตรพวาได้ให้ความสำคัญกับการนำบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ เพราะนับเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะรองรับสถานการณ์เข้ามาของระบบทุนนิยมจากส่วนกลางที่มีต่อชุมชนตำบลพวา ในการจัดทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ 4 แห่งในเขตอำเภอแก่งหางแมว เนื่องจากปัญหาการจัดการน้ำต้นทุนที่จำเป็นต้องมีอ่างเก็บน้ำไว้ใช้ในเวลาที่ต้องการ แต่จำต้องผันน้ำให้กับอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ EEC ทำให้เกรงจะมีผลกระทบในการจัดสรรทรัพยากรน้ำที่ไม่เป็นธรรม ต้องมีการออกแบบระบบการจัดสรรน้ำให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ต้นน้ำได้มีน้ำใช้เพียงพอ ต้องมีแนวทางการบริหารจัดการน้ำสำหรับการป้องกันและจัดการความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ 2 ระดับ คือ ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ และระดับนโยบายในภาพรวมหรือในระดับลุ่มน้ำให้ทุกส่วนงานและทุกระดับที่เกี่ยวข้องดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีเอกภาพ

6.3.2 การขยายเครือข่ายทางสังคม

เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการที่จะรองรับสถานการณ์การขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในชุมชนซึ่งในกรณีการขอสัมปทานเหมืองทองคำของบริษัท ริชกูมิ ไมนิ่ง จำกัด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกของบริษัทข้ามชาติในการทำเหมืองแร่ทองคำระดับโลกคือ คิงส์เกต คอนโซลิเตด เดทเต็ด ลิมิเต็ด

ปัจจัยการขยายเครือข่ายทางสังคมประยุกต์มาจากหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร เรื่อง รู้ รัก สามัคคี ซึ่งมีสาระสำคัญคือ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2565 : 9)

“รู้ : คือ การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้นจะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหา และรู้ถึงวิธีการแก้ปัญหา

รัก : คือ ความรัก เมื่อเรารู้ครบถ้วนกระบวนความแล้วจะต้องมีความรักเป็นพลังผลักดันที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้นๆ ถ้าเรามีความรักแล้วจะมีแรงกระตุ้นให้ทำงานด้วยความเต็มใจ

สามัคคี : คือ การที่จะลงมือปฏิบัตินั้นควรคำนึงเสมอว่า เราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องทำงานร่วมมือร่วมใจเป็นองค์กร เป็นหมู่คณะ จึงจะมีพลังเข้าไปแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ”

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย ที่ได้รวบรวมมาเพื่อที่จะทำให้ชุมชนวนเกษตรพวาคงความยั่งยืนก็คือการขยายเครือข่ายทางสังคม การปลูกฝังให้เยาวชนมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของวิถีชีวิตตามแนววนเกษตร การรู้จักมีความเพียรพยายามอดทนต่อการฟันฝ่าอุปสรรคมีภูมิคุ้มกันที่พร้อมเผชิญหน้าและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างมีสติ คงไว้ซึ่งความรักความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน การให้ความสำคัญกับการมีภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันก่อให้เกิดกิจกรรมเสริมที่มีประโยชน์ขึ้นมา

แต่ทว่าการขยายเครือข่ายทางสังคมของชุมชนวนเกษตรพวาดังกล่าวมาข้างต้นยังจำกัดในวงที่ยังไม่กว้างขวาง แม้ว่าจะมีการใช้เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนตำบลพวาในการขับเคลื่อนเพื่อดำเนินการแก้ปัญหาให้กับชุมชน การประสานความร่วมมือกับชุมชนตำบลอื่น ๆ การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายวนเกษตรโดยพบว่ามีการประชุมประจำเดือนกันตลอด รวมถึงการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่ยังไม่เพียงพอจำเป็นที่จะต้องขยายเครือข่ายให้กว้างขวางในระดับต่างประเทศ โดยผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือผู้มีบทบาทสำคัญในระดับประเทศ เพิ่มการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มคนใหม่ ๆ ในการทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ แต่ยังคงรักษาความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลหรือหน่วยงานที่เคยร่วมงานกันไว้ให้แน่นแฟ้นดังเดิม นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ชุมชนวนเกษตรพวา ควรให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ ในการขับเคลื่อนตัวแบบเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนวนเกษตรพวานั้นจำเป็นจะต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยอาศัยกระบวนการเสริมพลังชุมชนที่สอดคล้องกับ

ชุมชนวงเกษตรพวามาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งมีประเด็นสำคัญอยู่ 2 ประเด็นคือ การจัดตั้งองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ และการจัดกระบวนการพัฒนาแบบทางคู่ขนาน ดังนี้

1) การจัดตั้งองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ

เนื่องจากชุมชนวงเกษตรพวามาเป็นการรวมตัวแบบไม่เป็นทางการทำให้มีข้อจำกัดในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกฎหมายที่ต้องอาศัยองค์กรที่เป็นทางการเพื่อให้สามารถเข้าไปขับเคลื่อนงานเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเต็มที่ การดำเนินงานของชุมชนวงเกษตรพวามาเกี่ยวกับงานที่เป็นทางการในปัจจุบันที่อาศัยองค์กรอื่นมาช่วยเสริม ก็คือ เทศบาลตำบลพวา และสภาองค์กรชุมชนตำบลพวาซึ่งองค์กรทั้งสองมีข้อจำกัดในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นทางการก็คือ การทำงานโดยอาศัยเทศบาลตำบลพวานั้น จะต้องขึ้นอยู่กับนักการเมืองท้องถิ่นที่เข้ามามีอำนาจบริหารในเทศบาลตำบลพวาจะมีนโยบายและแนวทางในการทำงานอย่างไร เนื่องจากเทศบาลตำบลพวาต้องมีการเลือกตั้งในทุก 4 ปี ในขณะที่สภาองค์กรชุมชนตำบลพวานั้น มีอำนาจอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ให้เป็นพื้นที่กลางขององค์กรชุมชนต่าง ๆ มาพูดคุยปรึกษาหารือกัน แต่ก็มีบทบาทในการนำประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการพัฒนาอยู่ในขั้นของการให้ความคิดเห็นต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากกว่าจะมีบทบาทในเรื่องการขับเคลื่อนงานโดยตรงหรือตรวจสอบการทำงานขององค์กรอื่น ดังนั้น จึงถือได้ว่าสภาองค์กรชุมชนถึงแม้จะเป็นองค์กรที่เป็นทางการแต่ก็มีบทบาทที่จำกัดอยู่มาก

การจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มชุมชนวงเกษตรพวามาสามารถกระทำได้ 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การจัดตั้งมูลนิธิ และการจัดตั้งสมาคม

ในกรณีของการจัดตั้งมูลนิธินั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 110 ได้บัญญัติไว้ว่า มูลนิธิ หมายถึง ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้โดยเฉพาะ สำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการกุศลสาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษา หรือเพื่อสาธารณประโยชน์ โดยมีได้มุ่งหาประโยชน์มาแบ่งปันกัน มีการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล (กรมการปกครอง, 2556 : 1-14) จากข้อกำหนดตามกฎหมายดังกล่าว พบว่า มูลนิธิให้ความสำคัญในการจัดตั้งที่เน้นทรัพย์สินเป็นหลัก โดยระบุว่าจะต้องเป็นเงินสดและอสังหาริมทรัพย์มารวมกันเป็นทรัพย์สิน เพื่อนำทรัพย์สินดังกล่าวมาดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ดังหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งมูลนิธิที่ทางราชการกำหนดว่าจะต้องมีทุนทรัพย์เริ่มแรกเพื่อจดทะเบียนเป็นเงินสดไม่น้อยกว่า 500,000 บาท ถ้าเป็นทรัพย์สินอื่นก็จะต้องมีเงินสดไม่น้อยกว่า 250,000 บาท และเมื่อรวมกับทรัพย์สินอื่นจะต้องมีมูลค่าไม่น้อยกว่า 500,000 บาท

ในกรณีของการจัดตั้งสมาคม นั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78 ได้บัญญัติไว้ว่า สมาคม หมายถึง การก่อตั้งสมาคมในลักษณะการรวมตัวของกลุ่มบุคคลเพื่อกระทำการใด ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยมีใช่เป็นการหาผลกำไรหรือนำรายได้มาแบ่งปันกัน (กรมการปกครอง, 2556 : 15-35) จากข้อกำหนดตามกฎหมายดังกล่าวจะพบว่า มูลนิธิและสมาคมมีความเหมือนกันคือมีได้มุ่งหาผลประโยชน์ภายหลังจากจดทะเบียนอย่างเป็นทางการจะมีฐานะเป็นนิติบุคคล ส่วนความแตกต่างกันก็คือมูลนิธิมุ่งเน้นด้านทรัพย์สินเป็นประเด็นสำคัญในการก่อตั้งเน้นการกุศลสาธารณะ ส่วนสมาคมจะมุ่งเน้นการรวมคนเป็นประเด็นสำคัญในการก่อตั้ง ด้วยข้อจำกัดในการจัดตั้งมูลนิธิที่ต้องใช้ทรัพย์สินเป็นฐาน จึงทำให้การก่อตั้งองค์กรแบบเป็นทางการในรูปแบบมูลนิธิ

ไม่เหมาะสำหรับชุมชนวงเกษตรพาที่เป็นารรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนพาที่มีวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววงเกษตร

การจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการที่เหมาะสมกับชุมชนวงเกษตรพา คือการจัดตั้ง “สมาคม” เนื่องจากชุมชนวงเกษตรพามีทรัพยากรหลักอยู่ที่ทรัพยากรบุคคลมากกว่าทรัพยากรเงิน ซึ่งในการจัดตั้งมูลนิธินั้นต้องใช้ทรัพย์สินรวมกันไม่น้อยกว่า 500,000 บาท ในขณะที่ชุมชนวงเกษตรพาสามารถหาสมาชิกมาเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมได้ โดยเสียค่าบำรุงสมาคมในจำนวนเงินที่ไม่มาก นอกจากนี้ในการบริหารงานของสมาคมยังเปิดโอกาสให้สมาชิกมีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารสมาคมได้ รวมถึงมีการตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการสมาคมได้อันจะเป็นแนวทางที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชนวงเกษตรพา ดังที่จะกล่าวตามเนื้อหาของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78-109 ที่กำหนดแนวทางปฏิบัติของคณะกรรมการและสมาชิกของสมาคมให้มีการดำเนินงาน ดังนี้ (กรมการปกครอง, 2556 : 32-48) กำหนดวัตถุประสงค์ของสมาคมอย่างชัดเจน วิธีรับสมาชิกและการขาดจากสมาชิกภาพ กำหนดอัตราค่าบำรุงสมาคมที่จะต้องชำระให้แก่สมาคมเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการของสมาคม การกำหนดเกี่ยวกับการจัดการสมาคม การกำหนดวิธีการบริหารสมาคม การจัดทำบัญชีทรัพย์สินของสมาคมในแต่ละปีที่สามารถตรวจสอบได้ การกำหนดเกี่ยวกับการประชุมใหญ่อย่างชัดเจน

สำหรับการบริหารงานภายใต้คณะกรรมการของสมาคมที่เป็นทรัพยากรบุคคลของชุมชนวงเกษตรที่มีความเสียสละทั้งด้านเวลา และทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนนับเป็นตัวอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของสมาคมที่จะทำให้ชุมชนวงเกษตรพาที่มีความเข้มแข็งเพราะมีการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของสมาคมอย่างต่อเนื่อง มีการจัดประชุมใหญ่สามัญประจำปีของสมาคมเป็นประจำทุกปี ก่อนที่จะมีการประชุมใหญ่สามัญจะมีการประชุมใหญ่วิสามัญเพื่อประชุมกรรมการ เพื่อลงมติให้เรียกประชุมใหญ่ โดยประธานกรรมการหรือนายกสมาคมสามารถลงชื่อเรียกประชุมใหญ่ โดยไม่ต้องลงชื่อกรรมการทุกคนในหนังสือเรียกประชุมใหญ่ ในการเรียกประชุมใหญ่จะต้องมีเหตุผลและความจำเป็น

ในการประชุมใหญ่จะจัดขึ้นภายในสามสิบวันนับตั้งแต่วันที่ได้รับคำร้องขอ โดยจะต้องมีสมาชิกร่วมประชุมตามข้อบังคับของสมาคมกำหนด กรณีที่การประชุมใหญ่มีสมาชิกลงมาไม่ครบองค์ประชุมจะต้องดำเนินการงดการประชุมในครั้งนั้น และคณะกรรมการของสมาคมสามารถเรียกประชุมใหญ่อีกครั้งภายในสิบสี่วันนับตั้งแต่วันที่นัดประชุมครั้งแรก ซึ่งการประชุมครั้งหลังนี้ไม่บังคับว่าจะต้องครบองค์ประชุมแม้มีสมาชิกร่วมประชุมเพียงคนเดียวก็สามารถประชุมใหญ่ได้ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้สมาคมได้ดำเนินการต่อไปโดยถือว่าผ่านมติของที่ประชุมใหญ่แล้ว สมาชิกของสมาคมสามารถมอบอำนาจให้สมาชิกของสมาคมเข้าประชุมและออกเสียงลงคะแนนแทนได้ ส่วนมติในการประชุมใหญ่ที่สมาคมดำเนินการไปแล้วยอมใช้บังคับได้และมีผลเป็นมติที่ถูกต้อง ถ้าคณะกรรมการสมาคมไม่ดำเนินการจัดประชุมใหญ่สามัญอาจถูกสมาชิกขับออกจากกรรมการของสมาคม ด้วยเหตุที่ปฏิบัติตนไม่เหมาะสมและขาดความรับผิดชอบทางสังคม ซึ่งสมาชิกของสมาคมสามารถเรียกประชุมใหญ่

กรณีที่สมาคมจะตั้งกรรมการใหม่ทั้งหมด หรือมีการเปลี่ยนแปลงกรรมการบางคน จะต้องกระทำตามข้อบังคับที่สมาคมกำหนดไว้ ในการเปลี่ยนแปลงกรรมการสมาคมจะต้อง

จดทะเบียนการเปลี่ยนแปลงต่อนายทะเบียน จึงจะถือว่าสมบูรณ์ตามกฎหมาย การตั้งและการกำหนดคุณสมบัติของกรรมการสมาคมจะเป็นไปตามมาตรา 88 สมาชิกของสมาคมมีบทบาทในการตรวจสอบกิจการภายในสมาคม และฟ้องขอให้มีการเพิกถอนมติที่ประชุมใหญ่ได้ ถ้าปรากฏว่ามีการกระทำที่ไม่ชอบ

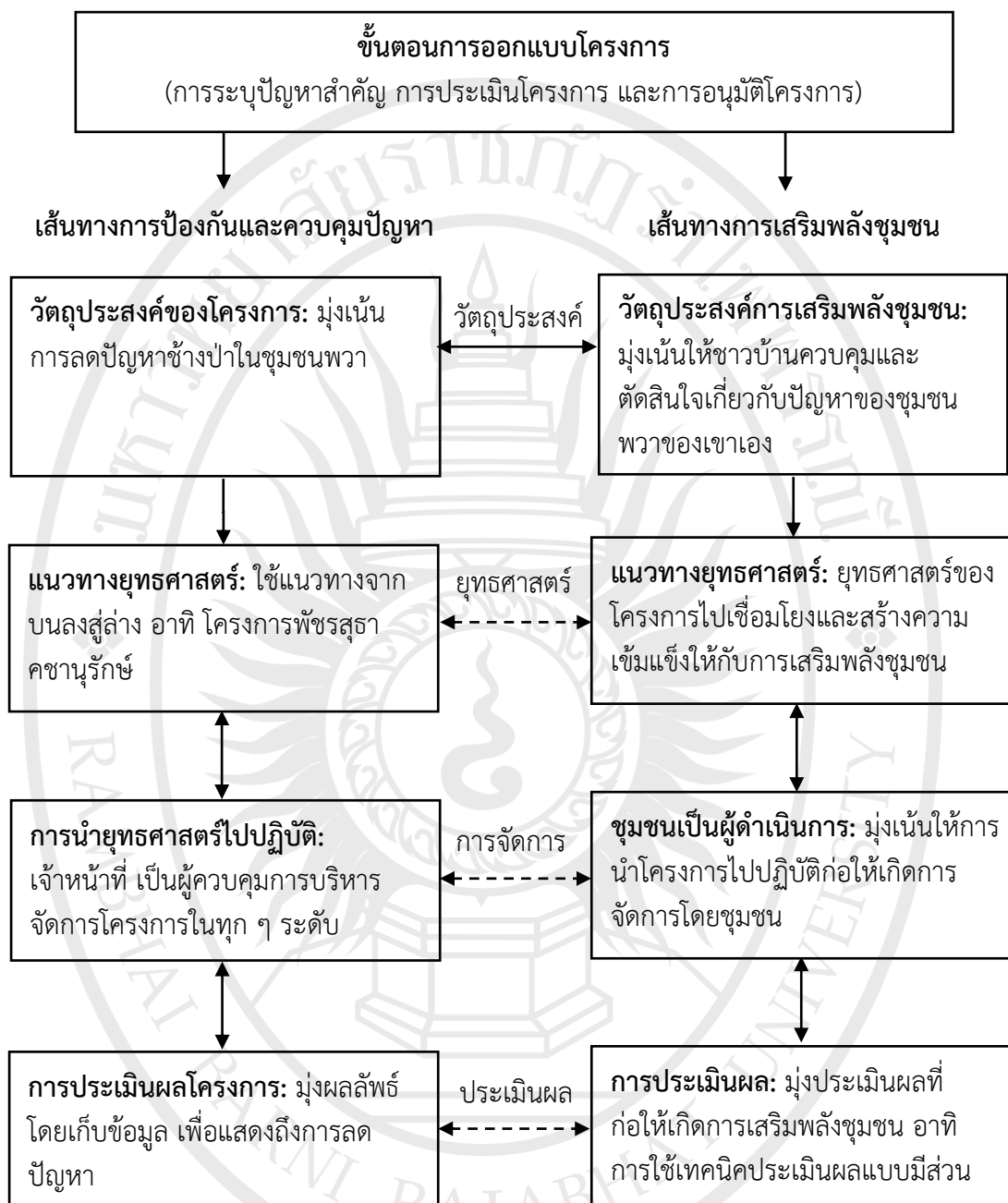
การบริหารสมาคมดังกล่าว จะช่วยให้กลุ่มชุมชนชนวนเกษตรพวามีการขยายเครือข่ายทางสังคมได้กว้างขวางโดยการรวมคนที่มีความคิดเห็นในแนวทางเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นการระดมทุนมาสนับสนุนการดำเนินงานในการพัฒนาสาธารณะประโยชน์และใช้ในการดำเนินการด้านการบริหารจัดการสมาคมด้วย

กล่าวโดยสรุป การก่อตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการในรูปแบบสมาคมสามารถทำให้ชุมชนชนวนเกษตรพวามีเครือข่ายทางสังคมได้กว้างขวาง และสามารถจัดการแก้ปัญหาที่จะเข้ามากระทบต่อความยั่งยืนของชุมชนชนวนเกษตรพวาได้

2) การจัดการกระบวนการพัฒนาแบบทางคู่ขนาน

ชุมชนชนวนเกษตรพวามีการจัดการกระบวนการพัฒนาแบบทางคู่ขนาน คือ โครงการที่ดำเนินการจากบนลงสู่ล่างผนวกการดำเนินงานจากล่างขึ้นสู่บนเข้าไปไว้เป็นส่วนสำคัญ การมีส่วนร่วมของชุมชนบนเส้นทางจากล่างขึ้นสู่บนจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องและเข้ากันกับการดำเนินงานจากบนลงสู่ล่าง การใช้ทางคู่ขนานจะต้องเล็งมองแนวทางการดำเนินโครงการโดยแยกขาดจากกันระหว่างจากบนลงสู่ล่างกับจากล่างขึ้นสู่บน จำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการดำเนินโครงการ การบริหารโครงการ และการกำกับติดตามเพื่อให้โครงการดำเนินไปสู่เป้าประสงค์ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และการเสนอแนวทางแก้ไข มีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ เขียนโครงการ การนำโครงการไปดำเนินงาน และร่วมประเมินผล โดยนักปฏิบัติจะต้องเข้าร่วมกับชุมชนเพื่อคอยให้การสนับสนุนทางด้านต่าง ๆ รวมทั้งประชาสัมพันธ์โครงการออกสู่ภายนอก การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะของชุมชน รวมทั้งคอยกำกับติดตามการดำเนินงานเป็นไปตามแผนงาน ซึ่งการใช้ทางคู่ขนานทำให้สามารถบรรลุประสิทธิผลของโครงการ ควบคุมการพัฒนาทักษะและความรู้ให้แก่ชาวบ้าน และการเพิ่มอำนาจจากภายในที่นำไปสู่การเสริมพลังชุมชนในที่สุด

ในการเสริมพลังชุมชนนั้น ผู้วิจัยจะใช้กรณีศึกษาเรื่อง การจัดการปัญหาข้างป่าในเขตตำบลพวาซึ่งเป็นโครงการที่มีลักษณะกระบวนการแบบคู่ขนาน โดยมีโครงการพัชรสุธาชานูร์กีซึ่งเป็นกระบวนการแบบจากบนลงสู่ล่าง ในขณะที่กระบวนการจากล่างขึ้นสู่บนก็จะเป็นการทำงานของชุมชนชนวนเกษตรพวา ซึ่งกระบวนการคู่ขนานดังกล่าวมีการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการดำเนินโครงการ การบริหารโครงการ และการกำกับติดตามเพื่อให้โครงการดำเนินไปสู่เป้าประสงค์ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และการเสนอแนวทางแก้ไข การกำหนดวัตถุประสงค์ เขียนโครงการ การนำโครงการไปดำเนินงาน และร่วมประเมินผล ด้วยการประชาสัมพันธ์โครงการออกสู่ภายนอก การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะของชุมชน การดำเนินงานตามภาพที่ 6.3 ดังนี้

ภาพที่ 6.3 : ทางคู่ขนานในการดำเนินโครงการแก้ปัญหาข้างป่าจากบนลงสู่ล่างกับจากล่างขึ้นสู่บน

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ชุมชนพวาเป็นหนึ่งในพื้นที่นาร่องของโครงการพัชรสุธาชานูร์รักษ์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โดยศูนย์ปฏิบัติการชานูร์รักษ์ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมาเขาวง กำหนดให้บ้านพวา หมู่ที่ 7 ตำบลพวา เป็นพื้นที่นาร่องการดำเนินการเฝ้าระวังติดตามการเคลื่อนตัวของข้าง และหมู่ 3 บ้านเนินจำปา ตำบลพวา เป็นพื้นที่ชุมชนนาร่อง หมู่บ้าน

คชานุรักษ์ มีพื้นที่นำร่อง 1,000 ไร่ (แผน 3 ปี) ในการแก้ปัญหาการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า รวมทั้งอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออก เกิดชุมชนนำร่องในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดจันทบุรี ระยอง ชลบุรี สระแก้ว และฉะเชิงเทรา ภายใต้ชื่อหมู่บ้านคชานุรักษ์ที่มุ่งสร้างต้นแบบในการปรับเปลี่ยนวิถีเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างที่มีความสมดุล ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา ได้เสด็จเป็นองค์ประธานการประชุมใหญ่คณะกรรมการโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2562 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราโชบายว่า

“...ช้างเป็นสัตว์ที่คู่กับประเทศไทย และการที่มีช้างป่าในประเทศของเราและยังอยู่ได้ ก็เป็นสิ่งที่เรียกว่าเป็นมงคล แต่ถ้าจะให้มันเป็นมงคลจริง ก็เป็นอย่างไรที่โครงการทำได้ คือ ดูแลรักษา และปฏิบัติให้ช้างป่าอยู่กับชุมชนและอยู่กับคนได้อย่างราบรื่นและปลอดภัยทั้งคนและช้าง...”

ตารางที่ 6.2 แผนแม่บทสร้างความสมดุลระหว่างคนกับช้างป่าโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ระยะ 3 ปี

ด้านที่ 1 การจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่า (วงใน : พื้นที่ช้างอาศัย)	ด้านที่ 2 การจัดการพื้นที่แนวกันชน (วงกลาง : พื้นที่พักช้าง)	ด้านที่ 3 การจัดการพื้นที่ชุมชน (วงนอก: พื้นที่ชุมชนอาศัย)
- เพิ่มศักยภาพถิ่นอาศัยของช้างป่าและการจัดการประชากรช้างป่า	- สร้างจุดพักช้างในป่าชุมชนเพื่อดึงช้างกลับเข้าสู่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า - ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพป่าชุมชนและจัดทำระบบติดตามและเฝ้าระวังช้างป่า	- สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน ปรับ/พัฒนาอาชีพ - สร้างกระบวนการเฝ้าระวังป้องกันและเตือนภัยให้กับชุมชน - สร้างระบบการเยียวยา

ที่มา : ชาวปฏิรูปที่ดิน ปีที่ 42 ฉบับที่ 9 เดือนมิถุนายน 2563

จากตารางที่ 6.2 จะเห็นได้ว่าเป็นการดำเนินโครงการแก้ปัญหาช้างป่าแบบจากบนลงสู่ล่างภายใต้ระบบราชการ ซึ่งควรเพิ่มแนวทางพัฒนาแบบล่างขึ้นสู่บนควบคู่อีกแนวทางหนึ่ง

การดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาช้างป่าในชุมชนพวตามผังบริหารโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ ดังตัวอย่างจากภาพที่ 6.4

จากภาพที่ 6.4 ข้างต้นซึ่งเป็นแผนปฏิบัติการที่ใช้เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของคนที่มีต่อช้าง โดยมีชาวบ้านที่อยู่ในละแวกพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบเป็นกลุ่มเป้าหมาย การใช้ข้อมูลเพื่อบ่งชี้ถึงปัญหาที่ชุมชนประสบ การมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการที่มุ่งบรรลุเป้าประสงค์ และผลลัพธ์น่าพึงพอใจ โดยมีการดำเนินงานตามลำดับดังนี้ 1) การออกแบบโครงการ โดยกลุ่มเป้าหมาย คือ ชาวบ้านในชุมชนพวา จัดประชุมเพื่ออภิปรายเกี่ยวกับปัญหาช้างป่า ระบุประเภทของปัญหา ผลกระทบต่อชุมชนและต่อสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่คนในชุมชนประสบเป้าประสงค์การให้ชาวบ้าน หรือตัวแทนของชุมชนวนเกษตรตำบลพวามีส่วนร่วมก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ รู้สึกได้รับการยอมรับและให้ความสำคัญ ต่อจากนั้นควรมีการระบุประเด็นในการป้องกันปัญหา จนกระทั่งสามารถสรุปประเด็นของเป้าหมายที่จะแก้ไขได้ การมีส่วนร่วมด้านกำลังคน มีการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชุมชน โดยการเรียนรู้เสริมสร้างทักษะและสมรรถนะเพื่อให้ชุมชนมีขีดความสามารถสูงขึ้นไปในการจัดการแก้ปัญหาเรื่องช้างป่าให้กับชุมชนโดยใช้แนววนเกษตร 2) การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อลดปัญหาช้างป่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ชอบช้าง มาสู่การคิดเชิงบวก รวมถึงควบคุมและจัดการเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนสามารถทำให้สำเร็จได้สอดคล้องกับความจริงและวัดผลได้ 3) การพัฒนาแนวทางยุทธศาสตร์ บนฐานของชุมชนที่มีความต้องการและผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาในรูปของพันธมิตรและภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง โดยผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ไขปัญหาชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ได้รับการสนับสนุนด้านทรัพยากร แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างกว้างขวางขึ้น 4) การนำโครงการไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการป้องกันปัญหาช้างป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหาช้างป่า มีการอบรมเพื่อพัฒนาทักษะและสมรรถนะที่จำเป็นในการแก้ปัญหาช้างป่าในช่วงสถานการณ์ที่เผชิญหน้ากับช้างป่า จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีประสบการณ์เรื่องช้างป่ามานาน เมื่อชุมชนวนเกษตรพวาสามารถดำเนินงานจนกระทั่งบรรลุผลก็จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ มั่นใจในตัวเอง และเกิดแรงจูงใจที่จะดำเนินการต่อ สุดท้าย คือ 5) การประเมินผล ซึ่งใช้เวลาดำเนินการยาวนานกว่าจะบรรลุผล

การที่ชุมชนวนเกษตรพวามีความเข้มแข็งสามารถนำไปสู่การจัดตั้ง “สมาคม” ที่มีโครงสร้างชัดเจนเพราะมีผู้นำที่ทุ่มเทการทำงาน มีความเข้มแข็งที่สามารถขับเคลื่อนได้ด้วยตัวเอง และมีความเป็นอิสระ มีการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและหาทางปรับปรุงแก้ไขร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกมี การพัฒนาตนเองและสามารถวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างลึกซึ้งเป็นระบบครอบคลุม และเชื่อมโยงไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชน ซึ่งในการขับเคลื่อนจะมีสมาชิกและกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ชุมชนมีเครือข่ายในการดำเนินงาน ได้รับการยอมรับและการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอก การระดมทรัพยากรอย่างกว้างขวางและเพียงพอ โดยชุมชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ระบุปัญหาพร้อมของชุมชนที่ต้องการแก้ไข สนับสนุนให้การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและควบคุมโครงการมากขึ้น สามารถดำเนินโครงการให้บรรลุผลตั้งแต่การวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการประเมินผลได้

การที่ผู้วิจัยได้ร่วมกิจกรรมของชุมชนนเกษตรพวา เช่น กิจกรรมประเพณี บุญปลงคืนถิ่น การประชุมประจำเดือนของชุมชนนเกษตรพวาระดับตำบลและระดับภาค การประชุมระหว่างชุมชนนเกษตรพวากับหน่วยงานหลายภาคส่วนทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด เช่น เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนจิตอาสาที่เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาข้างป่าที่มีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรมนุษย์และข้างป่าในชุมชนพวา การเคลื่อนย้ายถิ่นของข้างป่า ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ทำให้ถิ่นที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงสภาพที่เกิดจากการบุกรุกขยายพื้นที่ทำกิน แหล่งน้ำและแหล่งอาหารดึงดูดข้างให้เข้ามาในพื้นที่ชนิดของพืชที่ชาวบ้านปลูกมักเป็นยางพาราและสวนผลไม้ที่เอื้อให้ข้างป่ามาอาศัยอยู่

นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย พบว่า สาเหตุที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโดยเฉพาะช่วงฤดูร้อนทำให้ขาดแคลนอาหารและน้ำจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ข้างป่าออกมาหาอาหารยังพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของประทีป ลิขกุลรักษ์ (2547) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาข้างป่าของกฤษฎีของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกฤษฎีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกฤษฎี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประสบปัญหาข้างป่ามาทำลายพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะช่วงฤดูแล้ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ งามอาภา วัฒนอังกูร (2559) เรื่อง การจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่า ในเขตตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนนเกษตรพวา ดังนี้

“ช่วงแล้งมาก ๆ ในป่าขาดอาหาร ขาดน้ำ ข้างก็ออกมาหากินนอกป่า พบชาวบ้านปลูกพืชหลากหลาย หากินง่าย ข้างติดใจ ทำให้ไม่อยากกลับเข้าป่า เหมือนมาซื้อบั้งตามห้าง” (บรรทม สมแสน, สัมภาษณ์ 28 พฤศจิกายน 2565)

จากการศึกษาข้อมูลที่หลากหลายพบแนวทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่าไว้ 3 แนวทาง ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฐิพัฒน์ แก้วตาธนาวัฒนา และสันติสิทธิ์ บริวงศ์ตระกูล (2563) ที่ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่า กรณีศึกษา ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ดังนี้ 1) การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในระยะเร่งด่วน โดยการตั้งชุดปฏิบัติการเฝ้าระวังข้างป่ารวมถึงการผลักดันให้ข้างป่ากลับเข้าสู่ป่า ชุดปฏิบัติการเคลื่อนที่เร็วที่ทำหน้าที่ลาดตระเวน พร้อมทั้งให้คำแนะนำช่วยเหลือชาวบ้านในพื้นที่ตำบลพวาในการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน การจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังข้างป่าด้วยระบบเทคโนโลยี Internet of Things (IOT) เพื่อใช้เตือนภัยล่วงหน้า การจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่า รวมถึงการดำเนินโครงการสร้างแหล่งน้ำและอาหารให้กับข้าง 2) การแก้ปัญหาในระยะกลาง โดยการจัดทำแนวคูกั้นข้างป่าแบบหลายชั้น เช่น ชุดคูกั้น 3 เมตร กั้นรั้วที่มีความแข็งแรงอย่างมาก ปลูกพืชที่มีหนามเพื่อกั้นไม่ให้ออกมาในบริเวณที่มีประชาชนสัญจรเป็นประจำซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดที่มีความเสี่ยงสูง ซึ่งปัจจุบันมีการดำเนินการไปบ้างต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมหาศาลสามารถป้องกันข้างซึ่งมีการเรียนรู้ได้ดีได้เพียงในระยะแรกเท่านั้น การจัดโครงการรั้วกระแสไฟฟ้าในบริเวณที่ข้างป่ามักลงมาหาอาหารที่เป็นพืชผลของชาวบ้านเป็นประจำ โดยมีการประชุมของหมู่บ้าน

เป็นประจำทุกเดือนเพื่อผู้นำชุมชนอย่างเช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ได้ทราบและร่วมกันหาแนวทางแก้ไข ปัญหา และ 3) การแก้ปัญหาในระยะยาว โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือปลูกฝังทัศนคติของ ชาวบ้านที่มีต่อช้างป่าในเชิงบวก การนำแนวความคิดการทำการเกษตรแบบวนเกษตรมาแทนการทำเกษตร แบบเชิงเดี่ยวทั้งนี้เพราะมีความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งเป็นพืชที่มีการฟื้นตัวได้เร็วหลังจากถูก ช้างป่าเหยียบย่ำทำลาย การปรับปรุงแนวปฏิบัติมีระเบียบของหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ป้องกันและ บรรเทาสาธารณภัยที่มีความชัดเจนและมีความรวดเร็วในการเร่งช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบ จากช้างป่าในทุกกรณีโดยเฉพาะเงินชดเชย การประสานงานกับหน่วยงานทางราชการ เช่น กระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการจัดหาที่อยู่ใหม่ให้ช้างป่าที่มีนิสัยดุร้ายและลดจำนวนช้างใน พื้นที่ตำบลพวา การจัดหาแหล่งที่อยู่และแหล่งอาหารให้มีความสมดุลในด้านอาหารกับปริมาณของ ช้าง ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชนพวา ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้

“ป่าชุมชนเป็นทั้งแหล่งอาหารของคนและช้าง ลดปัญหาช้างป่าออกมาหากินข้าง นอกป่า” (ภูมิพัฒน์ นาคเกษม, สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2563)

“สร้างแหล่งอาหารให้ช้างในป่า ดีกว่าให้ช้างออกมาหากินในพื้นที่ชุมชน” (ทอง เมธาวรากุล, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2564)

“การปลูกพืชที่ช้างไม่ชอบ และวนเกษตรช่วยลดปัญหาช้างป่าได้ในระดับหนึ่ง” (กชพรรณ บุญส่ง, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2565)

“เมื่อช้างป่าลงมาในพื้นที่ จะมีชาวบ้านจิตอาสาเฝ้าระวังช้างแจ้งข่าว ผู้นำชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ก็จะมาช่วยกันผลักดันช้างเข้าป่า ทุกคนพร้อมทำงาน แม้เป็นเวลาดึก” (ธงชัย กิ่งกุล, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2565)

จากการเก็บข้อมูลในภาคสนามด้วยการเข้าร่วมประชุมกับชุมชนวนเกษตรพวาที่มี หลายหน่วยงานเข้าร่วมประชุม พบว่า ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลพวาที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าไม่ได้รับ การชดเชยในด้านค่าเสียหายที่เป็นธรรมจากภาครัฐ ปัญหาสิทธิและเสรีภาพที่ไม่ได้รับความคุ้มครอง ปัญหาด้านการจัดทำสวนสัตว์ในชุมชนที่ไม่สามารถกระทำได้ และปัญหาการอนุรักษ์ช้างในชุมชน ซึ่งได้มีการเสนอแนะให้รัฐได้รับผิดชอบในค่าเสียหายที่เป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กุลปราณี ศรีใย และคณะ (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาทางกฎหมายในการอนุรักษ์ช้างป่าโดยชุมชน อย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าในตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัด จันทบุรี โดยมีการเสนอให้ปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ให้รัฐรับผิดชอบค่าสินไหมทดแทนเต็มตามสิทธิหรือความเสียหายที่เป็นธรรมจากกฎหมายห้ามมิให้ล่า หรือทำร้ายช้างป่า อีกทั้งเสนอให้จัดตั้งกองทุนสัตว์ป่า (ช้างป่า) เพื่อนำเงินมาชดเชยให้ผู้ได้รับ ผลกระทบและเป็นค่าใช้จ่ายในการแก้ปัญหาช้างป่า รวมถึงการแก้กฎหมายที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ให้ เกิดประโยชน์มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภาครัฐในอำเภอแก่งหางแมว กับคณะศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชนและการแก้ปัญหาช้างป่า โดยใช้แนววนเกษตร ซึ่งแกนนำชุมชนวนเกษตรพวาเป็นผู้ให้ข้อมูลด้านความรู้ ด้านทรัพยากรและ ด้านการบริหารจัดการชุมชน ในห้องประชุมเทศบาลตำบลพวาและพาดูงานยังสถานที่จริงในป่าชุมชน บ้านบ่อไฟไหม้ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565 ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเรื่อง

ข้างป่า อาทิจังหวัดน่านในอำเภอแก่งหางแมว เทศบาลตำบลพวา สภามณฑลพวา ชุมชนวนเกษตร ประธานป่าชุมชนตำบลพวา จิตอาสาเผ่าระวังข้างป่า เป็นต้น โดยชุมชนวนเกษตรพวาได้นำเสนอการแก้ปัญหาข้างป่าโดยการทำการเกษตรแนววนเกษตรซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากหน่วยงานของประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งทางประเทศอินโดนีเซียก็มีปัญหาเรื่องข้างป่าซึ่งถือได้ว่าเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองเช่นเดียวกับประเทศไทย ซึ่งได้แก้ปัญหาโดยการนำข้างป่ามาฝึกการแสดง เปิดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนภายใต้การกำหนดเงื่อนไขร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อกระจายรายได้ให้สมดุลและเหมาะสม

จากการลงพื้นที่ในภาคสนามและสัมภาษณ์แกนนำชุมชนวนเกษตรตำบลพวา มีความสอดคล้องกับข้อมูลดังกล่าวข้างต้น

“ข้างป่าไม่ใช่ปัญหาของชุมชนวนเกษตรพวา แต่เป็นปัญหาของชุมชน ซึ่งการทำเกษตรแนววนเกษตรเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาเพราะปลูกพืชที่หลากหลายและฟื้นตัวได้เร็ว” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 28 พฤศจิกายน 2565)

จากการที่ผู้วิจัยเข้าร่วมสังเกต การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนวนเกษตรพวากับกลุ่มเครือข่ายประเทศอินโดนีเซียที่ได้ใช้วิธีการแก้ปัญหาข้างป่าโดยการจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์ ซึ่งสามารถที่จะกระทำได้เพราะชุมชนวนเกษตรตำบลพวามีเชื้อสายมาจากชาวกวยจังหวัดสุรินทร์ที่มีความคุ้นเคยกับข้างป่ามาตั้งแต่ในอดีต สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภูวดล สุวรรณบุตร (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง โครงการออกแบบสื่อวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้างของชาวกวย จังหวัดสุรินทร์ พบว่าสามารถสร้างความน่าสนใจและสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวกวยเกี่ยวกับข้างอย่างกว้างขวางขึ้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานอื่นที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกันล้วนมีความสำคัญ ดังที่ศุภวิทย์ พลายน้อย (2562 : 38) กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Sharing) ก่อให้เกิดผลดีเพราะการแลกเปลี่ยนข่าวสารและนวัตกรรมความคิดจะทำให้เกิดมุมมอง สามารถนำมาหาวิธีในการแก้ปัญหา ก่อให้เกิดการปรับตัวให้ทันต่อความซับซ้อนด้านการจัดการ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ นำไปสู่ภาคี ก่อให้เกิดการสร้างและดำรงอยู่ของสภาวะแวดล้อมด้านการเรียนรู้

ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามกับชุมชนวนเกษตรพวา ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กุลปราณี ศรีไย และคณะ (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาทางกฎหมายในการอนุรักษ์ข้างป่าโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่าในตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่า ชาวบ้านในตำบลพวาให้การยอมรับการจัดทำสวนสัตว์เพื่ออนุรักษ์ข้างป่าในพื้นที่ตำบลพวาเพราะก่อให้เกิดความสมดุลในการใช้ประโยชน์จากข้างป่าในทางอนุรักษ์และสามารถสร้างรายได้ให้คนในชุมชน ดังที่จังหวัดสุรินทร์ได้มีโครงการคชอาณาจักรที่จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแบบอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เน้นความเป็นอยู่บนพื้นฐานของหมู่บ้าน การใช้ทรัพยากรข้างป่าให้เกิดประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ข้างป่า ลดปัญหาข้างป่ากับชาวบ้านในชุมชน และส่งเสริมการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ส่วนการจัดการแหล่งอาหารและแหล่งน้ำให้เพียงพอที่จะลดการออกนอกพื้นที่ป่าของข้างป่าได้ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องข้างป่า

“เมื่อข้างมีอาหาร มีโป่งเทียม และแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ช้างก็จะไม่ออกมา
นอกป่า” (ประทุม นิลป่อ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2565)

กล่าวโดยสรุป การใช้แนวทางแบบคู่ขนานเพื่อแก้ปัญหาช้างป่าในชุมชนพว
ระหว่างโครงการพัชรสุธาชาอนุรักษ์ที่มีลักษณะจาก “บนลงสู่ล่าง” ควบคู่กับโครงการต่าง ๆ ที่เกิด
จากความร่วมมือของชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ร่วมกับหน่วยงานทางราชการในการระดมพลังเพื่อแก้ปัญหา
ให้ชาวบ้านในชุมชนพวาให้ได้รับผลกระทบจากช้างป่าลดน้อยลง เช่น “วนเกษตร” ของชุมชน
วนเกษตรพวาที่มีลักษณะ “ล่างขึ้นสู่บน” สามารถเป็นวิธีการที่จะทำให้ช่วยลดปัญหาช้างป่าลงได้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 7 นี้ จะแบ่งหัวข้อการเสนอออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

- 7.1 สรุปผลการศึกษา
- 7.2 การอภิปรายผลการศึกษา
- 7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
- 7.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

7.1 สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษาชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อนำเสนอตัวแบบที่เหมาะสมในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับชุมชนในจังหวัดจันทบุรีให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อค้นพบข้อที่ 1 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถสรุปได้จากการถอดบทเรียนจากการดำเนินกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จรวมทั้ง 5 กรณีศึกษา พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรพวามีผลต่อความยั่งยืนในการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่นได้สร้างคุณค่าด้านการดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะต้นปรังซึ่งเป็นไม้เอกลักษณ์ประจำถิ่น และทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนพวา โดยมีการผสมผสานกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน ส่วนกิจกรรมสวนป่าอรัญปิยวงศ์ได้สร้างคุณค่าแก่ชุมชนวนเกษตรพวาในด้านการแก้ปัญหาภัยแล้ง ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยปัจจัยสี่ ด้านแหล่งรายได้ ด้านเสริมสร้างสุขภาพ และเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับช่างป่า ส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาภัยแล้งคืนความอุดมสมบูรณ์ให้สิ่งแวดล้อม และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านได้ สำหรับกิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ได้สร้างคุณค่าในด้านการแก้ปัญหาหนี้สิน และด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ส่งผลให้ลดภาวะหนี้สินและมีสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ อีกทั้งกิจกรรมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนได้สร้างคุณค่าในด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเพิ่มรายได้ส่งผลให้เกิดผลดีในด้านการมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลดลงและมีรายได้เสริมที่เพิ่มขึ้นจากการผลิตผลิตภัณฑ์ที่มาจากทรัพยากรในชุมชน ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนได้สร้างคุณค่าในการลดปัญหาหนี้สิน โดยการควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นและคุณค่าด้านความสามัคคีในชุมชนและเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ สิ่งของ และแรงงาน

ข้อค้นพบข้อที่ 2 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สามารถสรุปได้ว่า ตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเป็นตัวอย่างที่ประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำเกษตรภายใต้บริบทของป่า โดยได้นำตัวแบบการขับเคลื่อนมาจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งเป็นผู้พัฒนาแนววนเกษตรในภาคตะวันออก ด้วยอุปนิสัยที่หมั่นชวนหาความรู้โดยการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้กับบุคลากรหน่วยงานต่าง ๆ อยู่เสมอ ได้รับการยกย่องให้เป็นครูธรรมชาติและปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถสร้างให้คนคิดเป็น ทำดี พูดดี มีหลักประกันที่มั่นคง มีความยั่งยืนโดยตั้งอยู่บนวิถีแห่งการเกษตรแบบวนเกษตร

อย่างไรก็ตาม การนำตัวแบบวนเกษตรมาใช้ในตำบลพวานั้นยังมีเงื่อนไขที่เอื้อให้เกิดการใช้ตัวแบบดังกล่าวคือ การสืบต่อวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ และการแลกเปลี่ยน ซึ่งการที่ต้องผจญความยากลำบากในการดำเนินชีวิต และประสบปัญหาในลักษณะเดียวกันทำให้มีการก่อรูป (Formation) และการคงอยู่ (Maintenance) โดยมีการแลกเปลี่ยนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของความพยายามในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันนำไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่มชุมชนวนเกษตรพวาในเวลาต่อมา

○ การรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหนี้สินเรื้อรังของชุมชนวนเกษตรพวา โดยใช้ตัวแบบของแนวความคิดวนเกษตรที่ประกอบด้วยปัจจัยหลักสำคัญ 3 ปัจจัย คือ ความรู้ของชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และการบริหารจัดการชุมชน ตั้งแต่หลังวิกฤติเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา แต่สถานการณ์ในปัจจุบันพบว่า ตัวแบบดังกล่าวมีปัญหาจุดอ่อนเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการเข้ามาของระบบทุนนิยมจากส่วนกลางในรูปของการจัดทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ 4 แห่งในเขตอำเภอแก่งหางแมว รวมถึงการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในรูปของการขอสัมปทานเหมืองทองคำของบริษัท ริชภูมิ ไมนิ่ง จำกัด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกของบริษัทข้ามชาติในการทำเหมืองแร่ทองคำระดับโลกคือ คิงส์เกต คอนโซลิเตดเต็ด ลิมิเต็ด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการพัฒนาตัวแบบการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรของชุมชนวนเกษตร ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นโดยเพิ่มเติมปัจจัยหลักอีกสองปัจจัยคือ กลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการขยายเครือข่ายทางสังคม ในการพัฒนาปัจจัยใหม่ดังกล่าวที่ผู้วิจัยได้อาศัยหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร คือ ปัจจัยการมีส่วนร่วม โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือ การเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทั้งประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของประชาชน และหลักการทรงงานเรื่อง รู้ รัก สามัคคี โดยมีสาระคือ

รู้ คือ การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้นจะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหา และรู้ถึงวิธีการแก้ปัญหา

รัก คือ ความรัก เมื่อเรารู้ครบถ้วนกระบวนความแล้วจะต้องมีความรักเป็นพลังผลักดันที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้น ๆ ถ้าเรามีความรักแล้วจะมีแรงกระตุ้นให้ทำงานด้วยความเต็มใจ

สามัคคี คือ การที่จะลงมือปฏิบัตินั้นควรคำนึงเสมอว่า เราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องทำงานร่วมมือร่วมใจเป็นองค์กร เป็นหมู่คณะ จึงจะมีพลังเข้าไปแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

อย่างไรก็ดี ในการขับเคลื่อนตัวแบบเพื่อสร้างความยั่งยืนให้ชุมชนวนเกษตรพวนั้นจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งโดยอาศัยกระบวนการเสริมพลังชุมชนมาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรม แนวคิดในการเสริมพลังที่สอดคล้องกับชุมชนวนเกษตรพวาที่ควรให้ความสำคัญกับประเด็นหลักที่ 2 คือ การขยายเครือข่ายทางสังคมในรูปการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่เป็นทางการในรูป “สมาคม” เนื่องจากชุมชนวนเกษตรพวาเป็นการรวมตัวแบบไม่เป็นทางการ ดังนั้นจึงมีข้อจำกัดในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกฎหมาย จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยองค์กรที่เป็นทางการเพื่อให้สามารถเข้าไปขับเคลื่อนงานเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเต็มที่ การดำเนินงานของชุมชนวนเกษตรพวาเกี่ยวกับงานที่เป็นทางการในปัจจุบันต้องอาศัยองค์กรอื่นมาช่วยเสริมก็คือ เทศบาลตำบลพวา และสภาองค์กรชุมชนตำบลพวา ซึ่งองค์กรที่เป็นทางการทั้งสองมีข้อจำกัดในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการทำงานโดยอาศัยเทศบาลตำบลพวานั้นจะต้องขึ้นอยู่กับนักการเมืองท้องถิ่นที่เข้ามาใช้อำนาจบริหารในเทศบาลตำบลพวาจะมีนโยบายและแนวทางในการทำงานอย่างไร เนื่องจากเทศบาลตำบลพวาต้องมีการเลือกตั้งในทุก 4 ปี ในขณะที่สภาองค์กรชุมชนตำบลพวานั้น มีอำนาจอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ให้เป็นพื้นที่กลางขององค์กรชุมชนต่าง ๆ มาพูดคุยปรึกษาหารือกัน แต่ก็มีบทบาทในการนำประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการพัฒนาอยู่ในขั้นของการให้ความคิดเห็นต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากกว่าจะมีบทบาทในเรื่องการขับเคลื่อนงานโดยตรงหรือตรวจสอบการทำงานขององค์กรอื่น ดังนั้นจึงถือได้ว่าสภาองค์กรชุมชนถึงแม้จะเป็นองค์กรที่เป็นทางการแต่ก็มีบทบาทจำกัดอยู่มาก การจัดตั้งองค์กรชุมชนที่เป็นทางการในรูป “สมาคม” จะทำให้ชุมชนวนเกษตรพวามีการขยายเครือข่ายทางสังคมได้กว้างขวางขึ้น เพราะเป็นการรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันเพื่อกระทำการตามวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่องและมีความเป็นนิติบุคคล เพราะต้องมีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการตามกฎหมายกำหนด

7.2 การอภิปรายผลการศึกษา

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและความรู้ หรือที่เรียกว่า องค์ความรู้เดิมจากแนวคิดทฤษฎีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในเนื้อหาบทที่ 2 ได้ดังต่อไปนี้

จากข้อสรุปงานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่า กระบวนการเรียนรู้มีผลต่อการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนวนเกษตรพวา ผลการศึกษามีลักษณะสอดคล้องกับงานวิจัยในประเด็นเดียวกัน เช่น งานวิจัยของ วารุณี ชินวินิจกุล (2549) เรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม่เริ่มเริ่มจากการรวมตัวของผู้นำชุมชนที่ใช้ภาวะผู้นำโดยมีกระบวนการกลุ่มที่สร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน และสร้างจิตสำนึกให้แก่ปัญหาด้วยการพึ่งตนเองซึ่งเน้นด้านปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ตรงกัน อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) เรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อวิเคราะห์กระบวนการและรูปแบบการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า กระบวนการเรียนรู้สามารถทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและการปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหา

และการพัฒนาด้านนิเวศเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนให้ดีขึ้น การเรียนรู้ครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกันที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนเพิ่มขึ้น โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การประชุม การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งเน้นด้านกระบวนการเรียนรู้โดยตรง

แต่การอภิปรายผลอีกด้านหนึ่ง พบว่า ผลการศึกษาจากดัชนีพันธได้มีการเสริมองค์ความรู้ใหม่ คือ การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตร โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นสำคัญนั้น เป็นการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่แตกต่างจากการขับเคลื่อนแนวกระแสหลักที่เน้นกระบวนการจากบนลงสู่ล่าง ในขณะที่ชุมชนวนเกษตรพบว่าการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้กระบวนการจากล่างขึ้นสู่บน

แนวทางการพัฒนาแบบวนเกษตร ถือได้ว่าเป็นแนวทางขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากข้อค้นพบจากการศึกษาในดัชนีพันธนี้ พบว่า แนวทางการพัฒนาของวนเกษตรมีจุดหลักที่สำคัญ คือ 1) การพัฒนาที่เน้นทางสายกลางไม่ดำเนินการไปตามกระแสนิยมที่มักทำเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มุ่งเงินตราเป็นหลัก แต่วนเกษตรมีการปลูกแบบผสมผสานกันไปหลายชนิด เน้นการปลูกเพื่อดำรงชีพและเหลือขาย เรียนรู้ในประโยชน์ของพืชแต่ละชนิดและนำมาแปรรูปในครัวเรือนเพื่อเพิ่มมูลค่า 2) การพัฒนาที่เน้นความพอเพียง แบบพออยู่พอกิน ไม่ยึดติดกับกระแสบริโภคนิยม มีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ประหยัดและอดออม 3) การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ซึ่งพบว่ายามที่ประสบปัญหาในชุมชน ชุมชนวนเกษตรพวจะร่วมมือกันแก้ปัญหาด้วยกัน ไม่รอให้หน่วยงานภาครัฐให้เข้ามาช่วยเหลือ และ 4) การพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนตามแนวทางที่มีลักษณะเช่นเดียวกันกับหลักการทรงงานเรื่อง รู้ รัก สามัคคี ที่มีลักษณะแบบหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตรพวที่มีความโดดเด่นในการใช้กระบวนการพัฒนาจากล่างขึ้นสู่บนนั้น ปรากฏให้เห็นได้จากผลการศึกษาในดัชนีพันธ เมื่อชุมชนวนเกษตรพวต้องประสบปัญหาหนี้สินเรื้อรัง ผู้นำชุมชนจึงได้ประชุมและหาวิธีการแก้ปัญหา โดยหลังจากไปศึกษาดูงานแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ก็มาประชุมเพื่อที่จะนำแนวคิดวนเกษตรมาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สิน เนื่องจากในอดีตนั้นผู้ใหญ่วิบูลย์ เคยประสบปัญหาหนี้สินเรื้อรังและสามารถแก้ไขปัญหาด้วยการทำเกษตรแนววนเกษตรเน้นการพึ่งตนเองแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ดังปรากฏใน ปรากฏา “สายพานชีวิต” ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่ได้พูดถึงการปรับวิถีชีวิตการพัฒนาของครอบครัวที่เดิมใช้วิถีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาเป็นวิถีครอบครัวแบบพึ่งตนเอง หลังจากนั้นได้ขยายแนวคิดไปสู่การพัฒนาในระดับชุมชนในนามของการพัฒนาแนววนเกษตรซึ่งเป็นการพัฒนาที่ใช้กระบวนการจากล่างขึ้นสู่บน (วิบูลย์ เข็มเฉลิม, 2532)

การจากที่ชุมชนวนเกษตรพวได้ขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากล่างขึ้นสู่บนตามแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มาใช้แก้ปัญหาหนี้สินจนกระทั่งประสบความสำเร็จ โดยการปลูกพืชแบบป่าครอบครัว ต้นไม้ที่ปลูกมี 3 ระดับ คือ สูง กลาง ต่ำ เพื่อประโยชน์ที่นำมาซึ่งอาหาร ยาสมุนไพรและไม้ใช้สอย ทำให้สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เพราะมีรายได้เสริมจากพืชที่ปลูก นำไปสู่การลดปัญหาหนี้สิน ส่งผลดีต่อส่วนรวมเพราะสิ่งแวดล้อมมีความอุดมสมบูรณ์ ลดปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า นอกจากนี้ยังมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

หนี้สิน เช่น กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ลดปัญหาหนี้สิน มีเงินออม และมีเงินสวัสดิการช่วยสร้างความมั่นคงในชีวิต

ส่วนการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากล่างขึ้นสู่บนโดยการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนวนเกษตรพวาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ส่งผลให้มีการแปรรูปผลผลิตอย่างหลากหลาย สามารถนำมาเป็นรายได้เสริมของครอบครัวในการแก้ปัญหาหนี้สิน โดยการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ สามารถพึ่งพาตนเองได้ ส่งผลให้ชุมชนวนเกษตรพวาเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง นำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างภาคภูมิใจ

นอกจากนี้ชุมชนวนเกษตรพวามีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนชุมชนโดยการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากล่างขึ้นสู่บน โดยการแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ระหว่างสมาชิก มีการสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์พันธุ์ไม้เพื่อรวบรวมพันธุ์ไม้และข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ในท้องถิ่นของชุมชนวนเกษตรพวาอยู่เสมอ ทุกครั้งที่มีการประชุมภายในกลุ่มจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมและหาแนวทางแก้ปัญหาในชุมชนวนเกษตรพวาร่วมกัน สำหรับการแลกเปลี่ยนแรงงานก็ยังคงมีอยู่ในหมู่ญาติสนิท อีกทั้งยังพบได้จากการที่สมาชิกของชุมชนวนเกษตรพวาให้ความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมโดยการทำน้ายาล้างจาน ทำน้ายาสระผมจากมะกรูด ทำน้ายาบ้วนปาก ทำสบู่ รวมถึงการทำกิจกรรมจิตอาสาในชุมชน เช่น กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมของหมู่บ้าน กิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรนี้ ถือได้ว่าเป็นแนวทางในการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในลักษณะฐานล่าง (Grass Root) ซึ่งเน้นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ การดำเนินงานแนววนเกษตรที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน ในลักษณะแบบล่างขึ้นสู่บนที่มีผลต่อระดับชาวบ้านพัฒนา เป็นเรื่องที่ชาวบ้านสามารถทำได้ด้วยตนเอง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากหลักการของวนเกษตร 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับความรู้ของชุมชน และสามารถนำความรู้มาปฏิบัติได้ด้วยตนเอง 2) การเน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรวัฒนธรรม มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างรู้คุณค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด 3) การใช้ความสามารถในการบริหารจัดการด้วยตนเองของชุมชน โดยการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ภายใต้วัฒนธรรมชุมชนแบบเครือญาติ ที่มีพื้นฐานมาจากความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ประกอบกับวัฒนธรรมเดิมที่มาจากภาคอีสานที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในเรื่องของความรัก ความสามัคคี ความเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐานสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย

การที่ชุมชนวนเกษตรพวามีการขับเคลื่อนกิจกรรมแบบจากล่างขึ้นสู่บน ก่อให้เกิดผลคุณูปการสำหรับชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรเพราะช่วยแก้ปัญหาด้านหนี้สิน โดยช่วยในการลดต้นทุนการผลิต อีกทั้งเป็นการเพิ่มรายได้ด้วยการแปรรูปในครัวเรือนเป็นรายได้เสริม ส่วนการแก้ปัญหาภัยแล้ง โดยช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำให้ดินมีสภาพอุดมสมบูรณ์เหมาะต่อการทำการเกษตรซึ่งการดำเนินกิจกรรมของชุมชนวนเกษตรพวาที่ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ส่งผลให้เป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน การวางรากฐานให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีภูมิปัญญาที่ดีในการเตรียมพร้อมที่จะรองรับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ดังปรากฏจากการดำเนินกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น กิจกรรม

สวนป่าอรัญญิยวงศ์ กิจกรรมวิถีเกษตรแบบวนเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสหกรณ์ร้านค้า ชุมชน กิจกรรมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชน โดยมีการปรับเปลี่ยน การดำเนินงานไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มีความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งสอดคล้องกับ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติที่ต้องการให้มีเมืองและชุมชนที่ยั่งยืน ซึ่งชุมชน วนเกษตรพวานั้นที่การแก้ปัญหาหนี้สินโดยการลดค่าใช้จ่าย ที่ครอบคลุมการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยให้ประโยชน์ในด้านปัจจัยสี่ ครอบคลุมด้านสังคมเพราะมี ความรัก ความสามัคคีในการร่วมดูแลรักษาป่า อีกทั้งยังมีความปลอดภัยจากปัญหาภัยแล้งเพราะมี การปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนและเยาวชนให้ร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้ ครอบคลุมด้านเศรษฐกิจที่มี ภูมิคุ้มกันเพราะมีการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความเสี่ยงเพราะปลูกพืชแบบผสมผสาน มีรายได้เสริม จากทรัพยากรในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชนโดยผ่านการประชุมอยู่เสมอ และครอบคลุม ด้านวัฒนธรรมเพราะมีกิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น ส่งผลให้เกิดความยั่งยืน

ในกระบวนการเรียนรู้ทั้ง 5 กิจกรรมของชุมชนวนเกษตรพวามีกระบวนการเรียนรู้และ แก้ปัญหาที่เกิดมาจากความรู้สึกรู้สึกคิด การสังเกตจากการดู การฟังที่ศูนย์วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา นำไปสู่การฝึกปฏิบัติจนกระทั่งมีประสบการณ์และมีความชำนาญ นำไปสู่ การเรียนรู้แนววนเกษตรร่วมกันของชุมชนวนเกษตรพวา โดยใช้ทรัพยากรของชุมชนในการแก้ไข ปัญหาหนี้สิน และการสร้างสมรรถนะของชุมชนให้เข้มแข็ง มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เกิดจาก ประสบการณ์จริง ที่มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรมภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม นำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมที่มีต่อการทำการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำ เกษตรแบบวนเกษตรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ การเรียนรู้โดยผ่านการประชุมที่มีการพัฒนา ความรู้โดยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน ส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ มีสังคมที่มีความรัก ความสามัคคี เกื้อกูลกัน มีวัฒนธรรมชุมชนที่ดำรงอยู่ และมีสิ่งแวดล้อมที่ อุดมสมบูรณ์ มีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ ความคิด และกระบวนการสื่อสารในสังคมผ่าน กิจกรรมประเพณีบุญปลงคืนถิ่น

ขณะที่ผลการศึกษาดังกล่าวในครั้งนี้อาจสร้างองค์ความรู้ใหม่โดยอาศัยการพัฒนาต่อ ยอดจากการศึกษาถอดบทเรียนทั้ง 5 กรณี เพื่อสร้างเป็นต้นแบบที่ควรจะเป็นในการขับเคลื่อนหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ให้เกิดความยั่งยืนทั้งนี้เพื่อสร้างความเป็นวิถีในการดำเนิน ชีวิตให้กับประชาชนในชุมชนวนเกษตรพวา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความยั่งยืนใน การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้รูปแบบการพัฒนา “แบบล่างขึ้นสู่บน” นั้น จำเป็นต้องมีปัจจัยสำคัญที่นำมาจากหลักการทรงงาน ได้แก่ ความรู้ ความรัก และความสามัคคี

สรุปได้ว่า การที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้เพื่อเป็น การยืนยันองค์ความรู้เดิม และยืนยันว่ากระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนวนเกษตรพวาสามารถเป็นต้นแบบที่มีความเหมาะสมในการนำหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนววนเกษตรที่ใช้แนวทางพัฒนาแบบ “ล่างขึ้นสู่บน” ไปประยุกต์ใช้ให้ เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับชุมชนในจังหวัดจันทบุรีหรือชุมชนที่มีความสนใจได้ นอกจากนี้ชุมชน วนเกษตรพวาควรเพิ่มการเสริมพลังชุมชนโดยการจัดตั้งองค์กรที่มีความเป็นทางการในรูป “สมาคม” จะทำให้มีเครือข่ายกว้างขวาง เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าควรมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะในเชิงนโยบายที่สำคัญดังนี้

1. ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับกระบวนการเสริมพลังชุมชนที่มีการผสมผสานหลายแนวคิดเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน โดยการจัดตั้ง “สมาคม” เพื่อให้มีความเป็นทางการและให้ชุมชนมีอำนาจมากขึ้น เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ร่วมของสมาชิกในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย การประชุมกลุ่มที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องซึ่งเริ่มตั้งแต่การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนให้เหลือเพียงปัญหาสำคัญเพียงปัญหาเดียว ร่วมกันหาวิธีการแก้ปัญหา นำไปสู่การค้นพบผลประโยชน์ร่วม ให้ความสำคัญกับประสบการณ์จริงจากการทำงานที่เชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติ ตั้งแต่การวางแผนร่วมกัน การหาวิธีในการแก้ปัญหา การปฏิบัติการ การประเมินผลการดำเนินงาน และการนำบทเรียนมาปรับปรุง ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร และชุมชนมีความเข้มแข็ง

2. ควรนำตัวแบบของชุมชนนวมเกษตรพวงมาใช้ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดจันทบุรี โดยให้มีกระบวนการพัฒนาแบบ “คู่ขนาน” ที่มีการบูรณาการร่วมกันระหว่าง “บนลงสู่ล่าง” และจาก “ล่างขึ้นสู่บน” เช่น การจัดการปัญหาช้างป่าในเขตตำบลพวาซึ่งเป็นโครงการที่มีลักษณะกระบวนการพัฒนาแบบคู่ขนาน โดยมีกระบวนการจากบนลงสู่ล่างที่ดำเนินงานตามโครงการพัชรสุธาชานูรักษ์ ในขณะที่กระบวนการจากล่างขึ้นสู่บนเป็นการทำงานของชุมชนนวมเกษตรพวา กระบวนการคู่ขนานจะมีการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการดำเนินโครงการ การบริหารโครงการ และการกำกับติดตามเพื่อให้โครงการดำเนินไปสู่เป้าประสงค์ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และการเสนอแนวทางแก้ไข การกำหนดวัตถุประสงค์ เขียนโครงการ การนำโครงการไปดำเนินงาน และร่วมประเมินผลด้วย การประชาสัมพันธ์โครงการออกสู่ภายนอก การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะของชุมชน และการดำเนินงานตามแผนงานที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

7.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

หลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษาชุมชนนวมเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินวิจัยหลังจากนี้คือ

1. หลังจากทำงานวิจัยเรื่องนี้เสร็จสิ้นลงแล้ว 1 ปี ควรมีการศึกษาในเรื่องดังกล่าว รวมถึงในประเด็นการศึกษาที่การวิจัยนี้ได้เคยทำการศึกษาไว้แล้ว ทั้งนี้เพื่อนำผลการศึกษามาเปรียบเทียบให้เห็นถึงพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ควรมีการทำวิจัยในเชิงผสมผสาน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างตัวชี้วัดที่ใช้เป็นแบบมาตรฐานเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนกับชุมชนต่าง ๆ ในเขตภาคตะวันออกได้ในอนาคต

3. ควรมีการศึกษาการถอดบทเรียนของชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดอื่น ๆ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้ในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อนำไปปรับปรุงเป็นตัวแบบที่เหมาะสม สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดมรรคผลได้ต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บรรณานุกรม

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2556). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กัญญา ดุชิตา. (11 กุมภาพันธ์ 2563). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (31 มีนาคม 2563). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 เมษายน 2563). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 เมษายน 2564). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 พฤษภาคม 2564). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 มิถุนายน 2564). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (3 มกราคม 2565). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 พฤษภาคม 2565). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (28 พฤศจิกายน 2565). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (17 มกราคม 2566). แขนงนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- กุลปราณี ศรีไย และคณะ. (2560). **ปัญหาทางกฎหมายในการอนุรักษ์ช้างป่าโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าในตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี**. จันทบุรี : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- กชพรรณ บุญส่ง. (30 พฤศจิกายน 2565). นายกเทศมนตรีตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2556). **คู่มือการดำเนินงานมูลนิธิและสมาคม**. กรุงเทพฯ : กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร.
- คณะกรรมการติดตามการบริหารงบประมาณ. (2560). **การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ : สำนักกรรมการธิการ 1 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ.
- คณะทำงานลูกโลกสีเขียว. (2546). **พระครูประโชตธรรมมาภิรม ภิษุผู้คืนชีวิตให้ผืนป่า จังหวัดระยอง**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.greenglobeinstitute.com/Frontend/Content.aspx?ContentID=14b5ce11-1924-4e46-8b1c-f446bdd0b722>. 3 ตุลาคม 2565.
- ครรชิต เข้มเฉลิม. (22 ธันวาคม 2564). ทายาทรุ่นสองของสวนนวนเกษตร. สัมภาษณ์.
 _____ . (3 มกราคม 2566). ทายาทรุ่นสองของสวนนวนเกษตร. สัมภาษณ์.
- โครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2563). **รายงานการดำเนินงานสร้างความสมดุลระหว่างคนและช้างป่า ภายใต้โครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ ปี 2563**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.kajanurak.org/แผนการดำเนินงาน/รายงานการดำเนินงานปี2563>. 3 ตุลาคม 2565.
- งามอาภา วัฒนอังกูร. (2559). **การจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี**. ภาคนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ การปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2551). การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจและสังคม. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.scc.ac.th/flashshow/60th/SE/se.html>. 3 ตุลาคม 2563.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ และสุริชัย หวันแก้ว. (2540). เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโสผู้ใหญ่ **วิบูลย์ เข็มเฉลิม**. รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ชล บุนนาค. (2560). เอกสารประกอบอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตรอบรมความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ **เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับภาครัฐ**. ณ ห้องบรรยาย ศ 101 ชั้น 1 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์.
- ชัชวาลย์ จันทรวิจิตร. (2559). ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากการทำเหมืองแร่ทองคำแบบใหม่. **วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข**, 10(3), 340-350.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2550). ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. โครงการวิจัย. จันทบุรี : ม.ป.พ. เอกสารไม่ตีพิมพ์.
- _____. (2559). **ตำราปฏิบัติการวิจัยทางสังคม**. จันทบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- เชียรศรี วิวิธสิริ. (2527). **จิตวิทยาการเรียนรู้ของผู้ใหญ่**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ดำรงห์ ฉัตรปทุมทิพย์. (2551). ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำชีต่อวิถีชีวิตชุมชนจาก **โครงการโขง-ชี-มูล** ศึกษากรณี : ชุมชนบ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 6 ตำบลบึงงาม อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด. การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง, วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทนง เมธาวรากุล. (16 กุมภาพันธ์ 2564). อดีตนายกเทศมนตรีตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- ทิวา แดงอ่อน. (28 สิงหาคม 2565). นักวิชาการอิสระและแกนนำด้านเหมืองแร่ทองคำในจังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์.
- เทพ หนาแน่น. (11 พฤษภาคม 2564). แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____. (15 กุมภาพันธ์ 2565). แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____. (11 พฤษภาคม 2565). แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____. (8 กันยายน 2565). แกนนำชุมชนนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- ธันวา จิตต์สงวน. (2560). “การพัฒนาที่ยั่งยืนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการพัฒนาที่ยั่งยืนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ธีรยุทธ พงศธรพุกษ์. (2550). ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลต่อวิถีชีวิตชุมชน : **ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธงชัย กิ่งกุล. (30 พฤศจิกายน 2565). กำนันตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว. สัมภาษณ์.

- ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. (2554). เอกสารการนำเสนอผลงานวิจัยแบบบรรยายและโปสเตอร์ “เกริกวิชาการปี 2555”. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมวิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- นักศึกษากลุ่มทับทิม. (2564). สภาพปัญหาความขัดแย้งชุมชนต่อนโยบายสาธารณะ: กรณีศึกษาเหมืองแร่ทองคำ จังหวัดจันทบุรี. กรุงเทพฯ : หลักสูตรประกาศนียบัตรแนวคิดพื้นฐานการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี รุ่นที่ 5 สถาบันพระปกเกล้า.
- บรรทม สมแสน. (11 เมษายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (18 พฤศจิกายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 เมษายน 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 พฤษภาคม 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 มิถุนายน 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (7 ตุลาคม 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (25 ตุลาคม 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (31 ตุลาคม 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (18 มีนาคม 2565). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (31 มีนาคม 2565). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (8 กันยายน 2565). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (10 กันยายน 2565). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (28 พฤศจิกายน 2565). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (22 มกราคม 2566). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (17 มีนาคม 2566). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- บัวเขียว นามสมมติ. (15 เมษายน 2564). คนเก่าคนแก่ในชุมชนตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- บุญเลิศ ดุชิตา. (27 มกราคม 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (31 มีนาคม 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 เมษายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (28 เมษายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 พฤษภาคม 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (22 กรกฎาคม 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (17 สิงหาคม 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (30 กันยายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (3 พฤศจิกายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 ธันวาคม 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 มกราคม 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 กุมภาพันธ์ 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (11 เมษายน 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (12 เมษายน 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
 _____ . (15 เมษายน 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.

- _____ . (11 พฤษภาคม 2564). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (15 พฤษภาคม 2564). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (11 มิถุนายน 2564). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (28 มิถุนายน 2564). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (11 ตุลาคม 2564). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (31 ตุลาคม 2564). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (11 มกราคม 2565). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (26 มีนาคม 2565). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (28 มีนาคม 2565). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (11 พฤษภาคม 2565). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (28 พฤศจิกายน 2565). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (3 มกราคม 2566). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- _____ . (22 มกราคม 2566). แขนงนำชุมชนชนวนเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- ประชา หุตานวัตร. (2565). **ซอล อลินสกี : ขบถเพื่อประชาธิปไตยของคนยากไร้**. กรุงเทพฯ :
 ◦ เสมสิกขาลัย.
- ประทีป ลิติกุลรักษ์. (2547). **ความเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาช้างป่าของกฤษฎี
 ของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกฤษฎี อันเนื่องมาจาก
 พระราชดำริ อำเภอกฤษฎี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประทุม นิลบ่อ. (8 เมษายน 2563). **ปราชญ์ชาวบ้านเรื่องช้างป่า**. สัมภาษณ์.
- _____ . (22 กรกฎาคม 2563). **ปราชญ์ชาวบ้านเรื่องช้างป่า**. สัมภาษณ์.
- _____ . (30 พฤศจิกายน 2565). **ปราชญ์ชาวบ้านเรื่องช้างป่า**. สัมภาษณ์.
- ปัทวี สัตยวงศ์ทิพย์. (2561). **บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้ : กรณีศึกษา พระครูประโชติ
 ธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมโม) วัดวังศิลาธรรมาราม ตำบลวังห้ว อำเภอกาหลง จังหวัด
 ระยอง**. *วารสารวิจัยรำไพพรรณี*, 12(3), 170-178.
- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน : จาก
 แนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2547). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**.
 กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรียานุช ธรรมเปีย. (2555). **วิกฤตเศรษฐกิจ 2550 กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ :
 โครงการสนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษาและเยาวชน สำนักงาน
 ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.

- พระครูใบฎีกาถาวร สุรปญโญ (เสนสอน). (2554). **การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสฺสโร) วัดหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูประโชติธรรมาภิรมย์. (16 กุมภาพันธ์ 2563). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (11 มีนาคม 2563). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (11 เมษายน 2563). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (18 เมษายน 2563). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (2 กุมภาพันธ์ 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (11 มีนาคม 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (31 มีนาคม 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (15 เมษายน 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (3 ตุลาคม 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (13 ตุลาคม 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (31 ตุลาคม 2564). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (3 มกราคม 2566). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- _____. (9 กุมภาพันธ์ 2566). **ผู้นำทางธรรมที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนพวา. สัมภาษณ์.**
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโคมทอง.
- พระมหาเจิมสุวโจ (สกรรณ์). (2543). **บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะ กรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เดชธมโม**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พินทุสร โพธิ์อุไร. (2565). **การเสริมพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ: กรณีศึกษา โครงการชุมชนนำอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ**. หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาการบริหารการพัฒนาสังคม, คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พลอยพิณญา หาญหทัยวัลย์. (2563). **นวัตกรรมสังคมรากหญ้ากับการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 9(3), 71-85.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. (2546). **การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษาแบบพหุกรณี**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูมิพัฒน์ นาคเกษม. (8 เมษายน 2563). **ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านคลองพลอย. สัมภาษณ์.**
- _____. (25 เมษายน 2564). **ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านคลองพลอย. สัมภาษณ์.**
- ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2552). **คำพ่อสอน:ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพระดาบส.

- ภูริพัฒน์ แก้วตาธวัฒนา และสันตลลิตี บิริงษ์ตระกูล. (2563). แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า กรณีตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี (Journal of Humanities and Social Sciences, SRU)**, 12(2), 113–127. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://e-journal.sru.ac.th/index.php/jhsc/article/view/1120>. 3 ตุลาคม 2563.
- ภูวดล สุวรรณบุตร. (2560). **โครงการออกแบบสื่อวัฒนธรรมเกี่ยวกับช้างของชาวกวย จังหวัดสุรินทร์**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาศิลปการออกแบบ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มานพ ศรีดุลยโชติ. (2530). **รูปแบบการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล เทเวศร์.
- มาลี จุฑา. (2544). **การประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (ม.ป.ป.). **จุดเริ่มต้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://www.chaipat.or.th/site_content/34-13/3579-2010-10-08-05-24-39.html. 20 พฤศจิกายน 2563.
- รัชชนก กลิ่นชาติ. (2564). **การพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับสังคมสูงอายุกรณีศึกษาชุมชนบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี**. ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- วชิรวัชร งามละม่อม. (2558). **ทฤษฎีการมีส่วนร่วม**. ปทุมธานี : สถาบันวิชาการไทย วิจัยพัฒนาการจัดการ TRDM.
- วัชรินทร์ ชาญศิลป์. (2561). **เหมืองแร่ทองคำ กรณีศึกษา จังหวัดเลย**. **วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, 5(2), 1-13.
- วาระการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ. (ม.ป.ป.). **การพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.un.or.th.the.goals>. 6 เมษายน 2563.
- วารุณี ชินวินิจกุล. (2549). **กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. (2532). **สายพานชีวิต**. ปาฐกถาโกมลคิมทอง ประจำปี 2529. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคิมทอง.
- วิยะดา บัวประเสริฐ. (2557). **ทัศนคติของประชาชนต่อการบริหารจัดการเรื่องผลกระทบของสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนแควน้อยบำรุงแดนขององค์การบริหารส่วนตำบลหินลาด อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการภาครัฐ, มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- วิลาศ โภธิสาร. (2550). **การปรับตัวของชาวกวยในบริบทวัฒนธรรมเขตอีสานใต้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาไทยศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ศาสตราจารย์พระราชสุภัทรวาทิน. (2555). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://thaiembdc.org/th/2017/11/24/pmnbnov24-2017/> 2561. 3 ตุลาคม 2563.
- ศุภวัณณ์ พลายน้อย. (2562). **หนังสือนานาชาติวิวิธนาการถอดบทเรียนและการสังเคราะห์ความรู้**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : ศูนย์พัฒนาศักยภาพภาคีด้านการสร้างเสริมสุขภาพ (THAP).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่เก้า (พ.ศ.2545-2549)**. กรุงเทพฯ : เศรษฐกิจพอเพียง. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. (2560). **SDGs Thailand กลไกการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน**. วารสารบนเส้นทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน, 1(1), 7-17.
- _____. (2566). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566-2570**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2550). **เศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.rdpb.go.th>. 20 พฤศจิกายน 2563.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2565). **เศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.rdpb.go.th>. 20 พฤศจิกายน 2563.
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2550). **รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย 2550 เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน**. กรุงเทพฯ : คีน พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2562). **แผนหลักการพัฒนาและจัดการทรัพยากรน้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร. 4-47.
- สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.). **โครงการพัชรสุธาธารนุรักษ์**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://alro.go.th/th/alro_info/news-activity/article-category-153- 3 ตุลาคม 2563.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2552-2555). **สถานการณ์สินค้าเกษตรที่สำคัญและแนวโน้มปี 2555**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://www.oae.go.th/bapp/download/gdp/AG_PRODUCT.pdf. 3 ตุลาคม 2563.
- สุมนธา พรหมบุญ และคณะ. (2541). **การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม : การปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวคิด 5 ทฤษฎี**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสแควร์.
- สุรวุฒิ ปัดไธสง. (2545). **วัฒนธรรมชุมชน: เจาะไขความเข้มแข็งชุมชน หมู่บ้าน**. วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 8(1), 11-20.

- สมนึก จงมีวสิน. (2563). การป้องกันและการจัดการความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ : กรณีศึกษาพื้นที่ระยองเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง. ชุดโครงการแผนการวิจัยที่ 1 เพื่อการวางแผนน้ำในพื้นที่ระยองเศรษฐกิจภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2566). การเสริมพลังชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมศรี จินะวงษ์. (2544). การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมหวัง สมแสน. (31 พฤษภาคม 2564). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- อภิชัย พันธเสน. (2547). วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- อารียา สุวรรณวงศ์. (11 เมษายน 2563). แขนงนำชุมชนนวงเกษตร ตำบลพวา. สัมภาษณ์.
- อุทุมพร จามรมาร. บรรณาธิการ. (2540). แบบแผนและเครื่องมือการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Alinsky, Saul D. (1945). **Reveille for Radicals**, Chicago, Illinois : University of Chicago Press.
- _____. (1946). **Reveille for Radicals**, Chicago, Illinois : University of Chicago Press.
- _____. (1989). **Rules for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals**. New York : Vintage Books, A Division of Random House, Inc.
- Arifudin Nasrul, Besri & Maswadi. (2013). 'Program of Community Empowerment Prevents Forest Fires in Indonesian Peat Land', Elsevier : Procedia.
- Ballard, Kevin D. (1982). **Saul Alinsky: Philosopher, Radical, and Educator: An Examination of the Ideas of Saul Alinsky, A Thesis for the Master Degree of Arts, Faculty of the Graduate School** : Gonzaga University.
- Bandura, Albert. (1977). **Social Learning Theory**. New Jersey : Prentice-Hall.
- Brundtland Commission. (1987). **Our Common Future**. (Online). Available : <http://www.archive.org>. 3 May 2022.
- Brinkerhoff, Derick W. & Azfar, Omar. (2006). **Decentralization and Community Empowerment: Does Community Empowerment Deepen Democracy and Improve Service Delivery?**, Paper Prepared for : U.S. Agency for International Development Office of Democracy and Governance, Washington, DC., Contract No. DFD-1-00-05-00128-00m Task Oder No. 2.
- Freire, Paulo. (1986). **Pedagogy of the Oppressed**. Middlesex : Penguin Books.
- Ife, Jim. (2015). **Community Development in an Uncertain World: Vision, Analysis and Practice**. Melbourne : Cambridge University Press.

- Kolb, David A. (1984). **Experiential Learning : Experience as The Source of Learning and Development.** New Jersey : Prentice Hall.
- Laverack, Glenn. (2006). Improving Health Outcomes through Community Empowerment: A Review of the Literature. **J Health Popul Nutr**, 24(1), 113-120.
- Laverack, Glenn. (2007a). **Health Promotion Practice: Building Empowered Communities.** Berkshire : Open University Press.
- Laverack, Glenn. (2007b). **Health Promotion Practice: Power and Empowerment,** London : Sage Publications.
- Laverack, Glenn. (2011). What Remains for the Future: Strengthening Community Actions to Become an Integral Part of Health Promotion Practice. **Health Promotion International**, 26(S2), 258-262.
- Laverack, Glenn, Labonte, Ronald. (2000). A Planning Framework for Community Empowerment Goals within Health Promotion. **Health Policy and Planning**, 15(3) : 255-262.
- Laverack, Glenn, Wallerstein, Nina. (2001). Measuring Community Empowerment: A Fresh Look at Organizational Domains. **Health Promotion International**, 16(2), 179-185.
- Neuman,W. (2006). **Lawrence. Social Research Methods Qualitative and Quantitative Approaches.** Sixth Edition. Baston : Pearson Education.
- Stake, R.E. (1995). **The Art of Case Study Research.** Thousand Oak, CA : Sage Publications.
- Senge, Peter M. (1990 b). **The Leader's New Work : Buliding Learning Organization. Sloan Management. Review. 32(1), 7-23.**
- Smith, A. (2000). **Accelerated Learning in Practice.** 2d ed. Great Britain : Network Educational Press Ltd. London.
- Suarez-Orozco, Marcelo, and D.B. Qin-Hilliard, eds. (2004). **Culture and Education in the New Millennium.** Cal. : University of California Press.
- United Nations. (2017). **The Global Goals for Sustainable Development.** (Online). Available : <http://www.un.or.th>. 3 May 2022.
- Wood, D and Braus, Judy A. (1993). **Environmental Education in The Schools Creating a Program that Works.** Washington, DC. : Desktop Publishing.
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1990). **Our Common Future,** Oxford : Oxford University Press.
- Yin, R.k. (2003). **Case Study Research : Design and Methods.** 3rd ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications.

Yomi, Noibai. (1991). **Environmental Education for Sustainable Development: Synthesis of World Environment day.** Glasgow, Scotland : Jordanhill College.

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-ชื่อสกุล	นางสาวยุวดี ธัญชนะ
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ 3 ตุลาคม 2514
สถานที่เกิด	อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 4/1 หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งเบญจา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนวัดช้างข้าม(ประชาช้างข้าม)
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนวัดช้างข้าม(ประชาช้างข้าม)
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2532	มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนท่าใหม่ “พลูสวัสดิ์ราษฎร์นุกูล”
พ.ศ. 2536	ครุศาสตรบัณฑิต ค.บ. (วิทยาศาสตร์ทั่วไป) วิทยาลัยรำไพพรรณี
พ.ศ. 2554	ครุศาสตรมหาบัณฑิต ค.ม.(บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยบูรพา
รางวัลเกียรติยศ	
พ.ศ. 2554	รางวัลทุนครูสอนดี จากกระทรวงศึกษาธิการ
	รางวัลครูนักอ่าน จากกระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. 2563	รางวัลครูดีศรีจันทบูร จากครูสภา

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี